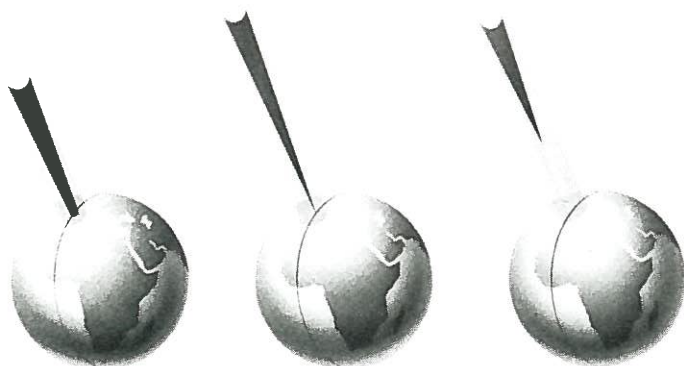

URPO KOVALA

VÄLIIN LANKEAA VARJO

ANGLOAMERIKKALAISEN KAUNOKIRJALLISUUDEN
VÄLITTYMINEN SUOMEEN 1890–1939

NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSYKSIKÖN JULKAISUJA

JULKAISU

29

URPO KOVALA

VÄLIIN LANKEAA VARJO

ANGLOAMERIKKALAISEN KAUNOKIRJALLISUUDEN
VÄLITTYMINEN SUOMEEN 1890–1939

JYVÄSKYLÄ

1992

JYVÄSKYLÄN
YLIOPISTO

NYKYKULTTUURIN
TUTKIMUSYKSIKÖ

Julkaisun painatuskuluihin on saatu avustusta Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikunnalta.

Julkaisusarjan toimitus:

Katarina Eskola
Risto Alapuro
Kimmo Jokinen
Jussi Kotkavirta
Erkki Vainikkala

Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja -sarja on perustettu vuonna 1986. Sarja on monitieteinen ja tieteidenvälinen. Siinä julkaistaan tutkimuksia nykykulttuurista ja kulttuuriteoriasta. Nykykulttuuri ei tarkoita historiallisen näkökulman poissulkeamista; myös kulttuuri- ja sosiaalishistorialliset tutkimukset tulevat kysymykseen sikäli kuin ne liittyvät modernin kulttuurin syntyyn tai vaiheisiin.

Yksikön omien tutkimusten lisäksi sarjassa julkaistaan myös muualta tarjottuja käsikirjoituksia; kirjoitukset valitaan asiantuntija-arvioiden perusteella.

Julkaisuja voi tilata osoitteella Nykykulttuurin tutkimusyksikkö, Julkaisutilaukset, Jyväskylän yliopisto, PL 35, 40351 Jyväskylä. Jyväskylässä julkaisuja myyvät lisäksi Kampus-kirja, Seminaarinkatu 15, 40100 Jyväskylä sekä Suomalainen kirjakauppa. Helsingissä julkaisuja myyvät kirjakauppahintaan Akateeminen kirjakauppa ja Suomalainen kirjakauppa. Turussa julkaisuja myy Turun kirjakahvila ja Tampereellä Akateeminen kirjakauppa.

Julkaisun taitto: Leila Aho
Painoasun suunnittelu: Pertti Kukkola
Kannen suunnittelu: Matti Linko

Monistus: Jyväskylän yliopiston monistuskeskus, offset 1992
Kansi: Kirjapaino Kari Ky, Jyväskylä 1992

ISBN 951-680-705-4 (nid.), ISBN 978-951-39-5760-5 (PDF)
ISSN 0782-8632

SISÄLLYS

ALKUSANAT	5
JOHDANTO	7
VÄLITTÄJÄT KIRJALLISUUDEN INSTITUUTION OSANA SUOMESSA	12
<i>Kaunokirjallisuuden välitysprosessista</i>	12
<i>Kirjallisuuden välitysinstituutioiden kehityksestä Suomessa</i>	14
<i>Kustannustoimi</i> 14	
<i>Kirjallisuuskritiikki</i> 17	
<i>Kirjastolaitos</i> 18	
<i>Suomalaisen lukemiskulttuurin institutionaalinen perusta</i>	19
ENGLANNINKIELISEN KULTTUURIN ASEMA SUOMESSA ENNEN TOISTA MAAILMANSOTAA	21
<i>Kulttuurin suuntautumisesta</i>	21
<i>Englannin kielen aseman kehityksestä</i>	24
SUOMENNOSKIRJALLISUUS KULTTUURIN KENTÄSSÄ	27
<i>Suomennoskirjallisuuden kulttuurisesta asemasta</i>	27
<i>Suomennoskirjallisuuden määrällinen kehitys</i>	27
<i>Kirjallisuuden aluskasvillisuus: käännösviihteen nousu</i>	31
ANGLOAMERIKKALAISEN KAUNOKIRJALLISUUDEN SUOMENNOKSET 1890–1939	33
<i>1800-luvun perintö</i>	33
<i>Suomennosten määrällinen kehitys 1890–1939</i>	34
<i>Eniten julkaistut angloamerikkalaiset kirjailijat Suomessa 1890–1939</i>	44
<i>Erämaa kutsuu</i> 45	
<i>Hall Caine ja Florence L. Barclay</i> 49	
<i>Sherlock Holmes ja luutnantti Romuloo</i> 51	
<i>Kolme klassikkoa</i> 52	
<i>Naistenromaaneja</i> 56	
<i>Pikku Elsa ja Tom Sawyer</i> 57	
<i>Angloamerikkalainen suomennoskirjallisuus lajeittain</i>	59
<i>Arvokirjallisuus</i> 59	
<i>Nuorisokirjallisuus</i> 81	
<i>Viihdekirjallisuus</i> 91	
<i>Muu kaunokirjallisuus</i> 103	

VÄLITTÄJÄT JA ANGLOAMERIKKALAINEN KAUNOKIRJALLISUUS	111
Kustantajat	111
<i>Suomenkieliset yleiskustantajat</i> 111	
<i>Viihdekustantajat</i> 120	
<i>Aatteelliset ja hengelliset kustantajat</i> 123	
<i>Muut pienkustantajat</i> 126	
<i>Kustannuspäätösten taustoista</i> 127	
<i>Kirjallisuuskritiikki aikakauslehdissä</i>	141
<i>Kirjallisuudentutkimukset</i>	153
<i>Yleiset kirjastot</i>	156
<i>Arvosteleva kirjaluetelo portinpartijana</i> 156	
<i>Mitä kirjastoista löytyi?</i> 158	
JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	163
TUTKIMUKSEN RAJOISTA JA METODISTA	169
VIITTEET	172
ENGLISH SUMMARY	177
<i>The Shadow Between</i>	
LÄHTEET	182
LIITTEET	192
HENKILÖHAKEMISTO	196

ALKUSANAT

Viime vuosikymmeniä pidetään angloamerikkalaisen kulttuurin valtakautena Suomessakin, mutta ennen toista maailmansotaa se oli suomalaisille nykynäkökulmasta katsoen yllättävänkin kaukainen ja vähän tunnettu kulttuuri. Tässä tutkimuksessa selvitetään välittäjien – erityisesti kustantajien, julkisen kritiikin ja tutkimuksen – vaikutusta siihen, millaiseksi angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden profiili Suomessa muodostui vuosina 1890-1939. Tutkimuksessa tarkastellaan, millainen kirjallisuus välittyi parhaiten suomalaisille lukijoille ja millainen taas jäi “varjoon”.

Tutkimuksessa pyritään osoittamaan, että ulkomaisen kirjallisuuden välittyminen kytkeytyi tiiviisti yhtäältä suomalaisen yhteiskunnan yleisen kulttuurisuuntautumisen kehitykseen, toisaalta kirjallisuuden instituution (kin) läpäisseeeseen kansallishenkiseen yhtenäistymiskehitykseen. Samalla tutkimus on konkreettista kartoitusta kirjallisuudentutkimuksen kannalta perinteisesti marginaalisesta kirjallisuuden alueesta, käännöskirjallisuudesta, ja sen vastaanotosta.

Tutkimus on osa Jyväskylän yliopiston Käännöskirjallisuuden historia-projektia, ja se on muokattu tähän muotoon laajemman kartoituksen pohjalta. Suurin kiitos kuuluu projektin johtajalle, jo eläkkeelle siirtyneelle apulaisprofessori Sirkka Heiskanen-Mäkelälle, jota ilman ei mainittua kartoitusta ja siis tätäkään työtä olisi olemassa. Tutkimuksen ovat myöhemässä vaiheessa lukeneet Katarina Eskola, Kimmo Jokinen, Kari Sajavaara ja Erkki Vainikkala, ja hyödyllisiä kommentteja työn kielestä ja sen sisälöstä antoi Maijaliisa Jääskeläinen.

Jyväskylässä tammikuussa 1992

Urpo Kovala

JOHDANTO

Between the conception
And the creation
Between the emotion
And the response
Falls the shadow
(T. S. Eliot)

Länsimaisten kulttuuri-instituutioiden kehitys uudella ajalla on ollut paljolti välitysinstituutioiden kehitystä. Koska laajentuvan joukkoviestinnän myötä välitön kontakti viestin lähettäjän ja vastaanottajan välillä on kadonnut, sitä korvaamaan ovat tulleet välittäjät. Se, mihin vastaanottaja – lukija – saa kosketuksen, ei ole kirjallisuus sinänsä vaan joukko välittäjien eri näkökoh- tien mukaisesti valikoimia ja arvottamia teoksia (Naumann 1976, 91).

Viestin lähettäjän ja vastaanottajan väliin on siis langennut ”varjo”, T. S. Eliotin runoa mukaillakseni¹. Samanlaista vertausta on käyttänyt Erno Paasilinna (1976, 181) puhuessaan kirjallisuudentutkijoista: ”He osoittavat meille aurinkoa menemällä joukolla sen eteen”. Toisaalta tämä vertaus jättää varjoonsa sen tosiseikan, että välittäjät ovat välttämättömiä nykyai- kaisessa yhteiskunnassa, jossa välillisellä viestinnällä on keskeinen rooli.

Kirjallisuuden instituutiossa välittäjien tehtävänä on ensinnäkin tuoda teksti lukijain saataville ja toiseksi helpottaa sen henkistä vastaanottoa. Edellistä tehtävää hoitavat kustantajat, kirjakaupat, kirjastot jne. Kirjalli- suuden ideologisia tai henkisiä välittäjiä taas ovat mm. kirjallisuuskriitikot, koulut ja tutkijat. Nämä kaksi funktiota eivät kuitenkaan ole toisensa poissulkevia, kuten tässä työssä pyritään korostamaan; esimerkiksi kustan- tajien, kirjakauppiaiden ja kirjastojen toimintaa ohjaavat käsitykset siitä, millaista kirjallisuutta niiden tulisi välittää. Ideologiset välittäjät puolestaan vaikuttavat usein ratkaisevasti siihen, miten kirjat sijoittuvat eri arvojärjes- telmiin ja miten ne leviävät lukijakuntaan.

Välitysprosessin konkreettisia kuvauksia on suhteellisen vähän. Lähinnä on laadittu kirjallisuuden instituution kirjallisuussosiologisia kuvauksia, joissa on eri näkökulmista eritelty myös välitysportaan rakennetta (esim. Duncan 1961; Escarpit 1958; Furuland 1970 ja 1989; Fügen 1974; Schmidt 1980). Hienojakoisimman kuvauksen lienee tehnyt Lars Furuland, jonka kaavioon kirjallisuuden kommunikaatioprosessista on kirjallisuuden insti- tuution kuvauksissa usein viitattu.

Kirjallisuuden instituution elementtejä ovat analysoineet myös sosiolo- gisen kulttuuritutkimuksen amerikkalaiseen ”production of culture” -suun-

taukseen kuuluvat tutkijat tarkastelemalla niin sanottujen portinvartijoiden vaikutusta taiteen välittymiseen (esim. Bystry 1978; Hirsch 1972; Powell 1978). Näitä tutkimuksia on arvosteltu epähistoriallisuudesta ja instituutioiden tarkastelemisesta irrallaan niistä yhteiskunnallisista konteksteista, joissa ne toimivat. Tässä suhteessa erityisesti ideologiakriittisellä tutkimuksella olisi periaatteessa annettavaa välitysprosessin tutkimukselle. Sen puutteena taas on ollut hyvin vähäinen mielenkiinto taiteen tuotannon institutionaaliin tekijöihin ja niihin aktuaalisiin prosesseihin, joiden kautta niin taide kuin sen ideologiakin muotoutuvat. (Wolff 1988, 31)

1980-luvun mittaan on kirjallisuuden instituution tutkimuksissa usein pyritty selvittämään sen toimintojen vaikutusta ns. kirjallisuuden *kaanonin* syntyyn (esim. Baym 1985; Nieminen ja Niemi 1988; Ohmann 1984). Tämä on yhteydessä siihen, että kirjallisetkin arvot on aiempaa selvemmin nähty suhteelliseksi ja pyritty konstruoimaan kaanoneita uudelleen – uusista, aiemmin poissuljetuista näkökulmista.

Tämän tutkimuksen kohteena on englantilaisen kielialueen kirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1939. Tutkimuksen lähtökohtana on ollut kattava bibliografinen selvitys ennen toista maailmansotaa suomennetun angloamerikkalaisen kirjallisuuden määrästä, rakenteesta ja julkaisuviveestä. Samalla on selvitetty englannista suomennetun kaunokirjallisuuden suhteellinen osuus muista kielistä tehtyihin suomennoksiin verrattuna.

Tämän perusselvityksen pohjalta tutkitaan angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittymistä Suomeen. Tutkimuksessa etsitään vastausta kahteen pääkysymykseen. Ensiksi eritellään syitä 1900-luvun mittaan tapahtuneeseen angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden aseman nousuun Suomessa. Toiseksi tarkastellaan materiaalistien ja ideologisten välittäjien osuutta angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittymisessä maahamme, erityisesti siihen kuvaan, joka angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta on syntynyt. Viime kädessä tutkimuksessa pyritään hahmottelemaan myös suomalaista *lukemiskulttuuria*, joka on ollut välittäjienkin suodattavan vaikutuksen takana. Näiltä osin tutkimus nivoutuu sosiologisiin tutkimuksiin, joissa on selvitetty toisen maailmansodan jälkeistä lukemiskulttuuria; niiden tuloksille tämä tutkimus pyrkii hahmottelemaan historiallista ja erityisesti institutionaalista taustaa.

Tutkimus kohdistuu juuri angloamerikkalaiseen kaunokirjallisuuteen siksi, että juuri sen vaikutus Suomessa – samoin kuin angloamerikkalaisen kulttuurin laajemminkin – on ollut niin merkittävä viime vuosikymmeninä (ks. esim. Jalonen 1985; Virtanen 1988). Tutkimuksessa on pyritty – kirjallisuuden instituutioiden toiminnan kautta – kuvaamaan tämän “kulttuuri-invaasion” historiallista kehitystä ja osoittamaan sen suhteellinen nuoruus.

Tämän tutkimuksen teoreettisena mallina on ollut joukko tutkimuksia, joiden yhteisenä nimittäjänä on kokonaisvaltainen näkemys kirjallisuudesta kulttuuri-instituutiona ja kohteen tutkiminen yhteiskunnallisissa ja histo-

riallisissa yhteyksissään. Yhtäältä näihin kuuluvat Richard Altickin, H. O. Burgerin, Rolf Schendan ja Per Gedinin klassiset tutkimukset kirjallisuuden instituution kehittymisestä 1800- ja 1900-luvulla; vastaava pyrkimys on ollut myös useissa 1970- ja 1980-luvulla tehdyissä kotimaisissa sosiologisissa tutkimuksissa.

Käännöskirjallisuuden ulkomaisista tutkimuksista mainittakoon erityisesti Sten Torgersonin väitöskirja *Översättningar till svenska av skönlitterär prosa 1866–70, 1896–1900, 1926–30* (1982) sekä tanskalaisen Erland Munch-Petersenin *Romanens århundrade : Studier i den masselaeste oversatte roman i Danmark 1800–70* (1978). Erityisesti edellinen on tarjonnut mallin myös tämän tutkimuksen käytännön toteuttamiselle.

Suomennoskirjallisuuden tutkimuksista ovat tämän tutkimuksen kannalta olleet hyödyllisimmät Jarl Hellemannin urauurtava artikkeli Suomenoskirjallisuus vuodelta 1970 sekä Philip Durhamin ja Tauno F. Mustanojan bibliografiseen selvitykseen perustuva *American Fiction in Finland* (1960). Lisäksi suomennoskirjallisuuden kysymyksiä on käsitelty kahdessa laajassa tutkimusprojektissa. Jyväskylän yliopistossa on vuodesta 1983 toiminut Suomennoskirjallisuuden historiaprojekti, johon omakin työni kuuluu. Hankkeen tarkoituksena on ollut laatia kattavan bibliografisen selvityksen pohjalta suomennoskirjallisuuden kokonaisvaltainen historia. Turun yliopistossa taas on vuodesta 1981 ollut käynnissä Yhdysvaltojen kulttuurin leviämistä Eurooppaan tutkinut projekti. Kumpikin projekti on tuottanut useita tähän tutkimukseen liittyviä opinnäytteitä.

Tutkimusjakso on rajattu alkamaan vuodesta 1890 siksi, että nykyisenlaisen kirjallisuuden instituution 1890-luvulla voi katsoa varsinaisesti muotoutuneen. Tässä suhteessa tutkimusjakso on varsin yhtenäinen. Juuri 1890-luvulta lähtien on nähtävissä kehitys, joka sittemmin oli leimallista koko sotien väliselle ajalle: laajan lukevan yleisön ja laajamittaisen kirjatuotannon synty sekä viihteen eriytyminen ja kasvu. Viimeinen tutkimuksen kattama vuosi on 1939 siksi, että toinen maailmansota merkitsee murrosta kustannuspolitiikassa – kuten suomalaisessa kulttuurissa yleisemminkin. Varsinkin sodan jälkeen tapahtui jyrkkiä muutoksia niin yleisessä kulttuurisuuntautumisessa kuin kustannuspolitiikassakin. Kulttuurielämään alkoivat vaikuttaa uudet viestintävälineet ja ihmisten liikkuvuus lisääntyi nopeasti; maailma pieneni.

Toinen kehityslinja, jota tutkimusaineiston valossa pyritään tarkastelemaan, on kysymys Suomen yleisen *kulttuurisuuntautuneisuuden* kehityksestä. Varsinkin sotien välistä aikaa leimasi Suomessa tunnetusti saksalainen kulttuuriorientaatio, jolle on löydetty taustaa mm. aiemmasta saksalaisvaikutuksesta, vuoden 1918 tapahtumista Suomessa sekä sen jälkeisestä poliittisesta tilanteesta (Hiedanniemi 1980, 23–28). Kirjassaan *Kansa kulttuurien virroissa* (1985) Olli Jalonen on huomauttanut, että “käytännön kulttuurituonnin tasolla” Suomen kulttuurisuuntautuminen näyttää toiselta: “saksalaissuuntauksen sijaan voi ensimmäisestä tutkimusvuodesta alkaen

puhua brittiläis-yhdysvaltaisesta suuntauksesta” (Jalonen 1985, 243–244).

Jalosen ensisijaisesti kvantitatiivinen lähestymistapa peittää kuitenkin näkyvistä, millaista kirjallisuutta “käytännön kulttuuritunti” sisälsi ja millaista ei. Miten välittäjien toiminta vaikutti angloamerikkalaisen kirjallisuuden välittymiseen Suomessa? Millaista kirjallisuutta he suosivat ja millaista eivät suosineet? Millainen kuva lukijan oli tutkimuksen kattamana aikana mahdollista saada angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta? Tässä tutkimuksessa pyritään yhdistämään kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tarkastelu ja sijoittamaan tutkimusaineisto kontekstiinsa, kirjallisuuden instituution kehitykseen ja laajemmin suomalaiseen kulttuuri-ilmastoon ja lukemiskulttuuriin.

Tutkimusaineistona ovat bibliografiset ja kirjallisuushistorialliset tiedot 2 274 teoksesta. Aineisto koostuu englannin kielestä tehdyistä, Suomessa vuosina 1890–1939 ilmestyneistä kirjamuotoisista kaunokirjallisuuden suomennoksista. Aineiston ytimen muodostaa fiktiivinen kaunokirjallisuus, mutta mukaan on otettu myös teoksia, joissa kaunokirjalliset esitystavat (esim. romaanimuoto kertomatapoineen ja -rakenteineen) ovat alisteisia jollekin ei-poeettiselle funktiolle. Mukaan on näin otettu esim. John Bunyanin hengelliset kertomukset, Joseph Holt Ingrahamin uskonnolliset romaanit, John Ruskinin ja Ralph Waldo Emersonin esseet ja joukko raittiusaatetta välittäviä kertomuksia.

Työssä on päädytty käyttämään jonkin verran ongelmallista termiä “angloamerikkalainen kirjallisuus”, vaikka kysymys on itse asiassa englantilaisen kielialueen kirjallisuudesta. Englantilaista tai amerikkalaista alkuperää oleva kirjallisuus muodostaa kuitenkin valtaosan (97 %) aineistosta. Muuta englantilaisen kielialueen kirjallisuutta on tässä työssä käsitelty lähinnä määrällisesti, eikä sitä ole otettu lähempään tarkasteluun. Lisäksi työssä käytetään termiä “englantilainen kirjallisuus” laajassa merkityksessä, tarkoittamaan koko Brittein saarten kirjallisuutta.

Aineistosta on jätetty kokonaan pois kirjallisuus, joka mahdollisesti on suomennettu englannin kielestä, mutta jonka alkuperästä mikään lähde ei anna tietoa. Samoin on jätetty pois Yhdysvalloissa tai Neuvostoliitossa julkaistu englannista suomennettu kirjallisuus. Näin on tehty siksi, että niiden mukaanottaminen vääristäisi tiettyjen ajanjaksojen osalta tilastoja, joiden tarkoitus on kuvata suomalaisten välittäjien toimintaa, sekä siksi, että niiden leviämisen Suomeen voi katsoa olleen varsin vähäistä².

Aineisto on jaoteltu ryhmiin siten, että mainittu marginaalinen kirjallisuus voidaan erottaa “varsinaisesta kaunokirjallisuudesta”. Tässä työssä käytetään edellisestä termiä käyttökirjallisuus (Yrjö Varpion termi “teksteistä jotka kaunokirjallisuuden keinoja käyttäen tähtäävät käytännön päämääriin”; Varpio 1982, 29 lähteenään Belke 1973). Muut ryhmät ovat nuorisokirjallisuus, viihdekirjallisuus ja arvokirjallisuus. Nuorisokirjallisuudeksi on luettu ne kirjat, jotka on suunnattu lapsille ja nuorille, tai jotka

voi kritiikistä ja kirjastoluokituksista saatujen vihjeiden perusteella päätellä mielletyn nuorisokirjallisuudeksi. Viihdekirjallisuudeksi on luettu ns. formula fiction – selkeästi tietyn viihteeksi mielletyn lajityypin konventioita noudattava kirjallisuus.

Jaottelun kriteerinä ei siis ole käytetty teosten suosiota tai tasoa, vaan rajatapauksetkin on pyritty ratkaisemaan aikalaisvastaanoton avulla. Jos teosta ei ole suomennoksen ilmestymisaikaan sijoitettu selkeästi johonkin yllämainituista luokista, se on tässä tutkimuksessa luettu “arvokirjallisuuden” joukkoon. Tässä yhteydessä tuo termi ei siis sisällä arviota teoksen kirjallisesta merkityksestä. Määritelmä on vain rajaava: arvokirjallisuuteen on luettu sellainen kirjallisuus, jota ei ilmestymisaikanaan ole pidetty lajityyppisesti muihin ryhmiin kuuluvana.

Aineiston käsittelyyn on siis pyritty hakemaan historiallista näkökulmaa. Varsinainen aineiston esittely toteutetaan siten, että ensin esitellään muita laajemmin Suomessa eniten julkaistut angloamerikkalaiset kirjailijat. Näin pyritään luomaan kuva siitä kirjallisuudesta, joka on ollut sekä välittäjien että lukijoiden suosimaa. Tätä tarkastelua syvennetään kuvaamalla aineistoa lajeittain ja lajityypeittäin. Tässä yhteydessä käsitellään myös sitä, mitä teoksia ja kirjailijoita kunkin lajin ja lajityypin kohdalla ei ole suomennettu.

Lisäaineistoina on käytetty kolmen kustantajan (Gummeruksen, Kariston ja WSOY:n) kirjeenvaihtoa, joiden avulla on perehdytty kustannuspäätösten taustoihin, sekä aikakauslehdissä – tarkemmin sanoen yleiskulttuurilehdissä – julkaistuja angloamerikkalaisen kirjallisuuden esittelyjä. Jälkimmäinen aineisto on rajoitettu yleiskulttuurilehtiin siksi, että sanomalehtien mukaan ottaminen olisi paisuttanut aineistoa liikaa, ja siksi, että aikakauslehtien kautta saa suhteellisen hyvän kuvan ajan kulttuurikeskustelusta.

Kustantajien ja aikakauslehtikritiikin lisäksi tarkastellaan kirjallisuuden-tutkijoiden, kirjastojen ja muiden välittäjien toimintaa, joskin pääpaino on edellisillä. Näiden selvitysten pohjalta pyritään sitten tekemään yhteenveto englannista suomennetun kirjallisuuden välittymisestä Suomeen ennen toista maailmansotaa. Yhteenvetoa seuraa pohdintajakso, jossa käsitellään aineiston rajausten merkitystä tulosten tulkinnan kannalta sekä tämäntyyppisen, laajan aineiston käsittävän toisen asteen reseptiotutkimuksen yleisempiä metodisia ongelmia.

Tämä tutkimus on muokattu versio laajemmasta kartoituksesta (Kovala 1991), jossa on käsitelty perusteellisemmin erityisesti kustannustoiminnan kehitystä, suomalaisen yhteiskunnan yleistä kulttuurisuuntausta sekä suommentajien toimintaa angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittäjinä. Näistä asioista löytyy enemmän tietoa mainitusta kartoituksesta.

VÄLITTÄJÄT KIRJALLISUUDEN INSTITUUTION OSANA SUOMESSA

Kaunokirjallisuuden välitysprosessista

Kirjallisuuden kommunikaatiojärjestelmän rakennetta on kuvattu jakamalla se osatekijöihinsä, esim. vaikutusketjuihin *tekijä – teksti – välittäjät – lukija* tai *tuotanto – välitys – kulutus* (Furuland 1970, 191). Näissä erotteiluissa on ongelmallista osatekijöihin viittaavien käsitteiden vaihteleva käyttö. Onko esimerkiksi kustantaja välittäjä vai materiaallinen tuottaja? Lisäksi käsitteet välittäjä ja materiaallinen tuottaja implikoivat kumpikin, että näiden kommunikaatioprosessin osatekijöiden vaikutus siihen, mikä vastaanottajalle näyttäytyy ”kirjallisuutena”, on passiivinen. Varsinkin ns. materiaallisen tuotannon osuutta on usein vähätelty. Kuitenkin sen merkitys kommunikaatioprosessin ohjaajana ja ”todellisuuden luoja” on huomattava. Kustantajaa kuvataankin usein pelkäksi valitsijaksi vastakohtana aktiiviselle tuottajalle. Kustantaja ei ”tee” tuotetta vaan valitsee valmiista, hänelle tarjotuista teksteistä parhaat, jotka hän sitten toimittaa eteenpäin, jakeluun ja kulutukseen.

Kustantaja voi tosin ideoimalla – esimerkiksi kirjasarjoja, mainontaa tai aiheita suunnitellen – ”tehdä” kirjan. Kuitenkin myös arkisemmalla tuntuva kustantajatoiminta, tarjonnasta valitseminen, edellyttää jonkinlaista käsitystä siitä, mitä pitäisi välittää eteenpäin. Tämä kustantajan toiminnan aktiivinen piirre jää yleensä huomaamatta. Kirjaa ostaessamme ja ”käyttäessämme” emme yleensä ajattele, että se on hyvin monien valintojen tulos. Silti nuo valinnat ovat ohjanneet siihen liittämiämme odotuksia ja käsityksiä; nämä puolestaan vaikuttavat tapaan jolla me käytämme tuotetta nimeltä kirja samoin kuin siihen, miten se meihin vaikuttaa.

Tässä työssä korostetaan sitä, että *myös välitys koostuu lukijoista* ja että se on toimintaa, joka edellyttää ensimmäisen asteen respiointia. Tällöin myös kustantajia pidetään välittäjinä, joiden toimintaan materiaallinen tuotanto ja levitys kirjanvalinnan ohella kuuluvat. Tätä ei muuta sekään seikka, että ensimmäisen asteen respioijien toimintaa ohjaavat myös ulkokirjalliset tekijät: arviot kannattavuudesta ja lukijoiden odotuksista sekä moraaliset ja ideologiset tekijät. Nämä ovat mukana muodostamassa yhdistettyä odotus- ja vaatimushorisonttia, jota vasten teoksia tarkastellaan (Laitinen 1985, 51). Reseptiohan ei yleensääkään tapahdu puhtaasti esteettis-kirjallisin kriteerein

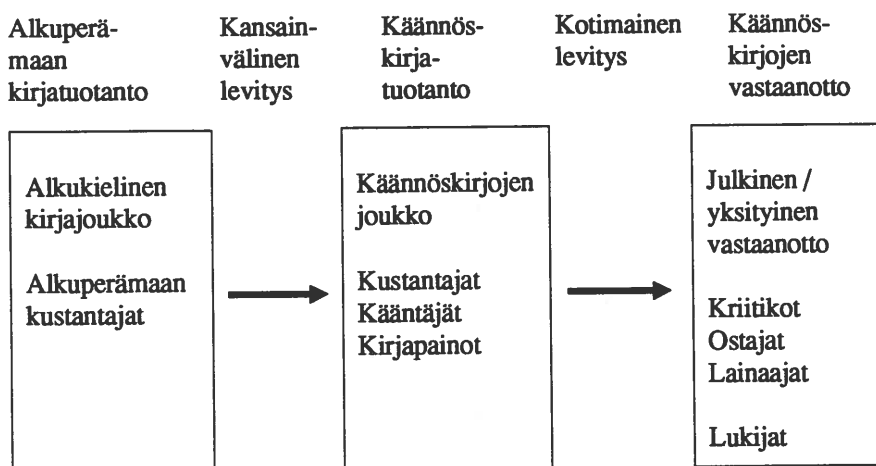
(Eskola ja Linko 1986, 40–42).

Myöskään välittäjien toimintaa ei tule tarkastella puhtaasti esteettis-kirjallisin kriteerein, sillä minkä tahansa toiminnan ymmärtäminen edellyttää sen tilanteen tuntemista, johon tuo toiminta sijoittuu. Niinpä esimerkiksi kustantaja tekee päätöksensä tilanteessa, jonka ominaisuusluonnetta on kuvattu dikotomiolla “pörssi ja katedraali”. Kustantajalla on ensinnäkin *taloudellinen tehtävä*, joka on sama kuin muillakin tuottajilla. Kustantaja valmistaa kirjoja tyydyttääkseen tiettyjä tarpeita ja pystyäkseen jatkamaan toimintaansa hän pyrkii taloudellisesti edulliseen tulokseen. Tässä häntä rajoittavat muut markkinaosapuolet.

Kustantajalla on perinteisesti käsitetty olevan myös erityinen *henkinen ja sivistyksellinen tehtävä*: pyrkiä toteuttamaan tiettyjä kulttuuriarvoja. Tämän pyrkimyksen kannalta taloudellinen tehtävä on vain välikappale. (Vrt. Lappi 1970, 60–61) Toisaalta näiden tehtävien välillä on toisensuuntainenkin yhteys: toimet henkisen tehtävän toteuttamiseksi tuottavat tekijälleen kulttuuripääomaa (ks. Brunila ja Uusitalo 1989, 27–31), joka puolestaan palvelee toiminnan jatkuvuutta. Tämä yhteys pörssin ja katedraalin välillä on kuitenkin yleensä näkymätön tai sitä ei ainakaan korosteta.

Tässä tutkimuksessa keskitytään kirjatutannon yhteen osa-alueeseen, käännöskirjallisuuteen. Käännöskirjallisuuden välitysvaihe on omakielisestä kirjatutannosta poikkeava sikäli, että se koostuu siinä *kahdesta* (tai jopa useammasta) *produktio- ja levitysvaiheesta*. Ennen tuloaan vastaanotavan kulttuurin valintaprosessiin vieraskielinen kirja on näet jo omassa kulttuurissaan läpäissyt yhden tuotantovaiheen ja kulkenut kansainvälisten kirjajoukkojen kautta kohdemaahan, jossa se valintaseulan läpäistyään kokee – käännöksenä – toisen asteen levitysprosessin. Kuvio 1 havainnollistaa kirjallisen prosessin vaiheita käännöskirjallisuuden osalta³.

Kuvio 1. Käännöskirjallisuuden kommunikaatioprosessi

Käännöskirjallisuuden kustantajan käytettävissä on siis periaatteessa suurempi joukko kirjoja kuin alkuperäisen kirjallisuuden kohdalla, ja lisäksi tuo kirjajoukko on jo läpikäynyt eräänlaisen markkinatutkimuksen. Tutkituna ajanjaksona suomalainen kustannustoiminta alkoi vähitellen myös käytännössä käyttäa ulkomaisia yhteyksiä hyväkseen kustannuspäätöksiä tehtäessä.

Toinen käännöskirjallisuuden erityispiirre on se, että alkukielinen teos ja sen käännös ovat itse asiassa eri teoksia. Julkaistu käännös joutuu aivan *uuteen kielelliseen, kirjalliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin*, jossa sillä on uusi funktio ja jossa siihen kohdistuu uusia odotuksia. (Varpio ja Szopori Nagy 1990, 12–13) Gideon Touryn (1980, 35–50) mukaan käännöskirjallisuuden tutkimuksen tehtävänä on tutkia tekstejä tässä ensisijaisessa kontekstissaan, johon kuuluvat ns. kohdekulttuurin kirjalliset ja kulttuuriset systeemit.

Seuraavassa tarkastellaan kvantitatiivisen peruskartoituksen pohjalta, miten aineistoon kuuluvat teokset ovat sijoittuneet uuteen kontekstiinsa ja mikä osuus tähän sijoittumiseen on ollut välittäjien toiminnalla. Pääpaino on tällöin kustantajien valinnoissa; kustantaja on ensimmäisen asteen vastaanottaja, jonka toiminta vaikuttaa siihen, millainen vastaanotto prosessin seuraavissa osissa on mahdollinen. Esimerkiksi kriitikon rooliin verrattuna kustantajan rooli on ratkaisevampi: paitsi että hän – kriitikon tavoin – ohjailee mahdollisia reseptiotapoja, hän myös määrää mitä lukijan ja kriitikon on mahdollista resipioida⁴.

Kirjallisuuden välitysinstituutioiden kehityksestä Suomessa

Kustannustoimi

1800-luvun voi sanoa olleen suomalaisen kustannustoiminnan historiassa kehitysvaihetta, nykyaikaisen kustannustoiminnan perusehtojen toteutumisen aikaa. Noita perusehtoja olivat a) riittävän laaja potentiaalinen ostajakunta, b) taloudelliset ja tekniset edellytykset jatkuvalla laajamittaiselle tuotannolle sekä c) suotuisat kulttuuriset ja ideologiset olosuhteet edellisille, samoin kuin itse kirjallisuuden tuotannolle. (Ks. Myllyntaus 1981 ja 1985)

Laajamittaisen kirjat tuotannon synty sijoittuikin Suomessa vasta 1800-luvun kahdelle viimeiselle vuosikymmenelle. Kun vielä vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla ilmestyi vain 330 suomenkielistä teosta, vuosina 1876–85 ilmestyi suomen kielellä jo 1 299 nimekettä, ja yksistään vuosisadan viitenä viimeisenä vuonna julkaistiin 3 000 suomenkielistä nimekettä (Virtanen 1958, 90).

Nykyaikaisen laajamittaisen kustannustoiminnan perusehdot olivat pääosin täyttyneet vuosisadan vaihteeseen mennessä. Suuret suomenkieliset kustantamot olivat päässeet hyvään vauhtiin, suomen- ja ruotsinkielinen kustannustoimi olivat eriytyneet, kustannustoiminnan kahtiajako suuriin yleiskustantajiin ja pieniin kustantajiin oli jo vakiintumassa, ja oli syntynyt suuri lukeva yleisö (ks. Altick 1957). Näitä kehityskulkuja seurasivat kirjapainoalan tekninen kehitys sekä – joskin hitaammin – kirjatutotteiden levityksen edistämistoimet.

Taulukosta 1 nähdään kirjatutotannon kehitys 1880-luvulta toiseen maailmansotaan.

Kirjatutotanto lisääntyi varsin tasaisesti ensimmäiseen maailmansotaan asti. Tosin sen suhteellinen kasvu hidastui hieman 1880-luvun loppupuoliskon taloudellista nousukautta seuranneen laman vuoksi (Myllyntaus 1981, 85). Vuosien 1912–13 lama ja ensimmäisen maailmansodan alku sen sijaan aiheuttivat tuotannon selvän putoamisen; sodan aikana tuotanto alkoi nousta, ja nousu jatkui sodan jälkeen. 1920-luvulla kirjatutotanto ei enää juuri kasvanut, ja 1930-luvulla se jonkin verran laski talouslaman vuoksi.

Kirjatutotannon lisääntyessä tapahtui muutoksia myös sen laadullisessa

Taulukko 1. Suomenkielisen kirjatutotannon nimekemäärien kehitys 1880–1939

Vuosi	Nimekemäärä
1880	133
1885	191
1890	314
1895	400
1900	530
1905	690
1910	935
1915	710
1920	1073
1925	1216
1930	1294
1935	1256
1939	1268

Lähteet: Harmo 1970, 17; Immonen 1987, 536; Virtanen 1958, 246. Taulukon luvut perustuvat vuosien 1880–90 osalta Harmon omiin laskelmiin ja vuosilta 1895–1939 Kirjakauppalehdissä ilmestyneisiin luetteloihin kirjauutuuksista.

jakautumassa. Vuosina 1830–79 ilmestyneistä 2 042 suomenkielisestä teoksesta lähes kolmannes, 646 kappaletta, oli hengellistä kirjallisuutta (Karjalainen 1977, 40). Sen osuus kirjatutannosta väheni tasaisesti siten, että se oli 26 prosenttia vuonna 1880, 16 prosenttia vuonna 1890 ja 14 prosenttia vuonna 1904. Sen sijaan kaunokirjallisuuden osuus, johon tässä on luettu vain kertomakirjallisuus, nousi 16 prosentista yli neljännekseen vuosina 1876–85. Kaunokirjallisuuden osuus oli 26 prosenttia vuonna 1880, 30 prosenttia vuonna 1890 ja 31 prosenttia vuonna 1904. (Myllyntaus 1981, liitetäulukko 8)

Nimekemäärien mukaan kaunokirjallisuus näyttää siis vakiinnuttaneen asemansa 1880-luvulta alkaen. Mainittakoon, että vuosina 1937–39 kaunokirjallisuuden osuus kirjatutannosta oli 25 prosenttia (Lappi 1970, 177) eli samalla tasolla, jolle se 1800-luvun lopulla vakiintui suomalaisten yleiskustantajien tuotannon muodostuessa suurin piirtein nykyiseksi.

Edellä kuvattujen perusedellytysten täyttymisen vaikutuksesta tapahtunut kustannustoiminnan kehittyminen itsenäiseksi toimialaksi vuosisadan lopulla moninkertaisti painotuotteiden tarjonnan. Kustantamot pysyivät kuitenkin pieninä, ja vaihtuvuus alalla oli suuri. Vasta suomenkielisten yleiskustantamojen aseman vakiintuessa erityisesti 1890-luvulla päästiin jatkuvuuteen ja laajamittaiseen kirjatutantoon. Tähän vaikutti merkittävästi *yleisöpohjan laajeneminen*, joka toisaalta näkyi myös uusien kustannusalan yrittäjien ilmaantumisessa markkinoille. Ne eivät kuitenkaan onnistuneet toteuttamaan kustannustoiminnan perustavanlaatuista tavoitetta, jatkuvuutta; useimmat niistä toimivat vain muutaman vuoden. Näihin yrittäjiin sopinee se, mitä Untamo Utrio (1968, 38–39) sanoo toisen maailmansodan aikaista suurta kysyntää hyödyntämään syntyneistä kustantajista:

Ja tekijöitä, kustannusliikkeitä, syntyi joka päivä, parhaimpina useita. Ne olivat ns. konjunktuurikustantajia, jotka eivät ohjelmalinjoista välittäneet, eivät sisäisestä eivätkä ulkonaisesta laadusta. Kaikki ne, joilla oli kirjapaino, ja kaikki ne, jotka askartelivat jonkin lehden julkaisemisessa, keksivät äkkiä kirjan.

Sama ilmiö on havaittavissa tämänkin tutkimuksen aineistoa tarkasteltaessa; esimerkiksi 1890-luvulla monet, joilla oli kirjapaino, keksivät sensaatio- ja salapoliisikirjan. Suurlakon jälkeisinä vuosina keksittiin halpa viihdekirjanen, ja ensimmäisen maailmansodan aikana huomattiin, että “anything goes”. Yleisesti ottaen kustantamojen lyhyen eliniän syyt olivat vuosisadan alkupuolella omaleimaisen kulttuuriohjelman, taloudellisen liikkumavaran ja usein ammattitaidonkin puute (emt., 40). Lisäksi suurimmat kustannusliikkeet olivat tulleet markkinoiden pienuuteen nähden niin hallitseviksi, että uusien yritysten oli vaikea kilpailla.

Kustannustoimen kehityksessä on havaittavissa muutama tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava piirre. Yksi tällainen on kustantajien kirjatutannon vakiintuminen ja suunnitelmallistuminen 1900-luvun alkuvuosina. Samalla kustantajat jakautuivat sen suhteen, millä tavalla ne varmistivat toimintansa jatkuvuuden. Yhtäältä syntyivät *yleiskustantajat*, joiden kirja-

tuotanto kattoi hyvin monia kirjallisuuden lajeja, mutta jotka nojautuivat erityisesti oppikirjatuotantoon; sehän on yleensäkin vakautta tuova tuotannonlaji. Näihin kustantajiin lukeutuvat WSOY, Otava ja Gummerus sekä Karisto, jolla ainoana ei ollut oppikirjatuotantoa tukena.

Toisaalta syntyi *kustantamoja, jotka erikoistuivat voimakkaasti*. Osalla niistä oli tukenaan jokin aatteellinen yhdistys, jolloin toiminta ei ollut tuotannon kannattavuuden varassa, osa taas oli suoraan riippuvaisia kirjatuotannon kannattavuudesta. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvia kustantajia syntyikin edullisina aikoina – esimerkiksi suurlakon jälkeen ja 1910-luvun lopulla – runsaasti, mutta lähes kaikki joutuivat pian lopettamaan taloudellisten vaikeuksien takia. Juuri suurlakon jälkeisinä vuosina ja 1910-luvun alussa näyttää tapahtuneen kustannustoiminnan sisäisen *kilpailun* kiristymistä, joka välillisesti vaikutti muun muassa viihdekirjallisuuden nousuun merkittäväksi tuotannonlajiksi.

Missä vaiheessa sitten *kaunokirjallisuudesta* tuli kustantajille merkittävä tuotannon laji? Edellä todettiin, että kaunokirjallisuuden osuus kirjatuotannosta vakiintui 1880-luvulla. Yksittäisten kustantajien tuotannossa oli tosin huomattavia eroja; esimerkiksi WSOY:n tuotannosta kaunokirjallisuus muodosti 1900-luvun puolella tasaisesti noin viidenneksen, Otavalla ainakin itsenäistymisestä lähtien runsaan kolmanneksen. Sen sijaan Gummeruksella kaunokirjallisuuden osuus oli hyvin vähäinen vuoteen 1915 saakka, mutta muodosti vuosina 1917–31 jo 48 prosenttia ja yhtiön kirjallisella kultakaudella, 1930-luvulla, jopa yli puolet sen tuotannosta (Leino-Kaukainen 1990, 278).

Nimekemääriä koskevista tiedoista ei kuitenkaan voi suoraan päätellä eri tuotannonlajien suhteellista kannattavuutta. Kun niihin yhdistetään tiedot viihdekirjallisuuteen keskittyneiden kustannusliikkeiden määrän vaihteluista sekä painosmäärien kehityksestä, näyttää siltä, että kaunokirjallisuuden – erityisesti viihteen – merkitys ja sen kasvanut kysyntä huomattiin vasta suurlakon jälkeisinä vuosina, mikä aiheutti muutoksen kustantajien toimintatavoissa 1910-luvulla. Tuossa muutoksessa oli karkeasti sanoen kysymys siirtymisestä pienistä painoksista ja korkeista hinnoista suuriin painoksiin ja alhaisiin hintoihin. Lisäksi sotien välisenä aikana omaksuttiin vähitellen uusia, lähinnä yhdysvaltalaisesta kustannustoiminnasta omaksuttuja markkinointimenetelmiä.

Kirjallisuuskritiikki

Edellä on puhuttu kirjankustannustoiminnan perusedellytysten kehittymisestä 1800-luvulla. Samat tekijät vaikuttivat myös muiden nykyaikaisen kirjallisuuden instituution elementtien kehitykseen. *Kirjallisuuskritiikki* esimerkiksi on suoraan riippuvainen kirjatuotannosta. Toisaalta se on riippuvainen kritiikin *julkaisufoorumeista*, joiden kehitys Suomessa myöskin oli hidasta. 1800-luvun lopulle saakka kaunokirjallisuuden arvostelun foo-

rumeina toimivat lähes pääasiassa aikakauslehdet (Juntunen 1982, 115–116). Koko tätä kautta kuvaa kirjallisuuskritiikin kanavien epäjatkuvuus ja yhden (1880-luvulla kahden) lehden hallitseva asema.

1890-luvulla tapahtui kuitenkin merkittäviä muutoksia. Ensimmäkin kirjallisuuskritiikin määrällinen painopiste siirtyi tuolloin sanomalehdistöön, ja samalla syntyi uusi kriitikkoryhmä: kirjallisuusarvostelijoina toimivat kirjailija-lehtimiehet (Varpio 1977, 21). Toiseksi 1890-luvulta alkaen voi havaita vähittäistä *julkisuuden hajoamista* muidenkin kuin kielikysymyksen suhteen; tämä eriytyminen kärjistyi sotien välisenä aikana kirjallisuuden instituution sisäiseksi kirjallisuussodaksi, jossa eri ryhmien ohjelmat määräytyivät toisaalta liberaalien ja konservatiivien, toisaalta vasemmistolaisten ja konservatiivien välisten vastakkainasettelujen pohjalta. Kullakin ryhmittymällä oli omat äänitorvensa aikakauslehdistössä, mikä näkyy myös tämän tutkimuksen tuloksissa selkeinä suuntautumiseroina ulkomaisen kirjallisuuden esittelyssä.

Kun tässä tutkimuksessa kuvataan ideologisen yhdenmukaistumisen vaikutuksia kaunokirjallisuuden välittymiseen, niin aikakauslehdistön kulttuurikeskustelu näyttää olleen se alue, jolla myös poikkeavat näkemykset pääsivät esiin. Toisaalta ne rajoituivat mainittuihin omiin lehtiin, jotka olivat lyhytikäisiä ja vähälevikkisiä.

Kirjastolaitos

Kuten monet muutkin kulttuuri-instituutiot, myös *kirjastolaitos* kehittyi todella nopeasti 1880-luvulta alkaen. Kun kansankirjastoja on laskettu 1875 olleen 390, niin 1888 niitä oli 606 ja 1911 – tosin aatteellisten yhdistyksienkin kirjastot mukaan lukien – jo 2 500. (Myllyntaus 1981, 148). Kirjojen saatavuus parani ja erityisesti painotuotannon monipuolistuminen, varsinkin suomenkielisten romaanien lisääntyminen markkinoilla, kasvatti kansan mielenkiintoa lukemista kohtaan (Juva 1951, 139).

Kun tarkastellaan *kirjastoja osana kirjallisuuden välitysprosessia*, kiinnostuksen kohteena on yhtäältä kirjastojen kirjanvalinnan ohjailu, jonka keskeinen keino on ollut vuodesta 1902 alkaen ilmestynyt *Arvosteleva kirjaluettelo*, toisaalta kirjastojen käytännön kirjanvalinta. Näitä kahta prosessia tutkimalla on tässä tutkimuksessa pyritty – osin tämän tutkimuksen aineiston leviämistä tarkastellen, osin Eija Eskolan (1991) tutkimuksen pohjalta – täydentämään julkaisu- ja arvostelutoiminnan perusteella syntyntä kuvaa angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittymisestä Suomeen.

Suomalaisen lukemiskulttuurin institutionaalinen perusta

Sosiologisissa tutkimuksissa nykysuomalaisten lukutottumuksista on päädytty korostamaan suomalaisen lukemiskulttuurin *suhteellista yhtenäisyyttä*. Lukutavan tasolla tämä merkitsee ns. todellisuuslähtöisen lukutavan korostumista esimerkiksi analytyttiseen tai eläytyvään lukutapaan verrattuna. (Eskola 1989, 1990; Jokinen 1989)

Eri väestöryhmillä on luonnollisesti erilaiset mieltymykset kirjallisuuden suhteen. Suomessa ei tutkimusten mukaan kuitenkaan ole kehittynyt samanlaista pitkälle kehittynyt makujen hierarkiaa kuin Keski-Euroopassa, erityisesti Ranskassa. Suomalaiselle lukemiskulttuurille onkin Eskolan ja Lingon (1986, 181) mukaan tyypillistä se, että eri ryhmiä erottavan kirjallisuuden ohella Suomessa on myös niille yhteisiä kirjallisia suosikkeja ja arvostuksia. Tällaisia kirjailijoita ovat suomalaisista Väinö Linna, Mika Waltari ja Aleksis Kivi, ulkomaisista erityisesti venäläiset kertojat Dostojevski, Tolstoi ja Tšehov.

Sisältöjen tasolla eräs suomalaisen “kirjallisuusperinnön” elementti on kansankuvauksen jatkuva suosio. Kirjoissa arvostetaan tavallisen ihmisen ymmärtävää kuvausta, ja kirjailijat asettuvat yleensä heikomman puolelle. Tähän yhdistyy suosituimmassa kirjallisuudessa lämmin huumori. (Vrt. Laitinen 1984, 15–23). Juhani Niemen (1983) mukaan suomalaisten steadysellereiden joukossa on huomattavan paljon kriisiaikojen kuvauksia. Muita keskeisiä laajan suosion saaneen kirjallisuuden piirteitä ovat uskonnollisuus ja viihteellisyys, jonka tässä voinee tulkita lukijan odotusten huomioon ottamiseksi myös tekstipinnan tasolla. Lisäksi suomalaisten suosikkikirjallisuudessa korostuvat työn arvostus, kehitysusko ja perheen ja suvun merkitys yksilön elämässä.

Reseptitutkimusten tulokset viittaavat siis siihen, että Suomessa on tavallista paremmin säilynyt niin sanottu yhteinen kirjallisuusperintö (Eskola ja Linko 1986, 21–22, 181). Yhteiskunnalliset rakennemuutokset ovat itse asiassa saaneet ihmiset tarttumaan siihen tiukemmin, etsimään siitä jotain pysyvää muutosten vastapainoksi. Toisaalta itse tuo perintö on varsinkin arvostuksia koskevilta osiltaan muotoutunut hyvinkin pitkän ajan kuluessa ja sen tuottama kirjallisuus puolestaan on tullut osaksi tuota kulttuuriperintöä. Tuntuu luontevalta otaksua, että mainitut suomalaisille tyypilliset preferenssit ovat *institutionaalisten* tekijöiden – julkaisutoiminnan, kirjallisuuden esittelyn, kouluopetuksen, kirjastojen valikoimien – vaikutusta. Tätä kysymystä pyritään tässä tutkimuksessa tarkastelemaan käännöskirjallisuuden välittymisen valossa.

Mainitut tutkimukset ovat kohdistuneet myöhempään aikaan kuin tämä tutkimus, lähinnä toisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen. Lisäksi tässä aineistossa on kysymys *käännöskirjallisuudesta*, joka tutkimustenkin

mukaan on tuottanut kotimaista kirjallisuutta enemmän erotteluja lukijoiden välillä (ks. esim. Jokinen 1987, 73–76). Toisaalta voi kuitenkin olettaa, että myös käännöskirjallisuuden valintaa ja vastaanottoa ohjaavat samantyyppiset kirjallisuuskäsitykset kuin kotimaisenkin kirjallisuuden – tietyin varauksin.

Tässä tutkimuksessa pyritäänkin hahmottelemaan kuvaa näistä kirjallisuuskäsityksistä sellaisina kuin ne näkyvät tutkimuksen aineistossa. Tutkimuksessa on siis kysymys reseptiotutkimuksesta termin laajassa merkityksessä (Eskola 1990, 164). Tämä on ns. ensimmäisen tason reseptiotutkimusta erotuksena varsinaisesta (toisen tason) reseptiotutkimuksesta, jonka kohteena ovat vastaanottoprosessin merkitystä muokkaavat ja välittävät piirteet.

Tutkimuksen aineiston valikoitumista ja välittymistä tarkasteltaessa on noussut vähitellen esiin eräs suomalaiselle kirjallisuuden instituutiolle leimallinen piirre, jonka juuret ovat 1800-luvun kansallisuusajattelussa, mutta joka korostui 1900-luvun puolella, erityisesti itsenäisyyden aikana. Se on *ideologinen yhdenmukaisuuspyrkimys*, joka näyttää läpäisseen kirjallisuuden instituution eri lohkot. Tuon kehityksen voi yhdistää Erik Allardt (1988, 19–24) kuvaamaan, teollistumiseen väistämättä liittyvään yhdenmukaistumiseen, jota Suomen valtiollisen ja kulttuurisen aseman epävarmuus on korostanut. Sotien välisenä aikana erityisesti kansalaissodan ideologiset vaikutukset heijastuivat kulttuurin kentälle (Hiedanniemi 1980, 16–19). Irrottautuminen Neuvostoliitosta oli suomalaista kulttuuria hallitseva pyrkimys, joka ohjasi asennoitumista myös muihin kysymyksiin (Jalonen 1985, 14–15). Siihen liittyivät tietty kulttuurin sisänpäin kääntyneisyys sekä myös Saksaa ja heimokansoja suosivan kulttuurisuuntauksen muodostuminen vallitsevaksi suomalaisissa kulttuuripiireissä. Tässä tutkimuksessa pyritään osoittamaan, että tämä yhdenmukaistumiskehitys vaikutti *kirjallisuuden instituutioiden kautta* myös käännöskirjallisuuden välittymiseen.

“Yhdenmukaistamispyrkimykset herättävät aina myös vastavoimia” (Allardt 1988, 25). Tästä selittyy edellä mainittu, sotien välisen ajan suomalaiselle kulttuurille leimallinen *jakautuminen ryhmittymiin*, joilla oli omat äänenkannattajansa ja jyrkästi vastakkaiset näkemykset niin yhteiskunnallisista kuin taiteellisistakin kysymyksistä. Vastapainoksi vallinneelle sisänpäinkääntyneisyydelle etsittiin erityisesti 1920-luvulla vaikutteita Euroopasta. Varsinkin liberaalit ja vasemmistolaiset ryhmittymät koettivat pitää yllä yhteyksiä Eurooppaan, ei vähiten heikolle huomiolle jääneeseen angloamerikkalaiseen maailmaan. Vuosikymmen päättyi kuitenkin taloudelliseen lamaan, joka vahvisti kulttuurista sisänpäinkääntymistä 1930-luvulla.

ENGLANNINKIELISEN KULTTUURIN
ASEMA SUOMESSA
ENNEN TOISTA MAAILMANSOTAA

Kulttuurin suuntautumisesta

Yksi niistä yhteiskunnallisista kehityslinjoista, joiden valossa tämän tutkimuksen aineistoa tulkitaan, on Suomen yhteiskuntaelämässä ilmenevä kulttuuriorientaation muutos saksalaisesta englanninkieliseen kulttuuripiiriin. Seuraavassa lähestytään kulttuuriorientaation käsitettä kulttuurin välittymisen näkökulmasta.

Kulttuurin välittymisen välttämätön vaikkei riittävä ehto on *yhteys* lähtö- ja kohdekulttuurin välillä. Kulttuurin välittymistä tapahtuu sitä enemmän, mitä *enemmän* yhteyksiä on, mitä *pidempiaikaisia* yhteydet ovat, mitä *monitasoisempi* ja *integroituneempi* yhteyksien järjestelmä on sekä mitä enemmän on kyseiseen kulttuuriin *myönteisesti* suuntautuneita vastaanottajaryhmiä.⁵ Kulttuurin välittymisen kehitys tasolle, jota sanoisimme kulttuuriorientaatioksi, vaatii kaikkien näiden edellytysten olemassaoloa.

Suomen yhteydet Saksaan ja Skandinaviaan ovat menneisyydessä olleet sekä lukuisimmat että pitkäaikaisemmat kuin Englantiin tai varsinkaan Yhdysvaltoihin, ja tämän seurauksena on varhemmin syntynyt näihin maihin myönteisesti suhtautuvia ryhmiä. Saksalaisen orientaation juuria etsittäessä löytyy historiasta jo hansakauppiaiden luomia yhteyksiä, mutta niitä tärkeämpiä ovat uskonpuhdistuksen jälkeiset kirkolliset yhteydet Saksaan; aina 1800-luvun lopulle saakka kirkko oli nimittäin keskeinen kulttuurielämän kehitykseen vaikuttanut tekijä (Hiedanniemi 1980, 23).

Suhteet Englantiin olivat ensiksi ja etupäässä kaupalliset. Nämä suhteet lisääntyivät kun Suomesta tuli – 1870-luvulta lähtien – huomattava sahataran ja sitemmin selluloosan ja paperin tuottaja. Näiden tuotteiden tärkein ostajamaa oli Iso-Britannia, jonka osuus oli koko tämän tutkimuksen kattaman ajan – lukuunottamatta ensimmäisen maailmansodan vuosia – noin 40 prosenttia Suomen kokonaisviennistä. Samalla syntyivät viennin vaatimat säännölliset linjayhteydet, jotka avattiin ensin Englantiin (1883), sitten Ranskaan ja Välimerelle ja lopulta Saksaan. (Hynynen-Vähä-Mäkilä 1986, 43, 55–57; Jalonen 1985, 78, 94)

Vaikka Suomen kaupalliset yhteydet Englantiin olivatkin pitkäaikaiset, ne pysyivät kuitenkin irrallisina kulttuurimme kokonaisuudesta. Yhteydet

Saksaan olivat jo varhain 1800-luvulla monitasoisemmat, ja ne tiivistyivät vuosisadan vaihteeseen tultaessa. Ehkä vahvin kulttuuriyhteyksien järjestelmää luonut ja säilyttänyt instituutio 1800-luvun Suomessa oli *yliopisto*. Sen auktoriteettiasema samoin kuin sen vaikutus kouluttamaansa opettajistoon ja virkamiehistöön oli vahva. Yliopistolle kulttuurivaikuttajana on aina ollut ominaista hitaus ja konservatiivisuus; juuri tämä piirre on ollut omiaan tehostamaan saksalaisen orientaation jatkuvuutta Suomessa.

Saksalaisen tieteen asema oli 1800-luvulla hyvin vahva koko Euroopassa; meillä etenkin saksalaisella filosofialla oli erityisasema niiden vaikutteiden vuoksi, mitä se oli antanut kansalliselle heräämiselle Suomessa (Hiedanniemi 1980, 20). 1800-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto näyttää sitoutuneen entistään tiukemmin saksalaiseen kulttuuriin. Tätä kuvaavat yliopistossa tarkastettujen väitöskirjojen kielisuhteet. Matti Klingen laskelmista yhdistellen voi todeta, että vielä vuosina 1885–92 tarkastetuista 130 väitöskirjasta 68 oli kirjoitettu jommallakummalla kotimaisella kielellä, 28 saksaksi, 8 ranskaksi ja 9 latinaksi. Vain yksi englanninkielinen väitöskirja tarkastettiin; sen tekijä olikin ensimmäinen anglosaksiseen tiedemaailmaan suuntautunut tutkija, Edvard Westermarck. Kaiken kaikkiaan saksalla oli siis jo tässä vaiheessa johtava, vaikei vielä dominoiva asema. (Klinge 1989a, 907–908)

Katsaus vuosien 1909–14 tilanteeseen antaa selkeän kuvan kielisuhteiden kehityksestä. Väitöskirjoista oli saksankielisiä peräti 80, kotimaisilla kielillä kirjoitettuja 16, ranskankielisiä 6, latinan- tai englanninkielisiä 5 sekä yksi italiansuomalainen. Suuntaus on selvä: “saksasta oli tullut dominoiva kansainvälinen tiedekieli”. (Klinge 1989a, 908–909) Suomen ja muiden Pohjoismaiden liukuminen Saksan kulttuuri-imperiumiin johtui Saksan yleisestä noususta suurvalta-asemaan sekä erityisesti sen tieteen noususta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Toinen merkittävä akateemisten suhteiden kohde, Ruotsi, toimi lisäksi merkittävänä välittäjänä Saksan suuntaan. (Klinge 1989a, 909; Hiedanniemi 1980, 23)

Saksalaissuuntaus jatkui voimakkaana akateemisissa piireissä koko autonomian loppuajan. Erään aikalaisarvion mukaan yliopiston 274 professorista, dosentista ja lehtorista viisi kuudesosaa oli saksalaismielisiä. Merkittävää on, että ylioppilaat olivat aivan yhtä germanofiilisiä kuin opettajansa. Sodan aikana yliopistoa sitoi lisäksi Saksaan sinne jääkäreiksi menneiden nuorten “panttitaljoona” – Klingen sanoin (1989a, 929–930) “edellisten vuosien aatteellisen ja poliittisen suuntautumisen konkreettinen tulos”.

Autonomian ajan viimeisten vuosien poliittinen saksalaissuuntaus liittyi kiinteästi venäläisvastaisuuteen: jokainen Venäjän vihollinen oli Suomen ystävä. Tätä suuntausta vahvistivat oikeiston piirissä vuoden 1917 tapahtumat, mutta kansalaissota, johon saksalaiset tulivat mukaan “auttajina”, latasi tämän asenteen tunteella. Sotien välisenä aikana tätä poliittisen saksalaissuuntauksen ja tunnepohjaisen saksalaisystävyyden leviämistä edisti-

vät puolestaan aiemmin mainittu sivistyneistön saksalaisen kulttuurin tuntemus, sen kielitaito ja henkilökohtaiset kontaktit. Saksankielisen kulttuurin asiaa Suomessa ajoivat useat vaikutusvaltaiset kulttuurihenkilöt, erityisesti kansallismielisen ja konservatiivisen sivistyneistön johtohahmot Maila Talvio ja V. A. Koskenniemi sekä J. J. Mikkola, K. G. Idman ja Ernst Nevanlinna. Varsinkin 1930-luvulla saksalaisen kulttuurin välittymistä tuettiin vielä aktiivisella kulttuuripropagandalla, jonka huippukausia olivat Britta Hiedanniemen (1980, 17–28, 179) mukaan vuodet 1935 ja 1936. Sen jälkeen kuitenkin asenteet kansallissosialismia kohtaan jyrkentyivät nopeasti, ja Saksan ajama ”pohjoinen ajatus” haudattiin lopullisesti.

Olli Jalonen (1985, 243–244) on huomauttanut, että puhuminen saksalaisuudesta on virheellinen yleistys. Syynä tähän yleistykseen hän arvioi olevan maailmansotien poikkeuksellisen vaikutuksen kulttuurituontiin, kielteisen suhteen Neuvostoliittoon sekä sivistyneistön merkityksen ylikorostamisen. Lieneekin totta, että varsinkin aktiivinen saksalaisystävyyden rajoittui vain pieneen osaan sivistyneistöä. Tuo pieni kulttuuripiiri oli kuitenkin poikkeuksellisen vaikutusvaltainen, ja yhdessä kieli- ja korkeakoulupolitiikan kanssa se hidasti huomattavasti kulttuuriorientaation vaihdosta englanninkielisen maailman suuntaan. Sen vaikutusta ei pystynyt kumoamaan edes se – Jalosen omassa tutkimuksessaan vahvistama – tosiasia, että käytännön kulttuurituonti, josta suurimman osan muodosti viihde, oli jo 1920-luvulla suuntautunut vahvasti angloamerikkalaiseen maailmaan.

Tärkein englanninkieliseen kulttuuripiiriin suuntautunut tutkija Suomen akateemisessa maailmassa oli jo mainittu Edvard Westermarck. Muita vuosisadan vaihteen tunnettuja anglofiilisiä tutkijoita olivat kirjallisuudentutkija Yrjö Hirn ja Westermarckin oppilas Rudolf Holsti. Anglofiilien vähäisyyttä sivistyneistön piirissä osoittaa, että sekä Hirn että Holsti joutuivat Englannin-suhteidensa vuoksi toimimaan niin virallisten kuin epävirallistenkin poliittisten kontaktien välittäjinä ja jopa kirja-alan agenteina (Hirn 1943, 161–166; Klinge 1989b, 814; Leino-Kaukiainen 1990, 79). Hirnin akateemista vaikutusta voi nähdä myös siinä, että hänen oppilailleen englantilaisen kielialueen kirjallisuus on ollut luonteva tutkimuskohde (Sarajas 1957). Englantilaisen kirjallisuuden suomentajista mainittakoon, että Aino Malmberg, Helmi Krohn ja Elsa Soini olivat läheisessä kosketuksessa Iso-Britannian kulttuuriin ja välittivät sitä eri tavoin Suomeen.

Yhteydet *Yhdysvaltojen kulttuuriin* olivat 1800-luvulla vielä hajanaiset ja paljolti lehdistön ja yksittäisten kulttuurivaikuttajien varassa. Esimerkiksi Z. Topelius, Alexandra Gripenberg, Konni Zilliacus ja ruotsalainen Fredrika Bremer olivat jo suhteellisen varhain henkilökohtaisessa kosketuksessa Yhdysvaltojen kulttuuriin ja välittivät tietoa siitä Suomeen.

Kulttuurivaikutukseltaan merkittäviä olivat myös amerikkalaisperäiset aatevirtaukset, jotka saivat Suomessakin vahvan jalansijan. Näitä olivat NMKY, partioliike, Pelastusarmeija, naisasialiike ja raittiusliike. Näiden

johtohenkilöillä oli yleensä tiiviit suhteet anglosaksiseen kulttuuripiiriin aikana, jolloin vahva saksalainen perinne edelleen väritti suomalaista kulttuurielämää. Ensimmäisiä anglofilejä olivat muiden muassa Z. Topelius, Alexandra Gripenberg ja Aino Malmberg.

Huomattava yhteyksien kanava oli 1870-luvulta alkaen Yhdysvaltoihin suuntautunut *siirtolaisuus*. Vuosina 1870–1914 Suomesta lähti lähes 330 000 siirtolaista, minkä jälkeen muuttoliike hiljeni maailmansodan ja 1920-luvun muuttorajoitusten vuoksi. 1890-luvun puolivälistä ensimmäiseen maailmansotaan asti Suomi kuului niihin Euroopan maihin, joiden väestökehitykseen siirtolaisuus vaikutti eniten. (Kero 1986, 22–28)

Siirtolaisuuden todellista vaikutusta yhdysvaltalaisen kulttuurin välittymiseen Suomeen on vaikea tutkia esimerkiksi tämän tutkimuksen aineiston perusteella. Voinee otaksua – niin kuin on usein tehtykin –, että siirtolaisuus myötävaikutti merkittävästi myös myöhempään yhdysvaltalaisen kulttuurin “invaasioon” valmistamalla sille positiivista ilmapiiriä. Varsinkin alemmille yhteiskuntaluokille Yhdysvalloista tuli aluksi “ihmema, jossa kaikki oli mahdollista” (Heikkonen 1985, 74). Vaikka Yhdysvaltoja koskevan tietouden monipuolistuessa myös tuo ihannekuva haalistui vuosisadan vaihteen jälkeen, vähiten koulutettu yleisö lienee edelleen suhtautunut koulutettuja myönteisemmin amerikkalaiseen kulttuuriin. Sivistyneen kansanosan piirissä säilyi pitempään tietty varauksellinen asenne Yhdysvaltain henkistä elämä kohtaan.

Merkittävä yhteyksien kanava tuli sotien välisenä aikana ja eritoten toisen maailmansodan jälkeen *populaarikulttuurista*, jonka kautta amerikkalainen kulttuuri – kulutustavaroiden ohella – varsinaisesti tavoitti laajat väestöryhmät (Virtanen 1988, 509). Erityisesti elokuva ja viihdekirjallisuus tutustuttivat samalla yleisöä Yhdysvaltain oloihin. Onkin mahdollista, että tietynlainen viihdekirjallisuus – esimerkiksi Jack Londonin ja J. O. Curwoodin erämaaseikkailut – oli nimenomaan vähän koulutetun väestönosan – ja erityisesti miesten – suosimaa lukemistoa. Sen sijaan amerikkalainen korkeakirjallisuus löydettiin vasta 1930-luvulta alkaen, kuten tämän tutkimuksenkin tulokset osoittavat.

Varsinainen läpimurto amerikkalaisen kulttuurin leviämässä Suomeen tapahtui siis sotien välisenä aikana, ja “invaasio” onkin jatkunut toisen maailmansodan jälkeen keskeytymättä. Varsinaisesta amerikkalaisesta kulttuurisuuntautumisesta tuskin sitä ennen voi puhua.

Englannin kielen aseman kehityksestä

Englannin kielen asema Suomessa oli vielä tämän tutkimuksen kattaman ajan varsin heikko, niin kummalliselta kuin se nykyäkökylmasta tuntuukin. Erityisesti 1800-luvulla englannin kielen tuntemus oli vähäistä. Ne,

jotka englantia osasivat, olivat joko henkilökohtaisesta mielenkiinnosta itse opetelleet sitä tai sitten joutuneet oppimaan sitä työnsä vuoksi, esimerkiksi kauppaa käydessään. Englantihan oli nimenomaan kaupan ja merenkulun kieli, jota siksi opetettiin alusta saakka kaupan ja merenkulun oppilaitoksissa (Isosaari 1973, 33; Virtanen 1980, 13). Suuria ongelmia kuitenkin aiheutti se, että oppilailta puuttuivat lähes poikkeuksetta kielen perustiedot (Virtanen 1980, 34). Oppikouluissa sen sijaan englannin asema pysyi pitkään heikkona.

Englannin ja muiden uusien kielten aseman parantamista oppikouluissa vaikeutti autonomian aikana se, että Suomen poliittisen erikoisaseman vuoksi täällä jouduttiin opiskelemaan pakollisena ensin kahta virallista kieltä – ruotsia ja venäjää – ennen kuin päästiin lukemaan varsinaisia vieraita kieliä (saksa ja ranska), joiden ohella olivat ohjelmassa vielä klassiset kielet. Kun oppilaat joutuivat lukemaan viittä tai jopa kuutta vierasta kieltä (luen tässä mukaan ruotsin), niin oppimistulos ei voinut olla tyydyttävä. Lisäksi kielten kouluopetuksen kehitystä vaikeuttivat äkkijyrkät poliittisen ilmaston muutokset, erityisesti 1872 ja routavuosina 1899–1905.

Ensimmäisenä englannin kieli oli tullut oppikoulujen ohjelmaan toisessa autonomian aikana säädetyssä koulujärjestyksessä (1856), jonka mukaan englantia opetettiin tyttökoulujen viimeisellä luokalla. Tyttökouluissahan pääpaino oli alun pitäen uusien kielten opetuksessa. Muissa oppikouluissa – yleislukioissa ja siviilivirkamieslukioissa – ei sen sijaan vielä opiskeltu englantia. (Hanho 1955, 122–124) Vuoden 1883 koulujärjestyksen myötä englantia tuli ensimmäistä kertaa pakolliseksi uusiin reaalityttöihin. Tosin sen tuntimäärä, 6 viikkotuntia kolmella ylimmällä luokalla, oli varsin vaatimaton. Routavuosien alkaessa englantia menetti kaikki nämäkin (pakolliset) tunnit ja muuttui vapaaehtoiseksi kieleksi, kun venäjän kieltä alettiin opettaa pakollisena syksystä 1901 lähtien 30 tuntia ja 1903 jo 40 tuntia viikossa. Koulut tosin joutuivat kärsimään vain lyhyen ajan tästä uusitusta opetusohjelmasta, mutta näinä vajaan viitenä vuotena muutokset olivat äkillisiä ja perinpohjaisia. Lisäksi vuoden 1906 “vähennysmääräyksillä” ei palattu ennen vuotta 1901 vallinneeseen tilanteeseen, vaan pakollinen venäjä säilyi kaikilla poikaoppilailla itsenäistymiseen saakka, ja englannin kielen asema säilyi heikkona sen jälkeenkin.

Monista yrityksistä huolimatta ei itsenäisyyden kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana saatu aikaan uutta koulujärjestystä, joten maan oppikouluissa opiskeltiin *väliaikaisten lukusuunnitelmien* mukaan (Virtanen 1980, 49). Näissä opetussuunnitelmissa englantia oli vapaaehtoinen aine, ja vuodesta 1901 aina toisen maailmansodan loppuun sillä oli ainoastaan 4 viikkotuntia! Yksityisoppikouluissa ja ruotsinkielisissä oppikouluissa tilanne oli hieman parempi. (Paasivirta 1991, 182; Virtanen 1980, 54)

Englannin kielen heikkoon asemaan kiinnitettiin huomiota monellakin taholla. Ensinnäkin kouluväki kannatti uusien kielten aseman parantamista

entistä voimakkaammin 1800-luvun lopulta alkaen. Etenkin *englannin kielen epävirallinen kannatus* vahvistui; samoihin aikoihin näet angloamerikkalaisesta maailmasta saapuneiden yhteiskunnallisten aatevirtausten johtohenkilöillä oli yleensä tiiviit suhteet anglosaksiseen kulttuuripiiriin aikana, jolloin vahva saksalainen perinne edelleen väritti suomalaista kulttuurielämää. Helsingin Yliopiston piirissä syntyi 1890-luvulla Uusfilologinen seura (Société Néophilologique), jonka aikakauskirjat Mémoires de la Société Néophilologique (vuodesta 1893) ja Neuphilologische Mitteilungen (vuodesta 1898) toimivat erinomaisina foorumeina uuden kielitieteilijäpolven ajatuksille. Mainituissa julkaisuissa esiintyi alusta pitäen voimakkaita kannanottoja modernien kielten ja erityisesti englannin kielen opetuksen lisäämisen puolesta⁶. Aika ajoin tällaisia mielipiteitä esitettiin myös aikakauslehtien palstoilla. Kirjoittajat olivat yhtä mieltä siitä, että englannin opetusta tuli lisätä, mutta mistä lisätunnit oli otettava? Tyypillistä oli, että saksan kielen asemaa ei asetettu kyseenalaiseksi. Sen sijaan esitettiin, että ruotsi oli tehtävä vapaaehtoiseksi oppiaineeksi suomalaisissa ja suomi ruotsalaisissa kouluissa⁷.

Sotien välisenä aikana tämä polarisaatio suhtautumisessa ruotsin ja vieraiden kielten opetukseen jyrkkeni entisestään. Tuolloin oli voimakkaasti äänessä pieni ryhmä anglofiilejä, jotka – hyvin nykyisen kielikeskustelun tapaan! – halusivat englannin ensimmäiseksi vieraaksi kieleksi suomalaisiin kouluihin ja ruotsin poistettavaksi kokonaan oppikoulujen opetusohjelmasta. Tämän polarisaation voi olettaa hidastaneen opetussuunnitelmien uudistusta, joka tapahtuikin sitten vasta toisen maailmansodan jälkeen.

Englannin kielen virallinen asema pysyi siis koko tämän tutkimuksen kattaman ajan heikkona, ja useimmat englannin kieltä tarvitsevat joutuivat hankkimaan taitonsa itse. Tähän oli autonomian aikana syynä Suomen poliittinen erikoisasema ja sodan jälkeen – kulttuurisen jatkuvuusperiaatteen ohella – saksan kieltä suosinut kielipolitiikka samoin kuin suomen- ja ruotsinmielisten välisen kielitaistelun asemasotaluonne. Englannin kielen asema, joka tosin tyttökouluissa ja yksityisissä oppikouluissa oli keskimääräistä parempi, vaikeutti englanninkieliseen kirjallisuuteen tutustumista ja myös suomentajien saatavuutta.

SUOMENNOSKIRJALLISUUS KULTTUURIN KENTÄSSÄ

Suomennoskirjallisuuden kulttuurisesta asemasta

Suomennoskirjallisuus oli 1800-luvulla usein suomalaisen kulttuurikeskustelun kohteena, ja sen edistämistä on pidetty tärkeänä Snellmanista alkaen. Snellman oli ensimmäinen, joka käytännössä pyrki edistämään suomennosten julkaisemista, ja paljolti hänen vaikutustaan on nähtävissä suomennoksia julkaisemaan aiotun mutta valtiiovallan kieltämän Kauniskirjallisuuden yhdyskunnan samoin kuin SKS:n palkintokilpailujen taustalla.

SKS kustansi erityisesti 1860-luvulta 1880-luvulle itse suomennoksia. Lisäksi se tuki suomennostoimintaa julkaisemalla malliluetteleja suomennettaviksi toivotuista teoksista; nämä luettelot toimivat 1800-luvun loppupuolen osalta mainiona lähteenä maailmankirjallisuuden kaanonin koskeviin käsityksiin, ja niihin palataan tuonnempana.

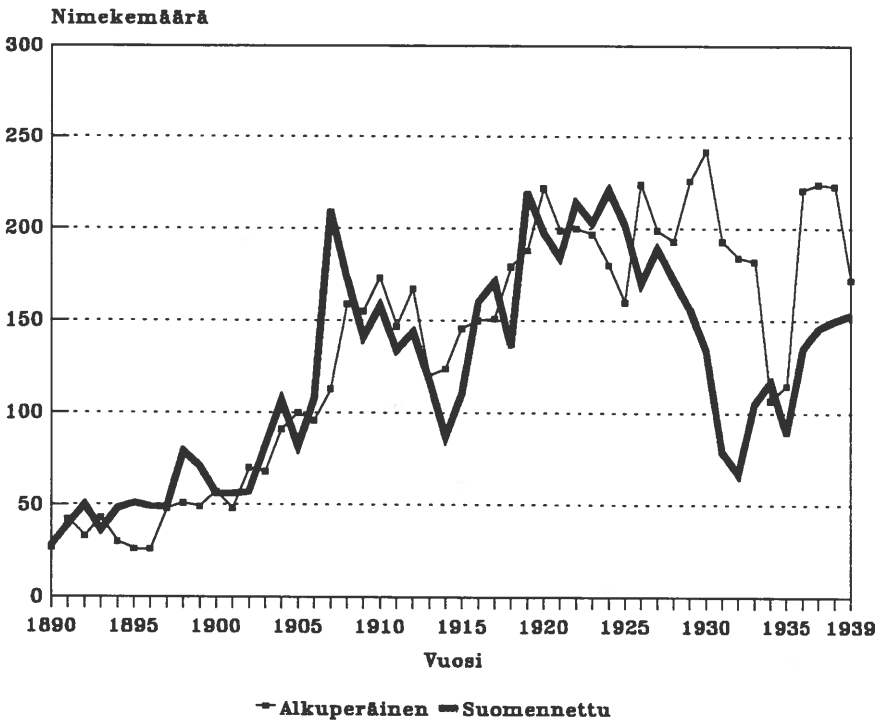
SKS:n roolin arvokirjallisuuden suomennoshankkeiden tukijana otti 1900-luvun puolella Suomalaisen Kirjallisuuden Edistämisyseura, jotka valtiopäivät perusti 1908. Niistä tuettiin 1909 alkaen maailmankirjallisuuden suomennoksia ja 1920 alkaen myös käännöksiä suomesta muihin kieliin. Vuoteen 1939 mennessä tuettiin kaikkiaan 92 teoksen suomennuttamista (Tuuri 1956, 21–29).

Valtiopäivät osoitti tarkoitukseen alkuaan 50 000 kultamarkkaa, mutta rahaston reaalin arvo laski ajan mittaan huomattavasti, koska korotukset olivat vähäisiä. Kuitenkin vielä sotien välisen ajan määrärahat olivat sen suuruisia, että niiden avulla pystyi suorittamaan merkittäviäkin käännöstöitä, eli ne muodostivat tällöin vielä huomattavan kustannus- ja kirjallisuuspoliittisen tekijän ohjatesaansa yksityisten kustantamojen käännösvalintoja. Sodan jälkeen edistämisyseuran suoritetut avustukset sen sijaan riittivät enää ”jonkinlaisiksi lisästipendeiksi” käännöstöitä varten. (Tuomikoski-Leskelä 1977, 45)

Suomennoskirjallisuuden määrällinen kehitys

Millainen oli alkuperäisen ja suomennetun kaunokirjallisuuden *suhteelli-*

Kuvio 2. Suomenkielinen kaunokirjallisuus 1890–1939. Alkuperäinen ja suomennettu kirjallisuus

Ks. myös liite 1

nen osuus kaunokirjallisuuden tuotannosta tutkittavana ajanjaksona? Tätä tutkimusta varten on tehty laskelmat, joiden tulokset esitetään kymmenvuotiskausittain kuviossa 2.

Suomenkielinen kirjatutuanto lisääntyi 1800-luvulla varsin hitaasti, ja vähäinen tuotantomäärien kasvu johtui lähinnä suomennosten lukumäärän lisääntymisestä. 1880-luvulta alkaen lisääntyi alkuperäisen tuotannon määrä huomattavasti, ja se ohitti suomennosten määrän 1910-luvun alussa, joskin käännoiskirjallisuuden määrä kohosi vuosikymmenen lopulta alkaen ja pysyi suurena 1920-luvun puoliväliin saakka. Kuvion 2 pohjana olevien tietojen perusteella kaunokirjallisuuden kokonaistuotannon kasvu jatkui uudella vuosisadalla tasaisena aina 1920-luvun lopulle, jolloin tuotanto väheni huomattavasti. Syinä olivat lamakausi sekä Suomen liittyminen (1928) tekijänoikeuksia sääntelevään Bernin sopimukseen, joka esti käännättämästä ulkomaisen tekijän teosta ilman lupaa ja palkkiota. Romahdus tapahtui nimenomaan käännoisten määrässä. Yleisemminkin ottaen suomennoskirjallisuuden julkaisumäärät näyttävät vaihdelleen huomattavasti

enemmän kuin alkuperäisen kirjallisuuden määrät: sillä alueella muutoksia kustannusohjelmiin on esimerkiksi taloudellisten näkökohtien vaatiessa helpompi tehdä.

Suomenkielisen kaunokirjallisuuden “käännöskauden” (ks. esim. Kovala 1989, 126) voi kuvion 2 perusteella *kaunokirjallisuudessa* karkeasti ottaen katsoa ulottuvan 1840-luvulta 1910-luvun alkuvuosiin, jolloin alkuperäisten teosten määrä tavoitti suomennosten määrän. Laajamittaisen kirjatutannon alku sijoittuu Suomessa huomattavasti myöhemmäksi kuin muissa Pohjoismaissa⁸.

On kuitenkin huomattava, että eri kirjallisuuden lajien käännösten määrät ja suhteellisten osuuksien kehitys vaihtelevat melkoisesti. Käännöksistä valtaosa muodostuu *kertomakirjallisuudesta*. Sen suomennosten määrä ylitti selvästi alkuperäisten teosten määrän 1850-luvulta lähtien ja suhde jatkui tällaisena itse asiassa 1930-luvulle saakka. “Mallinottovaiheen” voi kuitenkin katsoa päättyneen 1800-luvun lopulla, jolloin alkuperäisen proosan määrä jo oli vakiintunut varsin suureksi, lähes 20 nimekkeeseen vuodessa. Suomennosten suuri osuus julkaistusta kertomakirjallisuudesta johtuu siitä, että proosan – ja nimenomaan ajanvieteromaanien – alueella kotimainen tuotanto ei pystynyt vastaamaan kysyntään.

Vertailu muihin Pohjoismaihin osoittaa, että Tanskassa ja Ruotsissa on ollut havaittavissa Suomea varhempi siirtymä käännöskaudesta kotimaisen tuotannon valtakauten, josta taas on siirrytty 1900-luvun mittaan käännösten valtakauten. Käännökset hallitsivat Tanskan romaanituotantoa aina 1880-luvulle saakka, minkä jälkeen alkuperäinen tuotanto alkoi kasvaa nopeammin ja ohitti käännökset vuosisadan vaihteessa. Syiksi tähän muutokseen Erland Munch-Petersen (1978, 972–973, 976–979) arvioi kotimaisen (sekä norjalaisen että tanskalaisen) romaanituotannon vahvuuden ja Tanskan kulttuurielämässä vuosisadan vaihteesta alkaen vallinneen eristäytymispyrkimyksen. Vuoden 1935 vaiheilla alkuperäisten ja käännösten suhde kääntyi jälleen selvästi käännösten eduksi, ja tilanne säilyikin tällaisena aina 1970-luvulle saakka.

Hajanaisten tutkimusten perusteella Ruotsin kirjatutannossa näkyy samanlainen kehitys, mutta alkuperäisen proosakirjallisuuden valtakausi näyttää olleen vielä lyhyempi kuin Tanskassa. Se osui noin vuosille 1910–16, minkä jälkeen käännökset ovat dominoineet. On kuitenkin lisättävä, että alkuperäisten romaanien suhteellinen osuus 1800-luvun loppupuoliskolla on paljon suurempi kuin Tanskassa ennen vastaavaa alkuperäisen kirjallisuuden valtakautta (Torgerson 1982, 32–42). Ruotsissa muutokset suhteissa näyttävät muutenkin lievemmilta.

Kirjamuodossa julkaistun *runouden* määrä on Suomessa koko tutkittavan ajanjakson ajan ollut varsin vähäinen. Siinä näkyy oikeastaan vain yksi selvän muutoksen vaihe: 1870-luvulta alkaen nimekemäärät kasvoivat nopeasti. Alkuperäisen runouden kohdalla kasvu kuitenkin jatkui jyrkkänä aina 1910-luvulle saakka, kun taas suomennettujen runoteosten määrä pysyi

varsin vakaana – keskimäärin kaksi teosta vuodessa – koko tutkittavan ajanjakson ajan.

Näytelmäkirjallisuudessa on nähtävissä erityisen jyrkkiä muutoksia alkuperäisten ja suomennettujen näytelmien suhteellisissa määrissä. Näytelmiä julkaistiin säännöllisesti 1860-luvulta alkaen, ja 1890-luvulle asti suomennoksia ilmestyi enemmän kuin alkuperäisiä näytelmiä. Vuosisadan vaihteen jälkeen alkuperäisten teosten määrä kasvoi huomattavasti jyrkemmin kuin suomennosten, ja kasvu jatkui vielä 1920-luvulla. Suomennosten määrä sen sijaan oli huipussaan vuosina 1898–1913 ja alkoi sitten laskea nopeasti. 1930-luvulla ilmestyi painettuna enää vain 2–3 suomennettua näytelmää vuodessa.

Näytelmäkirjallisuuden käännöskauden voi siis katsoa kestäneen 1850-luvulta 1880-luvun lopulle. Mistä sitten johtui ensinnäkin suomennosten suuri osuus julkaistujen näytelmien määrästä 1800-luvun lopulla ja toiseksi niiden määrän romahtaminen ensimmäisen maailmansodan jälkeen? Yksi syy oli varmasti seuranäyttämöiden ohjelmistotarve. Kuten Jarl Helleman (1970, 424) toteaa, 1860-luvulla alkoi Suomessa teatterimania, joka paitsi joudutti Suomalaisen Teatterin perustamista, näkyi myös seuranäyttämöperinteenä, joka jatkui pitkälle 1900-luvulle. Koska alkuperäistä näytelmätarjontaa ei ollut, piti turvautua kevyeen ulkomaiseen materiaaliin, jota yleensä mukailtiin vapaalla kädellä näyttämöiden tarpeisiin. Ilmeisesti juuri seuranäyttämötoiminnan taantuminen uusien vapaa-ajanviettomuotojen – erityisesti elokuvan – yleistyessä johti siihen, että ulkomaisten näytelmien tarve väheni. Kustannusliikkeiden kannalta ei ole koskaan ollut kannattavaa julkaista näytelmiä puhtaasti kirjalliseen käyttöön.

Nuorisokirjallisuutta ilmestyi Ulla Lehtosen (1981) ja Riitta Kuivasmäen (1990) tutkimusten perusteella arvioiden 1800-luvun alkukymmeninä aivan satunnaisesti, mutta selvää nousua tapahtui vuosisadan puoliväliin tultaessa. Yleinen kirjatutannon kasvu 1880-luvulta alkaen näkyi myös nuorisokirjallisuuden nimekemäärissä. Tuolloin niiden kasvu johtui nimenomaan suomennosten määrän kasvusta, joita nimekkeistä oli suurin osa.

Suomalainen kirjallisuus -bibliografioiden systemaattisten osien perusteella tehdyn laskelman mukaan alkuperäinen suomenkielinen nuorisokirjallisuus pysyi koko autonomian loppuajankin hienokseltaan jäljessä suomennosten määrästä. Vasta noin vuodesta 1919 lähtien alkuperäisiä nuorisokirjoja ilmestyi lähes joka vuosi enemmän kuin suomennoksia. Ero ei kuitenkaan muodostunut kovin jyrkäksi; vasta 1930-luvun lopulla näiden ryhmien välille syntyi selvä ero siten, että 1930-luvulla alkuperäisiä teoksia ilmestyi 54 prosenttia ja suomennoksia 32 prosenttia kaikesta suomenkielisestä nuorisokirjallisuudesta. Ilmeiset syyt tähän olivat lamakausi sekä käännösten julkaisumääriin muutenkin vaikuttanut Bernin sopimus. Alkuperäisten teosten lisääntymisen ansiosta nuorisokirjallisuuden kokonaismäärä siis itse asiassa kasvoi 1930-luvun aikana.

Kirjallisuuden aluskasvillisuus: käännösviihteen nousu

Suomennoskirjallisuuden määrällisen kasvun haittapuolena pidettiin 1800-luvulla usein sitä, että arvokkaiden teosten ohella julkaistaisiin monin verroin enemmän ala-arvoista. Tästä kirjoitti jo Snellman, ja huoli ilmeni 1800-luvun jälkipuoliskolla – erityisesti 1870-luvulta alkaen – silloin tällöin myös lehtien palstoilla. Mielenkiintoinen kysymys on, *missä vaiheessa ja millaisin seurauksin viihde eriytyi* omaksi lajikseen Suomessa.

Läpikäydyn aineiston perusteella näyttää siltä, että tuo eriytyminen tapahtui hiukan ennen vuosisadan vaihdetta. Aiemmin huoli “roskakirjallisuudesta” – termi, jota “sensationikirjallisuuden” ohella käytettiin usein viittaamaan viihdekirjallisuuteen – oli ilmeisestikin saatu ulkomaisesta polemiikista: kirjoitusten sävykin oli vielä mieluummin varottava kuin moittiva⁹. Sen sijaan 1890-luvulla oli jo esitettävänä varoittavia esimerkkejä kotimaisestakin tuotannosta. Seuraavassa katkelma kärkevästä artikkelista Roskakirjallisuutta, joka ilmestyi Kaiussa 1896:

Mutta ne monet saksalaiset, ranskalaiset, vieläpä amerikkalaisetkin rikosromaanit, joissa tikari ja myrky näyttelevät pääosaa, ovat kynäilijän tuotteita, jotka ovat tarttuneet kynään kaikesta muusta, mutta ei sisällisestä taipumuksesta. Ja juuri näitä “Berliinin rosvojoukkoja”, “Berliinin pyöveleitä”, “Vaeltavia juutalaisia”, “Aarniometsän tyttäriä” y.m. on alettu oikein tukuttain kääntämään Suomen kielelle. Ja suomentaja on sitte vielä joku puoliherra, joka muun elinkeinon puutteessa on alkanut kylvää näitä kyykäärmeen sikiöitä aivan pystymättömmä toimeensa. Kieli on kauhean huoletonta ja painos täynnä korrehtuurivirheitä. Kaikki osottaa, että on antauduttu aivan vieraalle alalle jonkun keinottelijan houkutuksesta, mikä tahtoo päästä äkkiä rikkaaksi kansaansa turmelemalla. Tämä tällainen keinottelija se pukeutuu “kustantajan” kunnianarvoisaan nimeen, vaikka hänelle paremmin soveltuisi kaupustelevan juutalaisen arvonimi.

Artikkelissa mainitut teokset näyttävätkin olevan varhaisimpia esimerkkejä niin sanotusta formulaviihdestä. Niihin viitattiin vielä 1910- ja 1920-luvullakin, tuolloin etenkin kansanvalistuspiireissä käydyssä *polemiikissa* “roskakirjallisuutta” vastaan. Kirjallisuudentutkijoista taistoon osallistui huomiota herättäneellä tavalla Eino Railo, erityisesti Kirjailijaliiton kokouksessa 16.2.1934 pitämässään alustuksessa. Tuon puheen myöhemmin usein siteerattu motto oli: “Pois ulkomainen kirjallinen rihkama Suomen julkisesta elämästä – kansallinen omavaraisuus kirjallisuudenkin alalla kunniaan!”

Railo arvosteli 1910-luvulla alkanutta halpakirjasarjojen suoraa tai välillistä vaikutusta suomalaisten lukutottumuksiin. Tämä on hiukan paradoksaalista, sillä Railon johtama Kustannusosakeyhtiö Kirja oli tarmokkaasti osallistunut huokeahintaisen viihteen julkaisuun. Toisaalta Railo kiinnitti vielä enemmän huomiota sanoma- ja aikakauslehtien pulavuosina jatkuneeseen ulkomaisen “agentuuriaineiston” julkaisemiseen. Eräs Railon aiempi artikkeli osoittaa, että hän kirjallisuushistorioitsijana näki viihteen ja arvokirjallisuuden suhteen kompleksimpana kuin mainittu puhe antaisi uskoa;

ilmeisesti ajattelutavat juuri 1930-luvulla olivat jyrkentyneet Railon puheen kuvaamaan tapaan. Esimerkiksi Mika Waltari hyökkäsi Suomalaisessa Suomessa (n:o 2 1933, 73–75) samaan sävyyn ulkomaista avantgardea vastaan.

Yhteenvetoa

Kaikkiaan käännökset hallitsivat suomalaista kaunokirjallisuuden tuotantoa 1800-luvun loppupuolelle asti, jolloin kotimainen kirjallisuus alkoi lisääntyä suomennettua nopeammin. 1910-luvulla tapahtui käännöskirjallisuuden määrässä voimakas nousu, joka johtui erityisesti käännösproosan nimekemäärien kasvusta. Tämä liittyy maailmansodan aikaiseen kirjojen kysynnän nousuun, joka jatkui jonkin aikaa sodan jälkeenkin. Käännöskirjallisuuden määrät ovat vaihdelleet kotimaista jyrkemmin; esimerkiksi taloudellisten vaikeuksien tullessa on ollut helpointa supistaa käännöskirjallisuuden määrää. Suomennetussa kirjallisuudessa puolestaan nuorisokirjallisuuden osuus on vaihdellut muita ryhmiä enemmän.

Suomennokirjallisuuden kulttuuriseen asemaan liittyvistä seikoista on tämän tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostava kysymys *viihteen asemasta kirjatuotannon kentässä*. Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden niin määrällinen kuin suhteellinenkin nousu perustui juuri viihdekirjallisuuden määrän lisääntymiseen. Toisaalta viihde on ollut kuuma peruna suomalaisessa kirjallisuuspolitiikassa jo 1890-luvulta lähtien. Samalla se kytkeytyy hyvin kiinteästi angloamerikkalaisen kirjallisuuden niin määrälliseen kuin laadulliseenkin vastaanottoon Suomessa. Vihteeseen kohdistuva vastustus teki siitä – lähinnä yleiskustantajille – ongelmallisen sektorin: yhtäältä yleiskustantajat pyrkivät kehittämään korkeakirjallista profiilia, toisaalta ne pyrkivät julkaisemaan kannattavaksi osoittautunutta käännösviihdettä.

1890-luvun alkuun mennessä kirjallisuuden instituutio oli pääpiirteissään kehittynyt nykyiseen muotoonsa. Välytysinstitutiot olivat vakiintumassa ja hahmottivat tehtäviään. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia kehityskulkuja ovat erityisesti viihdekirjallisuuden asema kirjallisuuden kentällä, julkisuuden hajoaminen kulttuurikeskustelussa sekä samaan aikaan tapahtunut kansallis-konservatiivisen ideologian ympärillä tapahtunut yhtenäistymiskehitys, joka läpäisi myös suurimman osan välytysinstitutiosta. – Seuraavissa luvuissa tarkastellaan, miten nämä kehityskulut näkyvät angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden valikoinnissa ja vastaanotossa.

ANGLOAMERIKKALAISEN
KAUNOKIRJALLISUUDEN SUOMENNOKSET
1890–1939

1800-luvun perintö

Ennen tämän tutkimuksen kattamaa aikaa englantilaista kaunokirjallisuutta suomennettiin suhteellisen vähän. Ennen vuotta 1890 suomennetusta kirjallisuudesta (N = 609) oli Vaseniuksen luetteloiden perusteella alkuaan skandinaavista kirjallisuutta 29 prosenttia, saksankielistä kirjallisuutta 29 prosenttia, englanninkielistä 14 prosenttia, ranskankielistä 9 prosenttia ja venäjänkielistä 7 prosenttia. Englannista ennen vuotta 1890 suomennettu kirjallisuus käsittää tämän tutkimuksen ryhmittelyn mukaan käyttökirjallisuutta 64 nimekettä, arvokirjallisuutta 63 nimekettä, nuorisokirjallisuutta 47 nimekettä ja viihdekirjallisuutta vain 6 nimekettä. Käyttökirjallisuus puolestaan oli lähinnä hengellisiä kertomuksia, jakson lopulla myös raitiuskertomuksia ja joitakin hengellisiä romaaneja.

Eniten suomennettiin odotetusti John Bunyanin teoksia, kaikkiaan 7 teosta 33 nimekkeenä. Varhaisia klassikkosuomennoksia olivat lisäksi Daniel Defoen Robinpoika Kruusen ihmeellinen elämä (A. C. Öhman 1847), Harriet Beecher-Stowen Tuomo sedän tupa lyhyenä lapsille laadittuna mukaelmana (J. W. Lillja 1856), Oliver Goldsmithin Maapapin Wakefeldissä elämä (G. W. Wilén 1859), Joseph Sheridanin näytelmä Pyhän Patrikin päivä (SKS 1863) sekä William Shakespearen Macbeth (SKS 1864).

1870- ja 1880-luvulla ilmestyi muutama romaanisarja, joissa julkaistiin ajankohtaan nähden jo huomattava määrä englannistakin suomennettuja romaaneja. Keskeiset kirjailijat olivat tuolloin Charles Dickens (11 teosta), Walter Scott (6 teosta 8 painoksena), Mrs. Charles (4 teosta 6 painoksena) ja J. F. Cooper (3 teosta). Lisäksi SKS aloitti 1879 Shakespeare-suomennosten sarjan, jossa ilmestyi Paavo Cajanderin suomennoksina yksi tai kaksi näytelmää vuodessa. SKS:llä oli englanninkielisen kaunokirjallisuuden suomennuttajana muutenkin pioneerin asema: se julkaisi Novellikirjastossaan kaksi Dickensin ja yhden George Eliotin teoksen. Merkittäviä romaanisarjoja julkaisivat G. W. Edlund, Uusi Suometar (joka julkaisi ylipainoksina etenkin Dickensin kertomuksia) sekä tarmokas kustantaja Waldemar Churberg, jonka kahteen sarjaan (1874–78 ja 1879–84) mahtui

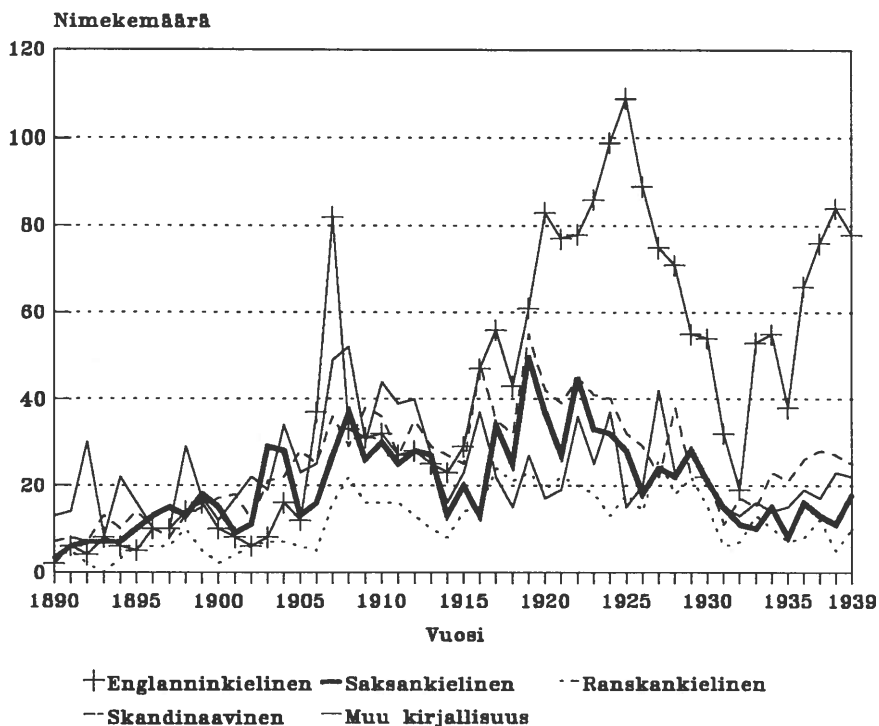
seitsemän englannista suomennettua laajaa romaania.

Suomennosten julkaisutoimintaa luonnehti 1800-luvulla satunnaisuus ja määrätietoisuuden puute, joihin oli ymmärrettävänä syynä suomenkielisen yleisön pienuus sekä kaikenpuolinen perusedellytysten vähäisyys. Suomennoksista ei – hengellisiä kertomuksia ja joitakin romaaneja lukuun ottamatta – otettu uusintapainoksia, ja painokset olivat pieniä. Englanninkielisen kirjallisuuden suomennuttamista häiritsi lisäksi sekä suomen että englannin kieltä taitavien kääntäjien puute.

Suomennosten määrällinen kehitys 1890–1939

Kuten edellä on todettu, englanninkielistä kirjallisuutta alettiin suomentaa saksankieliseen, ranskkankieliseen tai skandinaaviseen kirjallisuuteen verrattuna varsin myöhään. Mutta milloin voimasuhteiden muutos täsmällisesti sanoen tapahtui, ja missä vaiheessa angloamerikkalaisen kirjallisuuden osuus kasvoi käännöskirjallisuutemme suurimmaksi, niin kuin se on viimeiset vuosikymmenet ollut (ks. esim. Jalonen 1985)?

Kuvio 3. Suomennettu kaunokirjallisuus 1890–1939

Tähän kysymykseen vastaamiseksi on kerätty tietoja eri kielialueilta suomennettujen kaunokirjallisten teosten osuuksista suomennoskirjallisuudesta vuoteen 1939. Kuviossa 3 näkyvät kaiken suomennetun kaunokirjallisuuden määrät.

Kuviosta käy selvästi ilmi, että *englannista suomennetun kirjallisuuden osuus lisääntyi* hitaasti 1890-luvulla ja 1900-luvun alussa. Suurimman ryhmän muodosti skandinaavinen kirjallisuus ja seuraavaksi suurimman saksalainen kirjallisuus. Taitekohta skandinaavisen, saksankielisen ja englanninkielisen kirjallisuuden määrien suhteessa osui 1910-luvulle, jolloin englanninkielisestä kirjallisuudesta tuli suomennoskirjallisuuden suurin ryhmä. Yksittäisen poikkeuksen tähän trendiin muodostaa englanninkielisen kirjallisuuden määrissä 1906–07 näkyvä lyhyt huippu, joka johtuu erityisesti halpojen salapoliisikertomusten tulvasta noina vuosina. Tämä huippu johtuu osittain – vaikkei suinkaan kokonaan – tilaston laatimismenetelmästä¹⁰. Muuten englanninkielisen kirjallisuuden osuus kasvoi suunnilleen yhtä nopeasti skandinaavisen ja saksankielisen kirjallisuuden osuuksien kanssa.

Mainittua huippua lukuun ottamatta skandinaavisen kirjallisuuden osuus pysyi suurimpana aina vuoden 1917 tienoille. Saksankielinen kirjallisuus puolestaan pysyi suomennosten määrässä suunnilleen samoissa lukemissa englanninkielisen kanssa 1908–14, minkä jälkeen englannista suomennetun kirjallisuuden määrä kasvoi huomattavasti nopeammin. 1920- ja 1930-luvulla englannista suomennetun kaunokirjallisuuden suhteellinen osuus oli jo lähes puolet kaikesta suomennetusta kaunokirjallisuudesta.

Kuvio ei kuitenkaan kerro sitä, miten kyseinen kielialueittainen jakauma vaihtelee kirjallisuuden lajien mukaan. Onkin syytä tarkastella erikseen *eri lajien sisäisiä kielijakaumia*; niitä koskevat tarkemmat tiedot on koottu liitteeseen 2.

Aikuisten kertomakirjallisuuden nimekemäärien tarkastelu osoittaa, että proosan alueella englannista suomennettua kirjallisuutta ilmestyi muihin ryhmiin verrattuna runsaasti jo 1870-luvulla. Tähän olivat syynä parin kustantajan romaanisarjat, joissa englannista suomennetut teokset ovat varsin keskeisellä sijalla. Jakson 1900–09 osalta englannista suomennetun kirjallisuuden määrää nosti edellä mainittu tilapäinen nousu vuosina 1906–07. Huomiota herättää skandinaavisen kirjallisuuden vahva asema, joka säilyi vielä itsenäisyyden aikanakin. Angloamerikkalainen kirjallisuus ohitti sen lopullisesti 1920, minkä jälkeen ero kasvoi nopeasti. Saksankielistä kirjallisuutta alettiin suomentaa aikaisemmin kuin englanninkielistä, mutta merkittäviä eroja ei syntynyt. Englanninkielinen kirjallisuus ohitti saksankielisen vuosisadan vaihteessa, ja sen osuus alkoi kasvaa huomattavasti saksankielistä nopeammin vuodesta 1915 alkaen. Englannista suomennetun kirjallisuuden määrä väheni 1930-luvun alussa – niin kuin muidenkin suomennosten – mutta vuosikymmenen lopulla siinä tapahtui taas nousu, joka oli selvästi jyrkempi kuin muiden ryhmien kohdalla.

Erland Munch-Petersenin (1978, 969, 980 tai 1989, 166–167) tietojen mukaan Tanskassa julkaistun käännetyn romaanikirjallisuuden joukossa oli saksankielisellä kirjallisuudella hallitseva asema 1800-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajan. Vuosisadan puolivälissä taas ranskankielisen kirjallisuuden tanskannokset muodostivat suurimman ryhmän. Englannista käännetyn kirjallisuuden osuus puolestaan oli noin kolmannes kaikesta valtakielistä käännetystä kirjallisuudesta, kunnes vuoden 1890 vaiheilla siitä tuli suurin ryhmä. Ensimmäisen maailmansodan aikana englanninkielisen kirjallisuuden asema vahvistui entisestään, laski vain hiukan sotien välisenä aikana ja nousi toisen maailmansodan jälkeen niin, että 1955 se muodosti yli 2/3 tanskannoksista. Saksan ja Ranskan kirjallisuuden osuudet pysyivät yhtä suurina (n. 10 %). Angloamerikkalaisen kirjallisuuden valtakausi alkoi siis Tanskassa hyvin varhain, mikä johtuu siitä, että laajamittaiseen kirjatutantoon päästiin siellä jo 1800-luvun alkupuolella.

Kirjamuodossa julkaistujen *runoteosten kielialueittaisen jakauman* tarkastelu vahvistaa sen, mitä edellä todettiin: runosuomennoksia – kuten runoutta yleensäkin – on aina julkaistu varsin vähän. Suurimman ryhmän muodostaa suomenruotsalainen lyriikka, jonka suomennosmäärät olivat korkeimmillaan vuosisadan vaihteen kahden puolen. Jo 1800-luvun puolella julkaistiin skandinaavista ja antiikin runoutta sekä vuosisadan lopulla myös saksalaista lyriikkaa, mutta muista kielistä on lyriikkaa suomennettu vasta tällä vuosisadalla ja silloinkin varsin vähän.

Näytelmäsuomennoksia puolestaan julkaistiin vain muutama ennen 1860-lukua, jolloin niiden määrä nousikin nopeasti. Tämä ilmiö liittyy jo edellä todettuun näytelmäharrastuksen nousuun. Suurimmillaan julkaisumäärät olivat 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin eräät kustantajat julkaisivat seuranäytelmäsarjoissaan runsaasti myös käännettyjä näytelmiä. Itsenäisyyden aikana julkaisumäärät putosivat nopeasti. Suomennetuista komedioista suuri osa oli alkuperältään tuntemattomia mukailuja, mikä selittää ryhmän “muut” suurta teosmäärää vuosisadan vaihteen jälkeen.

Selvästi eniten näytelmiä on suomennettu saksan kielestä, joskin varsin paljon on julkaistu ranskankielisenkin draaman suomennoksia. Autonomian ajan loppuvuosina julkaistiin myös skandinaavista ja venäläistä näytelmäkirjallisuutta suhteellisen paljon suomen kielellä. Englantilaisista näytelmää sen sijaan edusti lähes yksinomaan Shakespeare, jonka teoksista otettiin rinnakkain ensi- ja uusintapainoksia.

Nuorisokirjallisuuden suomennokset jakautuvat kielialueittain siten, että saksalaisen kirjallisuuden osuus oli hallitseva koko 1800-luvun ajan ja vielä 1900-luvun kahdella ensimmäisellä kymmenelläkin, minkä jälkeen tapahtui painopisteen muutos englanninkielisen kirjallisuuden hyväksi. Myös skandinaavinen nuorisokirjallisuus ohitti saksankielisen itsenäisyyden ajan alkuvuosina. Sen sijaan esimerkiksi ranskankielistä nuorisokirjallisuutta suomennettiin varsin vähän; osuus nousi hiukan 1920- ja 1930-luvulla

Taulukko 2. Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden suomennosten julkaisumäärät (N= 2274)

Vuosi	Arvo- kirjallisuus		Viihde- kirjallisuus		Nuoriso- kirjallisuus		Käyttö- kirjallisuus		Yhteensä	
	ep	up	ep	up	ep	up	ep	up	ep	up
i.v.	1	–	1	–	3	–	–	–	5	–
1890–	22	2	30	–	46	3	20	3	118	8
1900–	56	9	138	12	55	4	40	8	289	33
1910–	49	20	167	12	99	15	14	2	329	49
1920–	91	37	486	35	142	46	19	8	738	126
1930–	73	43	195	105	76	68	15	4	359	220
Yhteensä	292	111	1017	164	421	136	108	25	1838	436

Selitykset: i.v. = ilman vuotta, ep = ensipainokset, up = uusintapainokset

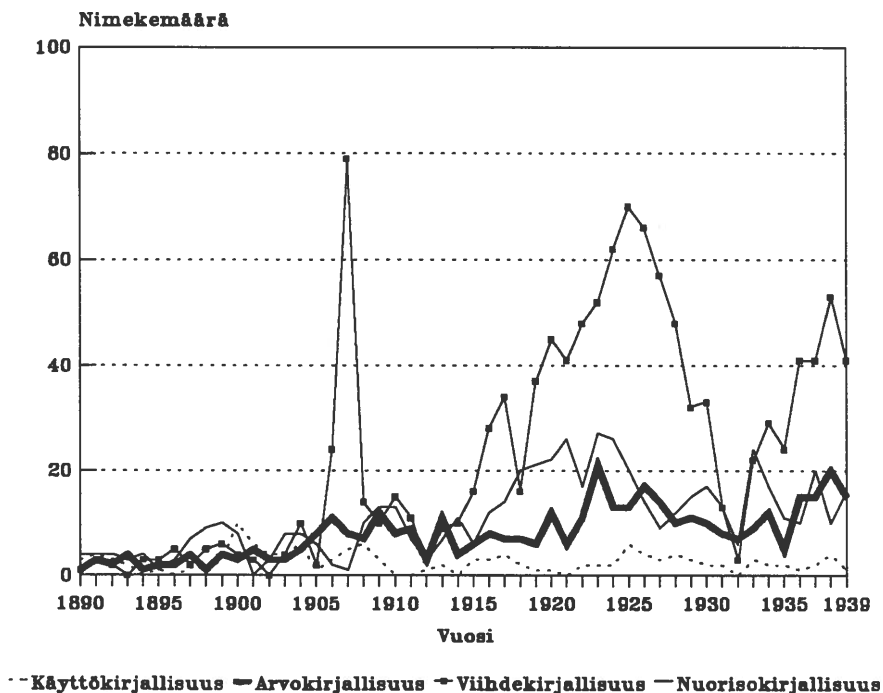
Tärkein lähde on Vaseniuksen ja Pakarisen Suomalainen kirjallisuus, jota on täydennetty käyttämällä Jyväskylän yliopiston kirjaston luetteloita sekä olemassa olevia tutkimuksia ja bibliografioita, joista keskeiset ovat Durham ja Mustanoja 1960, Hynynen-Vähä-Mäkilä 1986, Kuivasmäki 1990, Ritokangas 1989, Sjöström 1989 sekä Gummeruksen, Kariston, Otavan ja WSOY:n kustannustuotteiden bibliografiat.

Verne- ja Dumas-suomennosten ansiosta.¹¹

Taulukkoon 2 on koottu koko tässä tutkimuksessa käsitelty aineisto, jossa on mukana kirjallisuutta laajemmin kuin Suomalainen kirjallisuus -bibliografioiden luokituksiin pohjautuvissa kuvioissa 2 ja 3. Siinä aineisto on jaoteltu neljään ryhmään, jotka ovat: käyttökirjallisuus, arvokirjallisuus, nuorisokirjallisuus ja viihdekirjallisuus (ks. s. 10–11). Kuviossa 4 aineisto esitetään kymmenvuosittain.

Valtaosa aineistosta kuuluu siis ryhmään *viihdekirjallisuus*, jolla tässä tarkoitetaan suomennosten ilmestymisaikana lajityyppisesti viihteeksi katsottua kirjallisuutta. Viihde eriytyi näistä ryhmistä viimeisenä, itse asiassa varsinaisesti vasta 1890-luvulta alkaen, ja sen suomennosten suhteellinen osuus oli suurin 1920-luvulla (60 %). *Arvokirjallisuuden* määrä kasvoi hitaammin ja tasaisemmin. Siihen on luettu myös kaikki kirjallisuus, joka ei kohderyhmänsä tai aiheensa puolesta ole sijoittunut muihin ryhmiin. Mukana on siis jonkin verran sellaistaikin aineistoa, joka formaalisesti arvioituna ei sijoittuisi niin sanottuun taiteelliseen kirjallisuuteen. Luokitusterusteena ei tässä kuitenkaan ole kirjallinen arvo vaan se, mihin ilmestymisajankohdan odotushorisonttiin teos parhaiten sopii.

Kuvio 4. Englannista suomennettu kaunokirjallisuus 1890–1939

Englannista suomennettua *nuorisokirjallisuutta* ilmestyi jonkin verran jo 1800-luvun puolivälissä, mutta senkin määrällinen kasvu alkoi 1890-luvulla. Nuorisokirjallisuudeksi on katsottu ensi sijassa kirjat, jotka on suunnattu lapsille ja nuorille; toinen peruste on ollut se, miten kirjat ovat sijoittuneet kritiikissä ja kirjastojen hyllyillä.

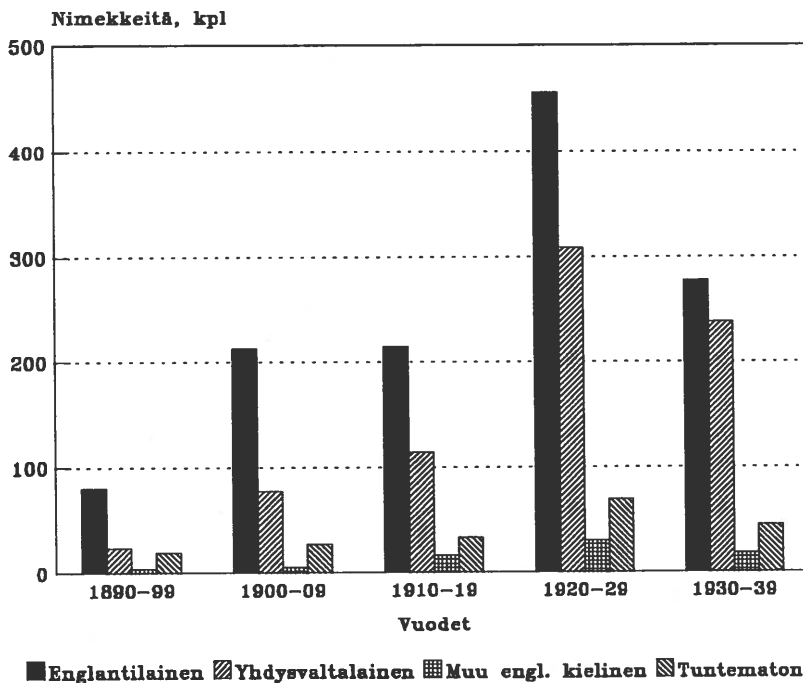
Aina 1860-luvulle saakka valtaosa aineiston kirjoista kuului ryhmään *käyttökirjallisuus*. Kyseessä ovat hengelliset kertomukset, joiden kannattavuudesta kertoo se, että niistä otettiin oloihin nähden paljon uusintapainoksia. Tämän ryhmän julkaisumäärä – joskaan ei suhteellinen osuus – kasvoi uudelleen 1890-luvun alusta alkaen, ja määrä pysyi korkeana vielä tämän vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä. Tässä vaiheessa kirjat olivat lähinnä yhteiskunnallisia romaaneja ja raittiuskertomuksia.

Keskeinen näkökulma angloamerikkalaisen suomennoskirjallisuuden rakenteeseen on suomennettujen teosten *alkuperä* eli se, mistä englantilaisen kielialueen osista ne olivat peräisin. Englantilaista kirjallisuutta suomennettiin 1800-luvulla huomattavasti aiemmin ja runsaammin kuin yhdysvaltalaisista kirjallisuutta. Keskeinen syy tähän on, että kontaktit Englantiin olivat

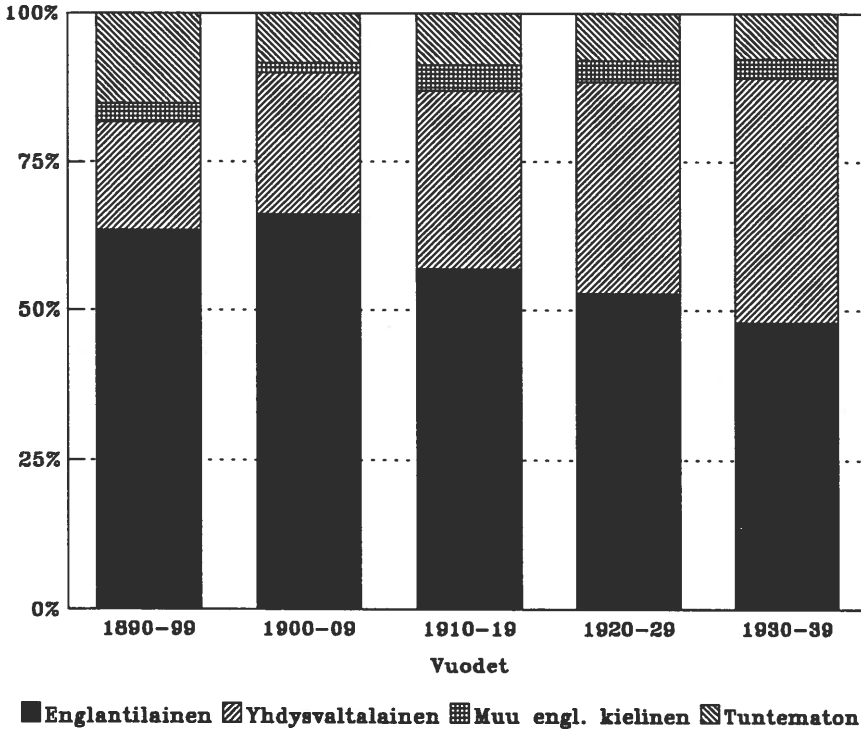
vanhemmat ja monitahoisemmat kuin Yhdysvaltoihin. Yhdysvaltojen sisälissodan jälkeen alkoi myös Suomeen kantautua tietoja uudelta mantereelta, mutta vasta vuosisadan lopulla sieltä alkoi tulla merkittävässä määrin kulttuurivaikutteita, erityisesti teknisten innovaatioiden ja yhteiskunnallisten aatevirtausten myötä.

1900-lukua on puolestaan kuvattu jopa amerikkalaistumisen vuosisadaksi. Totta onkin, että esimerkiksi kulttuurituonnin alalla Yhdysvaltojen vaikutus on vääjäämättä kasvanut tämän vuosisadan kuluessa. – Miten tämä kehitys sitten näkyy suomennoskirjallisuudessa *englantilaisen ja amerikkalaisen kirjallisuuden suhteena*? Miten paljon Suomeen on yltänyt englantilaisen kielialueen *muissa osissa* kirjoitettua kirjallisuutta? Näihin kysymyksiin etsitään vastausta seuraavassa. Kuvio 5 näyttää, miten aineisto jakautuu alkuperänsä mukaan; ryhmään ”muut” on siis laskettu Kansainyhteisön kirjallisuus, ja ryhmä ”tuntemattomat” käsittää englannista suomennetun kirjallisuuden, jonka alkuperää ei ole saatu selville. Kuviossa 6 puolestaan näkyvät eri ryhmien suhteelliset osuudet suomennetusta englanninkielisestä kirjallisuudesta.

Kuvio 5. Englannista suomennettu kaunokirjallisuus alkuperän mukaan

Kuvio 6. Englannista suomennettu kaunokirjallisuus alkuperän mukaan prosentteina

Englantilaisen kirjallisuuden suhteellinen osuus on ollut selvästi suurin koko tutkittavan ajanjakson ajan. Vielä autonomian ajan lopulla amerikkalainen kirjallisuus muodosti viidenneksen englannista suomennetusta kirjallisuudesta, mutta itsenäisyyden ajan alkuvuosina sen osuus nousi jo yli kolmannekseen. Vasta sotien välisen ajan lopulla se kuitenkin alkoi tavoittaa englantilaisen kirjallisuuden osuutta.

Kansainyhteisön kirjallisuutta on ilmestynyt suomennettuna vasta 1890-luvulta alkaen. Sen ensimmäinen edustaja oli australialaisen Fergus Humen *Eksyksissä* 1890. Kansainyhteisön kirjallisuuden osuus kaikesta suomennetusta englantilaisen kielialueen kirjallisuudesta on sen jälkeen pysynyt 2–3 prosentin tasolla.

Aineistoon kuuluva, mutta alkuperältään tunnistamaton kirjallisuus käsittää koko aineistosta yhdeksän prosenttia. Tunnistamattomia on suhteellisesti eniten käyttökirjallisuudessa ja seuraavaksi eniten nuorisokirjallisuudessa, josta tuntemattomia tosin on absoluuttisesti eniten. Näissä kahdessa

ryhmässä hän tekijän alkuperä ja nimikin on perinteisesti ollut vähemmän merkitsevä kuin teoksen lajityyppi ja kohderyhmä.

Käyttökirjallisuudesta suurin osa on tullut Englannista, joskin yhdysvaltalainen hengellinen ja yhteiskunnallinen kirjallisuus nostaa Yhdysvaltain osuutta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosina. Varsin suuri osa englannista suomennetusta käyttökirjallisuudesta on alkuperältään vaikea tunnistaa. Tuntemattomien ryhmä muodostaa noin kolmanneksen tämän ryhmän aineistosta.

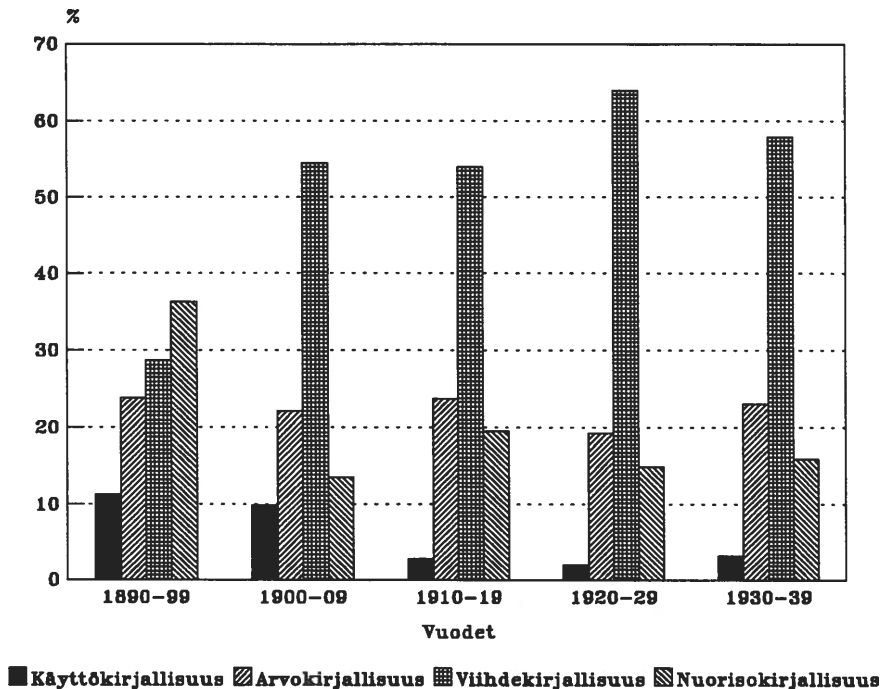
Englantilaisen kirjallisuuden osuus *nuorisokirjallisuudesta* on sen sijaan pienentynyt koko tutkimusjakson ajan yhdysvaltalaisen kirjallisuuden hyväksi. Sotien välisenä aikana yhdysvaltalaista nuorisokirjallisuutta suomennettiin enemmän kuin englantilaista, ja 1930-luvulla sen osuus nousi yli puoleen kaikesta englannista suomennetusta nuorisokirjallisuudesta. Yhdysvaltalaisen kirjallisuuden joukossa tosin on huomattavat määrät Edgar Rice Burroughsin ja Walt Disneyn nuorisokirjoja, kun taas englantilainen nuorisokirjallisuus on jakaantunut tasaisemmin eri tekijöiden kesken ja käsittää keskimäärin laajempia teoksia. Suomennetun kansainyhteisön kirjallisuuden joukossa on suhteellisen runsaasti nuorisokirjallisuutta, erityisesti kanadalaisia eläintarinoita. Alkuperältään tunnistamattomat muodostavat noin kymmeneksen aineistosta.

Englantilaista *viihdekirjallisuutta* suomennettiin koko tutkittavan jakson ajan selvästi amerikkalaista enemmän, toisin kuin saattaisi arvella. Myös viihteen kulta-ajan alkaessa maailmansodan aikana nousi amerikkalaisen kirjallisuuden osuus vain vähän. Sotien välisenä aikana ero tasoittui, mutta 1930-luvun lopulla kasvu englannista suomennetun viihdekirjallisuuden määrässä johtui jälleen englantilaisen kirjallisuuden määrän noususta. Ero englantilaisen ja amerikkalaisen kirjallisuuden välillä oli siis vähitellen tasoittumassa, mutta hitaammin kuin nuorisokirjallisuudessa. Muutama salapoliisiromaani suomennos nosti kansainyhteisön maiden osuutta 1890-luvulla, mutta sen jälkeen niiden osuus on pysynyt häviävän pienenä. Myös tuntemattomia on ollut vähemmän kuin odottaisi.

Arvokirjallisuus "tuotiin" Suomeen valtaosin Englannista. Tälle vuosikaudalle tullessa yhdysvaltalaisen kirjallisuuden suhteellinen osuus nousi noin viidennekseen ja 1930-luvulla yli kolmannekseen englannin kielestä suomennetusta arvokirjallisuudesta. Huomiota herättää, että englantilaisesta kirjallisuudesta otettiin selvästi enemmän uusintapainoksia. Ryhmässä "muu kirjallisuus" on aineistoa vain 1920- ja 1930-luvulta. Tuntemattomien pieni määrä osoittaa, että englannista suomennettu arvokirjallisuus oli suhteellisen tunnettua; toisaalta niin sanotusta vakavasta kirjallisuudesta on olemassa parhaat bibliografiat.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että valtaosa englannista suomennetusta kaunokirjallisuudesta on ollut *englantilaista alkuperää*. Angloamerikkalaisen kirjallisuuden tulva sotien välisenä aikana ei siis suinkaan ollut yhdysvaltalaista alkuperää, vaikka amerikkalaisen ja englantilaisen kirjallisuuden

Kuvio 7. Suomennettu englantilainen kaunokirjallisuus. Rakenne (%)

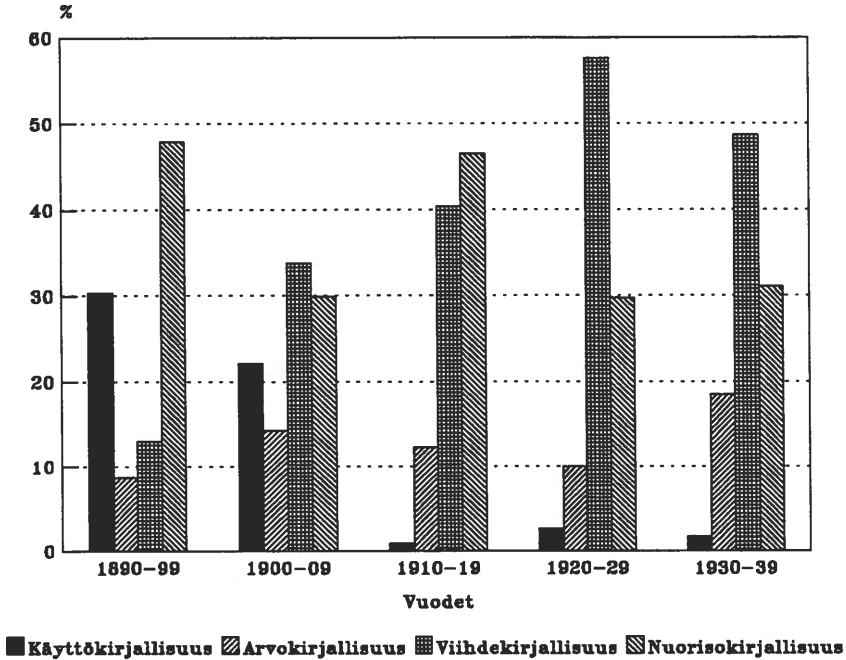

osuudet suomennoksista olivatkin tasoittumassa 1930-luvun loppua kohti. Erityisesti nuorisokirjallisuudessa amerikkalaisten teosten osuus on 1900-luvulla kuitenkin ollut huomattava.

Kuviosta 7 näkyvät ennen toista maailmansotaa suomennetun englantilaisen kaunokirjallisuuden suhteelliset osuudet. Englantilaisen suomennoskirjallisuuden rakenne osoittaa selvästi seuraavia kehityssuuntia. Ensinnäkin käyttökirjallisuuden – joka on hengellistä kirjallisuutta – osuus oli 1800-luvun lopulle tullessa vähentynyt huomattavasti arvokirjallisuuden julkaisemisen tullessa säännöllisemmäksi. Toiseksi viihteen osuus nousi 1890-luvulta alkaen hyvin jyrkästi 1920-luvun lopulle saakka. Kolmanneksi nuorisokirjallisuuden osuus vaihteli huomattavasti; korkeimmillaan se oli 1800-luvun viimeisellä kymmenellä, kun taas tutkittavan ajanjakson loppu osoittaa vähenemistä.

Kuviosta 8 näkyy yhdysvaltalaisesta alkuperää olevan suomennoskirjallisuuden jakautuminen eri ryhmiin. Sen mukaan käyttökirjallisuuden osuus suomennetusta amerikkalaisesta kirjallisuudesta oli vuosisadan vaihteen kahden puolen noin viidennes, jonka jälkeen se romahti. Arvokirjallisuuden

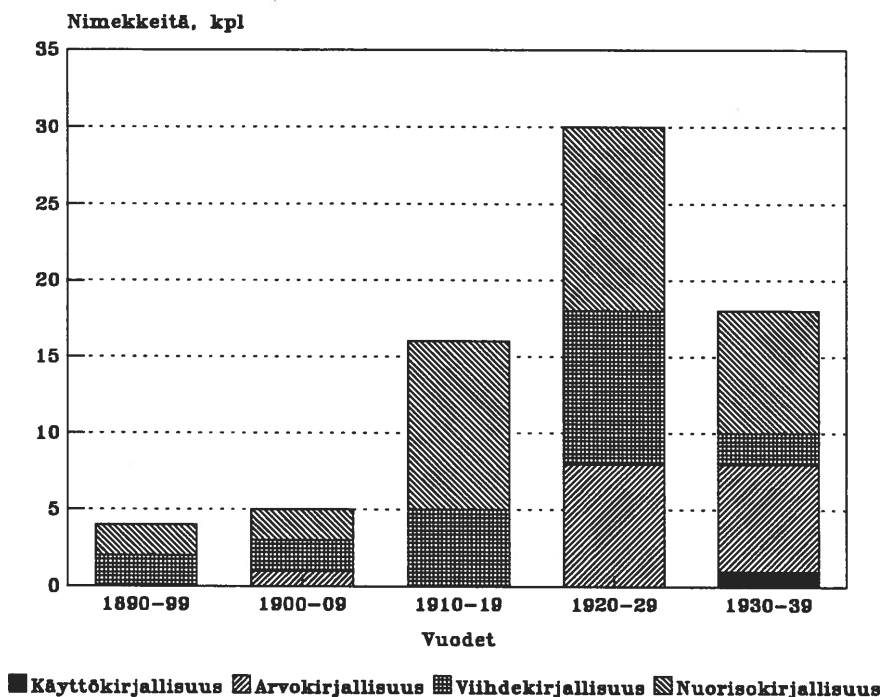
Kuvio 8. Suomennettu yhdysvaltalainen kaunokirjallisuus. Rakenne (%)

osuus pysytteli noin kymmenennessä osassa aina 1930-luvulle saakka, jolloin se kasvoi noin viidennekseen. Viihdekirjallisuuden osuus kasvoi huomattavan nopeasti aina 1930-luvulle saakka, jolloin se hiukan putosi. Nuorisokirjallisuuden prosentuaalinen osuus heittelehti amerikkalaisenkin kirjallisuuden kohdalla huomattavasti; huiput olivat 1890-luvulla ja 1910-luvulla, jolloin lähes puolet suomennetusta amerikkalaisesta kaunokirjallisuudesta oli nuorisokirjallisuutta. 1920-luvulla puolestaan yli puolet suomennoksista oli viihdettä.

Kansainyhteisön maiden kirjallisuuden suomennoksia ilmestyi siis tämän tutkimuksen kattamalla ajanjaksolla varsin vähän. Kuten kuviosta 9 on nähtävissä, englanninkielisen kirjallisuuden suomennosten joukkoon alkoi tulla runsaammin myös alunperin kielialueen "periferiasta" peräisin olevaa kirjallisuutta. Se käsitti valtaosin viihde- ja nuorisokirjallisuutta, mutta 1920-luvulta alkaen mukana oli myös tämän tutkimuksen kriteereillä arvokirjallisuudeksi miellettyä kirjallisuutta. Ensimmäinen australialaisen kirjallisuuden ns. kaanoniin kuuluva teos suomennettiin Ventolan mukaan kuitenkin vasta 1946. Kyseessä oli Xavier Herbertin *Capricornia* (1938). (Ventola 1989, 10)

Kuvio 9. Suomennettu Kansainyhteisön kirjallisuus. Rakenne

Vähäiset tiedot Kansainyhteisön kirjallisuuden kulkeutumisesta Suomeen viittaavat siihen, että koska yhteydet keskukseen ovat paremmat kuin periferiaan ja koska periferiassa tuotettu kirjallisuus joka tapauksessa menestyy parhaiten päästyään mukaan keskuksen kirjallisiin prosesseihin, kyseiset teokset kulkeutuvat varmimmin pieneen ja periferiseen kulttuuriin – kuten Skandinavian maat tai Suomi – saavutettuaan menestystä keskuksessa. Tuo keskus puolestaan on ollut Englanti, tutkittavan ajanjakson lopulla mahdollisesti jossain määrin myös Yhdysvallat. Kulkeutumista Suomeen on lisäksi huomattavasti edesauttanut menestyminen Saksassa tai varsinkin muissa Pohjoismaissa.

Eniten julkaistut angloamerikkalaiset kirjailijat Suomessa 1890–1939

Erään näkökulman siihen, millainen kirjallisuus oli Suomessa suosittua ennen toista maailmansotaa tarjoaa eniten julkaistujen kirjailijoiden suoma-

Taulukko 3. Eniten suomennetut englanninkieliset kirjailijat 1890–1939

Jack London	100	Elinor Glyn	30
Arthur Conan Doyle	73	John Bunyan	28
William Shakespeare	71	Charles Dickens	27
Zane Grey	54	Hall Caine	26
James Oliver Curwood	52	Florence L. Barclay	25
Edgar Rice Burroughs	51	Alice Gray	25
Berta Ruck	40	Mark Twain	25
Edgar Wallace	31		

Luvut ilmaisevat 15 Suomessa eniten käännetyn kirjailijan suomennetun tuotannon eri painosten ja laitosten kokonaismäärän.

laisen vastaanoton tarkastelu. Seuraavassa käsitelläänkin viidentoista Suomessa eniten julkaistun englanninkielisen kirjailijan tuotannon julkaisuhistoriaa ja vastaanottoa Suomessa 1890–1939. Kirjailijat käyvät ilmi taulukosta 3, johon on kunkin kirjailijan kohdalle koottu suomennettujen teosten määrä.

Seuraavassa näitä kirjailijoita tarkastellaan ryhmittäin, jotka ovat seikkailukirjallisuus (London, Grey, Curwood, Burroughs), vakavahenkinen viihde (Barclay, Caine), naistenromaani (Ruck, Glyn), klassikot (Bunyan, Shakespeare ja Dickens), salapoliisiromaanit ja -kertomukset (Conan Doyle, Wallace) ja nuorisokirjallisuus (Gray, Twain).

Erämaa kutsuu

Eniten julkaistu angloamerikkalainen kirjailija oli tämän tutkimuksen kattamana aikana *Jack London* (1876–1916). London-suomennosten kaikkiaan sadasta painoksesta oli kertomusvalikoimia 18 nimekkeen verran, ja niistäkin teoksista, joita vastaa alkukielinen kokoelma, osa oli sisällöltään alkuteoksesta lyhennettyjä tai muuten muuteltuja. Tämä kirjavuus johtuu tietenkin siitä, että Londonin tuotannosta valtaosa on kertomuksia, mutta myös siitä, että näin kustantajat saattoivat julkaista samoja kertomuksia useita kertoja eri nimekkeiden alla. Sama ilmiö on havaittavissa tässä aineistossa yhtä selvästi vain Arthur Conan Doylen teosten julkaisuhistoriassa.

Jack London aloitti tuotantonsa 1903, jolloin ilmestyi *The Call of the Wild*, novelletti koirasta, jota veri vetää susien pariin ja joka isäntänsä menetettyään myös tottelee “korven kutsua”. Teoksesta tuli myyntimenes-

tys – vastoin kustantajienkin odotuksia (Hart 1961, 214–215). Kirja saatiin suomen kielelle 1907 nimellä Erämaan ääni; sen kustansi Kössi Kaatra ja suomensi F. Davidson. Isak Julin julkaisi saman suomennoksen tittelipainoksena 1912. Vuonna 1922 teos ilmestyi Sosialistin kirjapainon kustannuksella nimellä Kun erämaa kutsuu, 1924 Suomen kustannuksella nimekkeellä Erämaa, ja Otava julkaisi siitä uuden suomennoksen 1925; sen oli laatinut Jalmari Sauli.

Londonin tuotannosta näyttävät painosmäärien perusteella menestyneen Suomessa hänen esikoisteoksensa lisäksi erityisesti teosten *Children of the Frost*, *The Sea-Wolf*, *White Fang* ja *A Daughter of the Snows* suomennokset. Kyseessä ovat lähinnä seikkailulliset teokset.

Londonin kirjailijakuvaan kuuluvat myös yhteiskuntakriittisyys ja vasemmistolaiset sympatiat, ja tämä puoli korostuu osassa hänen tuotantoaan. Tällaisista teoksista julkaistiin joitain myös suomeksi, muiden muassa *Rautakorko* (*Iron Heel*, 1908) 1921, *Kadotuksen kansa* (*The People of the Abyss*, 1903) 1921 ja *Pakkopaita* (*The Star-Rover*) 1923. Ne saivat osakseen hyvin erilaisia kommentteja eri poliittisia näkemyksiä edustavilta arvioijilta. Toisaalta niissä tartuttiin yksimielisesti kaupungin ja maaseudun vastakkainasetteluun, jossa edellinen joutui kriittiseen valoon; tämä sopi myös suomalaisten arvioijien näkemyksiin (Durham ja Mustanoja 1960, 40–41).

Londonin tapaisen kirjailijan kohdalla on helpoimmin huomattavissa tässä käsitellyn arvosteluaineiston rajat. Londonia ei nimittäin esitelty merkittävässä määrin yleiskulttuurilehdissä, mutta sitäkin enemmän sanomalehdissä, erityisesti työväenlehdissä, sekä esimerkiksi perhelehdissä ja Nuorena Voimassa. Toisaalta porvarillisella ja työväenmielisellä kritiikillä oli Londonin suhteen yhtymäkohtansakin. Kumpikin suhtautui yleensä myönteisesti Londonin seikkailukirjoihin, joskin eri syistä, ja kumpikin kiitteli hänen omaelämäkerrallista teostaan *Tuliliemen tuttavana* (John Barleycorn, 1913), joka ilmestyi Otavan kustantamana 1914 (ks. Durham ja Mustanoja 1960, 39).

Aimo Roinisen (1987) mukaan *työväestöön* vetosivat ensinnäkin Londonin aihepiiri ja hänen kirjoittamistyyliinsä, jotka vaikuttivat Londonin suosioon laajemminkin. Toinen seikka oli Londonin työläissyntyperä. Nämä kaksi tekijää vetosivat laajoihin yleisöjoukkoihin – jopa niin, että työväenlehdissä häneen usein liitettiin muotikirjailijan epiteetti hiukan negatiivisessa mielessä. Lisäksi Londonin sosialistisuus vetosi tietoisimpiin ja järjestäytyneisiin työväenliikkeen jäseniin. Tosin osa arvioijista – esimerkiksi Edvard Valpas – oli hänen teostensa yhteiskunnallisen merkityksen suhteen varauksellinen.

Londonin tuotannon kaksijakoisuus – yhtäältä suosittua ajanvietekirjallisuutta, toisaalta yhteiskuntakritiikkiä ja sosialismin propagointia – askarrutti eräitä poliittisesti asennoituneita kritikoita, esimerkiksi Yrjö Sirolaa ja Allan Walleniusta. Vaikka Londoniin ei “valveutuneessa” kritiikissä

suhtauduttukaan varauksettoman kiittävästi, hänestä syntynyt kuva oli sen piirissä kaikesta huolimatta vahvasti myönteinen. Tätä oli omiaan lisäämään Londonin esittämä kieltolakivaatimus, joka oli tärkeä 1910-luvun suomalaiselle työväenliikkeelle. Niinpä Londonin Tuliliemen tuttavana (1914) oli Rautakoron ohella keskeisiä esille nostettuja yksittäisiä teoksia.

Miksi sitten Jack Londonista tuli Suomessa niin suosittu? James Hart (1961, 214–215) kuvaa Londonin vetovoimaa seuraavasti:

Londonin vahvuus olivat hänen luontokuvauksensa, joissa ihminen tai eläin selviytyi kohottautumalla toisten yläpuolelle. Juuri tämä vetosi lukijoihin, jotka käänsivät hänen nietscheläisen oppinsa oman elämänsä kielelle, uneksien karskin individualistisista menestystarinoista, joita todellisuus ei heille suonut.

Kiinnostavaa on, että Ruotsissa Londonin lähes koko tuotanto käännettiin vajaan kymmenessä vuodessa; tosin kirjamarkkinat olivat siellä kehittyneemmät kuin Suomessa. Skandinavian maissa Suomea lukuun ottamatta Londonin teokset käännettiin suunnilleen samaan tahtiin; kulminaatio osui 1910-luvulle. Sen sijaan Saksassa Londonin läpimurto tapahtui vasta 1910-luvun lopulla, ja kiinnostuksen huippu osui 1920-luvun puoliväliin. Paljon viileämmän vastaanoton London sai Ranskassa, jossa hänen teoksiaan käännettiin lähinnä 1920-luvulla ja vähemmän kuin Saksassa ja Pohjoismaissa. Myös Unkarissa Londoniin tutustuttiin vasta 1920-luvulla, jolloin sitten syntyikin London-boomi. Venäjällä ja Neuvostoliitossa Londonin asema on ollut vahva, ja hän on ollut vallankumouksen jälkeisen ajan luetuin ulkomainen kirjailija. (Rehn 1974, 121–123) Suomen hyvä London-vastaanotto on siis yhteinen muiden Pohjoismaiden ja Neuvostoliiton kanssa, kun taas muualla London-innostus alkoi myöhemmin ja jäi vähäisemmäksi.

Toisesta erämaaseikkailujen kirjoittajasta, *James Oliver Curwoodista* (1878–1927) tuli varma sijoitus suomalaisille kustantajilleen, joita olivat lähinnä Karisto ja Minerva. Ensimmäiset Curwoodit suomennettiin yllättävän tuoreeltaan. Vuonna 1912 julkaisi Karisto romaanin *Erämaan tytär*, joka oli Aukusti Salon laatima suomennos edellisenä vuonna ilmestyneestä alkuteoksesta *The honor of the big snows*. Kolme vuotta myöhemmin Karisto jatkoi romaanilla Jack Howlandin seikkailut (suom. *Eero Alpi*), jonka alkuteos oli 1910 ilmestynyt *Danger Trail*. Kirjat oli sijoitettu yhtiön silloiseen halpasarjaan Kariston 50 p:n romaaneja.

Curwoodin romaanien suomennuttamisessa tuli kuitenkin tauko, ja niitä alettiin kustantaa järjestelmällisesti vuodesta 1922. Asialla olivat tällöin rinta rinnan Karisto ja Minerva. Karisto aloitti Curwoodin koirista kertovilla eläintarinoilla *Kazan, susi-koira* (1922, suom. Jussi Tervaskanto) ja *Kazanin poika* (1923, suom. Valfrid Hedman). Niitä seurasi viisi muuta erämaaseikkailua, joista neljä ensimmäistä sijoitettiin Nuorisonkirjoja-sarjaan. Karisto julkaisi Curwoodia kaikkiaan yhdeksän nimekettä, joista kolme pääsi 1930-luvulla toiseen painokseen.

Vielä Karistoa enemmän Curwoodia julkaisi Minerva, joka vuosien 1923

ja 1930 välillä julkaisi häneltä kaikkiaan 17 nimekettä. Huomiota kiinnittää kaksi seikkaa: Minerva ei ottanut teoksista uusintapainoksia – mikä tosin ei kuulunut sen tapoihin muutenkaan – ja toiseksi suuressa osassa sen julkaisemia Curwood-suomennoksia oli ilmoitus tekijän antamasta suomennuttamisluvasta. Myös WSOY julkaisi Curwood-suomennoksia. Ensipainoksia niistä oli kuitenkin vain kaksi 1922 julkaistua, minkä jälkeen yhtiö ilmeisesti luovutti kentän muille halukkaille. Vuosina 1932–39 välillä yhtiö julkaisi 23 uusintapainosta Minervan alkuaan julkaisemista suomennoksista.

Suunnilleen yhtä paljon kuin Curwoodinkin teoksia – 54 nimekettä – suomennettiin lännenromaanien kirjoittajan *Zane Grey*n (1875–1939) tuotantoa. Westernien nousukauden aloitti juuri Grey, nuoren newyorkilaisen hammaslääkärin, vuonna 1906 omalla kustannuksellaan julkaisema historiallinen seikkailuromaani *Betty Zane*, jonka aiheena on Fort Henryn valtaus 1782. Tämän jälkeen Greyn romaanit painettiin niin pian kuin hän sai ne valmiiksi, ja painopiste siirtyi tutkitusta historiallisesta taustasta jännittävään, Vanhaan Länteen sijoitettuun toimintaan.

Ensimmäinen Grey'n suomennetuista romaaneista ilmestyi 1920: se oli Kirjan kustantama *Lännen tähtien alla* (*Under Western Stars*, 1914), jonka oli suomentanut Väinö Nyman. Vuonna 1922 julkaistun *Salaperäisen ratsastajan* (*The Mysterious Rider*, 1921) tavoin siitä otettiin jo tämän tutkimuksen kattamana aikana neljä painosta. Lähes kaikista Suomessa julkaistuista Grey-suomennoksista ensipainoksen julkaisikin 1920-luvulla Kirja ja uusintapainokset Kirjan kustannusvaraston ostanut WSOY, jolle tällaiset halvat menekkirjat olivat 1930-luvun hankalina aikoina tervetulleita. Kaiken kaikkiaan tutkimuksen kattamana aikana Greyltä julkaistiin suomeksi 21 teosta 54 painoksena. Greyistä on tullut seikkailuromaanin *steadyseller* Suomessa, sillä hänen teoksistaan otettiin uusintapainoksia 1950-luvulla runsaasti ja vielä viime vuosikymmeninä yksittäisiä painoksia.

Miehille tarkoitetun seikkailukirjallisuuden alalla ovat tapaus sinänsä *Edgar Rice Burroughsin* (1875–1950) *Tarzan-kirjat*. Aiheeltaan ne näyttäisivät olevan sukua Rudyard Kiplingin kertomuksille ja Henry Rider Haggardin myös Afrikkaan sijoituville viidakkoseikkailuille, mutta Burroughs itse väitti, että hänen ainoa virikkeensä oli tarina Romuluksesta ja Remuksesta (Hart 1961, 219). Yksikään yksittäinen *Tarzan-romaan*i ei ole noussut toisten yläpuolelle, ja niinpä yksikään niistä ei ole esiintynyt kovin korkealla bestseller-listoilla. Sen sijaan koko sarjaa, joka käsittää kaikkiaan yli 30 romaania, on painettu yli 25 miljoonaa kappaletta 56 kielellä.

Tarzan of the Apes ei ilmestyessään 1914 herättänyt suurtakaan huomiota, mutta vähitellen hahmo tuli tunnetuksi ja suosituksi. Myös Suomessa ensimmäinen *Tarzan-kirja* (*Tarzan, apinain kuningas*, 1921) ohitettiin ilman suurempaa hälyä, mutta vähitellen *Tarzanit* vakiinnuttivat maineensa ja asemansa (Simojoki 1950, 92). Karisto varasi Burroughsin teokset lähes kokonaan itselleen; sen politiikkaan kuului kahmia oikeuksia mahdollisesti

meneviksi osoittautuvista kirjoista ja joskus jopa tekijän koko tuotannosta. Burroughsilta Karisto kahmaisi Tarzan- ja Mars-kirjat, mikä osoittautuikin kannattavaksi toimenpiteeksi. Vuonna 1921 ilmestyneen ensimmäisen Tarzan-suomennoksen jälkeen kustannustalo julkaisi vuosittain useita uusia Tarzan-romaaneja, ja vuodesta 1923 rinnalle tuli Mars-sarja. Kolmen nimkkeen verran Burroughsia suomennutti myös Minerva. Kaikkiaan Burroughsia julkaistiin suomeksi ennen toista maailmansotaa 26 teoksen ja yhteensä 51 painoksen verran.

Hall Caine ja Florence L. Barclay

Hall Cainelta (1853–1931) julkaistiin tämän tutkimuksen kattamana aikana suomeksi 15 teosta 26 painoksena. Ensimmäisenä niistä ilmestyi 1898–99 Kristitty (The Christian, 1897) Aino Malmbergin suomennoksena ja Otavan kustantamana. Tästä Cainen kotiseudulle, Man-saarelle, sijoitetusta vakavahenkisestä tarinasta tuli Suomessakin suosittu, ja siitä otettiin vuosina 1905 ja 1924 uusintapainokset. Lisäksi sitä esitettiin näytelmäsovituksena.

Cainen suosiota Suomessa kuvaa se, että hänen teostensa ensimmäisiin suomennoksiin pyydettiin lupa tekijältä, mikä muuten oli harvinaista. Teoksen Ikuinen kaupunki (Eternal City, 1901) – jonka Otava julkaisi jälleen Aino Malmbergin kääntämänä 1901–02 – suomennos laadittiin käsikirjoituksesta, mikä sekini oli aivan uutta. Myöhemmin Cainelta suomennettiin kirja lyhyin väliajoin, 1920-luvulla useitakin vuodessa.

Kaksi ensimmäistä Caine-suomennosta julkaisi Otava, mutta sitten WSOY varasi Cainen kokonaan itselleen siten, että kahta lukuun ottamatta se julkaisi loput suomennokset ja hankki Otavaltakin sen kustantamat suomennokset. Cainen romaanit olivat suomalaisillekin kustantajilleen todennäköisesti kannattavia, sillä niiden suomennosten painokset olivat varsin suuret. Suomennoksista ehtivät Kristitty, Ikuinen kaupunki, Tuhlaajapoika (WSOY 1905, alk. The prodigal son, 1904), Ihmisen herra (WSOY 1921, alk. The master of man, 1921) ja Man-saaren tyttö (WSOY 1923, alk. The woman of Knockaloe, 1923) tämän tutkimuksen kattamana aikana kolmanteen painokseen.

Hall Caine sijoitettiin suomalaisessa vastaanotossa arvokirjallisuuden ja viihteen välille: vakavahenkisen tendenssi ja ilmeiset pyrkimykset miljöö- ja henkilökuvaukseen aiheuttivat, että hänet otettiin varsinkin aluksi vastaan myönteisesti ja vakavasti otettavana kirjailijana. Muutaman vuoden kuluessa Caine kuitenkin leimattiin lehtikritiikissä jo viihdekirjailijaksi. Sen sijaan Arvosteleavan kirjaluetellon arvostelijat suhtautuivat Cainen teoksiin vakavasti ja pitivät niitä paitsi vakavahenkisyytensä, myös tekotapansa puolesta erityisen suositeltavina kirjastoille. Ilmeisesti juuri rajatapauksen luonteensa vuoksi kritiikki arvioi Hall Cainen kirjat etenkin vuo-

sisadan alkuvuosina varsin ahkerasti.

Eräs angloamerikkalaisen suomennoskirjallisuuden steadysellereistä on *Florence L. Barclayn* (oik. Charlesworth, 1862–1921) romaani *Rukousnauha* (*The Rosary*, 1908). Se kertoo vaatimattomasta työstä, joka laulaa sokealle rakastetulle sentimentaalista laulua ”Rukousnauha” herättääkseen tämän uskon. Barclaystä tuli menestyskirjailija myös Suomessa. Rukousnauhasta otettiin ennen toista maailmansotaa viisi painosta, ja sen suosio on jatkunut myös sen jälkeen; romaanista otettiin 11. painos 1958. Barclayn teoksia suomennettiinkin tämän hyvän alun jälkeen pienessä ajassa paljon; kaikki esikoisteoksen jälkeen suomennetut 11 teosta ilmestyivät vuosien 1915 ja 1922 välillä, ja useimmista otettiin vielä lisäpainos. Barclayn teokset kuitenkin myös unohdettiin pian, Rukousnauhaa lukuun ottamatta. Muista teoksista mainittakoon suomennosten ilmestymisjärjestyksessä Shenstonen rouva (WSOY 1915), Ajan ratas (WSOY 1916) ja Tähtien johtaessa (Gummerus 1916).

Kaiken kaikkiaan Barclayn teoksia ilmestyi tutkimuksen kattamana aikana suomeksi 12 nimekettä ja yhteensä 25 painosta. Barclay kuului alusta alkaen WSOY:n ohjelmaan, joskin myös muut hänen saamansa suosion huomattuaan koettivat päästä siitä osallisiksi. WSOY julkaisi Barclayn teoksia kaikkiaan kuusi, Gummerus ja Minerva kaksi sekä Suomi ja Kirja kumpikin yhden. WSOY ehti kuitenkin poimia päältä parhaat ja suosituimmat¹².

Kiinnostavaa on, että Barclayn kaksi ensimmäistä suomennettua teosta otettiin myönteisesti vastaan ja että ne hyväksyttiin myös taiteelliselta kannalta. Arvostelevan kirjaluettelon arvioissa 1914 ja 1916 ylistettiin erityisesti teosten puhdashenkisyyttä mutta myös sitä, etteivät ne aiheen tarjoamista mahdollisuuksista huolimatta olleet ylitunteellisia. Jälkimmäisessä kirjoittaa nimimerkki V-ri L-ri:

Kuvaus voimakkaan, itsensäuhraavan tohtori Brandin ja hänen kauniin, mutta rakkaudessaan pintapuolisen ja itsekkään vaimonsa suhteesta, joka vihdoin erään järkyttävän tapauksen johdosta muodostuu molemminpuoliseksi. – Kertomus lienee jonkinmoinen johdanto suosittuun ”Rukousnauha”-romaaniiin. Se on kirjoitettu tavattomalla hienoudella ja sydämellisyydellä, olematta silti äitelän tunteellinen. Erittäin sopiva nuorisokirja; vaatii jossain määrin sielullisesti sivistynyttä lukijaa.

Myös Helmi Krohn kiittää arviossaan Barclayn Rukousnauhasta teoksen tendenssiä, joka on ”erinomaisen terve”. Kuitenkin hänen arviossaan viitataan myös siihen, että teos ei vakavahenkisyydestään huolimatta ole erityisen syvälinen tai omaperäinen. Hän kirjoittaa: ”tunnustettava on, että Barclay on sukua Cainelle”. Hall Cainehan on myös kirjailija, jonka vastaanotossa sovellettiin ensin taiteen kriteerejä, mutta jonka varsinkin lehtikriitikot sijoittivat parin ensimmäisen teoksen jälkeen yksimielisesti viihteen kategoriaan. Myös Krohn tekee tavallaan tämän sijoituksen Barclayn osalta: hän jatkaa, että Rukousnauha ei ole ”herkkusuille, vaan suurelle yleisölle” (Valvoja 1914, 387). Barclayn myöhemmät teokset saivat kui-

tenkin jo Arvostelevassa kirjaluettelossakin varauksellisen vastaanoton, jota kuvaa V-ri L-rin arvostelu romaanista Silkkiäispuun alla (1916):

Romaani on taiteellisesti heikko, tekemällä tehty; melkein kauttaaltaan puuttuu luonnollisuutta, jota ei kauneinkaan – usein liian imelä – kieli voi korvata. Tuntuu kuin liikatuotanto vaivaisi kirjailijataria, joka ei enää ole päässyt ”Rukousnauha”-romaaninsa tasalle.

Mainittakoon, että vielä 1930, kun romaanista ilmestyi viides painos, Lauri Pohjanpää kirjoitti Arvostelevassa kirjaluettelossa: ”Barclayn Rukousnauha on saanut Suomessa paljon lukijoita eikä ilman syytä: se on vakava ja raikas, huumorinmaustama rakkausromaanin ilman sentimentaalisuutta. Hyvä kirjastokirja.” Tämä arvio oikeastaan sisältää ne kriteerit, jotka naistenromaanin on täytettävä tullakseen steadyselleriksi; ja sellaisen tyyppiesimerkki Rukousnauha ilman muuta on.

Sherlock Holmes ja luutnantti Romuloo

Arthur Conan Doyle (1859–1930) ensimmäinen Sherlock Holmes -kertomus *A Study in Scarlet* ilmestyi 1887, ja ensimmäinen kokoelma, *The Sign of Four* 1890. Sitä seurasi *The Adventures of Sherlock Holmes* (1892), jonka jälkeen Conan Doyle antoi sankarinsa – ilmeisestikin – pudota professori Moriartyn kanssa koskeen. Hän kuitenkin palasi Holmes-kertomuksiin, joita ilmestyivät vielä *The Hound of the Baskervilles* (1902), *The Return of Sherlock Holmes* (1905) ja *The Case-Book of Sherlock Holmes* (1927). Kaikkiaan Conan Doylen Holmes-tuotanto käsittää 56 kertomusta ja neljä romaania. (Ekholm 1985, 24–25)

Arthur Conan Doylen tuotantoa suomennettiin kaikkiaan 73 painoksen verran. Huomiota kiinnittää, että useita samoja tai osittain samoja kertomuksia julkaistiin uuden nimekkeen alla. Conan Doylen tuotantoa julkaisi peräti 24 kustantajaa; tämä kertoo siitä, että erityisesti pienkustantajat käännättivät sitä ahkerasti. Conan Doylen salapoliisikertomuksia julkaisi erityisesti Kirja, mutta myös Yrjö Weilin ja WSOY (joka hyödynsi Kirjalta ostamaansa varastoa) ja Otto Andersin. Conan Doylen muita kuin salapoliisikertomuksia julkaisivat eniten Kirja ja Gummerus, molemmat kuusi nimekettä.

Mielenkiintoista on, että Conan Doyle sai Suomessakin osakseen arvostusta varsin varhain, vaikka muuten salapoliisiromaaneihin suhtauduttiin vielä vuosisadan vaihteessa epäillen. Arvosteleva kirjaluettelo esitteli hänen tarinoitaan jo 1905 myönteisesti, ja 1920-luvulla Helle Kannila kirjoitti niistä puolustelevasti. Conan Doyle lieneekin raivannut tietä lajityypin arvostuksen nousulle Suomessa. (Ekholm 1985, 25)

Englantilaisen *Edgar Wallacen* (1875–1932) on arveltu olevan kaikkien aikojen suosituin jännityskirjailija. Hän oli tavattoman tuottelias ja kirjoitti kaikkiaan 173 romaania ja 17 näytelmää. Tuotteliaisuuden kääntöpuoli oli, että hänen teoksensa olivat yleensä kaavamaisia ja henkilöt pitkälle tyypi-

teltyjä. Wallacen salapoliisiromaaneille on tyypillistä monimutkainen juoni ja yllättävä loppukäännö. Niiden vahvana puolena on pidetty dialogia ja taitavaa jännityksen kehittelyä. (Steinbrunner-Penzler 1976, 407) Ne edustivat lajityypin toiminnallista linjaa, jossa asetettiin vastakkain suurkaupungin järjestäytynyt rikollisuus ja poliisivoimien ulkopuolinen etevä rikostutkija (Kukkola 1980, 54, 64).

Wallacen romaaneja julkaistiin tämän tutkimuksen kattamana aikana suomeksi kaikkiaan 27 teosta 31 painoksena. Suurin osa suomennoksista on jännitys- ja salapoliisiromaaneja. Niitä julkaisivat lähinnä Otava (15 painosta) ja Karisto (8 painosta). Kukkolan mukaan Wallacen suosio Suomessa oli suurimmillaan 1930-luvulla, mutta vielä 1950-luvulla hänen jännityskirjoistaan otettiin uusia painoksia (Kukkola 1980, 54).

Ehkä Wallacen jännitysromaaneja tunnetummiksi ovat kuitenkin tulleet Wallacen Sandi-sarjan kirjat. Ne ovat Afrikkaan sijoitettavia seikkailuromaaneja, joiden keskeiset henkilöt ovat siirtomaavirkamies Sanders ja hänen apulaisensa luutnantti Romuloo (Bones). Sandi-sarjan kirjoja suomennutettiin neljä, jotka kaikki kustansi Gummerus.

Kolme klassikkoa

John Bunyanin (1628–88) teoksia suomennettiin 1800-luvun mittaan runsaasti, yhteensä kuuden teoksen ja 27 painoksen verran. Bunyanin tunnetuimmasta teoksesta Kristityn vaellus (1678), joka useimmissa herätysliikkeissä otettiin suopeasti vastaan, ilmestyi yhdeksän painosta. Bunyan pysyi varsin ajankohtaisena vielä tämänkin tutkimuksen kattamana aikana. Häntä julkaistiin 28 painoksen verran; niistä Kristityn vaelluksesta otettiin 17 painosta. Mukana tässä luvussa ovat teoksen jommasta kummasta osasta julkaistut suomennokset sekä kolme lapsille laadittua lyhyttä mukaelmaa.

Kaupallisista kustantajista teoksen julkaisi Otava ensin K. Suomalaisen käännöksenä 1903 ja sitten Erkki Kailan suomentamana 1933. Pääasiassa Bunyan-suomennokset kuitenkin levisivät hengellisen kirjallisuuden markkinoiden kautta. Myös kirjastoihin niitä hankittiin varsin valikoivasti, joten osa julkaistuista laitoksista ei päätynyt lainkaan yleisiin kirjastoihin.

Ehdottomasti tärkeimpänä niiden maailmankirjallisuuden klassikkojen joukossa, joiden suomentamista pidettiin 1800-luvulla toivottavana, nähtiin *William Shakespearen* (1564–1616) tuotanto. Tehtävä koettiin paitsi tärkeäksi, myös erittäin vaikeaksi. Mutta kun haaste on suuri, on tuloskin joskus erityisen hyvä: Paavo Cajanderin vuosien 1879 ja 1912 välisenä aikana valmistunut Shakespeare-suomennosten sarja on eittämättä suomenoskirjallisuuden historian merkittävin saavutus.

Ensimmäisenä Shakespeare-mukaelmana voi pitää majuri Jaakko Fredrik Lagerwallin 1830-luvulla laatimaa teosta Ruunulinna. Ensimmäinen ”oikea” Shakespearen näytelmän käännös oli kuitenkin Kaarlo Slöörin 1864 ilmestynyt suomennos näytelmästä *Macbeth*. Vielä Slöörinkin suo-

mennosta pidettiin liian varhaisena yrityksenä, koska suomen kielen ei vielä katsottu olleen tarpeeksi korkealla kehitysasteella, kuten esimerkiksi August Ahlqvist Suomettaressa arvioi.

Vuonna 1872 perustetun Suomalaisen teatterin päämäärä oli kehittyä klassikkojen vaatimalle tasolle, ja nimenomaan Shakespearen näytelmien esittäminen suomenkielisellä näyttämöllä oli teatterin vaativa tavoite. Vuonna 1875 teatterin piirissä alettiinkin suunnitella Shakespearen näytelmien suomennuttamista näyttämölle tuomista varten. Tätä varten pyydettiin Kaarlo Slööriltä Hamlet-suomennosta. Slöör aloitti työn, mutta se ei kuitenkaan jostain syystä valmistunut koskaan, eikä hänen suomentamastaan tekstistä ole mitään tietoa¹³. Seuraavaksi Shakespearen näytelmien suomentamisen otti hoitaakseen Paavo Cajander, joka päätoimekseen hoiti yliopiston suomen kielen lehtorin virkaa ja oli aiemmin suomentanut muun muassa Daniel Hjortin sekä julkaissut omaa runoutta.

Aloitteen Cajander teki itse tiedustelemalla keväällä 1878 SKS:lta, ottaisiko se kustantaakseen Shakespearen draamojen suomennokset. Näytteeksi hän liitti suomentamansa Hamletin, joka todettiin kaikin puolin onnistuneeksi. Näytelmä ilmestyi seuraavana vuonna, ja sen jälkeen Cajander suomensi keskimäärin yhden näytelmän vuodessa. 1900-luvun puolella hän sai virkavapautta yliopiston suomenkielen lehtorin toimestaan, mikä mahdollisti keskittymisen suomennostyöhön. (Tarkiainen 1931, 35)

Shakespearen näytelmien suomennoshankkeella oli sikäli erikoinen asema muuhun tässä tutkimuksessa käsiteltävään kirjallisuuteen verrattuna, että sillä oli varsinkin 1880-luvulla kustantajan ohella tavallaan toinenkin toimeksiantaja: *Suomalainen teatteri* (vuodesta 1902 Kansallisteatteri). Ainakin jossain määrin teatteri myös vaikutti siihen järjestykseen, jossa Cajander näytelmät suomensi: näytelmät, joille oli odotettavissa yleisömenestys, suomennutettiin ensin. Lisäksi katsaus Shakespearen näytelmien esityksiin Suomalaisessa Teatterissa ja Kansallisteatterissa osoittaa, että Shakespearen näytelmistä valittiin johdonmukaisesti ensiksi suuret murhenäytelmät.

Shakespeare-näytäntöjä näyttää olleen erityisen usein 1880-luvulla ja uudelleen vuosina 1912–15. Sen sijaan uuden vuosisadan alkuvuosina Shakespeare unohtui hetkeksi. Arvostelu vaati ohjelmiston modernisoimista, ja uudet johtajat Jalmari Finne ja Jalmari Hahl muuttivat ohjelmistoa nykyaikaisemmaksi. Vaikuttaakin siltä, että Cajanderin kahdesta toimeksiantajasta Suomalainen teatteri oli 1880-luvulla suhteellisen keskeinen, ja Cajanderin suomennokset joutuivat pian näyttämölle. Cajanderin ensimmäisistä 15 suomennoksesta ainoastaan Coriolanus joutui odottamaan näyttämöllepanoa yli 10 vuotta (suomennos ilmestyi 1887 ja esitettiin näyttämöllä 1912). Näiden jälkeen suomennetut näytelmät ilmestyivät kuitenkin näyttämölle harvemmin ja todennäköisesti suomennosten valmistumisesta riippumatta.

Seuraavaksi Shakespearen teksteihin tarttui Cajanderin manttelinperijä

tasavallan hovikäntäjänä, Yrjö Jylhä. Hän suomensi ensin näytelmät Macbeth ja Kuningas Lear, jotka ilmestyivät Cajanderin suomennosten tilalla SKS:n Shakespeare-sarjassa 1936. Myöhemmin Jylhän suomennoksina ilmestyivät vielä Romeo ja Julia, Kesäyön unelma, Othello ja Venetsian kauppias (teoksessa William Shakespearen suuret draamat I, WSOY 1955).

Shakespearen näytelmien suomennoshistoria osoittaa, miten ylivoimainen asema Shakespearella on nähty olevan koko maailmankirjallisuudessa. Hänen tuotantonsa oli keskeisellä sijalla esimerkiksi SKS:n suositusluetteiloissa ja kääntäjiksi oltiin valmiita rekrytoimaan pystyvimmät voimat. Ellei yksittäistä pystyvää suomentajaa olisi löytynyt, työtä varten olisi siis hyvin todennäköisesti perustettu komitea samaan tapaan kuin esimerkiksi Runeberg- ja Topelius-suomennoksia varten. Vielä 1970- ja 1980-luvulla Shakespearen näytelmien suomennoksia on julkaistu useinakin versioina.

Charles Dickens (1812–70) kuului niihin kirjailijoihin, jotka mainittiin jo varhain listattaessa suomennettaviksi toivottuja ulkomaisia kirjailijoita. Dickensin *Syrsan vid spiseln* (alk. *Cricket at the Hearth*, 1845) esiintyi jo Kauniskirjallisuuden yhdyksunnan julkaisusuunnitelmassa, ja hänenkin teoksiaan luettiin meillä jo vuosisadan puolivälissä vieraskielisinä versioina. Ensimmäinen Dickens saatiin suomen kielelle 1869, jolloin ilmestyi SKS:n Novellikirjasto-sarjassa Dickensin *Mugbyn rautatienhaara*.

Dickensiltä julkaistiin 1870-luvulla neljä pienimuotoista kertomusta, 1880-luvulla jo viisi teosta, joukossa SKS:n suosituslistalla 1872 esiintynyt *David Copperfield* (Churberg 1879–80) Waldemar Churbergin suomennoksena.

1890-luvulla ilmestyi vain kolme, seuraavalla vuosikymmenellä kuusi ja 1910-luvulla kolme Dickens-suomennosta. Itsenäisyyden ajan ensimmäisillä vuosikymmenillä kustantajat löysivät Dickensin uudelleen: 1920-luvulla ilmestyi kahdeksan ja 1930-luvulla samoin kahdeksan Dickensin teosta.

Dickensin teoksia julkaisivat alkuvaiheessa erityisesti SKS ja Uusi Suometar, 1900-luvulla WSOY ja erityisesti Karisto. Vuosina 1926–29 julkaisi kustannusliike Union¹⁴ lisäksi suomennokset neljästä Dickensin keskeisestä romaanista. Niiden valinta ei jälkikäteen näytä kovin onnistuneelta, sillä kolme Unionin julkaisemasta neljästä teoksesta oli olemassa suhteellisen tuoreina suomenkielisinä laitoksina.

Suomentamatta Dickensin romaaneista jäivät tutkimuksen kattamana aikana *Nicholas Nickleby*, *The Old Curiosity Shop*, *Barnaby Rudge*, *Bleak House*, *Martin Chuzzlewit*, *Hard Times* ja *Our Mutual Friend* sekä postuumina julkaistu *The Mystery of Edwin Drood*. Huomiota herättää, että romaanit *Bleak House* ja *Hard Times* jätettiin suomentamatta, kun taas muista, jo 1800-luvulla Suomessa kanonisoiduista, teoksista otettiin jatkuvasti uusia painoksia. Syynä saattaa osittain olla se, että teokset eivät sopineet Dickensistä Suomessa jo syntyneeseen kuvaan. Etenkään teosten yhteiskunnallinen tarkoitusperä ei mahdollisesti miellyttänyt kustantajia.

Jo Dickensin elinaikana englantilainen kritiikki puuttui usein yhtäältä hänen teostensa taiteellisiin heikkouksiin – etenkin rakenteelliseen löyhyyteen, lioitteluun, sentimentaalisuuteen – tai toisaalta niiden tendenssimäisyyteen. Yleisö luki Dickensia mutta kritiikot arvostelivat tai vaikenivat. 1870- ja 1880-luku olivat taas Irma Rantavaaran mukaan Englannin älymystölle “Marxin ja Ibsenin, tieteellisen suuntauksen ja naturalismin aikaa, josta Dickens oli ikäänkuin luonnostaan lankeavasti poistungettu”(Rantavaara 1944, 343). Vuosisadan vaihteessa Englannissa kukoisti “l’art pour l’art” -suuntaus, johon Dickens sopi vielä huonommin. Tätä suuntausta seurasi Rantavaaran mukaan vastavaikutus, ja älymystökin alkoi uudelleen hakeutua Dickensin pariin.

Myös suomalainen julkinen kritiikki huomasi Dickensin teosten taiteelliset puutteet, mutta suhtautui kuitenkin hänen tuotantoonsa selkeästi myönteisemmin kuin englantilainen kritiikki. Suomessa Dickensin suosio kirjallisen eliitin piirissä ei laskenut realisminkaan aikana. Viljo Tarkiaisen mukaan Dickens on ainoa englantilainen kirjailija, jolla on ollut vaikutusta maamme realismin aikaiseen kirjallisuuteen (Tarkainen 1934, 202).

Dickensin yhteiskunnalliseen tendenssiin ei suomalaisessa kritiikissä tartuttu niin kuin kirjailijan kotimaassa. Tähän voi olla syynä ensinnäkin se, että tendenssikirjat jätettiin suomentamatta, ja kirjailijakuva muodostui siten Suomessa erilaiseksi kuin Englannissa. Yksinään tämä ei kuitenkaan asiaa selitä, sillä nuokin teokset tunnettiin kyllä muunkielisinä laitoksina. Niiden kohdalla vaikutti luultavasti sama tekijä, jonka ansiosta esimerkiksi Harriet Beecher-Stowen Uncle Tom’s Cabinistä saattoi tulla yleismaailmallinen bestseller: etäisyys. Dickensin kuvaamat yhteiskunnalliset epäkohdat liittyivät niin selvästi englantilaiseen yhteiskuntaan, että englantilainen kritiikki otti teokset kärkevämmin vastaan kuin suomalainen.

Itsenäisyyden aikaan tultaessa tapahtui myös suomalaisessa kritiikissä muutos. Dickensin teoksia ei enää juuri arvosteltu, ja esittelyjäkin ilmestyi lähinnä Nuori Voima -lehdessä. Esitellessään saksalaisen tutkijan Dibeliuksen edellisenä vuonna ilmestynyttä Dickens-teosta Nya Argusin kriitikko pyyteli 1917 anteeksi lukijoiltaan, että vaivaa heitä kirjailijalla, joka on “out of fashion” (Nya Argus n:o 22). Irma Rantavaara kirjoittaa esseekokoelmassaan Suurenuslasi, että suomalainen itsenäisyyden alkukymmenten älymystö vaivautui, jos puhe kääntyi Dickensiin:

Tämän vuosisadan kaksi- ja kolmikymmenluvulla oli älyllisesti ansiokasta hieman vaivautuneesti myöntää, että Dickens on “hyvä” kirjailija, verraton kyllä humoristina, mutta korkeammilla älyn lahjoilla varustetulle sentään hieman lapsellista luettavaa (Rantavaara 1965, 272).

Suomalaisen Suomen arvostelija vertaa 1935 (n:o 1, 53) Balzacia ja Dickensia todeten, että kumpikin on omalla tavallaan mestarillinen kertoja, edellinen sukua Ranskan maalaustaiteen impressionisteille, jälkimmäinen kuparipiirtäjä Hogarthille. Mutta hän jatkaa kirjailijoiden suosiosta Suomessa:

Dickens on ollut meillä paremmassa asemassa kuin Balzac; häntä on sentään käännetty kohtalainen määrä jostakin käsittämättömästä syystä. Tosin hän on eräällä lailla "kodikas", mutta ei hänkään ole mikään helppolukuinen, sillä hänen huumorinsa tajuaminen vaatii usein hengen virkeyttä. Ilmeisesti tämä Dickensin suosiminen on niitä asioita, joiden kohdalla on parasta vain nostaa hattua ja mennä ohitse.

Vaikka tällaista vaivautuneisuutta esiintyikin, Suomessa Dickens kuului – vaikka varauksinkin – myös älymystön lukemiin ja esittelemiin kirjailijoihin. Ainakin yhden varauksettoman ihailijan Dickens suomalaisen älymystön piiristä sai vielä 1930-luvulla. Hän oli Eino Railo, joka Valvoja-Ajan (1932, 257) kirjoituksessaan "Mr. Pickwick" lausuu näin:

Tämä on allekirjoittaneen uskontunnustus Pickwick-kirjaan nähden. Olen tietoinen siitä, että meillä, tosin kyllä hyvin lukuisalla pickwickläisten puolueella, on vastustajamme, etteivät kaikki kirjallisuusihmiset ota ymmärtääkseen, mikä on se ominaisuus, joka on tehnyt tämän teoksen niin kuuluisaksi ja elinvoimaiseksi. (...) Vielä on aikaa parannuksen tekoon, vielä ehtivät suomukset pudota vastustajiemme silmiltä, ja me jalot pickwickläiset saamme tervehtiä heitä avosylin yhteiseen veljesjärjestöön. Siihen auttakoon meitä osaltaan tämäkin vaatimaton, mutta hartaassa hengessä rakennettu esitys.

Riitta Ahon mukaan sanomalehtikritiikki suhtautui Dickensiin selvästi myönteisemmin kuin aikakauslehtikritiikki. Sanomalehdissä huomioitiin myös tunnollisemmin uusien Dickensin teosten ilmestyminen. Eroja sanomalehtien välillä toki oli; niinpä esimerkiksi vasemmistolehdet korostivat odotetusti Dickensin teosten yhteiskunnallisia taustoja enemmän kuin oikealla olevat lehdet (Aho 1977, 84). Miksi sitten sanomalehtien Dickenskuva oli myönteisempi kuin aikakauslehtien? Eräs syy on näiden lehtityyppien erilainen luonne: sanomalehden tehtäväksi katsotaan tiedon välittäminen uusista – myös kirjallisista – asioista, kun taas harvemmin ilmestyvän aikakauslehden oikeus ja velvollisuus on karsia arvosteltavien teosten joukosta pois ne, joita se ei katso tarpeelliseksi esitellä lukijoilleen. Toiseksi niillä on erilainen yleisö; aikakauslehden, varsinkin kirjallisen kulttuurilehden, yleisö on huomattavasti suppeampi ja perehtyneempi kirjallisuuteen. (Ks. Aho 1977, 101) Erilaisten kohderyhmien asenteet Dickensiin näyttävätkin heijastuneen varsin selkeästi niiden hänestä julkaisemisissa esittelyissä.

Naistenromaanit

Englantilaisen *Berta Ruckin* (1878–1978) tuotannosta julkaistiin suomen kielellä 31 teosta, joista otettiin yhteensä 40 painosta. Ensipainokset ilmestyivät vuosina 1920–31, siis varsin nopeassa tahdissa. Ruckin teoksiin erikoistui Minerva (24 nimekettä), joka hankki ainakin osaan suomennoksista myös oikeudet. WSOY, jolle Minervan julkaisuvarasto siirtyi, otti 1930-luvulla Ruckin teoksista vielä yhdeksän uusintapainosta.

Berta Ruck kirjoitti kymmenittäin kevyitä romanttisia romaaneja, joista monen pohjalta tehtiin myös elokuvia. Hakuteos luonnehtii Ruckin tuotan-

toa ytimekkäästi näin: “Hänen romaaninsa ovat kaikki kevyitä romanttisia romaaneja, joissa ei ole mitään pyrkimystä taiteellisuuteen; ne ovat intoutuvia ja pinnallisia, mutta vauhtia täynnä” (20th Century Authors 1942). Juuri energisyys ja “reippaus” erottavat hänen teoksensa – samoin kuin Elinor Glynin – vanhatyyllisistä naistenromaneista, joita myös suomennettiin 1910- ja 1920-luvulla rinta rinnan uudempien kanssa.

Toisen englantilaisen naistenromaanien kirjoittajan *Elinor Glynin* (1864–1943) teosten suomennoksia julkaistiin tutkimuksen kattamana aikana 30 painosta, joista ainakin seitsemän oli uusintapainoksia. Suomenosten ensipainokset ilmestyivät vuosina 1916–27. Glyniä suomennuttivat erityisesti Minerva (18 painosta) ja Karisto (7 painosta). Romaaneista mainittakoon erikseen Kolme viikkoa (Minerva 1920), josta Minerva vastoin tapojaan otti kaksi uusintapainostakin – oletettavasti filmiversion kirjalle antaman tuen vuoksi. Karisto otti kolmannen painoksen Glynin teoksesta Sinistä verta 1937.

Elinor Glyn oli uuden, “reippaamman” ja aiempaa rohkeamman ajanveteromaanin edelläkävijöitä. Jo varhaisissa romaaneissaan, esimerkiksi esikoisteoksessa *The visits of Elizabeth* (1900; suom. Minerva 1925) ja kohutussa *Three Weeks* -romaanissa (1907, suom. Minerva 1920), Glyn kuvasi aikansa nuoren yläluokan tapoja ja rakkauselämää (Twentieth Century Authors 1942). Hollywoodin-kaudellaan 1922–27 Glyn kehitti ja markkinoi rakkauden filosofian. Hän kutsui filosofiaansa termillä “se”, joka tulkittiin merkitsemään sukupuolista vetovoimaa. Glyn tarkoitti sillä kuitenkin laajempaa karismaa, joka on henkisille ulottuvuuksille avoimilla ihmisillä. “Se” on sekoitus elämänvoimaa, mystiikkaa ja romantiikkaa. (Brunt 1984, 135) Glynillä, kuten monilla muillakin 1910- ja 1920-luvun kirjailijoilla, on selviä vaikutteita okkultismista.

Glynin ja Ruckin romaanit saivat jo huomattavaa tukea elokuvasta; esimerkiksi Ruckin esikoisromaanin *His official fiancée* (1914) filmattiin, ja sekä kirja että (mykkä) elokuva menestyivät (20th Century Authors, 1942). Elinor Glyn oli ehkä vielä enemmän tekemisissä elokuvan kanssa, ja juuri *It* menestyi yhtä aikaa sekä kirjana että elokuvana (Hart 1961, 234). Tässä tutkimuksessa ei ole tarkemmin tutkittu elokuvan ja kirjan kytkentöjä Suomessa, mutta niitä näyttää olleen jo ainakin 1920-luvulta alkaen, ehkä jo aiemminkin.

Pikku Elsa ja Tom Sawyer

Yhdysvaltalaisen *Alice Grayn* (oik. Julia A. Matthews) kertomuksia ilmestyi WSOY:n kuusiosaisissa sarjoissa Pikku Elsa ja hänen ystävänsä sekä Tohtori Draytonin oppilaat. Edellinen sarja ilmestyi 1899–1900, ja siitä otettiin uusi painos 1914–16. Jälkimmäinen sarja ilmestyi ensimmäisen kerran vuosina 1902–05 ja toisena painoksena 1930. Sarjojen kertomukset on laadittu raamatunlauseiden kehyksiin. Pikku Elsa -sarjan kahdesta en-

simmäisestä osasta kirjoitti Helmi Krohn Valvojassa 1900 seuraavasti:

..tekijä olisi kyllä voinut valita henkilönsä, tai niin sanoakseni tarkoitustensa välittäjät, todellisemmasta maailmasta, eikä tuosta yliluonnollisesta ihannelapsijoukosta, jonka olemassaoloa tahtomattaankin tulee epäilleeksi.

Molemmat kirjat ovat jyrkkiä tendenssikirjoja. Huoletta ne voidaan antaa lasten, varsinkin hiukan varttuneempien käsiin. Miten syvästi ne lapsen mieleen voivat vaikuttaa, on toinen asia, ja riippuu se ensisijassa lukijan omasta uskonnollisesta tunteesta.

Krohnin asenne oli siis varauksellinen teosten kirjalliseen arvoon nähden, mutta ajalle tyypilliseen tapaan hän suhtautui myönteisesti niiden sisältöön tendenssistä huolimatta. Tällainen painotus on ollut ominaista erityisesti Arvostelevan kirjaluettelonkin arvioille, mutta nuorisokirjallisuudessa on sanomaa yleisemminkin pidetty ilmaisutapaa ja uskottavuutta tärkeämpänä.

Niistä 1800-luvun lopun yhdysvaltalaisista kirjailijoista, joiden teoksia suomennettiin jo 1800-luvun puolella, tunnetuin ja merkittävin oli *Mark Twain* (oik. Samuel Langhorne Clemens, 1835–1910). Ensimmäinen Twain-suomennos, Tom Sawyer. Koulupojan historia (alk. The adventures of Tom Sawyer, 1876), julkaistiin jo kolmen vuoden kuluttua alkuteoksen ilmestymisestä eli 1879; Josua Weisellin suomennoksen julkaisi K. E. Holm. Teos oli ilmeisen suosittu, sillä sen jatko-osa, Tom Sawyer matkalla (Tom Sawyer Abroad, 1894), ilmestyi Aatto Suppasen suomennoksena ja Holmin kustannuksella meilläkin jo ilmestymisvuonnaan! Sen sijaan Twainin Tom Sawyeriä vielä tunnetumpi ja arvostetumpi kirja Huckleberry Finnin seikkailut (The Adventures of Huckleberry Finn, 1884) ilmestyi vasta 1904 Otavan kustantamana ja tunnetun nuorisokirjailijan Tyko Haggmanin suomentamana.

Twainin suomennettu tuotanto jakautuu varsin selkeästi kolmeen osaan. Niistä keskeinen ryhmä ovat *nuorisokirjat*, joiden perusteella Twain Suomessa lähinnä tunnetaan (ks. s. 89). Nimenomaan Twainin nuorisokirjoihin näyttää vuosisadan vaihteessa ja autonomian ajan loppuvuosina toiminut suomalainen portinvartijajoukko suhtautuneen suopeasti. Mikko Erich kiittelee 1910 uuden suomennoksen julkaisemista Tom Sawyerin seikkailuista, koska se on ollut hänen lapsuusvuosiensa rakkaimpia kirjoja. Tämä nostalginen asenne ei siis kiinnitä huomiota teoksen kirjallisiin ominaisuuksiin. Hugo Jalkanen taas kirjoittaa Ajassa samana vuonna samasta teoksesta, että se on hauska, vaan ei ”suuri”. Twain on Jalkanen mukaan pohjimmiltaan leikinlaskija, joka terävillä, joskin toisinaan liiaksi ”amerikkalaisilla” sutkauksillaan saa lukijan hyvälle tuulelle. Myös toisessa arvostelussaan (romaanista Prinssi ja kerjäläispoika) Jalkanen moitiskellee Twainia ”ehkä liiankin paksuista jutuista”, mutta korostaa toisaalta huumoria, satiiria ja aitoamerikkalaista mielikuvitusta.

Toisen Twain-suomennosten ryhmän muodostavat *humoreskit ja ”jutelmat”*. Jälkimmäisiä suomennettiin routavuosia seuranneen ensimmäisen

viihdekirjallisuuden tulvan aikana peräti viisi valikoimaa, minkä lisäksi on ilmestynyt joitakin erillisiä kertomuksia. On ilmeistä, että juuri nuo teokset loivat edellä mainittujen arvostelijoiden kuvan Twainin toisinaan “liian paksusta” huumorista.

Kolmanteen ryhmään sijoittuvat “*muut teokset*”, joissa on joko vakava ydin tai joita on pidetty taiteellisesti ansiokkaina. Synkkäsävyinen myöhäisteos Nimensä pilannut kaupunki (The Man that Corrupted Hadleyburg, 1900) ilmestyi Kariston kustannuksella vuonna 1917. 1920-luvulla ilmestyi useitakin Twainin huomattavampia teoksia, esimerkiksi uudet, Yrjö Kivimiehen suomennokset Huckleberry Finnin ja Tom Sawyerin seikkailuista sekä teokset Jenkki kuningas Arthurin hovissa (Kansanvalta 1925; alk. A Connecticut Yankee in King Arthur’s Court, 1889) ja Jenkkejä maailmalla (WSOY 1922; The Innocents Abroad, 1869). Vuonna 1932 ilmestyi vielä Twainin myöhäisteos Pudd’neath Wilson (1894) Kariston kustannuksella nimellä Veren perintö. – Aikakauslehtiartosteluja Twainin teoksista ei aineistossa juurikaan ole; tämäkin viittaa siihen, että Twain otettiin Suomessa vastaan ennen kaikkea huumoristina ja nuorisokirjailijana.

Yhteenvetoa

Suomessa eniten julkaistujen angloamerikkalaisten kirjailijoiden joukossa on huomattavan monta seikkailuromaanien kirjoittajaa muiden lajityyppien edustajiin verrattuna. Eräs juonne on myös vakavahenkinen, uskonnollisia teemoja tai motiiveja sisältävä romaanikirjallisuus, jonka edustajista Hall Caine ja Florence L. Barclay tulivat erityisen suosituiksi Suomessa. Tähän odotushorisonttiin sopi luonnollisesti myös John Bunyanin ja Alice Grayn tuotanto. Selkeästi korkeakirjallisuutena vastaanotettiin eniten julkaistuihin kirjailijoista vain William Shakespearen tuotanto, joka sai erityisaseman Suomessa.

Eniten suomennettujen kirjailijoiden tarkastelu tarjoaa kiinnostavan näkökulman, joka ei kuitenkaan ole riittävä. Seuraavassa sen tarjoamia havaintoja täydennetään tarkastelemalla aineistoon kuuluvia suomennoksia kunkin edellä määritellyn ryhmän (arvokirjallisuus, viihdekirjallisuus, nuorisokirjallisuus ja muu eli käyttökirjallisuus) sisällä lajeittain ja lajityypeittäin.

Angloamerikkalainen suomennoskirjallisuus lajeittain

Arvokirjallisuus

Suomalaisen kirjallisuuspolitiikan tavoitteena on 1800-luvun puolivälistä alkaen ollut tukea arvokkaimman ulkomaisen kirjallisuuden suomennuttamista. Kustantajat puolestaan ovat usein mielellään korostaneet toteuttavansa tuota pyrkimystä käytännössä. Seuraavassa tarkastellaan ensi sijassa

sitä, millaisen kuvan suomalainen lukija on saanut angloamerikkalaisesta arvokirjallisuudesta julkaistun suomennoskirjallisuuden välityksellä. Kysymyksenä on se, miten Englannin ja Yhdysvaltojen kaunokirjallisuuden kansalliset kaanonit eroavat suomennoskirjallisuuden välittämästä kuvastaan.

Kaanonin käsitteellä tarkoitetaan kirjallisuuden instituutiossa arvokkaaksi määritellyn kirjallisuuden joukkoa. Käsitteen käyttö on häilyvää; sitä käytetään usein tapauksissa, joissa sen sisältämästä kirjallisuudesta ei ole edes suhteellista yksimielisyyttä tai joissa sitä ei ole yritettykään määritellä (ks. Altieri 1984, 41–46; *Maailmankirjallisuuden...* 1986, 14–16). Käsitteeseen lieneekin hyväksyttävä tietty keinotekoisuus; ei ole olemassa esimerkiksi suomalaisen tai albanialaisen kirjallisuuden kaanonia, vaan se on aina konstruoitava joidenkin – mahdollisimman hyvin perustelluin – kriteerein. Tässä luvussa Englannin ja Yhdysvaltojen kirjallisuuden kaanonia pyritään hahmottelemaan käymällä läpi joukko englantilaisia ja yhdysvaltalaisia hakuteoksia, joiden perusteella hahmoteltuun kaanoniin sitten verrataan tietoja teosten suomennoksista ja niiden esittelyistä. Perimmäisenä pyrkimyksenä on osoittaa yleiset linjat, joita englanninkielisen kirjallisuuden suomennuttaminen on seurannut.

Runous

Angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennosten joukossa ei ole paljokaan runoutta, so. *lyriikkaa tai runomuotoisia eepoksia*. Tämä johtuu luonnollisesti siitä, että Suomessa ei ole ylipäätään julkaistu paljon kirjamuotoisia runosuomennoksia niiden heikon kannattavuuden tai pätevän suomentajakunnan vähäisyyden takia. Englannin kielestä runoutta on kielimuurin vuoksi suomennettu sitäkin vähemmän.

Tämän tutkimuksen aineistoon kuuluvat vain seuraavat 10 runoteosta (suomennosten ilmestymisjärjestyksessä):

Kaikenlaisia ja viehättäviä kuvia lasten elämästä. K. E. Holm 1886–91
Sieltä ja täältä maiden ja merten päältä. Muk. Tyko Hagman. 1896–1900
Henry Wadsworth Longfellow: *Laulu Hiawathasta*. Suom. ja kust. F. Ollilainen 1912

John Keats: *Runoelmia*. Suom. Jaakko Tuomikoski. WSOY 1917

Robert Burns: *Lauluja ja ballaadeja*. Suom. Valter Juva. *Fundament* 1918

George Gordon Byron: *Kolme runokertoelmaa*. Suom. O. A. Kallio. Karisto 1922

Elämän kudelma. Shakespearen säkeitä kuukauden jokaiselle päivälle. Toim. Lyyli Vihervaara. Kirja 1928

“Hallitse, Britannia!”. Suom. Yrjö Jylhä. WSOY 1929

Percy Bysshe Shelley: *Shelleyyn runoja*. Suom. Jaakko Tuomikoski. Kirja 1929

John Milton: *Kadotettu paratiisi*. Suom. Yrjö Jylhä. WSOY 1933

Luettelon kaksi varhaisinta teosta sisältävät lastenrunoutta, yksi teos on valikoima säkeitä Shakespearen näytelmistä, ja vain seitsemän teosta edustaa “varsinaista” taiderrunoutta.

Minkä tahansa englantilaisen runouden (runomuotoisen kirjallisuuden) kaanonin ehdoton listaykkönen lienee Geoffrey Chaucerin (n. 1340–1400) *Canterbury Tales* (1387–1400). Suomessa Chaucerista ilmestyi 1800-luvun mittaan joitakin esittelyitä ja tutkimuksiakin. Kuitenkin vasta 1960-luvulla saatiin Chaucerin pääteos (osittain) suomen kielelle 1960-luvulla, kahtena-kin eri versiona. Tosin aiemmin oli jo näyte *Canterburyn* tarinoista, sen prologista, julkaistu Englantilaisen kirjallisuuden kultaisessa kirjassa (1933) Yrjö Jylhän suomennoksena. Shakespearen *Sonnets* (1609) oli Paavo Cajanderin työstänyt heti näytelmien jälkeen. Hän ehti kuitenkin suomentaa vain 30 sonettia¹⁵, ja uudet suomennokset ilmestyivät vasta 1965 (WSOY); suomentajana oli Aale Tynni.

Englannissa arvostetut, 1700-luvulla vaikuttaneet niin sanotut metafyyiset runoilijat eivät ole saaneet Suomessa vastaavaa asemaa. Tämä näkyi Railon Kultaisessa kirjassa, kuten antologian toimitustapaa Tulenkantajissa (1933, n:o 19) arvostelleet yliopiston lehtorit Roy Morrell ja Godfrey Greene totesivat. Heidän mukaansa tämä suuntaus liittyy toimittajan osoittamaan *romantiikan yliarvostukseen*; saman mieltymyksen voi kuitenkin sanoa vallinneen Suomessa yleisemminkin.

Silti Englannin romantiikan “järvikoulun runoilijat” William Wordsworth (1770–1850) ja Samuel Taylor Coleridge (1772–1834) eivät saavuttaneet Suomessa merkittävää huomiota. Heidän keskinäinen arvostuksensa on sitä paitsi ollut toisenlainen kuin Englannissa, jossa Wordsworth asetetaan huomattavasti korkeammalle arvossa kuin Suomessa¹⁶.

Skotlantilaisen Robert Burns (1759–96) lyriikasta sen sijaan ilmestyi jo varhain useita esittelyjä. Vuonna 1918 ilmestyi sitten Valter Juvan suomentama valikoima Burns (1759–96) lauluja ja balladeja. Myös Yrjö Jylhä on antologioissaan julkaissut Burns (1759–96) runojen suomennoksiaan. On ilmeistä, että Burns (1759–96) luonnonläheisyys, suosio Saksassa ja Ruotsissa sekä hänen kuulumisensa pieneen ja sitkeään kansaan, jonka tilanteessa nähtiin 1800-luvulla yhtäläisyyksiä Suomen kanssa, ovat helpottaneet eläytymistä Burns (1759–96) runouteen.

Englannin täysromantikoista runsaasti mielenkiintoa Suomessa ovat herättäneet George Gordon Byron, John Keats ja Percy Bysshe Shelley. Heistä Byron (1788–1824) nähtiin suurimpana runoilijana, ja hänestä ilmestyi 1800-luvun mittaan aikakauslehdissä peräti 13 esittelyä – eniten Shakespearen jälkeen. O. A. Kallion suomennokset hänen kolmesta runoelmastaan ilmestyivät alkuaan jo Valvojassa 1899–1900, mutta kirjan muotoon ne pääsivät vasta 1922. Lisäksi Byronin *Don Juan* otettiin Edistämisvarojen tuen kohteeksi 1933, mutta Yrjö Jylhän suomennoksesta ilmestyi vain katkelmia Englantilaisen kirjallisuuden kultaisessa kirjassa ja Valvojassa.

John Keats (1795–1821) ja hänen toisen aikalaisensa Percy Bysshe

Shelleyn (1792–1822) runoutta esiteltiin vähemmän. Näiden kahden runoilijan tuotannosta ilmestyi valikoima kummaltakin; 1917 ilmestyi WSOY:ltä valikoima Keatsin runoja, ja 1929 julkaisi Kirja valikoiman Shelleyn lyriikkaa. Kummankin oli suomentanut ja valikoinut Jaakko Tuomikoski, joka teki myös aloitteen valikoimien julkaisemisesta.

Ainoa *amerikkalaisen taiderunouden* kirjamuotoinen suomennos on Henry Wadsworth Longfellowin (1807–82) Laulu Hiawathasta. Longfellow, joka oli saanut vaikutteita runoelmaansa suomalaisesta kansanrunoudesta, oli suomalaisen sivistyneistön tuntema ja lukema kirjailija 1800-luvulla, ja hänestä ilmestyi aikakauslehdissä varsin runsaasti esitelyjä. Häntä toi uudelleen esille Z. Castrén, joka 1909 vaati Valvojassa Longfellowin Hiawatha-epoksen suomentamista (Valvoja 1909, 141; Virtanen 1988, 457)¹⁷. Tämä tapahtuikin pian, sillä kolme vuotta myöhemmin teoksesta ilmestyi F. Ollilaisen laatima ja kustantama suomennos; hän oli lisäksi kirjoittanut teokseen esipuheen. Myös Edgar Allan Poen runoutta on jonkin verran esitelty aikakauslehdissä, ja hänen tunnetuin runonsa “Korppi” ilmestyi suomennoksena 1898 (Virtanen 1988, 235).

Yrjö Jylhä oli 1920-luvun mittaan julkaissut englantilaisen lyriikan suomennoksiaan lähinnä Valvojassa, ja kuin luonnostaan seurasi niiden kokonainen antologiaksi. Se ilmestyi WSOY:n kustannuksella 1929 nimellä “Hallitse, Britannia!”. Myös antologiassaan Runon pursi (WSOY 1933) Jylhä julkaisi huomattavan määrän englanninkielisen runouden suomennoksia, joista osa oli jo edellisessä valikoimassa ilmestyneitä. Yrjö Jylhä oli englantilaisen lyriikan suosituin kääntäjä ja alallaan ehdoton mestari. Hänelle lankesi myös John Miltonin Kadotetun paratiisin suomennos, joka ilmestyi WSOY:n kustannuksella 1933.

Yllämainittujen runoteosten arvosteluista suurin osa ilmestyi johtavassa kulttuurilehdessä Valvojassa, joka katsoi tehtäväkseen arvostella kaikki ilmestyneet klassikkosuomennokset. Niinpä yllämainituista teoksista jäivätkin Valvojassa arvostelematta ainoastaan lastenrunoja sisältäneet kaksi kirjasta sekä Burns-valikoima – jälkimmäinen luultavimmin siksi, että sen kustansi tuntematon Fundament. Muissa tätä tutkimusta varten tarkastetuissa aikakauslehdissä ei näitä suomennoksia juuri esitelty. Ainoat poikkeukset ovat Sininen kirja, jossa ilmestyi arvostelu Shelleyn runoista 1929, ja Nuori Voima, jossa nimimerkki T. S. esitteli antologian “Hallitse, Britannia!” 1930. Kaikkien arvosteltujen teosten vastaanotto oli yksinomaan myönteinen, mikä johtunee siitä, että klassikkosuomennosten julkaisemista pidettiin sinänsä kiitettävänä ja huomion ansaitsevana toimena, eikä valinnan edustavuuteen juurikaan kiinnitetty huomiota.

Koska runouden kustantamista on Suomessa ilmeisesti aina pidetty kannattamattomana, aikakauslehdistö on toiminut runosuomennosten julkaisukanavana. Erityisesti Valvojassa on julkaistu lyriikan suomennoksia¹⁸; Jylhä, Kallio ja Tuomikoski saivat kirjamuotoisina ilmestyneitä englantilaisen runouden suomennoksiaan – tai osia niistä – julkisuuteen ensin

juuri Valvojan kautta. Kallion Byron-suomennokset saivat odottaa kirjamuotoista julkisuutta yli kaksikymmentä vuotta, ja Thomas Mooren runoelma Lalla Rookh, joka sai varsin paljon huomiota Suomessa 1800-luvulla, pääsi julkisuuteen vain Valvojan palstoilla. Yleensä ottaen romantiikan runous oli Valvojankin julkaisemissa englanninkielisen lyriikan suomennoksissa vallitsevana, siitä erityisesti Byron. Moderneista runoilijoista julkaistiin vain W.B. Yeatsia – Valvojassa 1924. Ainoa Valvojassa julkaistu epäortodoksinen kirjailija on William Blake, jonka yhden runon suomennos ilmestyi 1936.

Yleensäkin suomalaisesta kaanonista poikkeavaa runoutta ovat esitelleet sellaiset runoilijat, joiden tuotantoon ko. kirjailijoilla on ollut vaikutusta. Niinpä sellaisia modernisteja kuin Walt Whitman, Edgar Lee Masters, Carl Sandburg ja Amy Lowell esittelivät Suomessa Hagar Olsson ja Elmer Diktonius Ultrán ja Nya Arguksen sekä Katri Vala ja Viljo Kajava Kirjallisuuslehden ja Tulenkantajien palstoilla. Akateemisista kriitikoista Gunnar Castrén esitteli 1915 ilmestyneen Spoon River Anthologyn tuoreeltaan seuraavana vuonna.

Englanninkielisen lyriikan tunnetuksi tekemisen kannalta ehkä merkittävin teos on Suomessa ollut Eino Railon toimittama Englantilaisen kirjallisuuden kultainen kirja (1933). Teos on ilman muuta vieläkin korvaamattoman arvokas sille, joka haluaa tutustua Englannin ja Yhdysvaltojen lyriikkaan suomen kielellä. Juuri lyriikassahan kielimuuri on korkeimmillaan, varsinkin jos on kyse vanhemmasta runokielestä. Railon kokoama antologia on sikäläkin mielenkiintoinen, että toimittaja on kirjoittanut yleisesittelyn lisäksi lyhyet mutta usein värikkäät esittelyt kustakin valikoimaan otetusta kirjailijasta.

Railon painotukset ovat pääpiirteissään samat kuin suomalaisessa vastaanotossa muutenkin. Railon valikoimassa – kuten hänen kirjallisuushistoriassaankin – korostuu nimittäin romantikkojen asema: Byron, Shelley ja Keats ovat saaneet paljon tilaa. Huomiota herättää, että amerikkalaisista runoilijoista on eniten saanut tilaa jälkiromantikko Longfellow, jolta on suomennettu kuusi pitkää runoa, kun taas esimerkiksi Whitmanilta on vain yksi katkelma. Muita tyylikausia edustavista kirjailijoista – esimerkiksi John Donnesta, Alexander Popesta ja Matthew Arnoldista – on hakemalla haettu esiin romanttinen puoli.

Railo korostaa lisäksi – kirjallisuushistorioitsijalle ymmärrettävällä tavalla – vanhaa kirjallisuutta, kun taas 1900-luvun alun runous jää käytännöllisesti katsoen esittelemättä. Lisäksi Railo, kuten usein on todettu, antaa omien moralististen näkymystensä ohjata kirjallisuudenhistoriallisia kuvauksiaan (ks. Riikonen 1989, 73–77).

Railon teoksen tekee värikkääksi ja mielenkiintoiseksi se, että hän tuo selvästi ilmi, mitkä kirjailijat eivät hänen mielestään ansaitse omassa kulttuurissaan saamaansa asemaa. Kun sentään on kysymyksessä eräänlainen hakuteos, Railo kirjoittaa esimerkiksi Walt Whitmanista hämmästyttävän

kitkerästi:

Whitman todennäköisesti turvautui vapaaseen runomuotoon siksi, ettei kyennyt muuten riittävästi ilmaisemaan ajatuksiaan ja kaaosmaisia mielikuviaan; hän on ilmeisesti ollut seksuaalisesti sekaluontoinen (osasto Calamus), luontaisesti ristiriidassa sen kanssa, mikä ilmenee elämän tavallisina peruslakeina; lisäksi hän on ollut sielullinen "asenteilija", joka väkisin hakee oman erikoispaikkansa kaikkialla. Tämän perusteella häntä voisi sanoa loistavaksi dekadentti-ilmiöksi, joka tuotantonsa toisin osin on päässyt loistaviin tuloksiin. Mutta kun hänen viralliset ihailijansa esittävät hänet uuden taiteen ja siveyden apostolina, loppuu mahdollisuus päästä hänen arvioinnissaan yksimielisyyteen. Euroopassa – Suomessakin – Whitmanin runous on saanut palvojakseen kirjallisten dekadenttien kerman, ne, joiden täytyy tyydyttää runollisen ravintonsa kaipuu erikoismakuisilla, väkevilla huumausaineilla. Whitmania voidaan "laittomuudessaan" pitää myös bolshevistisen runouden perustajana. (Englantilaisen kirjallisuuden kultainen kirja 1933, 962)

Esittelystä on helppo aistia tekijänsä inho Whitmania kohtaan – tai oikeammin niitä asioita ja ajatussuuntia kohtaan, joihin hän Whitmanin yhdistää.

Eri foorumeilla julkaistujen suomennosten ja englanninkielisen lyriikan esittelyjen yleinen linja näyttää siis olleen *englantilaisen romantiikan suosiminen*. Englanninkielisen lyriikan kaanonin ytimen Suomessa muodostivatkin Byron, Keats, Shelley ja Burns, joiden lisäksi jälkiromantikko Alfred Tennyson sai keskeisen aseman. Vähemmälle huomiolle jäivät esimerkiksi William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge ja William Blake, ja kokonaan unohdettiin esimerkiksi metafysiikkorunoilijat ja (osin heidän vaikutuksensa alaiset) modernistit. Amerikkalaisesta lyriikasta suomalaiset hyväksyivät lähinnä Longfellowin ja Poen, romantikkoja hekin.

Näytelmät

Englanninkielisessä näytelmäkirjallisuudessa Shakespeare on oma tapauksensa. Voinee sanoa, että Shakespearen teosten tuntemus ja niiden suomennuttaminen ja julkaiseminen ovat olleet varsin riippumattomia vallitsevasta kulttuurisuuntauksesta. Toinen samassa asemassa oleva klassikko on ollut Cervantes, jonka pääteokseen kohdistunut mielenkiinto on vielä selvemmin ollut erillään kirjailijan omasta kulttuurista ja jonka suomennuttaminen (lyhentämättömänä laitoksena) viivästyi nimenomaan kielimuurin vuoksi.

Shakespeare-suomennoksia lukuun ottamatta englanninkielisen draaman suomennosten määrä oli tämän tutkimuksen kattamana aikana hyvin vähäinen, vain 11 kappaletta. Joseph Sheridanin Pyhän Patrikin päivää (SKS 1863) lukuun ottamatta kaikki englannista suomennetut näytelmät olivat Shakespearen tuotantoa aina 1900-luvun alkuvuosiin saakka. Vuonna 1906 Yrjö Weilin julkaisi englantilaisen Brandon Thomasin kotimaassaan suosituksi tulleen komedian Charleyn täti (Charlie's Aunt, 1892), josta oli tullut kohtalainen näyttämömenestys myös Suomessa. Se menestyi myös kirjana, ja siitä otettiin yhteensä neljä painosta.

Otava julkaisi kolme Bernard Shawn (1856–1950) näytelmää 1906–

1909. Aino Malmberg suomensi näytelmän *Man and Superman* (1903, suom. *Ihminen ja yli-ihminen*, 1906) ja Helmi Krohn näytelmät *Candida* (1898, suom. *Candida*, 1909) ja *You Never Can Tell* (1898, suom. *Ei sitä voi koskaan tietää*, 1909). Shaw oli suosittu niin teatteriyleisön kuin kirjallisuuskriitikoidenkin piirissä; lisäksi hänen näytelmänsä hyväksyttiin suurlakon jälkeisinä vuosina myös työväennäyttämöille ja huomioitiin työväen lehdissä (Roininen 1987, 488–496). Työväen kustantajatkin julkaisivat kaksi englanninkielisen näytelmän suomennosta. Työväen *Sanomalehti*-osakeyhtiö julkaisi 1912 John Galsworthyn näytelmän *The Strife* (1909) nimellä *Taistelu*. Vuonna 1923 puolestaan Tampereen työväen sanomalehti-osakeyhtiö julkaisi Oscar Wilden näytelmän *Ihanne-aviomies* (*An Ideal Husband*, 1899). Niillä oli todennäköisesti omat välityskanavansa ja oma yleisönsä, eikä niistä ole löytynyt julkista kritiikkiä.

Modernin englanninkielisen draaman ehkä merkittävin kirjailija Eugene O'Neill (1888–1953) jäi Suomessa vähälle huomiolle. Häneltä tosin julkaistiin todennäköisesti hänen 1936 saamansa Nobel-palkinnon ansiosta kaksi näytelmää, pienoisenäytelmät *Ristin paikka* (*Where the Cross is Made*, 1919) ja *Traania* (*Ile*, 1919). Molemmat suomensi Aune Brotherus ja ne ilmestyivät WSOY:n *Näytelmäsarjassa* 1938.

Varauksin tämän tutkimuksen aineistoon on luettavissa Otavan 1916 Hugo Jalkasen suomennoksena julkaisema *Jokamies*. Kyseessä oli käännös Hugo von Hofmannsthalin saksankielisestä versiosta (*Jedermann*) alkuaan englantilaisesta allegoriasta *Everyman* (1490)¹⁹.

Tässä yhteydessä ei käsitellä tarkemmin sitä näytelmäkirjallisuutta, joka tuli tunnetuksi näyttämöllä vaikei kirjamuodossa. Todettakoon lyhyesti, että englantilaisista ja yhdysvaltalaisista näytelmistä esiintyivät suomalaisilla näyttämöillä – Shakespearen näytelmien lisäksi – useimmin Bernard Shaw, Oscar Wilden ja Eugene O'Neillin draamat. Klassikkojen ohella esitettiin luonnollisesti myös monia vähemmän tunnettujen tekijöiden näytelmiä, joista suurin osa oli kevyttä ohjelmistoa.

Englanninkielisen draaman heikkoon edustukseen niin suomennoskirjallisuudessa kuin näyttämöllä lienee syy paitsi näytelmiä vierovassa kustannuspolitiikassa myös tarjonnassa. Englanninkielisessä maailmassa ei 1800-luvulla yksinkertaisesti tuotettu yhtä paljon varteenotettavaa näytelmäkirjallisuutta kuin muilla suurilla kielialueilla. Vasta vuosisadan vaihteessa esiintyneitä englanninkielisiä draamatikkoja – Wilde, Shaw ja Alfred Wing Pinero – suomennettiin ja esitettiin jonkin verran.

Kertomakirjallisuus

Angloamerikkalaisen, arvokirjallisuutena vastaanotetun kertomakirjallisuuden suomennoksia käsitellään seuraavassa ajanjaksoittain, jotka ovat tämän tutkimuksen kattama aika ja sitä edeltävä aika. Kummankin ajanjakson osalta verrataan suomennettua angloamerikkalaista kirjallisuutta Englannin ja Yhdysvaltojen kirjallisuuden kansallisiin kaanoneihin. Englanti-

lainen kaanon on hahmoteltu The New Cambridge Bibliography of English Literature -teoksen (CBEL) avulla; myös aineiston ryhmittely ajanjaksoittain on tehty mainittua lähdeosteista seuraten. Yhdysvaltojen kirjallisuuden kaanon on koottu useista kirjallisuushistorioista²⁰. Olennainen kysymys kirjallisuuden valikoitumista tutkittaessa on luonnollisesti myös se, mitä kotimaassaan kanonisoitua englantilaista tai amerikkalaista kirjallisuutta *ei* käännetty tai esitelty Suomessa. Tähän kysymykseen paneudutaan kummankin ajanjakson yhteydessä erikseen.

Tämän luvun taulukoissa on koottuna kotimaassaan kanonisoiduiksi katsottavien kirjailijoiden suomennettujen teosten määrä, niiden yhteinen painosmäärä sekä heidän tuotannostaan suomalaisissa aikakauslehdissä ilmestyneet arvostelut ja muut esittelyt. Jälkimmäisiin on otettu mukaan muuallakin ilmestyneet tutkimukset.

Taulukossa 4 näkyvät eniten käännettujen englanninkielisen kirjallisuuden klassikoiden suomennosten ja esittelyjen määrät.

Aikakauslehdissä julkaistujen esittelyjen osalta kiinnittää huomiota se, että Daniel Defoen, Jonathan Swiftin, Harriet Beecher-Stowen, Frederick Marryatin ja R. L. Stevensonin teoksista ei ilmestynyt juuri lainkaan arvosteluja. Tämä selittyy sillä, että heidän teoksensa vastaanotettiin paljolti nuo-

Taulukko 4. Eniten suomennetut englanninkielisen kertomakirjallisuuden klassikot. Suomennokset ja esittelyt

Kirjailija	Teoksia	Painoksia	Esittelyjä Arvostelut	Esseet
John Bunyan	5	28	–	1
Charles Dickens	12	27	5	7
Mark Twain	20	25	4	5
Frederick Marryat	10	22	1	–
Walter Scott	13	15	4	5
James Fenimore Cooper	8	14	2	1
Daniel Defoe	2	14	–	3
Harriet Beecher-Stowe	5	12	1	3
R. L. Stevenson	7	12	–	–
Jonathan Swift	1	9	–	3
Thomas Hardy	4	5	1	4
Edgar Allan Poe	5	5	–	8

Tutkimusaineiston ulkopuolisina lähteinä ovat Lehtinen 1989 sekä Luettelot suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista.

risokirjallisuutena, jota ei katsottu tarpeelliseksi arvioida aikakauslehdissä. Muita esittelyjä taas ilmestyi eniten Charles Dickensin, Edgar Allan Poen, Mark Twainin ja Walter Scottin tuotannosta. Poe-esittelyt kohdistuivat poikkeuksetta hänen lyriikkaansa, jota ei julkaistu kirjamuodossa.

Näistä kirjailijoista vanhimman eli John Bunyanin teosten käännöksiä julkaisivat Suomessa lähinnä hengelliseen kirjallisuuteen erikoistuneet kustantajat, ja ne levisivät paljolti kaupallisten kirjamarkkinoiden ulkopuolella.

1700-luvun klassisista romaanikirjailijoista tulivat Suomessa tunnetuiksi lähinnä vain Defoe ja Swift, joiden suosio täällä keskittyi heidän pääteoksiinsa. Nekin julkaistiin lähinnä lapsille suunnattuina laitoksina. Englantilaisista 1800-luvun romaanikirjailijoista puolestaan on keskeinen asema suomenoskirjallisuudessa Walter Scottilla ja Charles Dickensillä. Myös Frederick Marryatin meriromaaneja julkaistiin runsaasti nuorisolaitoksina. Vuosisadan lopun romaanikirjailijoista taas julkaistiin eniten Thomas Hardyn ja R. L. Stevensonin tuotantoa.

Yhdysvaltojen kirjallisuus oli 1800-luvun alkupuolella vielä nuorta, ja vuosilta 1800–35 on Yhdysvaltojen kirjallisuuden kaanoniin kuuluviksi laskettavissa vain *Washington Irving* ja *J. F. Cooper*. Heistä Irvingin tuotantoa on käännetty vähän, tämän tutkimuksen kattamana aikana kahden nimekkeen verran. J. F. Cooperin (1789–1851) ”intiaanikirjat” sen sijaan olivat Suomessakin jo varhain suosittuja ruotsin- ja muunkielisinä versioina. Tämän tutkimuksen kattamana aikana häneltä julkaistiin kahdeksan teosta 14 painoksena, ja hänen teostensa voidaankin sanoa saavuttaneen kestävän aseman Suomessa. Esimerkiksi J. V. Snellman ja Alexandra Gripenberg olivat Cooperin romaanien ystäviä ja myöhemmin esimerkiksi Helmi Setälä (1897) ja Mikko Erich (1910) kirjoittivat Cooperista erittäin kiittävästi ja suosittelivat hänen teoksiaan nuorisolle. Cooperista tulikin eräänlainen mittatikkua, jota mallina pitäen arvioitiin myöhemmin muiden muassa Henry Rider Haggardin ja Mayne Reidin seikkailuromaaneja; jälkimmäiset jäivät vertailussa yleensä tappiolle.

Maailman ensimmäisen kansainvälisen bestsellerkirjailijan (Gohdes 1944, 29) *Harriet Beecher-Stowen* (1811–96) teos *Uncle Tom’s Cabin* (Setä Tuomon tupa) suomennettiin yllättävänkin pian eli neljä vuotta alkuteoksen ilmestymisen jälkeen, 1856; kyseessä oli lyhyt lapsille tarkoitettu mukaelma, josta ilmestyi sekä värillinen että mustavalkoinen laitos. Vuonna 1893 teos ilmestyi uudelleen kahtena eri versiona, toinen Weilin & Göösin ja toinen Werner Söderströmin kustannuksella. Molemmat olivat mukaelmia; edellisen laati Maikki Friberg, jälkimmäisen suomensi Aatto Suppanen saksankielisestä mukaelmasta.

Lopulta teos saatiin sitten suomeksi lyhentämättömänä; ensimmäinen painos kansanvalistussuomalainen Niilo Liakan uutta suomennosta ilmestyi vuosina 1899–1900 Kyläkirjaston Kuvalehden B-sarjassa. Siitä otettiin tutkimuksen kattamana aikana vielä kolme uutta painosta, jotka kustansi WSOY. Lisäksi kirjasta ilmestyi kaksi lapsille tarkoitettua mukaelmaa

vuosina 1905 (Yrjö Weilin) ja 1923 (WSOY). Suomalainen vastaanotto oli yleensä ottaen hyvin tunnepitoista ja mustille myötätuntoista (Virtanen 1988, 135). – Muut Beecher-Stowen teokset, joita suomennettiin kuusi, eivät menestyneet, ja hänen maineensa Suomessa – niin kuin muuallakin – on rakentunut Setä Tuomon tuvan varaan.

Edgar Allan Poe (1809–49) sai Irvingin ja Longfellown tavoin suuren suosion Euroopassa, mutta Suomessa hän ei tullut kovin tunnetuksi 1800-luvulla. Kaikkiaan hänen teostensa suomennoksia ilmestyi vuosina 1903–26 viisi nimekettä. Ensimmäisillä Poe-suomennoksilla oli hiukan viihteellinen leima, mutta 1920-luvun lopulla ilmestyneet kaksi teosta markkinoitiin jo klassikkoina. Vuonna 1926 Kansanvalta julkaisi teoksen *The Masque of the Red Death* (1842) nimellä Punaisen surman naamio ja seuraavana vuonna ilmestyi WSOY:ltä teos Kultakuoriainen y.m. kertomuksia (*The Gold Bug and Other Stories*, 1843). Poen esittelyjä taas ilmestyi suhteellisen tasaisesti; ne olivat yhtä arvostelua lukuun ottamatta esseitä ja keskittyivät hänen lyriikkaansa. Yleisesti Poen kirjallinen merkitys kyllä tunnustettiin, mutta yhtä keskeistä asemaa angloamerikkalaisen kirjallisuuden kaanonissa hän ei saanut kuin Saksassa tai Ranskassa (Virtanen 1988, 456).

Bret Harte (1836–1902) herätti kiinnostusta 1800-luvun loppupuolen Suomessa, mutta hänen teoksiaan on julkaistu suhteellisen vähän ja harvaksen. Tämän tutkimuksen kattamana aikana hänen tuotantonsa suomennettiin kolmen teoksen verran. Sen sijaan paljon vankemman aseman täällä sai Mark Twain, jolta ilmestyi suomeksi peräti 25 nimekettä. Tässäkin tapauksessa siis klassikko saatiin Suomeen kun hänen tuotantonsa sopi suunnattavaksi nuorisolle.

Olellainen kysymys tarkasteltaessa sitä, miten englanninkielinen arvo-kirjallisuus välittyi Suomeen on se, mitä *ei* suomennettu. Seuraavassa tehdään katsaus kotimaassaan kanonisoituihin mutta Suomessa tuntemattomiksi jääneisiin kirjailijoihin. 1700-luvun suurista romaanikirjailijoista käännettiin Suomessa siis lähinnä Jonathan Swiftin ja Daniel Defoen pääteokset, jotka nekin oli suunnattu lähes poikkeuksetta nuorisolle. Muista 1700-luvun klassikoista oli suomennoskirjallisuudessa parhaiten edustettuna *Oliver Goldsmith*, jonka *Vicar of Wakefield* on suomennettu kolmekin eri kertaa, vuosina 1859, 1905 ja 1932. Sen sijaan muut 1700-luvun romaaniklassikot jäivät Suomessa vähälle huomiolle. Kuten useimpia tähän ryhmään kuuluvia teoksia, näiden kirjailijoiden tuotantoa julkaisi jonkin verran Karisto, joka vuodesta 1919 lähtien sijoitti lähinnä Kariston klassilliseen kirjastoon Samuel Richardsonin, Henry Fieldingin, Oliver Goldsmithin ja William Beckfordin teoksia, yhden kultakin. Ilman Kariston panosta 1700-luvun englantilaisten romaaniklassikkojen edustus suomen kielellä olisi siis rajoittunut lähinnä nuorisolle suunnattuihin Defoen ja Swiftin teoksiin. Sen sijaan Fanny Burneyn, Tobias Smollettin ja Laurence Sternin teoksia ei suomennettu. Erityisesti kiinnittää huomiota, että SKS:n suosituslistalle 1872 otettu *Tristram Shandy* on edelleenkin suomentamatta (ks.

Sajavaara 1986, 4, 11). Kyseessä on maailman ensimmäinen moderni romaani, jonka niin siveellisistä kuin taiteellisistakin ansioista on kiistely.

Näitä 1700-luvun romaaniklassikkoja on tutkimuksen kattamana aikana myös esitelty varsin vähän. Yllättävää on, ettei esimerkiksi Swiftistä ja Defoestakaan ole ilmestynyt juuri lainkaan esseitä tai tutkimuksia. Arvostelujen puute sen sijaan selittyy sillä, että heidän pääteoksensa on Suomessa otettu vastaan lastenkirjoina, joita taas ei ole yleensä ollut tapana esitellä kulttuurilehdissä kuin korkeintaan nippuarvosteluissa. Yrjö Hirnin ansioksi on luettava kolme kirjanmuotoista esittelyä, teokset *Ön i Världshavet* (1928, suom. Valtameren saari 1928), joka käsittelee Robinson Crusoea ja robinsonadeja, *Den gamla postvagnen* (1926, suom. Vanhat postivaunut, 1926), joka kertoo muiden muassa Laurence Sternestä ja George Borrowsta, sekä Swift (1918, suom. Jonathan Swift 1918). 1700-luvun englantilaiseen kirjallisuuteen kohdistuu myös teos *Dr Johnson och James Boswell* (1922, suom. Tri Johnson ja James Boswell 1923).

Jane Austen (1775–1817) jäi yllättävänkin tuntemattomaksi Suomessa koko tutkimusajanjakson ajaksi. Häneltä julkaistiin vain yksi suomennos – tosin hänen tunnetuimmasta teoksestaan *Ylpeys ja ennakkoluulo* (WSOY 1922; alk. *Pride and Prejudice*, 1813). Se sai seuraava vasta 1950-luvulla, jolloin sitten suomennettiin keskeinen osa Austenin tuotantoa varsin lyhyessä ajassa (Sajavaara 1986, 9). Ensimmäisen Austen-suomennoksen ainoa arvostelu löytyy Arvosteleavassa kirjaluettelosta, jossa romaania kiitettiin pirteäksi ja henkilökuvaukseltaan tavallista kiinnostavammaksi. Ainoaksi heikkoudeksi mainittiin pieni pitkäveteisyys.

Kokonaan tuntemattomiksi suomenkieliselle yleisölle jäivät Maria Edgeworth ja Thomas Love Peacock. Näitä kirjailijoita ei tosin ole myöskään Ruotsissa ja Tanskassa käännetty kovin runsaasti²¹.

Mainittakoon, että *Thomas De Quincey* (1785–1859), joka ei kuulu CBEL:n jaottelussa proosakirjailijoiden joukkoon, on aineistossa yksi esitely: se on Elmer Diktoniuksen oikullisella tyylillään Ultraan 1922 kirjoittama artikkeli “Opiumisyöjän 100 vuotta”. Siinä hän kommentoi kritiikin yleistä suhtautumista De Quinceyyn ja muihinkin aikanaan poikkeaviin klassikoihin näin:

Mukava muuten todeta että tämäkin klassillinen mestariteos on muodoltaan jokseenkin epämääräinen, kuten kaikki samansukuiset, alkaen Goethen *Faustista*. Minä-biografiaa filosofisia ajatelmia kemian ja fysiologiaa ja – statistiikkaa vapaassa järjestyksessä. Nykyhetkellä syntyneenä sellainen annos kirjallisuussantarmien mielestä on sekavaa soittoa – 100:n vuoden etäisyydeltä katsottuna omaperäinen nerontuote. Etanalogiikkaa.

De Quinceyn tuotantoa ei ole vielääkään suomennettu. Ruotsissa sen sijaan hänen Diktoniuksenkin mainitsema tunnustusteoksensa on käännetty useaan otteeseen, ensimmäisen kerran jo 1869 (Torgerson 1982, 57, 84).

Dickensin aikalaisen *George Eliotin* (oik. Mary Ann Evans, 1819–80) tuotantoa kohtaan tunnettiin Suomessa varsin paljon kiinnostusta jo hänen omana aikanaan. Ensimmäinen Eliot-suomennos, SKS:n *Novellikirjastossa*

julkaisema Silas Marner (1861), ilmestyi Ferd. Ahlmanin kääntämänä Suomen olot huomioon ottaen varhain, jo 1869, ja Eliot sai erityisesti 1880-luvun realismille myönteisessä ilmapiirissä huomattavan hyvän vastaanoton; hänestä kirjoittivat muiden muassa Helle Lindgren ja Hanna Andersin. Helena Westermarck julkaisi lisäksi 1894 kirjan George Eliot och den engelska naturalistiska romanen, joka herätti runsaasti keskustelua Finsk Tidskriftin palstoilla. Naiskirjailijasta näyttäivät siis tuolloin kiinnostuneen erityisesti naiset.

George Eliotilta kuitenkin julkaistiin vain jo kerran suomennettu Silas Marner uutena käännöksenä 1926 (Gummerus). Vuosisadan vaihteen jälkeen laadittuja Eliot-esittelyjä ei aineistossa olekaan. Syynä sekä suomennosten että esittelyjen lakkaamiseen lienee realismin välittömän ajankohitaisuuden vähentyminen sekä se, ettei Eliot ole koskaan ollut samalla tavoin suuren yleisön kirjailija kuin esimerkiksi Dickens tai Scott.

*William Makepeace Thackeray*ltä (1811–63) suomennettiin ensimmäinen romaani 1907, mutta valinta ei ollut onnistunein. Kyseessä oli Samuel Titmarsh (*The Great Hogarty Diamond*, 1841), joka ilmestyi Kansan Novellikirjastossa Heikki Impivaaran suomennoksena. Teos sai varsin penseän vastaanoton. V. A. Koskenniemi tyrmäsi teoksen täysin:

Olisipa todellakin kuululta kirjailijalta – englantilaiseltakin – odottanut hiukan toisenlaista luettavaa. Esipuheessaan, jonka Thackeray itse on kirjoittanut tähän kirjaansa epäilee hän siitä syntyneenkin moraalisaarnan. Näin asianlaita epäilemättä onkin. (Aika 1908, 274)

Arvio paljastaa samalla romaanisen kielialueen kirjallisuuteen suuntautuneen Koskenniemen kannan englantilaiseen romaanikirjallisuuteen, jonka hän näyttää yhdistävän ”sensationi”-pyrkimykseen. Vuonna 1923 WSOY julkaisi sarjassaan Mainehikkaita romaaneja Thackerayn arvostetuimpiin kuuluvan romaanin Henry Esmondin (1852) samalla nimellä. Sen sijaan *Vanity Fair* (1847), jota SKS oli 1887 suositellut suomennettavaksi, sai odottaa ilmestymistään suomen kielellä vielä yli 30 vuotta. Ruotsissa Thackerayta käännettiin jo suhteellisen varhain: vuosina 1866–70 siellä julkaistiin käännöksinä neljä Thackerayn teosta eli vain yksi vähemmän kuin Collinsin ja Dickensin teoksia (Torgerson 1982, 117).

Elizabeth Gaskell (1810–65) kuuluu muiden tässä mainittujen ohella Englannin 1800-luvun romaanikirjailijoiden arvostetuimpien joukkoon, mutta Suomessa häntäkään ei tunnettu 1800-luvulla. Kariston klassillisessa kirjastossa ilmestyi 1927 Cranfordin seurapiirit (Cranford, 1857) Valfrid Hedmanin suomennoksena. Tämä teos lienee kuitenkin hukkunut suomennosromaanien tulvaan, ja ainoa aikakauslehdistä löytynyt esittely on Sini-sen kirjan myönteinen arvio:

Elizabeth Gaskellin kirja (...) on kuin pieni, hienosti virkistävä tee-ateria. Kun luemme sitä, luemme istuvamme nojatuolissa dickensiläisen takkavalkean ääressä. Elizabeth Gaskell on Dickensin aikalainen ja Dickensiä lähellä. Näillä vanhoilla leikkillisuus oli todellinen sitkeä sielunvoima, jonka avulla he kantoivat elämän taakkaa muka kuin lystykseen. Tämä sankarillisuus tarttuu hetkeksi

lukijaankin, nostaa meidät tyhmästä nukkuvasta tilastamme iloisen voiman piiriin.

Miksi Dickens muttei Gaskell, vaikka heidän tuotannossaan on samankaltaisia piirteitä? Yksi syy lienee se, että Dickensillä oli "varma" maine, kun taas Suomessa entuudestaan vähän tunnettuun kirjailijaan – klassikkoonkin – liittyi kustantajan kannalta riski.

George Meredithin, Anthony Trollopen ja George Borrown romaaneja ei suomennettu tutkimuksen kattamana ajanjaksona lainkaan. Meredithistä julkaistiin kolme esittelyä ruotsinkielisissä lehdissä; hänen kansainvälistä arvostustaan kuvaa nimimerkin J. J. S. arvio Euterpeassa 1905 (145), että Meredith oli Englannin senhetkisen kirjallisuuden tärkein kirjailija. Sen sijaan suomenkielisistä aikakauslehdistä ei ole löytynyt Trollopea koskevia esittelyjä. Borrow puolestaan sai suomalaisen tutkijankin. Yrjö Hirn, jota kiinnostivat kirjallisuuden marginaali-ilmiot vähintään yhtä paljon kuin keskeinen, kanonisoitu kirjallisuus, omisti hänelle luvun teoksessaan *Den gamla postvagnen*. Borrown *Lavengro* sisältyi myös Hirnin Otavaa varten suunnittelemaan maailmankirjallisuuden kirjastoon, joka ei koskaan toteutunut (Tarkka 1980, 160).

1800-luvun puolivälin huomattavat amerikkalaiset kirjailijat Ralph Waldo Emerson, Nathaniel Hawthorne, Herman Melville ja Henry David Thoreau jäivät pitkälle 1900-luvullekin varsin tuntemattomiksi suomenkielisille lukijoille. Heistä etenkin Emerson (1803–82) vaikutti laajalti sivistyneeseen yleisöön Euroopassa, mutta ei aiheuttanut Suomessa samanlaista "emersonilaisuuden" innostusta (Virtanen 1988, 457). Vuonna 1909 ilmestyi kuitenkin hänen teoksensa *Representative Men* (1850, suomeksi *Ihmiskunnan edustajia*) Otavan kustannuksella, suomentajanaan itse Volter Kilpi. V. A. Koskenniemi totesi *Ajassa* (1909, 603–606), että Emersonilta puuttuu saksalaisten filosofisten kirjailijoiden systemaattinen esitystapa, mutta että sen korvaavat näkemys ja persoonallisuuden leima:

Emerson tarjoo nerokkaita, rohkeita synteesejä, jotka voivat joskus tuntua liian kategorisilta, mutta joilla aina on se painavuus, minkä suovat omintakeinen persoonallinen elämänäkemyksensä ja hengensuuruuden harras antautuva kunnioitus. Tämä entinen pappismies, joka samalla on Montaignen oppilas, yhdistää itseensä paljon siitä, mitä 19:lla vuosisadalla on parasta liikkunut hartaan imostuksen ja kriittisen ajattelun muodossa.

Sen sijaan Henry David Thoreau jäi Suomessa kokonaan tuntemattomaksi; tosin häntä ei kotimaassakaan pidetty merkittävänä kirjailijana ennen vuosisadan vaihdetta (ks. Lauhakangas 1986, 63, 68–70). Hawthornelta taas julkaistiin ainoastaan lapsille tarkoitettu kirja *Ihmeitten maassa*: kreikkalaisia satuja Nathaniel Hawthronen mukaan, joka oli valikoima teoksesta *A Wonder-Book for Girls and Boys* (1851). Melvillen pääteoksesta *Moby-Dick* (1851) ilmestyi 1920-luvun lopulla yllättäen kaksi eri suomennosta, molemmat tosin lyhennettyjä. Kansanvalta julkaisi teoksen Arvi Nuorman suomentamana 1928 ja Gummerus Eino Auerin suomennoksen seuraavana vuonna. Täydellinen suomennos ilmestyi 1956 (Durham ja Mustanoja

Taulukko 5. Eniten suomennettu englantilaisten aikalaikirjailijoiden kertomakirjallisuus. Suomennokset ja esittelyt

Kirjailija	Teoksia	Painoksia	Esittelyjä Arvostelut	Esseet
Rudyard Kipling	14	24	7	4
John Galsworthy	10	21	6	3
H. G. Wells	15	16	4	4
Arnold Bennett	11	13	5	–

Lähteet: ks. taulukko 4.

1960, 74). Yhdysvaltain 1800-luvun kirjallisuuden klassikot esiteltiin siis Suomessa varsin johdonmukaisesti vain lastenkirjailijoina – mikäli heidät esiteltiin lainkaan.

Taulukossa 5 on lueteltu ne 1890–1939 tärkeimmän elämäntyönsä tehneet englantilaiset kirjailijat, joiden tuotantoa on samana aikana suomennettu eniten. Suomennokset keskittyivät vahvasti neljän kirjailijan tuotantoon.

Kuluvan vuosisadan neljää ensimmäistä vuosikymmentä Englannin kirjallisuudessa luonnehtii – hiukan yksinkertaistaen – *jakautuminen modernistiseen ja perinteiseen kirjallisuuteen*. Suomessa tämän ajatuksen esitti Alex Matson, joka Joyce-esseensä (1927) alussa hahmottaa mainitun kah-tiajaon seuraavasti:

Jokaisen maan ajatuselämä liikkuu kahdella tasolla. Ensinnäkin on olemassa kansan enemmistön kirjallisuus ja ajattelu, sellaisten ajatusten virta, jotka ovat jo saavuttaneet yleisen tunnustuksen. Mutta tämän ison virran edellä kiemurtelee ohut pieni purontapainen, jonka aikaisemmin kaivamaa uomaa nykyisen kansallisen ajattelun leveä virta kulkee, mutta joka itse nyt kiirehtii edelle uusille alueille. (Sininen kirja 1927, 11)

Englannin uudemman kirjallisuuden “taaksepäin katsojiin” hän lukee H. G. Wellsin, John Galsworthyn ja Arnold Bennettin. Heistä *H. G. Wellsin (1866–1946) teoksia* suomennettiin varsin paljon, mutta suurin osa Wells-suomennoksista oli laadultaan seikkailukirjoja ja vastaanotettiin – joskaan ei täysin kielteisesti – sellaisina. Ensimmäinen Wells-suomennos oli kertomus “Tähti”, jonka WSOY julkaisi 1903, ja sitä seurasi lähivuosina useita-kin eri kustantajien julkaisemia teoksia, joista useimmat olivat kertomus-kokoelmia. Wellsin “vakavampia” kirjoja suomennettiin myös, ja myönteisimmän vastaanoton sai sotakirja Mr. Britling pääsee selvytyteen (Mr. Britling Sees It Through, 1914), jonka Otava julkaisi Uudessa romaanisarjassaan 1918–1919. Vakavan vastaanoton sai myös Christina Alberta’s

Father (1925), jonka Schildt julkaisi tuoreeltaan 1926 nimellä Kuninkaitten kuningas.

H. G. Wellsistä ilmestyi lukuisia esittelyjä, mutta ne olivat paljolti samojen kriitikoiden käsialaa. Sigurd Frosterus julkaisi 1906 hänestä elämäkerrallisen esittelyn sarjassa Konst och Kultur; seuraavana vuonna kirja ilmestyi myös suomeksi. Vuonna 1912 Frosterus kirjoitti edelleen Wellsistä Nya Argukseen artikkelin H. G. Wells senaste romaner. Suomenkielisellä puolella lähes kaikki Wells-artikkelit keskittyivät Sinisen Kirjan ja Päiväkirjan toimittajille Kersti Bergrothille ja Alex Matsonille, jotka esittelivät suomalaisille Wellsin alkukielisiä teoksia tuoreeltaan. Vielä 1920- ja 1930-luvulla Wells oli hyvin aktueili näille uusimman “maailman kirjallisuuden” lukijoille ja esittelijöille.

John Galsworthy (1867–1933) sen sijaan otettiin varauksetta vastaan taiteellisen proosan kirjoittajana, ja hänen teoksillaan olikin Suomessa sekä hyvä arvostelumenestys että kohtalainen menekki. Tosin hänen ensimmäinen suomennettu teoksensa sai hiukan eri yleisön kuin myöhemmät menestysromaanit: se oli Työvään sanomalehden 1912 julkaisema probleeminäytelmä Taistelu (Strife, 1909). Vuodesta 1920 alkaen häneltä suomennettiin 10 romaania yhteensä 21 painoksena. Tunnetuin ja ehkä kestävin suomennetuista teoksista on ollut Forsytein taru, jonka WSOY julkaisi Tyyni Haapanen-Tallgrenin käännöksenä 1929–30. 1930-luvulla kaikki Galsworthyn teosten suomennokset muistettiin varsin tunnollisesti arvioida johtavissa (konservatiivisissa) kulttuurilehdissä, mikä nimekemäärän ohella todistaa Galsworthyn asemasta Englannin uudemman kirjallisuuden arvostetuimpana tekijänä Suomessa. T. Vaaskivi kuvaa tätä asemaa Suomalaisessa Suomessa 1936 (195) seuraavasti:

Manallemennyt suuri englantilainen kertoja John Galsworthy oli “Forsytein tarun” ja “Nykyaikaisen komedian” suomentamisen aikaan meillä ehkä enimmäin luettu anglosaksinen kirjailija. Soames ja Jolyon, Fleur ja Irene vedettiin esiin tuhansissa kahvipöytäkeskusteluissa: heistä tuli läheisiä tuttavvia, ja heihin suhtauduttiin varsin epäkirjallissakin piireissä niinkuin eläviin henkilöihin suhtautaan: heistä pidettiin tai ei pidetty. Hetken aikaa koko suomalainen lukijakunta kulki galsworthyalaisten yläluokan-salien viileässä, lauhassa, sukutraditioiden ja rikkomattoman etiketin kyllästävässä elämänilmassa, etsi ja löysi niistä konservatiivisen Englannin sielun ja tarkkasi sitä kertojamestarin lempein, iroonisin, kirikkaasti näkevin silmin.

Ilmeisesti juuri aihepiirinsä ja saamansa lukijakunnan vuoksi Galsworthy ei ollut ensimmäisenä radikaalien ja liberaalien kulttuuripiirien kiinnostuksen kohteiden luettelossa. Silti hänestä kirjoitettiin myös Sinisessä Kirjassa.

Toiselta “taaksepäin katsojalta”, Arnold Bennetiltä (1867–1931), suomennettiin pelkästään viihteellisiksi tarkoitettuja romaaneja. Hänen tuotannostaan ilmestyi vuodesta 1921 alkaen kaikkiaan 11 suomennosta, joista vain kahdesta, Elävänä haudattu (1921) ja Loistohotelli Babylon (1923), otettiin uusintapainokset. Kritiikki ei noteerannut Bennettin suomennettuja teoksia lainkaan, mutta useita Bennettin taiteellisesti kunnianhimoisempia teoksia esitteli Sininen kirja alkukielisinä laitoksina.

Taulukko 6. Eniten suomennettu amerikkalaisten aikalaiskirjailijoiden kertomakirjallisuus 1890–1939. Suomennokset ja esittelyt

Kirjailija	Teoksia	Painoksia	Esittelyjä Arvostelut	Esseet
Jack London	46*)	100	9	10
Upton Sinclair	13	16	2	3
Pearl S. Buck	7	11	7	–
Sinclair Lewis	6	8	8	2
Frank Norris	3	3	–	1
Thornton Wilder	2	2	5	–
Theodore Dreiser	1	2	5	2

Lähteet: ks. taulukko 4.

*) Londonin tuotannosta on julkaistu suomessa runsaasti erilaisia valikoimia, joten teosten määrää on vaikea ilmaista tarkasti. Tässä valikoimat on laskettu kukin yhdeksi teokseksi.

Rudyard Kipling (1865–1936), jota Matson ei mainitse, oli tämän tutkimuksen kattamana aikana varsin laajalti luettu kirjailija Suomessa. Hänen suosituimmat teoksensa ilmestyivät tosin lapsille suunnattuina laitoksina; niitä olivat Meren urhoja (*Captains courageous*, 1897; suom. Edlund 1898) ja Intian viidakoista (1894, suom. Otava 1898 ja – valikoimana Viidakko-poika – Karisto 1909).

Taulukkoon 6 on koottu tiedot vuosien 1900–39 merkittävimpinä pidettyjen *amerikkalaisten* kirjailijoiden teosten suomennoksista ja esittelyistä. Niiden perusteella näyttää siltä, että yhdysvaltalaisista kirjallisuutta myös esiteltiin ahkerasti. Esseeluonteisia esittelyjä ilmestyi sellaisista kirjailijoista kuin Frank Norris, Jack London, Sinclair Lewis, Theodore Dreiser ja Upton Sinclair. Thornton Wilderin ja Pearl S. Buckin teoksia sen sijaan arvosteltiin Lewisin ja Londonin teosten ohella ahkerasti.

Tämä antaa kuitenkin väärän kuvan siitä, minkä verran yhdysvaltalaisista kirjallisuutta esiteltiin. Esittelyjen julkaisufoorumit nimittäin olivat hyvin spesifit: amerikkalaista kirjallisuutta esittelivät sellaiset vallitsevalle kulttuurisuuntaukselle tavalla tai toisella vastakkaiset lehdet kuin Sininen kirja, Kirjallisuuslehti, molemmat Tulenkantajat ja Päiväkirja. Sen sijaan johtavat kulttuurilehdet eivät yhdysvaltalaisista kirjallisuutta esitelleet.

Yksinpä Jack Londoninkin, joka oli eniten julkaistu amerikkalainen kirjailija Suomessa, vastaanotto oli keskiverrosta poikkeava: Londonin

teoksia arvostelivat yhtäältä konservatiiviset kriitikot, joskin osittain varauksellisesti, toisaalta työväenlehdet ja -kalenterit ja lisäksi vielä perhelehdet ja Nuori Voima. Hänen teoksiaan suomennuttivat eniten työväenliikkeen kustantajat ja suurista kustantajista Otava.

Toinen erityisesti työväenkustantajien julkaisema yhdysvaltalainen kirjailija oli *Upton Sinclair* (1878–1968), jonka teokset suomennettiin erittäin nopeasti heti niiden ilmestyttyä. Ensimmäinen Sinclair-suomennos oli Chicago, jonka WSOY julkaisi vielä alkuteoksen ilmestymisvuonna 1906. Kaikkiaan Sinclairilta julkaistiin 16 teosta, joista ei otettu uusintapainoksia. Kuten myöhemmin yhteiskunnallisen romaanin yhteydessä todetaan, Sinclairin kirjailijakuvassa oli selkeämmin keskeisenä yhteiskunnallinen tendenssi kuin Londonilla, jonka tuotannossa on monia ristiriitaisinakin pidettyjä puolia. Osassa lehdistöä Sinclair sivuutettiin kokonaan ja Arvostelevassa kirjaluettelossa hänet osin tuomittiin tendenssinsä vuoksi. Työväenlehdissäkin hänestä kirjoitettiin vähemmän kuin Londonista, mikä johtuu Aimo Roinisen mukaan juuri hänen kirjailijakuvansa selkeydestä Londoniin verrattuna.

Sinclair Lewis (1885–1951) saavutti kansallisen ja kansainvälisenkin maineen kuudennella romaanillaan *Main Street* (1921), joka nousi bestsellerlistojen kärkeen. Häntä pidetään sosiologisena kirjailijana: hän kykeni – Malcolm Bradburya lainatakseni – tunnistamaan ja dokumentoimaan aikansa amerikkalaisen elämäntavan ja kulttuurin ominaispiirteitä ja tunkeutumaan sen prosesseihin ja ikonografiaan (Bradbury 1983, 56). Seuraavana vuonna ilmestyi Lewisin ehkä tunnetuin romaani *Babbitt* (1922), jonka WSOY julkaisi suomeksi 1925. Suomalaisten kustantajien kiinnostus Lewisiin elpyi muutaman vuoden tauon jälkeen hänen saatuaan 1930 ensimmäisen yhdysvaltalaiselle kirjailijalle myönnetyn kirjallisuuden Nobel-palkinnon. Tämän jälkeen Lewisilta suomennettiin lyhyessä ajassa viisi muutakin teosta, joista osa Lewisin nuoruudenteoksia.

Lewisia esiteltiin ahkerasti myös aikakauslehdissä. Hänen satiirinsa ei näytä loukanneen suomalaisten kriitikkojen makua: myönteisiä esittelyjä on eri laidoilla lehdistön kenttää suomenruotsalaisista lehdistä (*Argus*, *Nutid*, *Granskaren*) ja suomenkielisistä *Valvojasta* ja *Suomalaisesta Suomesta liberaaliin Päiväkirjaan* ja radikaaliin *Kirjallisuuslehteen*. Esittelijöinä puolestaan oli arvostettuja kirjallisuuden tuntijoita Eino Railosta ja Lauri K. Nukarista Tatu Vaaskiveen ja Raoul Palmgreniin. Korostuksissa oli eri esittelijöillä toki eroja; esimerkiksi arvostellessaan teosta *Meillä sitä ei voi tapahtua* (*It can't Happen Here*, 1935; suom. 1936) Raoul Palmgren ja Yrjö Koskelainen painottivat kirjassa kuvattujen tapahtumien ajankohtaisia yhteyksiä, edellinen kuitenkin huomattavasti voimakkaammin. Railo taas vierasti tendenssiä ja kaipasi ”muotoa, sisäistä kauneuden linjarakennetta”. Yleensä Lewisin teosten myöhemmät suomennokset saivat edeltäjiään penseämmän vastaanoton: myös satiirin ja journalistisen kirjoittamistavan hyväksyneet kriitikot arvostelivat Lewisin pinnallisuutta ja itsensä toistoa.

Vaikka realistinen tai naturalistinen, osittain yhteiskuntakriittinen kirjallisuus muodosti vuosisadan alkukymmeninä valtavirtauksen Yhdysvaltain kirjallisuudessa, on siinä havaittavissa ainakin kaksi muutakin suuntausta: Henry Jamesin ja William Dean Howellsin perinnettä jatkava *psykologisen realismin* linja sekä *modernistinen kerronta*. Edellistä edustivat Edith Wharton (1867–1937) ja Thornton Wilder (1897–1975). Whartonilta suomennettiin romaani *The House of Mirth* (1905) nimellä *Säätynsä uhri* (Kirja) 1922. Thornton Wilderilta puolestaan suomennettiin kaksi teosta. Karisto kustansi 1928 teoksen *San Luis Reyn Silta* (*The Bridge of San Luis Rey*, 1927) ja 1939 Gummerus julkaisi romaanin *Androksen nainen* (*The Woman of Andros*, 1930). Nämä romaanit saivat erittäin hyvän arvostelumenestyksen. Jälkimmäisestä kirjoitti Alex Matson Sinisessä kirjassa 1928 seuraavasti:

“The Woman of Andros” on hieno, kuulas kertomus. Taiteellisten ansioittensa lisäksi sillä on suuriarvoinen kyky synnyttää lukijassa henkinen uteliaisuudentila, mikä jatkuu vielä kauan jälkeensä. On kuin olisi nähnyt valon vilahduksen ja tuntisi palavaa halua nähdä enemmän...

Yhdysvalloissa tapahtui 1930-luvulla romantiikan paluu kertomakirjallisuuteen, mikä näkyi erityisesti *historiallisen romaanin uutena kukoistuksena*. Siihen liittyi yksinkertaisten elämänmuotojen nostalginen kuvaus. Samaan suuntaukseen voi yhdistää *Pearl S. Buckin* (1892–1973) Kiinan talonpoikien elämää kuvaavien romaanien suosion. Niissä on toinenkin 1930-luvun kirjallisuudelle ominainen elementti: uskonnollisuus. Buck sai 1932 Pulitzer-palkinnon, joka lienee myötävaikuttanut hänen teostensa menestykseen myös Pohjoismaissa. Vuonna 1938 hänelle myönnettiin Nobelin kirjallisuuspalkinto, mitä tosin on arvosteltu melkoisesti. Tämä huomionosoitus luonnollisesti lisäsi Buckiin kohdistunutta mielenkiintoa eri puolilla maailmaa. Suomessa tosin oli jo ennen tätä suomennettu viisi Buckin romaania. Niistä ensimmäisenä ilmestyi WSOY:n kustannuksella 1933 *Hyvä maa* (*The Good Earth*, 1931). WSOY pitikin Buckin kokonaan itsellään ja julkaisi häneltä kaikkiaan seitsemän teosta yhteensä 11 painoksena.

Buckin tuotantoa arvioitiin suhteellisen aktiivisesti yleiskulttuurilehdissä. Kirjallisuuslehden julkaisemaa neljän Buckin romaanin nippuarvostelua lukuun ottamatta, jossa etsittiin teosten takana olevaa ideologiaa varsin kriittisesti, Buckin romaanit vastaanotettiin myönteisesti, ja myös kerronnallisesti niitä pidettiin onnistuneina. Buckin ensimmäisten suomennosten vastaanotossa näyttääkin olleen etusijalla taiteellinen odotushorisontti; Buckia ei pidetty ensisijaisesti viihdekirjailijana, vaikka hänen kirjailijakuvansa myös Suomessa on myöhemmin siihen suuntaan muotoutunutkin.

Se englanninkielinen aikalaiskirjallisuus, joka jäi *suomentamatta* tämän tutkimuksen kattamana aikana, muodostaa eräissä suhteissa yhtenäisen joukon. Alex Matsonin tarkoittamat “eteenpäin katsojat” nimittäin jäivät ennen toista maailmansotaa käytännöllisesti katsoen kokonaan suomenta-

matta. Matson mainitsee esimerkkeinä englantilaisista avantgardisteista D. H. Lawrencen, Dorothy Richardsonin, T. S. Eliotin ja James Joycen. Heistä Lawrence (1885–1930) tunnettiin Suomessa(kin) kiistanalaisena, maineeltaan epäilyttävänä kirjailijana. D. H. Lawrencesta kertovassa artikkelissaan Tulenkantajissa 1933 yliopiston lehtorina toiminut Roy Morrell joutuu aluksi selittämään artikkelin kirjoittamistaan:

Englannissa en mitenkään voisi puolustaa tätä kirjoitusta: ei ole enää hyötyä Lawrencesta puhumisesta, on jo helpompi puhua hänestä kuin lukea häntä. Mutta vielä ei ole mahdollista lukea häntä suomeksi, joten hänestä puhuminen saattaa todella jollakin tavoin tasoittaa tietä – sillä lukemismahdollisuus tulee varmasti. Tiedän aivan hyvin, että Lawrencesta juorutaan tässäkin maassa jonkin verran, tavalliseen, muodinmukaiseen tapaan, aivan kuten kaikkialla muuallakin – sellaiseen tapaan joka, kaukana tasoittamisesta, sulkee kaikki tiet melko tehokkaasti – mutta tämä on välttämätöntä.

Morrellin ennakoima lukemismahdollisuus rajoittui ennen toista maailmansotaa yhteen suomennokseen, joka oli WSOY:n 1934 julkaisema Poikia ja rakastajia. Teos oli harvoja poikkeuksia suomalaisten kustantajien valintapolitiikassa sotien välisenä aikana, ja muuta Lawrencen tuotantoa suomennettiin vasta 1940-luvulla.

Hyvin huomattu englantilainen avantgardisti Suomessa oli *Aldous Huxley* (1894–1963). Maamme ruotsinkielinen lehdistö esitteli hänenkin tuotantaan runsaasti, mutta myös suomenkielisellä puolella hänestä kirjoitettiin ahkerasti. Kiinnostusta Huxleyta kohtaan tunnettiin eri puolilla julkisuuden kenttää, niin konservatiivisissa kuin liberaaleissakin lehdissä. Eniten esittelyjä näyttää olleen Päiväkirjassa ja Nya Argusissa. Kritiikki keskittyi yleensä Huxleyn teosten ajatussisältöön; Alex Matson sen sijaan korosti lempiajatustaan, että filosofinen konstruktio ei saisi ohjata tai ainakaan dominoida taiteellista konstruktiota. Yleensä ottaen Huxleyn esittelyissä ei kuitenkaan näy samanlaista varauksellisuutta kuin esimerkiksi Lawrencen tai modernistilyyrikoiden kohdalla.

Modernismin tunnetuimmat proosakirjailijat *Virginia Woolf* (1882–1941) ja *James Joyce* (1882–1941) jäivät varsin tuntemattomiksi Suomessa ennen toista maailmansotaa. Heidän teoksiaan ei suomennettu ja myös heidän esittelynsä jäi Sinisen kirjan ja Päiväkirjan tehtäväksi. Woolfista ilmestyikin näissä lehdissä peräti viisi esittelyä – jotka kaikki luonnollisesti käsittelivät alkukielisiä teoksia. Vallinneita rintamalinjoja suhteessa modernisteihin osoittaa Rafael Koskimiehen penseä arvio romaanista *The Waves* Valvoja-Ajassa 1932. – James Joycesta ilmestyi vain yksi esittely, Alex Matsonin pitkä kaksiosainen essee “Meidän aikamme Odysseus”, joka innoittuneisuudessa ja analyttisyydessä on sitä merkittävämpi. Sen julkaisufoorumi oli – odotetusti – Sininen kirja, sen ensimmäinen numero 1927.

Yhdysvaltalaisesta kirjallisuudesta jäivät “varjoon” erityisesti realistit ja naturalistit sekä “kadotetun sukupolven” edustajat. Ensimmäisiä merkittäviä amerikkalaisia naturalisteja oli Frank Norris (1870–1902), joka sovelsi

Zolan tekniikkaa romaaneissaan. Norrisin tuotanto tosin vaihtelee romanttisista seikkailukertomuksista puhdasoppiseen naturalismiin. Norrisin tuotannosta suomennettiin ensimmäisenä hänen bestsellerinsä *The Pit* (1903). Romaanin julkaisi Viipurin työväen sanomalehti- ja kirjapaino-osuuskunta 1914 nimellä *Syvänne*. Lisäksi 1920-luvulla suomennettiin Norrisilta kaksi rakkausviihteeksi luettavaa teosta.

Vuosisadan vaihteen yhteiskuntakriitikoista Theodore Dreiserin (1871-1945) teoksia käännettiin muun muassa saksaksi ja skandinaavisille kielille, mutta suomeksi niitä ei pitkään aikaan saatu. Vasta 1939 ilmestyi lähes 30 vuoden viiveellä Dreiserin romaani *Jennie Gerhardt* (1911) samannimisenä, Otavan kustantamana suomennoksena. Dreiser-esittelyt ilmestyivät ensimmäiseen *Sinisessä* kirjassa ja *Kirjallisuuslehdessä* ja kohdistuivat ymmärrettävästi alkukielisiin teoksiin. Dreiserin vastaanotto ei *Sinisessä* kirjassa-kaan ollut varauksettoman myönteinen, vaikka häntä – vastapainoksi konservatiivisten kulttuurilehtien hiljaisuudelle – esiteltiinkin. Hänestä kirjoitettiin *Sinisessä* kirjassa seuraavasti:

Dreiser ei osaa kirjoittaa – hänen tyyliinsä on puhtainta sanomalehtityyliä – eikä hallitse romaanitekniikkaa, ja kuitenkin hänen romaaniensa rinnalla useimmat muut romaanit vaikuttavat köykäisiltä. Tämä ei mielestämme johdu siitä, että hän olisi todella suuri kirjailija, niinkuin Bennett ja Mencken väittävät. Selitys hänen vaikuttavaisuuteensa on osaksi hänen rehellisyydessään ja ihmiskaudessaan, mutta ennenkaikkea hänen realismissaan. Aikana, jolloin tyylit ja tyylikeinot nopeasti vaihtuvat, näyttää tinkimätön todellisuudenkuvaus helposti kestävämmältä ja elämänpitoisemmalta kuin se itse asiassa on. Jos se päälle päätteeksi on muodollisesti naivia, voi se erehdyttävästi muistuttaa suurta taidetta.

Jennie Gerhardtin kuitenkin arvostelivat myös konservatiiviset lehdet *Valvoja* ja *Ahjo*, joiden arvostelijat näkivät teoksessa realismin ohella runollisuutta ja klassisen tragediankin piirteitä. Kaiken kaikkiaan teos sai hyvän vastaanoton, jossa Dreiseria muun muassa verrattiin Nobel-palkittuun Sinclair Lewisiin, edellisen eduksi (Durham ja Mustanoja 1960, 33).

John DosPassos (1896–1970) jäi amerikkalaisista yhteiskuntakriitikoista Suomessa tuntemattomaksi, eikä hänestä käyty samanlaista keskustelua kuin Dreiserista, Lewisista tai Londonista. Ruotsissa häneltä julkaistiin kolme käännöstä, jotka ilmestyivät vuosina 1931–39. Yhdysvaltalaisista modernisteista – “kadotetun sukupolven” edustajista – tunnetuimmat eli F. Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway ja Sherwood Anderson jäivät vaille suomennoksia. Heistä ei myöskään keskusteltu, ja ainoaksi esittelyksi jäi *Sinisessä* kirjassa ilmestynyt arvio Hemingwayn romaanista *A Farewell to Arms*. Otavan Tanskassa toiminut yhteyshenkilö David Grünbaum tarjosi yhtiölle monien muiden romaanien ohella Hemingwayn ja John Steinbeckin romaaneja *Farewell to Arms* ja *The Grapes of Wrath*. Hemingway otettiin Otavassa harkittavaksi, mutta asia jäi kesken. Steinbeckin teoksesta taas tehtiin sopimuskin, mutta sota esti kirjan julkaisemisen ja Steinbeckin oikeudet siirtyivät myöhemmin Tammelle. (Tarkka 1980, 386)²²

Kokonaan suomentamatta jäivät jo edellä mainittujen lisäksi amerikka-

laiset nykyklassikot Thomas Wolfe ja Hart Crane, Erskine Caldwell, William Faulkner ja John Steinbeck. Mainittakoon, että Wolfen *From Death to Morning* oli harkittavana Kariston kirjakerhokirjaksi 1936, mutta ei tullut valituksi²³.

Angloamerikkalaisen kirjallisuuden kaanon Suomessa

Kiinnostava lähde 1800-luvun loppupuolen auktoriteettien käsityksiin maailmankirjallisuuden kaanonista ovat SKS:n 1872 ja 1887 julkaisemat *luettelot suomennettaviksi suositeltavista teoksista*. Niihin otetut englanninkieliset kirjailijat olivat Thomas B. Macaulay, Edmund Burke (vaihtoehtoisena Foxin kanssa), William Shakespeare, Walter Scott, Jonathan Swift, Laurence Sterne, Charles Dickens, George Eliot, Benjamin Disraeli ja William Makepeace Thackeray. Näistä Eliotin, Disraelin ja Thackerayn teoksia ei tutkimuksen kattamana aikana suomennettu tai esitelty kovin runsaasti ja Tristram Shandy on vieläkin suomentamatta. Sen sijaan Shakespeare, Scott, Swift ja Dickens muodostavat edelleenkin englantilaisen kirjallisuuden suomalaisen kaanonin ytimen.

Toinen lähde, jonka avulla suomalaista kaanonia voi yrittää rekonstruoida, ovat *Suomalaisen Kirjallisuuden Edistämisvarojen* tukemat suomennoshankkeet. Angloamerikkalaisen kirjallisuuden osalta Edistämisvarojen tuki kohdistui Dickensin, Swiftin, Byronin ja Shakespearen teosten suomennoksiin sekä Jylhän suomentamaan englantilaisen kertomaruonouden valikoimaan "Hallitse, Britannia!" (Tuuri 1956). Tämä lyhyt luettelo on suoraa jatkoa 1800-luvun puolella syntyneelle kaanonille, jota SKS:n suositusluettelotkin heijastavat; proosan osalta näitä teoksia olisi hyvin saatettu julkaista ilman tukeakin.

Mainittakoon, että sellaiset edistämisvaroista myöhemmin tuetut ja 1950-luvun modernismille tärkeät teokset kuin James Joycen Taiteilijan omakuva nuoruuden vuosilta (päättö 1946, ilm. Alex Matsonin suomentamana 1946), Edgar Lee Mastersin *Spoon River Antologia* (päättö 1947, julk. 1947 Arvo Turtiaisen suomentamana) sekä Walt Whitmanin *Ruohoa* (päättö 1950, ilmestyi sekin Arvo Turtiaisen suomentamana vasta 1965) (Tuuri 1956, 27–28) olivat myöhässä tavalla, jota voi pitää merkitsevänä, kun pohdimme, miten angloamerikkalaisen kirjallisuuden tuntemus on kehittynyt Suomessa. Käännösten myöhäisyys liittyy yleiseen kulttuuri-ilmastoon, joka ei vielä kukaan ollut suojele modernistiselle kirjallisuudelle. Siltä osin Edistämisvarojakaan ei käytetty kustannuspolitiikan laiminlyöntien paikkaamiseen.

Verrattaessa näiden lähteiden tietoja *julkaistuun kirjallisuuteen* voi todeta, että Shakespeare tuli – koko Euroopassa saamansa erikoisaseman ansiosta – hyvin saataville myös suomen kielellä. Samoin Swiftin *Gulliver*, Scottin tuotanto ja osa Dickensin romaaneista ovat olleet myös suomennoskirjallisuuden *steadysellereitä*. Lisäksi Beecher-Stowen, Cooperin, Twainin, Kiplingin, Galsworthyn ja Buckin sekä – varauksin – myös Sinclair

Lewisin ja H. G. Wellsin tuotanto saivat arvostetun aseman Suomessa niin julkaisumäärien kuin arvosteluvastaanotonkin valossa. Tähän luetteloon voi lisätä paljon julkaistuista kirjailijoista osin kaupallisten kirjamarkkinoiden ulkopuolella levinneet John Bunyanin ja Jack Londonin teokset sekä Suomessa lähinnä nuorisokirjailijoiksi miellettyjen Daniel Defoen ja Frederick Marryatin tuotannon.

Vertailu Ruotsissa 1916–39 käännettyyn amerikkalaiseen kirjallisuuteen osoittaa, että arvokirjallisuuteen laskettavissa olevia kirjailijoita kuuluu jonkin verran enemmän Ruotsissa eniten käännettyjen kuin Suomessa eniten käännettyjen joukkoon. Samaa suuntausta osoittaa Torgersonin aineisto vuosien 1926–30 osalta. Sen sijaan 1890-luvun loppu näyttää Ruotsissa olleen käännösviihteen valtakautta samalla tavoin kuin Suomessa 1910-luvun loppu ja 1920-luvun alku. (Anderson 1957)

Amerikkalaisista kirjailijoista lähinnä Buckin, Twainin ja Cooperin asema on Suomessa ollut suhteellisesti ottaen sama kuin Ruotsissa. Kahden jälkimmäisen on jälleen meillä katsottu merkittävältä osin kuuluvan nuorisokirjallisuuteen. Klassikoista Poe ja O. Henry ovat olleet vain vähän edustettuina Suomessa, kuten ajankohtaisista kirjailijoista Willa Cather, Theodore Dreiser, Edith Wharton, Ludvig Lewisohn ja Louis Bromfield. Myöskin Sinclairin ja Lewisin teoksia näyttää julkaistun suhteellisesti hiukan enemmän Ruotsissa kuin Suomessa. Poikkeuksena mainittakoon Melvillen *Moby Dick*, josta ilmestyi 1920-luvun loppupuolella kaksikin (tosin lyhennettyä) suomennosta. Ruotsissa teosta jouduttiin odottamaan 1930-luvulle saakka, jolloin siitä tehtiin (täydellinen) ruotsinnos.

Ruotsissa on yleensä ottaen käännetty enemmän sekä aikalaikirjailijoiden että klassikoiden tuotantoa. Suomessa taas on suosittu erityisesti sellaisten arvokirjailijoiden käännettämistä, joiden tuotanto on sopinut suunnattavaksi nuorisolle. Tällaisia kirjailijoita ovat englantilaisista esimerkiksi Marryat, Defoe ja Hesba Stretton, amerikkalaisista Twain, Cooper ja Hawthorne. Tällä politiikalla on se varjopuoli, että angloamerikkalaisen arvokirjallisuuden skaala on huomattavasti kaventunut, ja mainittujen kirjailijoiden tuotanto on leimautunut “lapselliseksi”.

Välittäjien vaikutukseen liittyy yleisemminkin kysymys siitä, miten suosituksikin tulleiden kirjailijoiden kuva Suomessa on muovautunut julkaisujen suomennosten perusteella. Dickensiltä ja Londonilta jäivät “varjoon” heidän yhteiskuntakriittisimmät teoksensa, samoin Twainin tuotannosta jäi nuorisokirjojen varjoon hänen synkkäsävyinen myöhäistuotantonsa. Cooper tunnetaan erä- eikä meriromaaniensa perusteella.

Toinen tapa lähestyä kysymystä kaanonista on tutkia, *millaista kirjallisuutta Suomeen ei valikoitunut*. Aluksi on todettava, että osa klassikoista ehti kirjoittaa merkittävimmän tuotantonsa jo hyvissä ajoin ennen kuin suomalainen kirjankustannustoiminta pääsi hyvään vauhtiin, jolloin se keskittyi yhtäältä ehdottomiin klassikoihin, toisaalta – joskaan ei kovin tarmokkaasti – ajankohtaisiin kirjailijoihin. Paljolti tästä syystä jäivät esimerkiksi

Irving, Disraeli, Thackeray, Gaskell ja Austen pitkään tuntemattomiksi suomenkielisille lukijoille.

Aikalaiskirjallisuuden suomennuttamista puolestaan vaikeutti tänä aikana vallinnut jyrkkä kahtiajako suhtautumisessa uudempaan, erityisesti modernistiseen ja yhteiskuntakriittiseen kirjallisuuteen. Tällainen kirjallisuus jäikin lähes kokonaan kaupallisten kustantajien julkaisemien suomennosten ulkopuolelle. Muusta kirjallisuudesta Kiplingin, Galsworthyn, Wellsin, Bennettin, Londonin, Sinclairin ja Buckin teoksia julkaistiin eniten. Heistä Londonin ja erityisesti Sinclairin teokset edustivat osin yhteiskuntakriittistä kirjallisuutta, ja ne kulkeutuivat lukijoille kaupallisten kirjamarkkinoiden ulkopuolella.

Tämän tutkimuksen aineiston valossa näyttää siltä, että Suomessa ei suosittu todellisuuden kielteisten tai kielteisiksi koettujen piirteiden (esim. dekadenssi, vuosisadan vaihteen realismi) esille tuomista eikä kielellistä tai muuta ilmaisullista kokeilua (esim. Sterne, Henry James, modernistit). Edelleen: Suomessa suosittiin mieluummin romanttista kuin realistisesti suuntautunutta (Gissing, Moore, Henry James, George Eliot) kirjallisuutta.

Arvokirjallisuuden julkaisemista Suomessa on vaikeuttanut sen yleensä heikko kannattavuus. Siksi angloamerikkalaista arvokirjallisuutta ovat kustantaneet vain suuremmat kustantajat, hekin yleensä harvaksen ja pieninä painoksina. Tilanteen totesi kustantajan näkökulmasta Yrjö A. Jäntti seuraavasti, kun hän kommentoi (1928) Austenin, Thackerayn, Readen, Hardyn ja Hutchinsononin teosten menekkiä:

Meikäläinenkin arvostelu myönsi, että nämä teokset olivat taiteellisessa suhteessa poikkeuksellisen hyviä, mutta niidenkään menekki ei ole vastannut toiveita. Näyttää todella siltä, ettei englantilainen taideromaani nykyisin voi meikäläisessä yleisössä löytää vastakaikua. (Jäntti II 1928, 315)

Englantilaisen romaanin huonoa menekkiä valiteltiin samoihin aikoihin myös Gummeruksella. On huomattava, että luonnollinen syy arvokirjallisuuden vähäiseen menekkiin meillä on suomalaisen *yleisöpohjan vähäisyys* jo vaikka Ruotsiin verrattuna. Siksi Suomessa ei ole syntynyt samanlaisia kaunokirjallisuuden julkaisemiseen keskittyneitä kustantamoja kuin Ruotsissa ja muualla Euroopassa. Tällaisessa tilanteessa arvokirjallisuuden kustantaminen vaatii riskinottoa ja järjestelmällisyyttä, joita ei varsinkaan kirja-alan keskittyessä 1900-luvun alkupuolella suomalaisen kustannustoimen piirissä suosittu. Vasta 1930-luvun lopulla alkaa näkyä merkkejä uudemman angloamerikkalaisen kirjallisuuden systemaattisemmasta seuraamisesta ja julkaisemisesta. Jäljempänä hahmotetaan tätä tilannetta ja sen yhteyksiä angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittymiseen.

Nuorisokirjallisuus

Englanninkielisen nuorisokirjallisuuden suomennoksia julkaistiin 1890–1939 yhteensä 557 nimekettä; niistä oli ensipainoksia 421 nimekkeen

verran. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin, miten *eri nuorisokirjallisuuden lajityypit* ovat edustettuina suomennetussa kirjallisuudessa ja mitä kirjallisuutta erityisesti suosittiin tai vieroksuttiin valittaessa suomennettavaa nuorisokirjallisuutta.

Suurin osa nuorisolle suunnatusta suomennoskirjallisuudesta oli 1800-luvulla *hengellistä*. Angloamerikkalaista alkuperää oleva osa siitä oli puolestaan suurelta osin englantilaista. Kuten Riitta Kuivasmäki (1990, 106) on todennut, Englannin lastenkirjatuotanto ja sen markkinointi laajentui huomattavasti 1850- ja 1860-luvulla. Ruotsiin englantilainen hengellinen kirjallisuus teki maihinnousun jo tuolloin (Furuland 1978, 65–66). Suomessa vastaava kehitys näyttää Kuivasmäen mukaan tapahtuneen vasta 1870-luvulla. Tuolloin julkaistiin paljon ns. *pyhäkoulukirjallisuutta*, joka on varsin todennäköisesti juuri englantilaista. Vuosisadan vaihteessa hengellinen lastenkirjallisuus alkoi kuitenkin tehdä tilaa muulle nuorisokirjallisuudelle.

Tämän tutkimuksen kattamana aikana julkaistiin hengellisen lastenkirjallisuuden alalta eniten yhdysvaltalaisen *Alice Grayn* (oik. Julia A. Matthews) kertomuksia, jotka ilmestyivät WSOY:n sarjoissa Pikku Elsa ja hänen ystävänsä ja Tohtori Draytonin oppilaat. Näistä vuosisadan vaihteessa ilmestyneistä sarjoista otettiin myös uusintapainokset. Lisäksi suomennettiin runsaasti kolmen englantilaisen naiskirjailijan, Hesba Strettonin, A.L.O.E:n ja Mrs. O.F. Waltonin, teoksia. Heistä Strettonilta (1838–1911) suomennettiin kaikkiaan kuusi teosta kahdeksana painoksena. Suurin osa Stretton-suomennoksista oli kuitenkin ilmestynyt jo ennen vuotta 1890. Strettonin teokset ovat Kuivasmäen mukaan (1990, 100) tyypillistä pyhäkoulukirjallisuutta, jonka aineksina ovat uskonnollisuus, alkoholismien vastustaminen ja hyväntekeväisyys.

Nimimerkiltä A.L.O.E eli *Charlotta Tuckerilta* (1821–93) on tutkimuksen aineistossa 12 teosta 13 painoksena. Tuckerin teokset osoittavat Kuivasmäen mukaan “jäykkää kristillisyyttä ja didaktismia” (mp). Varsin paljon suomennettiin vuosisadan vaihteen kahden puolen “Rouva O. F. Waltonin” (oik. Catharine Augusta Waltonin, 1850–1934) teoksia viisi, joista ei otettu uusintapainoksia.

Englannista suomennetun hengellisen nuorisokirjallisuuden määrä alkoi vähetä vuosisadan vaihteen jälkeen. 1910-luvulla ei Grayn ja A.L.O.E:n teosten lisäksi ilmestynyt enää kuin pari muuta tähän lajityyppiin kuuluvaa teosta. 1920-luvulla tulivat mukaan kertomukset lähetystyöstä vieraissa maanosissa. 1930-luvun lasten hengellisen kirjallisuuden bestseller oli Arthur Stanley Maxwellin Kerro äiti (*Uncle Arthur's Bedtime Stories*, 1928). Sen ensimmäinen osa ilmestyi 1931, ja sen kustantaja, Aikain Vartija, otti siitä uudet painokset 1932 ja 1933; toinen osa Maxwellin tarinoita ilmestyi 1934 ja sen toinen painos seuraavana vuonna. Se on yksi suomenkielisen nuorisokirjallisuuden monista “piiloklassikoista”, joita on luettu paljon, mutta joista ei juurikaan tiedetä.

Satu- ja fantasiakirjallisuutta kuuluu tässä tutkittavaan aineistoon suhteellisen vähän, noin 50 nimekettä. Vain harva niistä on ilmestynyt 1800-luvulla; vasta suurlakon jälkeisinä vuosina alkoi tähän lajityyppiin kuuluvien suomennosten määrä kasvaa ja laatukin kehittyä. Jonkin verran aineistoon kuuluu satuja sekä fantasia-aineisia sisältävien klassikkojen lapsille tehtyjä mukaelmia. Välittymisen kannalta mielenkiintoisin on kuitenkin ollut *modernin fantasiakirjallisuuden välittyminen Suomessa*.

Fantasiakirjallisuus on ollut nuorisokirjallisuudessa nimenomaan englantilaisten erikoisala, jolla ei ole ollut vastaavaa asemaa esimerkiksi Yhdysvaltain tai Kanadan nuorisokirjallisuudessa. Suomeen tämän lajityypin kirjallisuuden voi sanoa tulleen varsinaisesti vasta tämän vuosisadan puolella, vaikka Ruskinin Kultavirran kuninkaasta olikin ilmestynyt nimetön suomennos kahtena painoksena jo 1870-luvulla. Seuraava fantasiakirjallisuuteen lukeutuva suomennettu teos onkin sitten peräti lajityypin uranuurtajia, Lewis Carrollin (oik. Charles Lutwidge Dodgson, 1832–1898) Liisa ihmemaassa, joka ilmestyi 1906 WSOY:n kustannuksella ja Anni Swanin suomentamana. Aloite teoksen julkaisemiseen suomennettuna tuli kääntäjältä, joka kirjeessään kustantajalle tammikuussa 1906 suosittaa tätä “sujuvaa ja reippaasti esitettyä” teosta, josta hän oli “jo kauan kuullut puhuttavan, mutta vasta nyt saanut luettavaksi”. Anni Swan jatkaa:

Kotimaassaan on Alice’s Adventures levinnyt satatuhansissa, sekä kalliimmissa että helpohintaisissa painoksissa. Se on myöskin käännetty useille Euroopan kielille, muistaakseni ruotsinkielellekin. Siihen on myös toinen osa; Through the Looking-Glass, jonka voisi jos niin tahtoo kääntää seuraavana vuonna. Kuvituksessa voisi käyttää alkutekstin hauskoja ja hullunkurisia kuvia, joiden olen suuresti huomannut huvittavan lapsia heille kirjaa näyttäessäni.

Jään odottamaan suosiollista vastaustanne. (Anni Swanin kirje WSOY:lle 10.1.1906. WSOY:n kirjearkisto)

Teos pääsikin WSOY:n ohjelmaan ja ilmestyi jouluksi 1906; joulumarkkinat oli periaatteessa jo tuohon aikaan suosiollinen hetki uuden kirjan julkaisemiselle. Ulkoasultaan kirja ei vastannut suomentajan odotuksia; lisäksi sitä oli hänen mukaansa toivottu kovakantisena painoksena (Anni Swanin kirje WSOY:lle 20.12.1906. WSOY:n kirjearkisto). Teoksen menekki oli Yrjö A. Jäntin mukaan heikko (Jäntti II 1928, 67). Niinpä Swanin ehdottamaa jatko-osaa ei julkaistu.

Vuonna 1911 ilmestyi WSOY:n kustannuksella yksi aineiston steadyselereistä, Jänis Vemmelsäären seikkailuja. Kyseessä on yhdysvaltalaisen Joel Chandler Harrisin (1848–1931) kokoamasta neekerisatujen kokoelmasta Tales of Uncle Remus (1885) laadittu lyhennetty mukaelma. Kuten nuorisokirjat usein, sekin on tuotu varsin kauas alkuperäkulttuuristaan. Alkuperäisissä saduissa kuvastuu mustien ja valkoisten suhde, jota allegorisoivat neuvokas jänis ja kettu. Kaikkiaan Vemmelsäärestä otettiin tutkimuksen kattamana aikana yhteensä 9 painosta, ja painosten koot olivat varsin suuria, jopa 10 000 kappaletta, mitä voi Suomen oloissa pitää huomattavana saavutuksena pienellekin kirjaselälle (WSOY:n kustannus-

tuotteiden kortisto).

Muista fantasiakirjallisuuden suomennoksista voidaan mainita Oscar Wilden lastensatukokoelma Onnellinen prinssi (Otava 1907; alk. *The Happy Prince, and Other Tales*, 1888), F. H. Burnettin kertomus Prinssi Keijujalka (WSOY 1919, suom. Tyyni Haapanen-Tallgren), John Ruskinin Kultavirran kuningas (Karisto 1918; alk. *The King of the Golden River*, 1851), joka oli jo kertaalleen suomennettu 1800-luvulla, sekä J. M. Barrien kuuluisan teoksen Peter Pan (1906) suomennos nimellä Pekka Poikanen (WSOY 1922, suom. Tyylä Haapanen-Tallgren).

Tutkimusjakson lopulla ilmestyi jo aiempaa useampia fantasiakirjallisuuden merkkiteoksia. Ne olivat Kiplingin Veikeitä juttuja (alk. *Just So Stories*, 1902; WSOY, suom. Yrjö Kivimies), Hugh Loftingin Tohtori Tuulisen tarina (WSOY 1929, suom. T. T. Kaila; alk. *Doctor Dolittle*, 1920), Kingsleyn Vellamon lapset (*Water Babies*, 1863), joka ilmestyi 1931 Kariston kustannuksella ja Lyyli Vihervaaran kääntämänä, E. F. Bensonin Sininen ovi (Kirja 1931, suom. O. E. Juurikorpi; alk. *David Blaise and the Blue Door*, 1918), A. A. Milnen Nalle Puh (WSOY 1934, suom. Anna Talaskivi; alk. *Winnie-The-Pooh*, 1926) ja Pamela Traversin Maija Poppainen (WSOY 1936; suom. Tyyni Tuulio; alk. *Mary Poppins*, 1934).

Yhteistä näille kirjoille on, että ne saivat melko nuivan vastaanoton julkisessa kritiikissä: aikauslehdistä ei niiden arviointeja löydy, ja Arvostelevan kirjaluetelun arviot ovat niin yksimielisen kielteiset, että niiden voi uskoa kertovan jotain arvostelijoiden nuorisokirjallisuutta koskevista odo- tuksista. Esimerkiksi Bensonin Sinisestä ovesta (1931) kirjoitetaan:

Fantastinen uniseikkailu, joka lienee tarkoitettu lasten luettavaksi. Lapsipsykologian kannalta kirjassa on monta kiintoisaa piirrettä, sillä lapsen unikuviissa, joissa päivän elämykset ja tapahtumat kertautuvat mitä hassunkurisimmissa muodoissa, on yhtä ja toista lasten käsitystapoja valaisevaa. Kirja on tältä kannalta katsoen taitavasti kirjoitettu. Mutta nuorison-, puhumattakaan lastenkirjaksi, jommoisiksi se aihe maailmansa puolesta soveltuisi, se on liian raskas ja eriskummainen.

Varsin samanlaisin painoituksin arvioi Eero Salola A. A. Milnen Nalle Puhin 1934. Myös Peter Panin arvostelu Arvostelevassa kirjaluetelossa 1922 on nykynäkökulmasta varsin hämmästyttävä; nimimerkki M.Gr. (Mandi Granfelt) nimittäin murskaa teoksen siinä perusteellisesti.

Tällaiset arvostelut viittaavat siihen, että vielä sotien välisenä aikana nuorisokirjallisuuden odotettiin olevan ensi sijassa moraalisesti siveyttävää ja oikeisiin elämänarvoihin ohjaavaa, ja vasta sen jälkeen tiedollisesti avartavaa. Fantasiakirjallisuus ilman muuta hämmentää sitä tällaisin odo- tuksin lähestyvää portinvartijaa.

Tyttökirjan perustyyppit syntyivät erityisesti Yhdysvalloissa, missä kirjoitettiin 1860- ja 1870-luvulta alkaen runsaasti *tytöille suunnattuja realistisia kertomuksia*. Ensimmäinen englannista suomennettu tyttökirja on yhdysvaltalaisen *Louisa M. Alcottin* (1832–88) *An Old-Fashioned Girl*, josta ilmestyi kahden vuoden välein kaksi eri suomennosta: 1889 Edlundin

kustantama Nuorta väkeä ja 1890 Werner Söderströmin kustantama ja Aatto Suppasen suomentama Tytöistä parahin. Jatkossa WSOY hoitikin Alcottin julkaisemisen Suomessa julkaisemalla häneltä vuodesta 1916 lähtien 7 teosta peräti 19 painoksena. Näiden joukossa on uusi käänös romaanista *An Old-Fashioned girl* (julk. 1916, suom. Lyyli Reijonen). Romaani *Little Women* puolestaan julkaistiin suomeksi kahtena nimekkeenä, *Pikku Naisia* 1916 ja jälkimmäinen osa *Viimevuotiset ystävämme* 1921. Teosten ensipainokset ilmestyivät varsin nopeasti, vuosien 1916 ja 1923 välillä. Myös painoskoot olivat varsin suuret, mikä yhdessä painosten määrän kanssa osoittaa, että Alcottin teoksilla oli ostajia (WSOY:n kustannustuotteiden kortisto).

Valvojassa 1891 Hanna Andersin kiitteli Tytöistä parahin -romaanin opettavaisuutta, joka hänen mukaansa annetaan siinä luontevasti, henkilöiden tekojen kautta. Andersin epäili hiukan henkilöiden toiminnan todenmukaisuutta, mutta kaikkiaan hän arvioi teoksen seuraavasti, sijoittaen sen silloisen lastenkirjallisuuden kenttään:

Alcottin kirjat ovat paljon enemmän omansa huvittamaan nuoria tyttöjämme, kuin lukuisat Englannissa ilmestyvät nuorisoa varten toimitetut kertomukset.

Vertailukohtana Andersinilla lienee tässä englantilainen pyhäkoulu kirjallisuus. Arvostelussaan Alcottin teoksesta *Plumfieldin pojat* Ajassa 1919 Arvid Lydecken sitä vastoin jo moitti teosta henkilöiden epäuskottavuudesta ("jaloja, perin jaloja ihmisiä...") ja päätti arvionsa seuraavaan yhteenveetoon: "Alcottin voisi jo jättää niiden oman maan huostaan, valtameren taa! Ottaisimme yhden tällaisen nidoksen sijasta pari, kolme kotimaista." Kotimaisena nuorisokirjailijana Lydeckenillä oli oma lehmänsä ojassa, mutta hän ei toisaalta ollut ainoa, joka itsenäisyyden aikana arvosteli suomennettuja Alcottin romaaneja vanhentuneiksi. Arvostelevan kirjaluetellon arviot romaaneista *Pikku Naisia* (1916) ja *Pikku miehiä* (1918) olivat pääasiassa myönteiset, vaikka jälkimmäisen arvostelussa moitittiin teoksen liiallista opettavuutta ja ajoittaista pitkäveteyttä. Sen sijaan teoksen *Kun ruusu puhkeaa* (*Rose in Bloom*, 1876) arvostelussa Armi Hallsten-Kallia kirjoitti, todettuaan ensin teoksen olevan sopivan annettavaksi "kaikkien nuorten käsiin":

Tekijän elämäkatsomus on jalo ja vakava, ja sitä teroittavat selvemmin tai peitetymin hänen nuoret sankarittarensa ja pienet veijarinsa. Tapahtumien kudos on usein kirjava, jämmittäväkin. Toisinaan kuitenkin arvostelija tulee kysyneeksi, eikä nuorella väellä olisi suurempaa iloa – ja miksei hyötyä – kirjoista, jotka läheisemmin käsittelevät heitä itseään ympäröivää elämää ja heidän oman aikansa omia kysymyksiä".

Vuosina 1890–1939 julkaistujen tyttökirjojen joukossa on lisäksi runsaasti lajityypin klassikoiden Susan Coolidgen, Frances Burnettin, Jean Websterin (oik. Alice Jane Chandlerin), Lucy Maud Montgomeryn, Kate Douglas Wigginin ja Eleanor Hodgman Porterin teoksia. Erityisesti Coolidgen *Katy-sarja*, Montgomeryn *Anna-sarja*, Websterin *Setä Pitkäsääri*

jatko-osineen sekä Porterin Iloinen tyttö ovat olleet myös suomalaisten lukijoiden suosikkeja. Niiden vastaanotosta otettakoon esimerkiksi Porterin Iloinen tyttö.

Eleanor Hodgman Porterin (1868-1920) Pollyanna (1913) ilmestyi 1916 – siis varsin pian – Kirjan julkaisemana Hannes Leiviskän suomennoksena nimellä Iloinen tyttö. Uudet painokset siitä otettiin 1922 ja 1929. Teoksen jatko-osan Pollyanna Grows Up (1915) julkaisi ensin Gummerus Aino Airamon suomentamana 1925 nimellä Pollyanna ja 1935 WSOY Toini Jänneksen suomennoksena nimellä Iloinen leikki. Gummerus suomennutti lisäksi 1919 teoksen Just David (1916) ("David vain", suom. Elna Wichmann), ja romaanin The Turn of the Tide nimellä Kadonnut tyttö 1924. Porterin tuotannosta suomennettiin vielä aikuisille suunnattu Oh, Money! Money! (1918); Aino Tuomikosken laatiman suomennoksen Oh, raha! raha! julkaisi Karisto 1920, ja siitä otettiin uusintapainos 1938.

Nimimerkki P. Lka kiittelee Arvostelevassa kirjaluetelossa Iloisen tytön (1916) pirteyttä ja mallikelpoisuutta:

Kirjan reipas ja virkeä mieliala tarttuu lukijaankin, ja tiedämpi tyttöjen rupeavan Pollyannan kera leikkimään iloisuusleikkiä. Hyöty ja hupi käyvät kirjassa hauskasti käsi kädessä ja tuskimpa voivat tyttäret parempaa joululahjaa saada kuin saadessaan Iloisesta tytöstä toverin ja ystävän. Hankittakoon siis kirjastoihin tyttöjen varalle.

Yleisesti tarkastellen "tyttösten" kirjat ovat Suomessa saaneet hyvän vastaanoton. Niitä on pidetty "tervehenkisyytensä" ja reippautensa vuoksi suositeltavina nuorisolle; samoin arvostelijoita on niissä miellyttänyt se, että perheen keskinäiselle rakkaudelle ja keskiluokkaisille ihanteille annettiin suuri arvo. Tällaisen kirjallisuuden uskottiin auttavan pyrkimyksissä kasvattaa nuorista tasapainoisia ja oikeudenmukaisia ihmisiä. (Virtanen 1988, 471)

Nuorisolle suunnatut *eläintarinat* ovat olleet kanadalaisten ja yhdysvaltalaisen kirjoittajien erikoisalaa. Heistä suosituin on ollut *Ernest Thompson Seton* (1860–1946), jota voitaneen nuoruus- ja miehuusiän asuinpaikkansa mukaan pitää kanadalaisena. Setonin ansiona pidetään hänen yhtä aikaa eläytyvää ja realistista kuvaustapaansa, mikä poikkeaa perinteisestä (eläin-satujen) tavasta panna eläimet edustamaan inhimillisiä ominaisuuksia. Tästä on tosin kysymys vielä Setonillakin, mutta lisänä on eläinten käyttäytymisen ja elinympäristön realistinen kuvaus.

Ensimmäinen Seton-suomennos *Villejä eläimiä* (Wild Animals I Have Known, 1898) ilmestyi 1909, jolloin sen kustansi WSOY. Teos oikeastaan aloitti eläintarinoiden suomennosten sarjan, sillä tämän jälkeen ilmestyi keskimäärin joka vuosi ainakin yksi eläintarina 1930-luvulle saakka. Setonin teoksista ilmestyi seuraavana vuonna pieni kertomus Tito (Tito: the Story of the Coyote That Learned How) Otavan Mailta ja meriltä -sarjassa. Vuonna 1912 ilmestyi Hopeaketun elämäkerta (The Biography of a Silver Fox, 1909), 1914 Rolf Salolla (Rolf in the Woods, 1911), 1916 Kalliovuorten valtiias (Monarch, the Big Bear of Tallac, 1904), 1917 Kaksi partiopoi-

kaa (Two Little Savages, 1903), 1919 Eläinten sankareita (Animal Heroes, 1905), 1924 Viirihäntä (Bannertail. The Story of a Grey Squirrel, 1922) ja viimeisenä, 1926, Se vanha hopeanharmaa (Wild Animals I Have Known, 1898). Näiden kustantajana oli WSOY lukuun ottamatta yhtä, Kalliovuorten valtiasta, jonka julkaisi Karisto.

Suomessa Setonin vastaanotossa korostettiin hänen teostensa tiedollista ainesta, jonka katsottiin olevan omiaan kehittämään nuorison, erityisesti poikien, arvomaailmaa toivottuun suuntaan. Se täytti nuorisokirjallisuudelle asetetun toivomuksen opettavaisuudesta ja liittyi pyrkimykseen kasvattaa pojista omillaan luonnossa toimeen tulevia, reippaita mutta velvollisuudentuntoisia – lyhyesti sanoen partiolaisia.

Tiedollisen aineksen korostamista Setonin kirjoissa kuvaa sekin, että suomentajiksi valittiin alusta asti luonnontieteen ammattilaisia: kaksi ensimmäistä WSOY:n julkaisemaa laajempaa kirjaa suomensi geologi Pentti Eskola, ja hänen työtään jatkoi I. K. Inha, jonka suomennoksia kiiteltiin arvosteluissa varsin yksimielisesti niin, että hän saikin loput WSOY:n julkaisemat Setonit kääntääkseen. Samaa kuvaa myös se, että osa Setonin kirjoista sijoitettiin yleisissä kirjastoissa usein luonnontieteen osastoon ja arvosteltiin Arvostelevassa kirjaluetelossa tietokirjallisuutena²⁴. Setonin kirjojen aikakauslehdissä saama vastaanotto oli yksinomaan myönteinen; arvioijina oli älymystöä V. A. Koskenniemestä Eino Kailaan.

Toinen tunnettu kanadalainen eläintarinoiden kirjoittaja on *Charles G. D. Roberts* (1860–1943). Hän oli aikanaan maailmankuulu runojensa ansiosta, mutta nykyisin – varsinkin Kanadan ulkopuolella – hänen nimensä on tunnettu eläintarinoista. Samoin kuin Setonin, myös Robertsin tarinat perustuivat omakohtaisiin havaintoihin ja niistä puuttui sentimentaalisuus ja opettavainen sävy. Robertsin tuotannosta suomennettiin vuosina 1916–21 kuusi teosta. Hän oli siten lyhyen aikaa vahvasti esillä suomenkielisessä nuorisokirjallisuudessa.

Jack Londonin tuotannossa ehkä arvostetuin yksittäinen teos on eläintarina *The Call of the Wild* (1903), joka kertoo koiran paluusta susien joukkoon. Londonin teos *Jerry* (1917) – sekin koirakirja – jatko-osineen ilmestyi 1922 Otavan kustannuksella. Toisen erämaaseikkailujen kirjoittajan James Oliver Curwoodin suomennettuun tuotantoon lukeutuu kaksi samoin koirista kertovaa romaania, *Kariston* 1922 ja 1923 julkaisemat *Kazan* (Kazan, 1914) ja *Kazanin poika* (Baree, Son of Kazan, 1917). Ilmeisesti samaa yleisöä tavoitteli Albert Terhunen *Paimenkoira Wolf* (Wolf, 1925), jonka 1926 otti ohjelmaansa lyhyen suomenkielisen kustannustoiminnan kokeilunsa aikana Schildt.

Muita englannista suomennettuja eläintarinoita ovat englantilaisen Anna Sewellin *Pulskaa musta* (*Black Beauty* 1877; WS 1895, suom. Santeri Ingman), samoin englantilaisen Cherry Keartonin *Apina-ystäväni Toto* (*My Friend Toto*, 1925) ja kanadalaisen Harmaan Pöllön ("*Grey Owl*", oik. Archibald Stansfield Belaney) *Sajon* ja hänen majavainsa seikkailut (*The*

Adventures of Sajo and her Beaver People, 1934), jonka WSOY julkaisi 1936 J.F. Ruotsalaisen suomennoksena.

Setonin tarinoita muistuttaa myös yhdysvaltalaisen William Long Jr.:n Wood folk at school (1903), jonka WSOY julkaisi 1919 Mandi Eskolan suomennoksena nimellä Metsän koululaiset. Siinä kuvataan, miten villieläinten poikaset opettelevat omin avuin selviytymistä. Tämä opetus itse asiassa nähtiin eläintarinoiden ja hyvin usein muidenkin poikakirjojen arvosteluissa siksi olennaiseksi asiaksi, jonka poikien toivottiin kirjoista omaksuvan. Pojan ihannekuva oli *partiolainen*, joka pystyi toteuttamaan annetut tehtävät itsenäisesti luonnossa selviytyen. Ei ole vaikea nähdä tämän roolin yhteyttä toiseen kasvatustavoitteeseen: pojista tuli kasvattaa hyvää sotilasainesta.

Eläintarinoita suomennutti ahkerimmin WSOY, mutta Karistokin julkaisi niitä jonkin verran ja esitteli ”oman” kirjailijan, Gene Stratton-Porterin. Lajin suosio näyttää olleen suurimmillaan ensimmäisen maailmansodan aikana ja itsenäisyyden ensimmäisen vuosikymmenen ajan. Tuolloin korostui nuorison kasvattaminen puolustamaan isänmaata, ja tavoitetta tukemaan otettiin myös kirjallisuus. Ei voi olla huomaamatta eroa partiopoikakirjallisuuden ja fantasiakirjallisuuden vastaanotossa, mikä kertoo paljon myös silloisista käsityksistä nuorisokirjallisuuden tehtävistä.

Lopuksi mainittakoon lajityyppi, jota on edellä jo käsitelty viihdekirjallisuuden yhteydessä, nimittäin *seikkailukirjallisuus*. Rajaa aikuisten ja poikien seikkailukirjallisuuden välille on usein vaikea vetää, ja nykyisin puhtaasti nuorisokirjailijoina pidetyt tekijät kuten Henry Rider Haggard ja J. F. Cooper ovat usein kirjoittaneet aikuisyleisölle. Nuorison adoptoimia seikkailukertomuksia on alettu suomentaa varhaisemmassa vaiheessa kuin varsinaista seikkailuviihdettä, ja kyseessä olivat tuolloin 1800-luvulla suomennetut klassikot. Niistä nuorisokirjallisuuden suomalaiseen kaanoniin kuuluvat ilman muuta Daniel Defoen Robinson Crusoe, J. F. Cooperin seikkailuromaanit sekä Frederick Marryatin meriromaanit. Niitä on käsitelty edellä arvokirjallisuuden yhteydessä. Muita kestäviä suomalaisen nuorison suosikkeja ovat olleet Thomas Mayne Reidin teokset, joita julkaistiin varsin tiiviisti 1890-luvulta 1930-luvulle saakka, R. L. Stevensonin Aarresaari ja Musta nuoli, R. M. Ballantynen Korallisaari, Rudyard Kiplingin Meren urhoja, eräät G. A. Hentyn teokset sekä Henry Rider Haggardin monista teoksista erityisesti Kuningas Salomonin kaivokset.

Jonkin verran on aineistossa mukana nuorisolle suunnattuja lännenseikkailuja. Ensimmäiset suomennetut lännentarinat suunnattiinkin hiukan yllättäen juuri lapsille. Niinpä Owen Wisterin ainoa suomennettu hengenkuote, kertomus Apahien hyökkäys (alk. ”Specimen Jones”) ilmestyi 1911 Otavan Mailta ja meriltä -sarjassa. Mayne Reidin lännenkirjat, Buffalo Billin seikkailuista kertovat kolme kirjaa, Edward S. Ellisin neljä suomennettua teosta, Texas Jack -kirjaset sekä Achilles Dauntin, Ch. Kenyonin ja Honoré Willsie Morrown romaanit olivat kaikki nuorisolle suunnattuja

laitoksia.

Oma tapauksensa ovat Edgar Rice Burroughsin Tarzan-seikkailut, jotka Karisto julkaisi Kariston nuorisonkirjoja -sarjassaan. Burroughsin teosten vastaanotosta ei löytynyt dokumentteja aikakauslehdistä, joten ainoat johlolangat oli etsittävä Arvostelevan kirjaluettelon lausunnoista. Ne eivät olleet täysin kielteisiä; kirjojen juonten epäuskottavuus ja niiden amerikkalaistyylinen vauhdikkuus noteerattiin toki, mutta varsinkin ensimmäiset Tarzan-kirjat arvioitiin myönteisesti. Sarjan nimekemäärän kasvaessa siihen alettiin suhtautua penseämmin. (Eskola 1991, 71)

Seikkailukirjoja torjuttiin Arvostelevassa kirjaluettelossa erityisesti niiden sisältämän väkivallan perusteella. Esimerkiksi osaa Rider Haggardin romaaneista moitittiin liiasta raakuudesta (mp.). Muuten seikkailuromaanien suhtauduttiin myönteisesti.

Suomennoskirjallisuuden keskeinen nuorisokirjailija on ilman muuta Mark Twain, joka, kuten edellä todettiin, vastaanotettiin Suomessa nimenomaan nuorisokirjailijana. Myönteisimmän vastaanoton hänen teoksistaan näyttää saaneen Tom Sawyerin seikkailut jatko-osineen. On arveltu, että Huckleberry Finnin anarkistisuuden vuoksi Tom Sawyerin nähtiin Suomessa kelpaavan paremmin esimerkiksi lapsille (Kuivasmäki 1990, 101).

Muita nuorisokirjoja Twainin suomennetussa tuotannossa ovat Prinssi ja kerjäläispoika (Otava 1908, alk. *The Prince and the Pauper*) sekä Johanna d'Arc (WSOY 1910, alk. *Personal Recollections of Joan of Arc*). Twainin nuorisokirjoihin näyttävät vuosisadan vaihteen kriitikot suhtautuneen suopeasti. Esimerkiksi Mikko Erich kiitteli 1910 uuden suomennoksen julkaisemista Tom Sawyerin seikkailuista, koska se oli ollut hänen lapsuusvuosiensa rakkaimpia kirjoja.

Kuvakirjat tuotiin Suomeen varsinkin 1800-luvun puolella erityisesti Saksasta. Tämän tutkimuksen kattamana aikana englannista suomennettuja kuvakirjoja ovat Kaikenlaisia ja viehättäviä kuvia lasten elämästä (Holm 1886–91), Sieltä ja täältä maiden ja merten päältä (1896–1900). Vuosisadan vaihteen kahden puolen ilmestyivät vielä kuvakirjaversiot Defoen, Swiftin ja Beecher-Stowen klassisista teoksista julkaisijoinaan Isak Julin, Victor Hoving sekä Clouberg ja Kumpp. Yrjö Weilin julkaisi lisäksi 1904 Amerikkalaisen kuvakirjan. 1930-luvun lopulla alettiin julkaista kirjallisuutta, josta myöhemmin on tullut kohtalaisen monen lapsen luettavaa: Walt Disneyn kuva- ja sarjakuvakirjoja. Niitä kustansivat WSOY ja Kuvataide yhteensä 13 nimekettä. Aivan tutkimusjakson lopulla on siis nähtävissä merkkejä toisen maailmansodan jälkeen merkittäväksi kasvaneesta kansainvälisestä Disney-tuotannostakin.

Siitä, millaista nuorisokirjallisuutta 1800-luvun lopulla toivottiin suomennettavaksi, kertoo edellä mainittu, Suomen Naisyhdistyksen laatima ja SKS:n hyväksymä suositusluettelo, joka julkaistiin sanomalehdissä 1895. Englanninkielisestä kirjailijoista siinä olivat mukana Mary Langdonin *Ida May*, Helen Jacksonin *Ramona*, Walter Scottin *Tales of the Crusaders*,

Count Robert of Paris, Waverley, The Heart of Midlothian ja Guy Mannering, Charles Dickensin Oliver Twist, (Deborah Alcockin) The Spanish Brothers, Miss Cumminsin The Lamplighter, Thomas Hughesin Tom Brown's Schooldays ja J. F. Cooperin The Pathfinder. Mainittakoon, että ainakin Jacksonin, Cumminsin ja Langdonin teokset olivat tulleet mukaan luetteloon Gripenbergin matkan ansiosta (SKS:n keskustelemukset... 1895, 91; Virtanen 1988, 455).

Mikä sitten oli luettelon vaikutus nuorisokirjallisuuden julkaisuun? Hughesin klassista koululaiskuvausta ei suomennettu eikä myöskään Langdonin, Jacksonin ja Cumminsin teoksia. Muutaman vuoden sisällä luettelon ilmestymisestä julkaistiin sen sijaan Oliver Twist (J. E. Andelin 1895 ja WSOY 1908), Cooperin Nuori kotka ja vanha metsästäjä (WS 1896), Deborah Alcockin Veljekset (WS 1897) ja saman tekijän toinenkin teos, Calvinin aikoina (WSOY 1906) sekä Waverley (WS 1904). Ainakin näiden ilmestymiseen on SKS:n luettelo todennäköisesti vaikuttanut. Sitä paitsi joidenkin teosten "paratekstissä" viitataan kyseiseen luetteloon. Erityisesti Werner Söderström näyttää siis ottaneen suosituksia huomioon; hänen kustannustuotannossaanhan nuorisokirjallisuus oli hyvin edustettuna, ja WSOY jatkoi samalla linjalla.

SKS:n luettelossa ovat keskeisellä sijalla muutenkin Suomessa kanonisoidut Walter Scott, Charles Dickens ja J.F. Cooper, joita tosin ei ole etupäässä suomennettu nuorisoa varten. Kuten edellä todettiin, varsinkin monet 1800-luvun klassikot julkaistiin kuitenkin Suomessa vain nuorisolle suunnattuina laitoksina. Myös vertailu Ruotsin romaaniutuotantoon osoittaa, että eräitä kirjailijoita – esimerkiksi Marryat, Curwood (osittain) ja Burroughs – julkaistiin Ruotsissa ilman kohderyhmän määrittelyä mutta Suomessa selvästi nuorisolle osoitettuina. Tämä osoittaa nuorisokirjallisuuden keskeistä asemaa suomennoskirjallisuuden julkaisutoiminnassa.

Eri lajityypeistä seikkailuromaanit, tyttökirjat ja eläintarinat saivat armon nuorisokirjallisuuden valitsijoiden silmissä, ja ne olivat myös tuottavia lajityyppejä kustantajille. Fantasiakirjallisuus sai huonon vastaanoton ja sitä julkaistiin kaiken kaikkiaan niukasti. Myös kuvakirjoja tuotiin englantilaiselta kielialueelta melko vähän.

Englannista suomennetun nuorisokirjallisuuden vastaanotossa ei näy samanlaista odotushorisonttien moninaisuutta kuin aikuisten arvokirjallisuuden vastaanotossa. 1800-luvulla suomennettiin runsaastikin hengellismoraalisia kertomuksia, joista suurin osa oli englantilaista alkuperää. Sen sijaan vuosisadan lopulta alkaen muotoutui nuorisokirjallisuuden suomennoksille odotushorisontti, jossa nuorisokirjoille asetettiin laajempi kasvatustehtävä. Suositeltavan nuorisokirjallisuuden ominaisuuksia olivat "tervehenkisyys", reippaus, toiminnallisuus ja luonteva opettavaisuus. Kielteisiä ominaisuuksia olivat varhempaa nuorisokirjallisuutta usein leimannut synkkä moralismi mutta myös mielikuvitusta kiihottava fantastisuus, sentimentaalisuus sekä liiallinen väkivallan tai siveettömyyden kuvaus. Tässä

nuorisokirjallisuuden “vaatimushorisontissa” on selvästi topeliaanisia piirteitä (ks. Kuivasmäki 1990, 64–66), ja sen vahvoja propagoijia ovat koko tämän tutkimuksen kattaman ajan olleet kansanvalistuspiirit. Se heijastuu erityisen selvästi Arvostelevan kirjaluettelon arvioissa, mutta se luonnehtii hyvin myös Suomessa julkaistun nuorisokirjallisuuden profiilia. Autonomian ajan lopulla ja itsenäisyyden aikana tähän odotushorisonttiin liitettiin lisäksi ns. partiolaisihanne, vaatimus lasten – varsinkin poikien – kouluttamisesta isänmaan reippaiksi ja tottelevaisiksi puolustajiksi.

Viihdekirjallisuus

Edellä on todettu, että – yhtäältä suomennosten, toisaalta lehdistössä esiintyneen viihdekirjallisuuden vastustuksen perusteella – viihdekirjallisuus näyttää eriytyneen omaksi ryhmäkseen 1890-luvulla. *Englannista suomennetun viihdekirjallisuuden määrässä* ilmeni sittemmin kaksi huomattavaa nousukautta. Niistä ensimmäinen osui suurlakon jälkeisiin vuosiin ja toinen, pysyvämpi, alkoi ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman kysynnän kasvun ansiosta vuoden 1915 paikkeilta. Määrät vähenivät jonkin verran 1920-luvun loppua kohden, ja Bernin sopimuksen allekirjoittamisen (1928) ja alkaneen talouslaman vaikutuksesta tapahtui julkaisumäärissä romahdus vuosikymmenen vaihteessa. Seuraavalla vuosikymmenellä määrät nousivat, mutta samalla uusintapainosten osuus nousi hyvin korkeaksi. Tämä yleiskatsaus ei kuitenkaan kerro mitään siitä, *millaista* viihdekirjallisuutta englanninkieliseltä kielialueelta tuotiin ja millaista ei tuotu. Tätä kysymystä tarkastellaan seuraavassa lajityypeittäin.

Aikuisille suunnatusta viihdekirjallisuudesta suunnilleen saman verran nimekkeitä kuuluu kolmeen pääryhmään eli *seikkailu-*, *salapoliisi-* ja *rakkausromaaneihin*. Näihin kuhunkin kuuluvia teoksia on suomennettu ennen toista maailmansotaa englanninkielestä noin 350 nimekettä kustakin, kun otetaan vain selvät tapaukset huomioon.²⁵ Nuorisolle osoitetut kirjat mukaan lukien seikkailuromaanien ryhmä nousee selvästi eniten edustetuksi tämän tutkimuksen aineistossa. Näiden kolmen tyypin lisäksi on käsitelty erikseen *leikillinen* (humoristinen) kertomakirjallisuus, jonka edustajia on noin 50.²⁶

Seikkailuromaanit

Naisille ja miehille tarkoitetun viihdekirjallisuuden eriytyessä angloamerikkalaisilla kirjamarkkinoilla vuosisadan vaihteessa tuli nimenomaan seikkailuromaneista *miesten eskapistisen viihteen* keskeinen laji. Kuten James Hart (1961, 214) toteaa, niillä oli yhteisenä piirteenä naistenromaanien kanssa pyhäkoulumoraali ja kliseenomaisesti välittynyt paatos ja sentimentaalisuus. Miesten seikkailuromaneissa kuitenkin korostuivat sellaiset hyveet kuin tarmo, rohkeus ja peräänantamattomuus, ja niiden juonessa olivat enemmän tai vähemmän keskeisellä sijalla tappelut, jännittävät tapahtu-

masarjat ja urheilu. Tällaista kirjallisuutta suomennettiin tämän tutkimuksen kattamana aikana varsin runsaasti.

Historiallisten romaanien 1890-luvulla alkaneen korkeasuhdanteen aikaan sai alkunsa myös uusi seikkailuromaanin laji, *western*, lännenseikkailu. Sen aloitti Owen Wisterin 1902 julkaistu, lännen karjankasvatusseudulle sijoittuva *The Virginian*, joka kertoo nimihenkilön, lukutaidottoman mutta hyväsydämisen cowboyn, seikkailuista. Se on lajityypin arvostetuin saavutus. Kuitenkin varsinaisesti vasta Zane Grey muovasi kuvan Villistä Länneistä, johon kuuluvat häikäilemättömien roistojen ja jalojen sankarien väliset taistelut. Sankarit – rajaseudun kirjoittamatonta lakia seuraten – suojelevat Greyn romaaneissa vainon kohteeksi joutuvia lähimmäisiään ja kauniita sankarittaria.

Zane Greystä on tullut Suomessa viihdeklassikko. Sen sijaan muuta western-kirjallisuutta on suomennettu varsin vähän. Ensimmäiset suomennetut lännentarinat suunnattiin lapsille. Esimerkiksi alan klassikolta, Owen Wisteriltä, ilmestyi vain lyhyt kertomus Apahien hyökkäys Otavan Mailta ja meriltä -sarjassa 1911. Kolmella kirjalla on lisäksi edustettuna yhdysvaltalainen Charles Alden Seltzer ja yhdellä Harold Bindloss, Charles G. D. Kingston, Max Brand (oik. Frederick Faust), Emerson Hough, William Raine, Jackson Gregory, Edwin Conger Hill ja Kenneth Roberts, jonka Luoteisväylä (alk. *The Northwest Passage*, 1937; suom. Suomen kirja 1938) sijoittuu arvokirjallisuuden rajamaille.

Ainoa kustantaja, joka julkaisi huomattavan paljon lännentarinoiden suomennoksia, oli Greyn teoksia julkaissut Kirja (ja uusintapainosten vuoksi myös WSOY). Uusintapainoksia ei yleensä otettu; tämä liittyy siihen westernin vahvaan lajityyppisyyteen, jonka vuoksi yhden kirjan ei katsottu nousevan toisen yläpuolelle. WSOY:n 1930-luvulla julkaisemat Grey-uusinnot liittynevät osin taloudelliseen lamaan, osin sen synnyttämään eskapistisen kirjallisuuden suosioon.

Suomessa erityisen suosittu seikkailuromaanin tyyppi oli *erämaaseikkailu*. Kyseessä on laji, jossa suomennokset vallitsevat eikä kotimaista tuotantoa juuri ole, vaikka luulisi sille juuri Suomessa olevan edellytyksiä (Pennanen 1970, 312). Sen sijaan suomennettu, karuille pohjoisille alueille sijoitettu seikkailuromaanin on otettu täällä sitäkin paremmin vastaan. Lajityypin ehdottomasti suosituin kirjailija on Jack London, jonka ensimmäinen teos, *The Call of the Wild* ilmestyi 1903. Tämä kertomus koirasta, joka karkaa erämaahan liittyäkseen susiin, sisältää ne elementit jotka toistuvat koko Londonin tuotannossa: vastakohta sivistyksen ja mutkattoman erämaaelämän välillä ja yksilön taistelu vaikeuksia vastaan vapauden puolesta. Voi olettaa, että juuri ne vetosivat lukijoihin erämaaseikkailuissa yleensäkin.

Erämaaseikkailuja kirjoittivat monet muutkin, ja hekin sijoittivat kertomuksensa Yukonin niemimaalle tai sitten Kanadan tai Yhdysvaltojen luoteisosien viimeisille rajaseuduille. Suosituimpia olivat James Oliver Cur-

wood (ks. s. 47–48), Stewart Edward White ja Rex Beach. Whitelta suomennettiin viisi teosta vuosina 1917–27 ja Rex Beachilta neljä teosta vuosina 1921–39. Näiden kirjailijoiden Suomessa saama suosio oli kuitenkin suhteessa huomattavasti vaisumpi kuin heidän kotimaassaan saamansa.

Viidakkoseikkailuja kirjoitti Edgar Rice Burroughs, jota käsiteltiin edellä. Häntä varhaisempi viidakkoseikkailujen kirjoittaja oli *Henry Rider Haggard* (1856–1925), joka Treasure Islandin innoittamana kokeili nuorisokirjan kirjoittamista. Tuloksena oli King Solomon's Mines, joka Englannissa myi hetken ajan paremmin kuin esikuvansa. Seuraava teos, *She*, oli jo tarkoitettu aikuisille (Hart 1961, 190–191). Rider Haggardin teoksia onkin vaikea erotella aikuisten ja nuorten kirjoihin. Suomessa Rider Haggard kuitenkin markkinoitiin pääasiassa nuorisokirjailijana; häneltä suomennettiin kaikkiaan 14 teosta 18 painoksena, ja niistä kuuluisin Suomessa lienee Kuningas Salomonin kaivokset.

Ainoat dokumentit Rider Haggardin vastaanotosta ilmestyivät Arvosteluvassa kirjaluetelossa: niiden perusteella hänen vastaanottonsa näyttää olleen jonkin verran ristiriitainen. Hänen seikkailukertomuksissaan nähtiin vanhoista intiaanikirjoista tuttuja elementtejä, mutta seikkailujen väkivaltaisuutta pahoiteltiin (ks. Eskola 1991, 71). Samalla tavoin epävarman vastaanoton saivat esimerkiksi Mayne Reidin ja osin myös E. R. Burroughsin romaanit.

Seikkailuviihdettä ei aina automaattisesti suomennettu, vaikka se olisi ollutkin muualla suosittua. Virginiaalaista ei suomennettu tutkimuksen katamana ajanjaksona, mikä tuntuu hiukan erikoiselta, niin kiistaton teoksen asema lajissaan on. Tästä voinee kuitenkin päätellä vain sen, että westernien suosio ei Suomessa ollut yhtä laaja kuin muualla. Yhdysvalloissa – samoin kuin jonkin verran Euroopassa, Ruotsi mukaan lukien – suosittuja westernkirjailijoita oli lukuisia, mutta Suomessa kustantajien ponnistukset keskittyivät yhteen kirjoittajaan, Zane Greyhin.

Toinen hyvä esimerkki on 1910-luvulla ja 1920-luvun alkupuolella suosionsa huipulla ollut Harold Bell Wright (1872–1944), joka James Hartin mukaan oli miestenromaanien kirjoittajista kaikkein suosituin (Hart 1961, 215–218). Hänen teostensa suosiota kuvaa se, että hänen kolmannesta romaanistaan *The Calling of Dan Matthews* otettiin 100 000 kappaaleen ensipainos, ja seuraavan romaanin, *The Winning of Barbara Worth*, ensipainos oli peräti 175 000 kappaletta. Wright tuotti suuren suosion saaneen romaanin toisensa jälkeen. Hänen kirjoistaan ilmestyi silti suomeksi vain yksi, *Kun mies on mies* (*When a Man's a Man*, 1916), 1925 Minervan kustannuksella. Kirja on melodramaattinen tarina nuoresta miljonääristä, joka naamioituu kulkuriksi ja pestautuu töihin karjatilalle (Sjöström 1986, 84). Kirja ei todennäköisesti saanut erityistä menekkiä eikä saman tekijän muita teoksia kustannettu.

Seikkailuromaaneja kustansivat Suomessa aluksi pienet kustantajat. Aloittajana, W. Clark Russellin Ensimmäisen perämiehen kustantajana

1891, oli Satakunnan kirjateollisuus, ja sitä seurasivat lähivuosina tamperelaiset Hj. Hagelberg, H. T. Bärlund, A. W. Jansson, Enkvist ja kumpp., kuopiolainen U. W. Telén, porilainen Otto Andersin sekä suurlakon jälkeisinä vuosina Yrjö Weilin, entinen suurkustantaja K. E. Holm, tamperelainen Pauanne, Emil Vainio sekä sanomalehti Suomalainen Kansa. Suuret kustantajat ottivat kuitenkin kentän vähitellen haltuunsa. Edelläkävijöinä toimivat 1900-luvun ensimmäisellä kymmenellä erityisesti Karisto ja Otava. Ensimmäisen maailmansodan vuosista alkaen mukaan tulivat myös WSOY, Kirja ja muuten viihdettä varovasti ohjelmistoonsa ottanut Gummerus, jonka seikkailukiintiön täyttivät paronitar Orczyn historialliset seikkailuromaanit.

Rakkaus- ja naistenromaanit

Romanttinen romaani – “romance” – on aina ollut suosittua luettavaa, mutta sen todellista kulta-aikaa olivat Yhdysvalloissa 1890-luku ja 1900-luvun alku. Siellä alkoi tuolloin uusi viihdekirjallisuuden aalto: *historiallisen romaanin nousukausi* (Hackett 1977, 92)²⁷. Ensimmäisiä tämän lajityypin bestsellereitä olivat Frederick J. Stimsonin King Noanett, Sir Gilbert Parkerin The Seats of the Mighty, James Lane Allenin The Choir Invisible ja ainoana eurooppalaisena Henryk Sienkiewitzin Quo Vadis? Muita suosittuja kirjailijoita vuosisadan vaihteessa olivat amerikkalainen Winston Churchill, Paul Leicester Ford ja Emerson Hough. (Hart 1961, 203–205) Tämän tutkimuksen aineistosta löytyy joitakin mainittuun historiallisen romaanin boomiin liittyvien teosten suomennoksia, esimerkiksi Churchillin Kansa nousee (Savrola, 1900, suom. Karisto 1916) ja Lewis Wallacen Ben-Hur, joka Suomessakin ylsi tämän tutkimuksen kattamana aikana viidenteen painokseen.

Historiallisen romaanin paluu angloamerikkalaisessa maailmassa – ja erityisesti jälleen Yhdysvalloissa – tapahtui 1930- ja 1940-luvulla. James Hart (1961, 261) tiivistää syyt seuraavasti:

Ajanjakso, joka oli täynnä paineita ja kuohuntaa, sai ihmiset etsimään kirjoista niin pakoa arjesta kuin selityksiäkin, suosi historiallisten romaanien uutta tuleamista. Koska nykyhetken tai tulevan kohtaaminen tuntui epämiellyttävältä, taakse katsominen vapautti hetkeksi ajankohtaisista ongelmista ja tarjosi mieltäselityksen tuomaa mielihyvää sekä sen oivalluksen, että ihmisillä on ollut vaikeampiakin aikoja.

Tämän uuden muodin sai vauhtiin varsinaisesti 1934 ilmestynyt *Hervey Allenin* (1889–1949) laaja ja materiaaaliltaan runsas *Anthony Adverse*. Teos sai välittömästi lukemattomia jäljittelijöitä. Anthony Adversen tavoin useimmat niistä olivat varsin pitkiä; ne yhdessä mursivat – ainakin tilapäisesti – sen Yhdysvalloissa ja sitten muuallakin vakiintuneen säännön, että myyvä romaani on pituudeltaan suhteellisen lyhyt – ihannekoko noin 120 sivua – ja aina yksiniteinen. Anthony Adversehan oli aluksi peräti kolminiteinen! Suomeksi Hervey Allenin pääteos ilmestyi heti seuraavana

vuonna WSOY:n kustannuksella, ja siitä otettiin saman tien uusintapainoskin. Allenin teoksen suosiosta ei kuitenkaan tullut pitkäaikaista, ja siitä otettiin vain mainitut kaksi painosta 1935.

Sensijaan *Margaret Mitchellin* (1900–49) romaanista *Gone with the Wind* (1936) tuli steadyseller ja ehkä lajityypin suosituin yksittäinen saavutus. Siinä kiteytyy se viehätys, joka historiallisella romaanilla – onnistuessaan – yleisöön on. Se kuvasi kadonnutta, saavuttamatonta ihanneyhteisöä ja omassa rajoittuneisuudessaan viehättävää elämäntapaa. Lisäksi Mitchellin romaanissa oli kylliksi historialliselle romaanille ominaista seikkailua toisensa jälkeen. Mutta lisäksi tekijä painotti ajankohdan yleiskuvauksen rinnalla huomattavan paljon myös yksilön kokemuksia. Siinä on jo havaittavissa siirtymää kohti puheen ja ihmiskuvauksen realismia. Teoksen vanavedessä pääsi bestseller-listoille vuosittain useita historiallisia romaaneja, ja boomi jatkui 1940-luvulle.

Mitchellin kirjasta tuli melkoinen bestseller myös Suomessa. Tuulen viemää ilmestyi Otavan kustannuksella yhtiön kustannusvirkaileijana toimineen Maijaliisa Auterisen suomentamana 1937. Tämän kaksiniteisen suurteoksen ensimmäisestä osasta otettiin samana vuonna kolme painosta ja neljäs seuraavana vuonna, jolloin julkaistiin myös toinen nide. Tämän jälkeenkin teoksesta on otettu lyhyin välein uusia painoksia.

Vuosisadan vaihteen tienoilla alkoi myös toinen uusi populaarikirjallisuuden suuntaus. Naiset olivat niin Yhdysvalloissa kuin Englannissakin olleet pitkään uskollisia romaanien lukijoita, mutta vasta tälle vuosisadalle tultaessa syntyivät massamarkkinoille niin sanotut *naistenromaanit*, joille oli ominaista sentimentaalisuus ja harmonisen kotielämän optimistinen kuvaus. Suunnan aloitti Yhdysvalloissa Hartin mukaan Alice Hegan Rice *Mrs. Wiggs of the Cabbage Path*, joka ilmestyi 1901 ja pysytteli bestseller-listoilla kaksi vuotta. Vuonna 1903 seuraan liittyi Kate Douglas Wigginin lähinnä tyttöromaaniksi luokiteltava *Rebecca of Sunnybrook Farm*. Suosituimpia sentimentaalisten romaanien kirjoittajia oli *Gene Stratton-Porter* (1863–1924), jonka sentimentaalisuus, idealismi ja optimismi saivat huomattavan paljon vastakaikua myös Euroopassa. Suomessa Stratton-Porterin tuotannosta suomennettiin kuusi teosta, joista *Freckles* kahdesti (Karisto 1920 ja WSOY 1936). Sen sijaan uusintapainoksia ei otettu, joten huomattavaa suosiota Stratton-Porter ei Suomessa saavuttanut.

Tyypillisessä sentimentaalisessa romaanissa päähenkilö on orpo, joka omistautuu elähdyttämään muiden elämää, ja löytää lopussa elämänsä rakkauden. Muita samaan kaavaan kirjoitettuja romaaneja laativat Eleanor Hodgman Porter, Lucy M. Montgomery, Eleanor Abbott ja Kathleen Norris. Paljolti samoihin piirteisiin perustuu englantilaisen *Florence L. Barclayn* jättiläismenestyksen osakseen saaman romaanin *The Rosary* suosio.

Naistenromaanien peruskonventioihin kuuluu avioliittopyrintöjen keskeisyys henkilöiden elämässä ja loppu, jossa ”he” joko saavat toisensa tai joutuvat ikuisen, järkyttävään eroon toisistaan. Olisi kuitenkin väärin

väittää, että lajityyppi olisi silti säilynyt muuttumattomana muuttuvassa maailmassa. Muutoksia on tapahtunut 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan edettäessä erityisesti moraalikäsitksissä mutta myös muodossa – vanhatyylinen rakkausviihde alkoi viimeistään ensimmäisen maailmansodan jälkeen vaikuttaa pitkäväteiseltä.

Vanhatyylistä, enimmäkseen 1800-luvun puolella kirjoitettua rakkausviihdettä edustavat suomennetussa aineistossa useilla teoksilla esimerkiksi Ouida (oik. Marie Louise de La Ramée), Marie Corelli (oik. Mary Mackay), Frances Hodgson Burnett, Mrs. Hungerford ja Mary Frances Peard. On mielenkiintoista, että näiltä kaikilta suomennettiin yksi teos jo 1890-luvulla. 1920-luvulla heidät löydettiin uudelleen, kun kustantajat tarvitsivat materiaalia loputtomalta tuntuneen kysynnän tyydyttämiseksi; tällöin mainituilta kirjailijoilta suomennettiin useampia nimekkeitä.

Angloamerikkalaisessa rakkausviihteessä on havaittavissa selvä muutos, jonka voinee sijoittaa maailmansodan aikoihin. Tuo muutos merkitsee *romaanien maallistumista ja keventymistä*. Sukupuolisuus tuli keskeisemmäksi, ja samalla myös rakkausviihteeseen tuli seikkailuromaanin ja seurapiirikuvauksen, jopa jännitysromaanin elementtejä. Ylhäisöpiirin, ”high societyn”, elämän kuvauksen trendi oli tosin alkanut Hackettin mukaan vuosisadan vaihteessa, jolloin esimerkiksi Harold MacGrathin ja George Barr MacClutcheonin tätä suuntaa edustavat romaanit ilmestyivät bestseller-listalle (Hackett 1977, 97). Kuitenkin maailmansodan aiheuttama tapakulttuurin murros sai aikaan lopullisen murroksen kirjallisuudessa, ja se näkyi yhtä aikaa niin korkeakirjallisuudessa kuin viihteessäkin.

Sodanjälkeisen ajan naistenromaanin tyyppiesimerkki on Edith M. Hullin *The Sheik* (1921, suom. Sheikki, Karisto 1924), jonka päähenkilö, nuori nainen, joutuu aavikolla arabipäällikön ryöstämäksi ja raiskaamaksi, mutta lopulta rakastuu ryöstäjänsä. Romaanin menekkiä tuki siihen pohjautuva elokuva, jonka pääosassa oli Rudolph Valentino. Suomessa Karisto julkaisi Hullilta neljä teosta kuutena painoksena.

Ehkä tunnetuin ja kohutuin 1920-luvun mittaan ilmestyneistä sodanjälkeisen sukupolven *uusia moraalikäsitksisiä* kuvaavista bestsellereistä oli vuonna 1924 ilmestynyt Michael Arlenin (oik. Dikran Kouyoumdjianin) *The Green Hat* (1924, suom. Vihreä hattu, Minerva 1925), jonka aiheena oli nymfomaanisen päähenkilön, Iris Marchin, traaginen kohtalo (Hart 1961, 234–235). Arlenin *Vihreän hatun* mallin mukaisia ”nykynuorison kuvauksia” ilmestyi lukuisia, joista suomennettiin muiden muassa Clive Ardenin (oik. Lily Clive Nuttin), Anita Loosin ja Warner Fabianin teoksia. Vertailu painosten kuningattarien, Hedwig Courths-Mahlerin ja Elinor Glynin, välillä havainnollistaa tätä muutosta. Koska Glyn oli näistä kahdesta monta astetta ”syntisempi”, häntä verrattiin Helle Kannilan (1967, 101) mukaan jossain yhteydessä kissaan, Courths-Mahleria lehmään.

Suomennoskirjallisuudessa siirtymä ”nykyaikaiseen”, toiminnallisempaan ja osin vapaamielisempään rakkausromaanin näkyä erityisesti sellais-

ten täälläkin menestyneiden tekijättärien kuin Ethel M. Dellin, Elinor Glynin ja hiukan myöhemmin Berta Ruckin tuotannossa. Dellin kirjoja on suomennettu yhteensä 16 teosta 19 painoksena, Glynin 24 teosta 30 painoksena ja Ruckin 31 teosta 40 painoksena. Nämä kirjailijat ovat tämän tutkimuksen kattamana aikana eniten suomennettujen kirjailijoiden joukossa.

Suomennettu naistenromaani oli pienten kustantajien hallussa aina vuosiin 1910–14, jolloin tämäkin kenttä siirtyi suurten kustantajien haltuun. Erityisesti Karisto julkaisi naistenromaneja runsaasti; olipa Karistolla erityinen Naisten romaaneja -sarjakin. Otava ja WSOY olivat liikkeellä muutamalla varmalla nimellä ja 1910- ja 1920-luvun vaihteessa mukaan tulivat viihteen ammattilaisista Kirja ja Minerva sekä hiukan pienemmällä tuotannolla Ahjo.

Englannista suomennetut naistenromaanit olivat 1920-luvulla varsin sekalaista laatua. Tuolloin kelpasivat ohjelmistoon esitystavaltaan ja arvo-maailmaltaan 1800-luvulle kuuluvat teokset – esimerkiksi "Ouidan" ja Marie Corellin romaanit – rinnan uudempien kanssa. Kustantajien ohjelmistoissa kiinnittää lisäksi huomiota 1920-luvun aikana alkanut ja 1930-luvulla selventynyt erikoistuminen tiettyihin "omiin" kirjailijoihin. WSOY:lle sellaisia olivat Florence L. Barclayn jälkeen Ethel M. Dell ja Berta Ruck, Otavalle Arnold Bennett ja Netta Muskett, Karistolle Ouida, Elinor Glyn, Cosmo Hamilton, Charles Garvice, Edith M. Hull, Gummerukselle – joka ei juurikaan naistenromaneja kustantanut – B. M. Croker, Kirjalle Ethel M. Dell ja Jeffery Farnol, Minervalle Berta Ruck, Elinor Glyn, C. N. & A. M. Williamson, William Locke, Pamela Wynne (oik. Winifred Mary Scott) ja Warner Fabian. Osittain syynä tähän työnjakoon olivat käännosoikeuksia koskevat järjestelyt, osittain kustantajien tapa pitäytyä tiettyjen jo julkaistujen kirjailijoiden teoksiin.

Naistenromaneja ei tätä tutkimusta varten läpikäydyissä aikakauslehdissä esitelty käytännöllisesti katsoen lainkaan. Tosin sellaisilta yllä mainituilta naistenromaanien kirjoittajilta kuin Archibald Clavering Gunter, Mrs. Hungerford, Mrs. Penny, Mrs. Humphry Ward, Onoto Watanna (oik. Winifred Reeve) on aineistossa yksi esittely kultakin ja Marie Corellilta kaksi. Nämä ovat kuitenkin arvosteluja jonkin heidän teoksensa ruotsinnoksesta, ja ne ilmestyivät Finsk Tidskriftissä (yksi Nutidissä), enimmäkseen 1890-luvulla. Näiden kirjailijoiden teoksethan – vaikka ne löysivät tiensä suomenkielisten kustantajien ohjelmistoihin vasta 1920-luvulla – ruotsinnettiin varsin tuoreina, eikä niitä ollut ehditty vielä "sijoittaa" oppositioon viihde – taide. Suomenkielisistä aikakauslehdistä löytyy arvostelut vain Barclayn Rukousnauhasta (Valvoja 1914), Burnettin Klorindasta (Valvoja 1898), Beatrice Harradenin romaanista *Kuin laivat yössä* (Valvoja 1892 ja Edna Lyallin Donovanista (Valvoja 1909). Nämä lukeutuvat ehkä arvo- ja viihdekirjallisuuden rajatapauksiin, selvimmin ilman muuta Florence Barclayn teos.

Salapoliisi- ja jännityskirjallisuus

Suomenkielisen jännityskirjallisuuden voidaan sanoa alkavan kahdesta 1880 Edlundin kustannuksella ilmestyneestä Wilkie Collinsin (1824–89) lyhyehköstä kertomuksesta. Ne olivat John Jagon kosto; tahi, kuollutko vaiko elävä ja Naisen haamu. Collinsin arvostetummista salapoliisiromaaneista *Woman in White* (1860) ilmestyi Kariston kustannuksella 1908 nimellä Valkopukuinen nainen. Sen sijaan romaani *Moonstone* (1868) jäi suomentamatta tämän tutkimuksen kattamana aikana.

Ensimmäiset englannista suomennetut varsinaiset *salapoliisiromaanit* ovat australialaisen Fergus Humen (1859–1932) *The Mystery of Hansom Cab* (1886), jonka SKS:n kirjapaino julkaisi 1890 nimellä Eksyksissä, sekä *Monsieur Judas* (1891), joka ilmestyi tamperelaisen Bärlundin kustannuksella nimellä Judas 1892. Vaikka kyseessä olivat pienkustantajat, teokset saatiin suomeksi yllättävän pienellä viiveellä; esimerkiksi Humen Eksyksissä suomennettiin vain kahden vuoden kuluttua siitä, kun siitä otettiin bestselleriksi muodostunut toinen laitos Englannissa.

Kuitenkin vasta *Arthur Conan Doyle* varsinaisesti valloitti Suomesta yleisön salapoliisikirjallisuudelle. Hänen teostensa ohella tosin suomennettiin aluksi vain muutamia jännitysromaaneja, kunnes seurasi suurlakon jälkeinen halpojen salapoliisikertomusten boomi. Tällöin julkaisivat Yrjö Weilin sarjassaan Kevyttä lukemista ja Karisto sarjassaan Salapoliisiseikkailuja halpoja vihkosia, joista jokaisessa oli yksi – enimmäkseen tuntematonta alkuperää oleva – kertomus. Näitä sitten Weilin julkaisi myös yhteensidottuina laitoksina.

Conan Doyle'n ensimmäinen välitön kilpailija ulkomaisilla kirjamarkkinoilla oli yhdysvaltalainen *Nick Carter* – salanimi, jonka otti käyttöön John R. Coryell. Salanimen taakse kätkeytyi Coryellin jälkeen lukuisia kirjoittajia, ja Carterin seikkailuja ilmestyi yli 50 vuotta. (Ekholm 1985, 28) *Nick Carter* eksyi Suomeen ensimmäisen kerran Karjalan kirjapainon kustannuksella 1904. Tuolloin nimekkeenä oli Pankkiosoitus n:o 772, joka on yksi itsensä Coryellin laatimista kertomuksista. Vuosina 1907–08 julkaisivat Kaakkoisen Karjalan kirjapaino, Roneliuksen kirjakauppa sekä Weilin kukin yhden Carter-kertomuksen.

Nick Carter -kertomuksista tuli Suomessa tyyppiesimerkki kehnosta kirjallisuudesta. Esimerkiksi Karisto puolusti omaa runsasta viihdekirjatuotantoaan sillä, että se tarjosi kansalle parempaa luettavaa "joutavien ja kömpelöiden Carter-roskajuttujen vastapainona" (Karisto 1925, 32). Lopujen lopuksi yllättävän vähän tällaista halvinta jännitysviihdettä ilmestyi; osasyynä saattavat olla pienten kustantajien vaikeudet ja suurempien 1910-luvulla aloittama halpojen romaanien tuotanto. Varsinainen kioski-kirjallisuus on Suomessa paljon myöhäisempi ilmiö (ks. Alestalo, Eskola ja Gronow 1982, 646).

Tämä *uuden lajityypin runsas tarjonta* ei jäänyt huomaamatta kriitikiltäkään. Mikko Erich, joka kriitikkona käsitteli kirjallisuutta poikakirjoista

Shakespeareen, kirjoitti Valvojassa 1910 huolestuneesti uudesta salapoliisikirjallisuudesta:

Noin kymmenen vuotta sitten ei vielä ollut suomen kielellä paljonta n.s. detektiivikirjallisuutta. Joitakin pieniä salapoliisijuttuja oli kyllä kirjamarkkinoille ilmestynyt, mutta minkäänlaista paremmalle kirjallisuudelle vaarallista mahtia eivät detektiivromaanit vielä muodostaneet. Toisin nyt. Uusia paksumiteisiä salapoliisiromaaneja – kotimaisiakin – ilmestyy kuin sieniä sateen jälkeen, ja siitä päättäen täytyy tuontapaisella ”kaunokirjallisuudella” olla hyvä menekki. Samoin on asianlaista muualla maailmassa.

Erich totesi, että ”luonnollisesti kaikki tämä todistaa suuren yleisön kirjallisen maun huononemisesta”, jota hänen mukaansa oli jo vastustettu toisaalta esteettiseltä, toisaalta moraaliselta kannalta. Erich mainitsi lajin luoja Poen, joka kuitenkin ei meillä hänen mukaansa ollut laajemmin tunnettu. Conan Doylen arvoa hän ei kokonaan kieltänyt, mutta ei korostanutkaan. Yhteenvetona Erich totesi aikansa jännityskirjallisuudesta, että siinä oli luonnottomia ja uskomattomia seikkailuja sullottu yhteen ilman psykologista todenmukaisuutta.

Eriyisesti Erich nosti mielenkiintoisessa artikkelissaan yhden kustantajan ansiot: ”Hra Arvi A. Karisto (...) näkyy viime aikoina ruvennut oikein urheilemaan tämänlaisella roskalla”, ja lopetti artikkelin seuraavasti: “(...) ja toivomme, ettei Arvi A. Karisto, joka joskus on parempaakin kustantanut, enää lähettäisi moista pötyä kirjamarkkinoille.”

Suurempien kustantajien ohjelmistoissa salapoliisikirjallisuudella ei ennen ensimmäistä maailmansotaa ollut juuri minkäänlaista asemaa. Pienkustantajat olivat esitelleet muiden muassa Conan Doylen vuosisadan vaihteessa ja Yrjö Weilin sekä Karisto olivat suurlakon jälkeisinä vuosina aloittaneet varsin runsaan salapoliisikertomusten ja -romaanienkin kustantamisen, mutta Otava, Kirja, WSOY ja Gummerus seurasivat (tässä järjestyksessä) huomattavan varovaisesti, vain muutamalla kirjalla kukin.

Itsenäisyyden aikana Karisto julkaisi edelleen runsaasti salapoliisi- ja jännityskirjallisuutta. 1920-luvun puolivälistä alkaen myös Otavan ja Minervan osuudet kasvoivat huomattavasti. Sen sijaan Kirja julkaisi varsin vähän tämän lajin kirjoja ja Gummerus vain muutaman satunnaisen näytteen, tosin laadukkaammasta päästä. WSOY otti lajityypin ohjelmaansa niinkin myöhään kuin 1930-luvun puolivälissä. Se julkaisi tuolloin jo melkoisen määrän laadukkaita salapoliisiromaaneja: mukana oli S. S. Van Dinen, Freeman Wills Crofts'n, Basil Thomsonin ja Agatha Christien teoksia. Itse asiassa WSOY:n mukaantulo antaa pientä viitettä lajin arvostuksen noususta Suomessa; sen voi ajoittaa juuri 1930-luvulle.

Salapoliisiromanin kulta-ajaksi sanotaan maailmansotien välistä aikaa, jolloin laji kehittyi muodoltaan huippuunsa. Kulta-ajan dekkareiden sankarit olivat edelleen holmesmaisia yläluokkaisia päättelijöitä, jotka ratkoivat rikoksia puhtaasti älyllisestä mielenkiinnosta. Rikos ei vielä ollut yhteiskunnallinen tapahtuma vaan yksilöllinen, moraaliseen valintaan tai psykologiseen häiriöön perustuva ratkaisu. (Parkkinen 1985, 34) Kulta-ajan kirjai-

lijoista suomennettiin sotien välisenä aikana eniten Agatha Christietä, kaikkiaan kuusi. Useita romaaneja suomennettiin lisäksi englantilaisilta Freeman Wills Croftsilta ja J. S. Fletcheriltä ja David Humelta (oik. John Victor Turner) sekä amerikkalaisilta Earl Derr Biggersiltä (4) ja S. S. Van Dineltä (oik. Willard Huntington Wright; 3). Salapoliisiromaanien tarjonta siis lisääntyi varsinkin 1930-luvulla huomattavasti.

Sen sijaan 1920-luvulla syntyneen, klassista salapoliisiromaania toiminnallisemman hard boiled -dekkarin suomennoksia ei ehtinyt tulla Suomeen ennen toista maailmansotaa. Uutuksiahan suomennettiin yleensäkin varsin hitaasti 1930-luvulla, eikä tällaista outoa lajityyppiä luonnollisesti kiihdyttänyt suomentamaan aivan ensimmäisenä.

Leikillinen kertomakirjallisuus

Huumori on monissa tämän tutkimuksen aineistoon kuuluvissa teoksissa eräs keskeisenä pidetty piirre; esimerkiksi riittävät vaikkapa Dickensin teokset. Kuitenkin humoristisiksi – tai leikillisiksi, käyttäkseni Eila Pennasen nimitystä (Pennanen 1970, 300–304) – kutsutaan tässä työssä teoksia, joissa *leikillisuus on keskeinen päämäärä* ja joissa (suomalaiset) lukijat nimenomaan kokivat sen sellaiseksi.

Yhdysvalloissa vaikutti 1800-luvun puolivälistä alkaen suoranainen huumorin koulukunta, niin sanottu *läntinen huumori*, johon kuuluivat muiden muassa Bill Nye, Orpheus C. Kerr, Artemus Ward ja Charles Henry Webb, joiden erikoisaloja olivat itäisten kirjailijoiden travestia ja paikallisväritteinen huumori ja ammattimainen komiikka. Samoilla linjoilla jatkoivat sitten hieman myöhemmin Bret Harte, joka sai huomattavasti vaikutteita Dickensiltä, sekä George Wilbur Peck ja Mark Twain, joka yhdisti tuotannossaan mainitut suunnat²⁸.

Amerikkalaisesta leikillisestä kertomuserinteestä on jälkiä myös suomennetussa kirjallisuudessa 1890-luvulta ensimmäisen maailmansodan aikoihin. Tuoreen Amerikan-kävijän ja tulevan kustantajan Väinö Andelinin (myöh. Hämeen-Anttilan) toimittama oli kertomus- ja kaskukokoelma Amerikkalaisia juttuja, joka ilmestyi Otavan kustannuksella 1898. Siinä esiintyi monia Suomessa tuntemattomia mutta muualla Euroopassa varsin suosittuja yhdysvaltalaisia kirjailijoita, esimerkiksi Bill Nye, O. Henry, Thomas Bailey Aldrich ja Artemus Ward. Siinä esiintyvistä kirjailijoista toki julkaistiin myöhemmin jotain suomeksikin. Esimerkiksi George Wilbur Peckin kauhukakarakuvaus *Peck's Bad Boy and His Pa* (1881) ilmestyi 1907 Kuopion uuden kirjapainon kustannuksella. Vuonna 1911 julkaisi tamperelainen Julin puolestaan Peckiltä kirjan *Kepposia: amerikkalaista huumoria*. Lisäksi John Habbertonin ”kauhukakarakuvauksista” kolme julkaistiin suomeksi, hänen tunnetuin teoksensa *Helenan pienokaiset* (*Helen's Babies*, 1876) peräti kahtena eri suomennoksena.

Tunnetuin amerikkalaisista humoristeista oli kuitenkin Mark Twain (vrt. s. 58–59), jolta ilmestyi vuonna 1907 kaksikin huumorikirjallisuuteen

luettavissa olevaa teosta, Kansan kustannuksella kolme nidettä Valittuja jutelmia (suom. O. A. Joutsen) sekä Taivasko vai helvetti y.m. humoreskeja Roneliuksen kirjakaupan kustannuksella (suom. Toimi Juuti). Vuonna 1913 julkaistiin samaten kaksi Twainin leikillistä kirjaa; Osuuskunta Visan kustantama ja Rieti Itkosen suomentama Laivurin raamatunselitys sekä Kariston kustantama Laivurina Mississippi-joella (Life on the Mississippi, 1883). Vielä 1935 julkaisi Karisto Väinö Hämeen-Anttilan suomentamia Humoreskeja.

Englantilaisista kirjailijoista ehkä selvimmin viihdekirjailijoina vastaanotettuja leikillisen kerronnan edustajia ovat F. Anstey (oik. Thomas Anstey Guthrie), William Wymark Jacobs ja J. K. Jerome sekä sodanjälkeiseltä ajalta – tietyin varauksin – J. B. Priesley ja P. G. Wodehouse. W. W. Jacobsilta (1863–1943) julkaistiin teokset Monta lastia (alk. Many Cargoes, 1896) Kansan kustannuksella ja Hämeen-Anttilan suomentamana vuonna 1907, ja samana vuonna Kariston kustannuksella teokset Laivuri on rakastunut (The Shipper's Wooing, 1897) ja Meripoikia (molemmat suom. E. Palm). – Taustavaikuttajana niiden kaikkien julkaisemiseen on todennäköisesti ollut Hämeen-Anttila, joka jo tuohon aikaan piti yhteyksiä myös tulevaan työnantajansa Karistoon. Mainittakoon, että paljolti lyhytmuotoisia leikillisiä kertomuksia sisälsi Hämeen-Anttilan toimittama omalaatuinen Hyvää yötä -antologiasarja (1934–43).

J. K. Jeromen (1859–1927) kuuluisin teos *Three men in a boat* (1889) ilmestyi suomeksi K.E. Holmin kustannuksella ja Uno Brummerin kääntämänä 1906. Kolme miestä veneessä ei kuitenkaan herättänyt mainittavaa huomiota. Jeromen kertomuskokoelma *Viehättävä rouva* y.m. luonnekuvia ilmestyi 1912 Kariston sarjassa *Kirjallisia pikkuhelmiä* Juho Ahavan (oik. Lauri Soini) suomennoksena. Lisäksi Jeromelta 1909 julkaistiin kirja *Nikolai Snydersin sielu ja Salaperäinen vieras* (The Passing of the Third Floor Back and Other Stories, 1920) sekä kirjasta *Malwina of Brittany* (1916) yhtä aikaa – pienen kirjasadon säestämänä – 1917 ilmestyneet suomennokset *Haltiattaren tarina* (Gummerus) ja *Keijukainen* (Karisto).

Englantilaista huumoria aineistossa edustavat myös Kariston kustannuksella 1917 julkaistu *J. J. Bellin Poju* (Kiddies, 1917), joka liittyy Peckin ja Habbertonin edustaman “kauhukakarakuvauksen” perinteeseen, Herbert Jenkinsin *Bindle* (Satakunnan kirjateollisuus 1927, suom. Eero Nortamo) sekä J. B. Priestleyn *Hyvät toverukset* (Good Companions, 1929). Priestleyn teoksen kustansi 1934 Otava ja suomensi Tellervo Laurila. Priestley liittyy erityisesti henkilökuvaukseltaan läheisesti Dickensin perinteeseen.

Sotien välisen ajan suosituin englantilainen humoristi Suomessa oli kuitenkin *P. G. Wodehouse* (1881–1975). Hänet “löysi” Karisto, joka 1922 alkaen julkaisi kuusi Wodehousen romaania, niistä kahdesta uusintapainoksen. Otava seurasi mallia 1926 alkaen yhteensä viidellä Wodehousen teoksella. 1930-luvulla mukaan tulivat vielä Gummerus (yksi teos) ja WSOY (neljä teosta). Syy Wodehousen menestykseen Suomen(kin) sivistyneissä

piireissä lienee siinä, että hänen kirjojensa huumori tarjoaa virkistystä ilman Dickensin ja Jeromen sentimentaalisuutta ja lisäksi näitä älyllisemmässä muodossa²⁹. Sen sijaan laajemmista piireistä Wodehouselle – ja samaa voi sanoa muistakin englantilaisista humoristeista – ei löytynyt kannatusta. Kaikkiaan leikillisen kerronnan suosio näyttää olleen vaatimaton niin arvostelumenestyksen kuin levikinkin valossa tarkastellen. Sen julkaisijana kunnostautui erityisesti Väinö Hämeen-Anttila, jota ilman angloamerikkalainen leikillinen kerronta olisi jäänyt suomalaisille vieläkin vieraammaksi.

Yhteenvetoa

Hyvän vertailukohdan Suomessa julkaistulle viihdekirjallisuudelle antaa Ruotsin kirjatutanto. Carl L. Andersonin tutkimuksen pohjalta on mahdollista verrata Suomessa ja Ruotsissa julkaistua amerikkalaista proosakirjallisuutta. Vertailu osoittaa, että Ruotsissa julkaistiin käännettyä kaunokirjallisuutta huomattavasti enemmän kuin Suomessa, ja samat teokset ilmestyivät Ruotsissa keskimäärin 2–3 vuotta aiemmin kuin Suomessa.

Aineiston perustella on mahdollista saada yleiskuva siitä, *millaista viihdekirjallisuutta Suomessa suosittiin* läntiseen naapuriin verrattuna. Ruotsissa olivat paremmin edustettuina seuraavat viihdekirjailijat vuosina 1916–39: Rex Beach (Ruotsissa 13 eri teosta/Suomessa 4), A. C. Gunter (34/5), Peter B. Kyne (16/4), William J. Long (10/1), Kathleen Norris (9/1), Arthur B. Reeve (7/–), Mary Roberts Rinehart (9/1), A. K. Green (10/3), Upton Sinclair (23/7), Booth Tarkington (8/3), Albert P. Terhune (7/1), Fred M. White (22/1). Suomessa taas julkaistiin selvästi Ruotsia enemmän vain neljän kirjailijan tuotantoa. He ovat Edgar Rice Burroughs (Ruotsissa 16 teosta, Suomessa 27), James Oliver Curwood (20/27), Zane Grey (6/21) ja Jack London (56/61). Huomiota herättää etenkin Zane Greyn teosten ruotsinnosten vähäisyys; hän lienee niitä kirjailijoita, joista Suomessa on tehty viihdeklassikkoja.

Toinen käytettävissä oleva ruotsalaisesta käännöskirjatutannosta kertova vertailuaineisto on Sten Torgersonin (1982) tutkimus. Hänen tutkimansa viisivuotisjaksot ovat niin lyhyet, että pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei voi tehdä. Hänen aineistonsa vuodet 1896–1900 kattava osa kertoo kuitenkin, että eniten ruotsinnettujen angloamerikkalaisten listan täyttivät tuolloin formulaviihteen tekijät. Hyvin suosittuja näyttävät Ruotsissa tuolloin olleen naistenromaanien kirjoittajat A. C. Gunter, Richard Henry Savage, Marie Corelli, Annie Hector ja Anthony Hope (oik. Anthony Hope Hawkins), jotka tulivat Suomeen vasta 1920-luvulla. Suomessa julkaistiin vuosina 1896–1900 vielä niin vähän viihdettä, että vertailu on vaikeaa; eniten suomennettuja olivat viihteen saralla Conan Doyle (6 nimekettä), Haggard (3 nimekettä) ja Stanley Weyman (3). Kaikki muut suomennetut tekijät jäivät yhteen nimekkeeseen.

Torgersonin aineistossa on vuosina 1926–30 ruotsinnettujen kirjailijoiden listalla runsaasti yhdysvaltalaisen Londonin, Sinclairin ja englantilai-

sista William Locken, Hall Cainen ja William Freeman Crofts'n romaaneja. Suomessa puolestaan on kyseisenä viisivuotisjaksona julkaistu Ruotsia enemmän ainakin Berta Ruckin (16/7), Oppenheimin (10/4), Rafael Sabatinin (7/3), Warner Fabianin (6/-) ja Zane Greyn (4/-)³⁰ teoksia. Kyseessä on siis nytkin seikkailuromaanien kirjoittajia (Oppenheim, Sabatini ja Grey) mutta myös naistenromaanien tekijöitä (Ruck, Fabian).

Näiden tietojen vertailu viittaa siihen, että Ruotsissa enemmän julkaistun kirjallisuuden joukossa oli huomattavan paljon rakkausviihdettä ja seikkailu- ja rakkausviihteen välimuotoja (esim. White ja Gunter) sekä salapolii-romaaneja. Suomessa suosituimmaksi osoittautunut kirjallisuus oli sen sijaan lähes kokonaan *seikkailukirjallisuutta*, erityisesti erämaaseikkailuja. Edellähän todettiin, että kaikkein eniten julkaistujen kymmenen kirjailijan joukossa oli peräti neljä puhtaasti seikkailukirjojen kirjoittajaa.

Syytä erityyppisen viihteen suosion eroihin voi lähteä etsimään oletuksesta, että myös eskapistiselle viihtelle asetetaan lukija- ja yhteisökohtaisia odotuksia. Kukin lukija suosii sellaista eskapistista kirjallisuutta, joka paitsi täyttää lajityyppiset vaatimukset, sopii hänen sisäistämiinsä "Suuriin Kertomuksiin" – käsityksiin siitä, mikä elämässä on arvokasta ja tavoiteltavaa, ja millainen "minä" olen³¹.

Tässä valossa erämaakertomusten menestymisen Suomessa voi katsoa liittyvän siihen, että suomalainen näkee olevansa kovissa oloissa toimeen tuleva ja viihtyvä, karu ja vähään tyytyväinen luonne, joka työllään saavuttaa sen, minkä muut ehkä saavat helpommin. Kyseessä on oikeastaan yksinkertaisten elämänmuotojen ihailu, joka muissa kulttuureissa saa muita muotoja. Esimerkiksi Jack Londonin tarjoama eskapismi ei vedonnut saksalaiseen ja varsinkaan ranskalaiseen samalla tavoin kuin pohjoismaisiin lukijoihin. Vastaavasti voidaan olettaa, että seurapiirikuvaukset, seikkailut vieraammissa oloissa, sentimentaalinen romaani tai puhtaasti leikkilinen kerronta eivät ole vastanneet tällaiseen syvällisempään odotuserrostumaan. Kuten tässä työssä on korostettu, myös välittäjät ovat lukijoita, ja heidän kauttaan tällaisen kerrostuman voi olettaa vaikuttaneen sen kirjallisuuden koostumukseen, josta suomenkielinen lukija on luettavansa voinut valita.

Muu kaunokirjallisuus

Edellä on käsitelty perinteisesti kaunokirjallisuudeksi luettua kirjallisuutta. Tämän tutkimuksen aineistoon on kuitenkin sisällytetty myös *käyttökirjallisuuden ja kaunokirjallisuuden raja-alueelle* sijoittuvia suomennoksia. Kuten edellä on todettu, varsin suuri osa niistä on uskonnollista kirjallisuutta, mutta mukana on myös muiden aatteiden välittämiseen tarkoitettua kaunokirjallisuutta sekä historiaa, matkakirjoja ja raittiuskertomuksia.

Englantilaista alkuperää olevilla hartauskirjoilla ja hengellisillä kertomuksilla on ollut maamme uskonnollisessa elämässä huomattava osuus.

Niiden lukumäärä ei ole suuri esimerkiksi saksalaisen hartauskirjallisuuden määrään verrattuna, mutta muutamat niistä ovat joutuneet sitäkin ahkerampaan käyttöön. Useimmat niistä ovat John Bunyanin käsialaa.

1800-luvun loppua lähestyttäessä huomattavimmat hengellisen sanoman omaavat kaunokirjalliset teokset – joista useimmat olivat romaanimuotoisia – näyttävät kuitenkin tulleen Yhdysvalloista. Lisäksi ne ovat olleet menestyksiä niin kotimaassaan kuin Euroopassakin. Varhainen nousukausi oli Yhdysvalloissa sisällissodan aikana ja sen jälkeen. Useimmat kirjoittajista olivat tuolloin naisia; heistä tunnetuimmat ovat Augusta Jane Evans ja Elizabeth Stuart Phelps. Lajityypin sodanjälkeinen suosio laantui 1870-luvulle tultaessa, mutta 1880-luvulla hengellinen romaani palasi jälleen suuren yleisön suosioon. Pioneerina toimi tällöin lajin klassikoksi jäänyt Lewis Wallacen Ben-Hur.

Uusi hengellinen romaani menestyi paljolti siitä syystä, että se pysytteli yhteiskunnan muutosten mukana. Hengellisine elementteineenkin siinä oli nyt jokaiselle jotakin: seikkailua, varhaiskristittyjen kohtaloiden kuvausta, sosiaalisia ongelmia ja sentimentaalisuutta. Sitä paitsi hengellinen elementti oli vuosisadan vaihteen tienoilla yllättävän usein mukana myös varsinaisessa romaanikirjallisuudessa. Tämän voi selittää pyrkimyksellä hakea ”oikeutus” romaanille vakavan sanoman tai uskonnolliseen opetukseen liittyvän tapahtumaympäristön avulla. Bestsellereitä tämä lajin kirjoista olivat muiden muassa Harold Frederickin *The Damnation of Theron Ware* (1896), ja myös suomennetut Hall Cainen *The Christian* (1897, suom. Kristitty, Otava 1898–99) ja kanadalaisen Ralph Connorin (oik. Charles William Gordonin) *Black Rock* (1898; suom. Mustain vuorten maassa, Gummerus 1908) ja *The Sky Pilot* (1898, suom. WSOY 1924).

Joseph Holt Ingrahamin hengellinen bestseller *Prince of the House of David* (1855) ilmestyi nimellä *Taavetin huoneen Herra* tamperelaisen *Wesanderin* kustannuksella 1884. Sen oli suomentanut E. Törmälä. Romaani lienee tullut hyvin muokattuun maaperään, sillä siitä tuli yksi angloamerikkalaisen suomennoskirjallisuuden ensimmäisiä yksittäisiä menekkiteoksia: toinen painos otettiin 1888 ja *Helinin* kustannuksella ilmestyi uusittu suomennos 1898. Otto Andersin julkaisi teoksen 1926, ja Karisto, joka 1930 oli julkaissut Elizabeth Prentissin teoksen *Taivasta kohden* (*Stepping Heavenward*, 1869) – ilmeisesti vastaten ajassa liikkuneeseen tilaukseen –, suomennutti seuraavana vuonna samalla kääntäjällä, Alpo Kupiaisella, myös Holt Ingrahamin *Taavetin huoneen Herran*. Toinen Holt Ingrahamin hengellinen romaani, *The Pillar of Fire* (1859), ilmestyi Aatto Suppasen suomennoksena ja Werner Söderströmin kustantamana 1892 nimellä *Tulipatsas*.

Vuonna 1899 ilmestyi suomeksi kaksikin kuuluisaa yhdysvaltalaisista romaania, jotka kuuluivat englantilaisen Mrs. Humphry Wardin romaanin *Robert Elsmere* synnyttämään Jeesus-elämäkertojen aaltoon. Ne olivat Elisabeth Stuart Phelps'n romaani *Ihmeellinen elämä* (*A Singular Life*,

1894; Pohjalaisen kirjapaino) ja Charles Sheldonin kuuluisa *In His Steps*, 1896; WS, suom. Toini Pakkanen). Sheldon (1857–1946) tulikin hetkellisesti suorastaan muotiin, sillä seuraavana vuonna ilmestyi neljä hänen teostaan suomeksi. Niistä peräti kahdesta – teoksista Robert Hardy’s *Seven Days* ja Richard Bruce – tehtiin kaksi suomennosta yhtä aikaa. Kaiken kaikkiaan Sheldonilta on tämän tutkimuksen aineistossa kahdeksan teosta 11 painoksena.

Hengellisten romaanien rinnalla alkoi vuosisadan vaihteessa ilmestyä runsaasti myös raittiuskirjallisuutta; tunnetuimpia niistä olivat yhdysvaltalaisen T. S. Arthurin (1809–85) teokset, joita suomennettiin kaikkiaan kolme. Sheldonin tavoin myös Arthur unohdettiin pian. 1890-luvulta alkaen voi raittius- ja hengellisen ja kirjallisuuden sanoa tulleen erikoistuneiden aatteellisten kustantajien – esimerkiksi Raittiuden ystävien ja Lähetyskirjakaupan – toimialaksi.

Tutkimusaineiston pohjalta voi tehdä sen havainnon, että siirtyminen hengellisestä kirjallisuudesta maalliseen kaunokirjallisuuteen ei maassamme tapahtunut jyrkästi vaan kiinnostavan välivaiheen kautta, joka sijoittuu lähinnä vuosisadan vaihteeseen. Tuolloin nimittäin suomennetuissa kaunokirjallisissa teoksissa – jotka olivat enimmäkseen romaaneja – oli monia *hengellisestä kirjallisuudesta tuttuja elementtejä* kuten uskonnollinen opetus, raamatunhistoriallinen miljöö ja tapahtumat, päähenkilön hengellisen elämän kuvaus. Varsinkin historiallisia romaaneja, jotka kuvaavat Kristuksen aikaa tai varhaiskristittyjen historiaa, on aineistossa varsin runsaasti.

Erityisesti tällaisia romaaneja suomennettiin 1890-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosina; esimerkkeinä mainittakoon Crona Templen (oik. Clara Corfieldin) *Kunniakas kotiinpaluu* (Gummerus 1897), W. Melvillen *Roomalaiset eli pyhän kaupungin kukistus* (Otto Andersin 1897, suom. V.S.), Mark Ashtonin *Ainoa: kertomus Pilatuksen puolisoista* (alk. 1900; suom. Malmströmin kirjapaino 1901, suom. Ari Aalto, oik. Pitkänen), Nicholas Wisemanin *Fabiola eli katakombien kirkko* (Karjalan kirjakauppa 1902, suom. Emil Mannstén), Wilson Barretin *Ristinmerkki* (suom. ja kust. Uno Varis 1902) sekä Deborah Alcockin *Calvinin aikoina* (WSOY 1906, suom. Onni Astala). Lisäksi 1900-luvun alkukymmeninä suomennettiin runsaasti romaaneja, joissa oli mukana jokin uskonnollinen elementti. Tunnetuimpia näistä olivat Florence L. Barclayn, Hall Cainen ja (1930-luvulla) Pearl S. Buckin ja Charles Morganin teokset.

Mitä tämä välivaihe sitten kuvaa? Kuvaako se yleisön odotushorisonttia, jota 1800-luvun mittaan olivat muovanneet jo “varsinaiset” hengelliset kertomukset, kotimaisten kustantajien politiikkaa vaiko muutoksia ulkomaisilla kirjamarkkinoilla?

Ilmeisesti oli kysymys kaikista näistä. Luultavasti ainakin osa yleisöstä kaipasi romaaneihin tuttua hengellistä kuorrutusta oikeuttamaan niiden seikkailu- ja romanttisen aineksen. Toiseksi osalla kustannusalan yrittäjistäkin oli linja, johon tällainen kirjallisuus ilman muuta sopi. Näitä yrittäjiä

olivat ensinnäkin pienet niin sanotut katkismuskustantajat, jotka olivat aiemminkin tuottaneet huokeaa hengellistä kansankirjallisuutta ja joiden ohjelmaan samoin kuin yleisölle tällainen aineisto sopi mainiosti. Tällaisia kustantajia olivat tämän tutkimuksen aineistossa esiintyvistä Rauman kirjapaino ja Otto Andersin. Suuremmista yleiskustantajista taas olivat hengellisesti suuntautuneen kirjallisuuden kannalla ihan henkilökohtaisestikin K. J. Gummerus ja Werner Söderström. Luonnollisesti myös kolmas syy vaikutti: tarjolla oli ulkomailla jo testattua vakavahenkistä mutta myös viihteellistä kirjallisuutta, mikä varmasti ohjasi kustantajien valintoja.

1800-luvulla *käsitys kaunokirjallisuudesta* oli nykyistä paljon avarampi, sillä siihen katsottiin kuuluvan myös paljon nykyään tietokirjallisuudeksi käsitettyä kirjallisuutta, muun muassa historiaa, puheita, esseitä (ks. Keskitalo 1988). Niinpä esimerkiksi SKS:n suositusluetteloissa on romaanien rinnalla myös Thomas Babington Macaulayn, Charles James Foxin ja Edmund Burken teoksia. 1800-luvulla julkaistiinkin Macaulaylta kaksi teosta (1866 ja 1886). Tämän tutkimuksen kattamana aikana julkaistut, kaunokirjallisuuden reuna-alueille asettuvat teokset sijoittuvat lähinnä historian tai matkakirjallisuuden alueille. Historian piiristä otettakoon esimerkiksi Thomas Carlylen Entistä ja nykyistä (Past and Present 1843; WSOY 1907). Historian ja kaunokirjallisuuden välimaastoon sijoittuvat Fitzgerald Molloy'n Venäjän hovista (Weilin 1909), A. H. Atteridgen Suurilta sotatantereilta (Gummerus 1928) sekä W. H. Hudsonin Kansan kuningas Yrjö V (Kirja 1929). Varsinaisten matkakuvausten ja seikkailukirjojen välimaastoon taas sijoittuvat monet usein nuorisolle tarkoitettut, eksoottisista maista kertovat teokset. Näitä ovat Martin Johnsonin Suomessa suosittu Safari: satu Afrikan sinestä (Safari: a Saga of the African Blue), josta otettiin kaksi painosta (WSOY 1929) sekä Richard Halliburtonin Lentävä matto (1935). Löytöretkeilijöistä kertovat John Langin Löytöretkeilijä James Cook (Ahjo 1919) ja Robert Scottin päiväkirjaan perustuva Kapteeni Scottin viimeinen matka (Kirja 1913). Niissäkin korostuu seikkailullisuus, ja jälkimmäinen suorastaan suunnattiin nuorisolle. Vastaanotto on yleensä pitänyt teoksen etuna vastaavaa tiedollista elementtiä etenkin nuorisolle suunnatuissa seikkailu- ja historiallisissa romaaneissa.

Huomatuin ja kirjallisesti arvostetuin varsinaisen kaunokirjallisuuden ulkopuolelle sijoittuva suomennettu teos oli kuitenkin Ralph Waldo Emersonin elämäkerrallisten esseiden kokoelma Ihmiskunnan edustajia (Representative Men, 1850). Sen suomensi Volter Kilpi ja julkaisi Otava 1909. Euroopassa Emerson oli vuosisatojen vaihteessa eniten keskustelua ja kiinnostusta herättänyt amerikkalainen kirjailija; Suomessa ei kuitenkaan syntynyt vastaavaa innostusta.

Yhteiskunnallisia ongelmia kaunokirjallisessa muodossa pohtivia teoksia alkoi ilmestyä varsinaisesti vuosisadan vaihteessa, kun yhteiskunta kaupungistui, väestörakenne muuttui ja sosiaaliset ongelmat vaikeutuivat. Ensimmäiset suomenkieliset näytteet tämän lajin angloamerikkalaisesta kirjalli-

suudesta olivat *englantilaisten utopistisocialistien* tuotantoa. Vuonna 1899 ilmestyi Tampereen työväenyhdistyksen kustannuksella Robert Blatchfordin teos *Merrie England* nimellä Iloinen Englanti eli yhteiskunta sellainen kuin se on ja sellainen kuin sen tulisi olla. Suomennos, kuten käyttökirjallisuudessa yleisestikin, oli tehty välikielen kautta, tällä kertaa ruotsista. Teos, josta otettiin kaksi uusintapainosta, käsittelee kirjemuodossa 1800-luvun Englannin yhteiskunnallisia epäkohtia. Sen keskeinen ajatus on vaatimus ihmisarvoisesta elämästä kaikille yhteiskunnan jäsenille. (Roininen 1987, 690)

Tunnetuimpia ja levinneimpiä vuosisadan vaihteen yhteiskunnallisista romaaneista olivat kuitenkin yhdysvaltalaisen *Edward Bellamyn* (1850–98) teokset. Näistä *Looking Backward: 2000–1887* (1888) oli saavuttanut maailmalla jo valtuisan myyntimenestyksen ennen kuin Työväen sanomalehtiosakeyhtiö 1902 julkaisi sen suomeksi nimellä *Vuonna 2000*. Suomennoksen oli tehnyt saksankielisen version pohjalta J. K. Kari. Myös Suomessa Bellamyn teos sai ajankohtaan nähden melkoisen menestyksen, sillä sitä myytiin jo ensimmäisenä vuotena noin 6 000 kpl (Roininen 1987, 220). Kustantaja saattoi ottaa siitä toisenkin painoksen 1907. Teos *Yhdenvertaisuus* (*Equality*, 1897) ilmestyi työväenliikkeen kustantajiin kuuluvan M. Vuolukan kustannuksella 1906. Mainittakoon vielä, että Bellamyn *Yhdenvertaisuus* ilmestyi myös 1905–06 Yhdysvalloissa Työmiehen kustannusyhtiön kustannuksella.

Bellamyn romaaneille kirjoitetuista vastauksista kaksi myös suomennettiin. Lähes yhtä tunnettu utopiaromaani kuin Bellamynkin teos on englantilaisen *William Morrisin* (1834–96) 1891 kirjoittama *News from Nowhere*, joka ilmestyi suomenkielisenä 1900 nimellä *Ihannemaa* turkulaisen Työväen kustannus-oy:n kustantamana; tämänkin suomennoksen oli tehnyt J. K. Kari saksan kielestä. Toisin kuin Bellamy omassa utopiassaan, jossa tulevaisuuden valtio oli rakennettu suurteollisuuden ja organisoidun teollisuusarmeijan varaan, Morris hävitti utopiassaan teollisuuden ja toteutti myöhäisgotiikan ihanteita uudella, korkeammalla tasolla. Yhteisenä piirteenä Bellamyn teoksen kanssa Morrisin utopialla on sen yksilöllisyyden ja yksilönvapauden korostus sekä vankka optimismi, mikä erottaa nämä teokset myöhemmästä utopioiden valtavrasta. (Palmgren 1963, 32)

Vuonna 1909 Karisto julkaisi toisenkin vastineen Bellamyn utopialle. Se oli Richard Michaelisin kirjoittama *Kommunistinen yhteiskunta: jatkoa ja vastaus Bellamyn romaaniin "Vuonna 2000" (A Sequel to Looking Backward; or, "Looking Further Forward")*, jonka suomennoksen oli laatinut H. Karjalainen. Myös varovainen ja vanhoillinen Gummerus julkaisi näihin aikoihin yhteiskunnallisen teoksen. Kyseessä oli Walter Wyckoffin laaja kaksiosainen teos *American Workers*, joka ilmestyi Lauri Pihkalan suomentamana 1908 nimellä *Amerikan työmiehiä*.

Aikana, jolloin yhteiskunnallisista kysymyksistä tuli nopeasti yhä laajempien väestöryhmien kiinnostuksen kohteita, niitä alettiin käsitellä ja

lukea myös fiktiivisessä muodossa. *Yhteiskunnallisiksi romaanikirjailijoiksi* miellettiin englanninkielisistä kirjailijoista ennen kaikkea Upton Sinclair ja Jack London.

Londonin tuotannon kaksijakoisuus – yhtäältä suosittua ajanvietekirjallisuutta, toisaalta yhteiskuntakritiikkiä ja sosialismin propagointia – askarrutti eräitä poliittisesti asennoituneita kritikoita, esimerkiksi Yrjö Sirolaa ja Allan Walleniusta. Vaikka Londoniin työväenlehdissä ei suhtauduttukaan varauksettoman kiittävästi, hänestä syntynyt kuva oli sen piirissä kaikesta huolimatta vahvasti myönteinen. Tätä oli omiaan lisäämään Londonin esittämä kieltolaki vaatimus, joka oli tärkeä 1910-luvun suomalaiselle työväenliikkeelle. Niinpä Londonin Tuliliemen tuttavana (1914) oli Rautakoron ohella keskeisiä esille nostettuja yksittäisiä teoksia.

Toinen englanninkielinen yhteiskunnallinen kirjailija, joka jo ennen toista maailmansotaa oli tunnettu Suomessa, on *Upton Sinclair* (ks. myös s. 75). Hänen teostensa suomennuttaminen jäi vielä Londonin teoksiakin selvemmin työväen kustantajien huoleksi. Syynä lienee ollut se, että niissä ei ollut samanlaista laajaan yleisöön vetoavaa viihde-elementtiä kuin Londonin tuotannossa. Tosin ensimmäisen Sinclair-suomennoksen ehti julkaista WSOY; teos oli *Chicago*, joka ilmestyi 1906 kuten alkuteoskin. Kössi Kaatra julkaisi seuraavana vuonna Hanna Pispan suomennoksen teoksesta *A Captain of Industry* (1906) nimellä *Pörssiylimys*. Kirja ilmestyi uudelleen tittelipainoksena *Isak Julinilta* 1913.

Kaiken kaikkiaan Sinclairin romaaneja julkaistiin suomennoksina yhteensä 16 nimekettä, joihin sisältyvät Julinin tittelipainos sekä kahden romaanin samanaikaiset laitokset. Romaanit suomennettiin kaikki hyvin pienellä julkaisuviiiveellä, mikä osoittaa Sinclairin suosiota yleisön ja julkaisijoiden piirissä. Teoksista ei kuitenkaan otettu uusintapainoksia, mikä toisaalta on ollut yleinen käytäntö pienkustantajilla yleensä ja työväen kustantajilla erityisesti. Jo ensipainokset olivat suhteellisen suuria ja hinnat halpoja, joten uusintapainoksen sijaan oli yleensä varmempaa julkaista saman tai toisen tekijän muu kirja.

Sinclairista on aineistossa paljon vähemmän esittelyjä kuin Londonista. Yksi syy on varmasti, ettei Sinclairin teoksissa ollut samalla tavalla laajaan yleisöön vetoavia – seikkailullisia tai raattiusaiheisia – puolia kuin Londonilla. Sinclairin kirjailijakuvassa olikin keskeisenä yhteiskunnallinen tendenssi. Niinpä lähes ainoat maininnat ovatkin Arvostelevan kirjaluettelon palstoilla, joilla arvioitiin myöhemmät suomennokset. Kuningas Kivihiili sai myönteisen arvostelun, mutta teos *Kirjeitä Juddille* kielteisen, ja Lauri Pohjanpää murskasi romaanin *Taistelu Madridista* poliittisena propagandana. Sinclairin arvostelusta näissä portinvartijoissa näkyvät selkein niiden tyypilliset vaatimushorisontit; lehdissä vaiettiin epäsovinnasta kirjallisuudesta, ja Arvostelevan kirjaluettelon kriteerien hierarkiassa taas tärkeimpänä oli poliittinen hyväksyttävyyys, joka ajoi ohitse moraalisisista ja varsinkin esteettisistä ansioista.

Kirjallisia arvoja korostavan kriitikon näkemystä edustanee hyvin seuraava Alex Matsonin arvio Sinclairista 1930:

Niinkuin useimmat sosiaalisia parannuksia ajavat henkilöt Sinclair on huono ihmistuntija, ja siksi eivät hänen henkilönsä vaikuta eläviltä ihmisiltä, vaan nukeilta, joiden tehtävänä on valaista tekijänsä teorioja. Tällaisten romaaniin perusteella olisi taipuvainen sanomaan, että tendenssiromaanit eivät vain ole useimmiten huonoa kirjallisuutta, vaan että ne saattavat suorastaan vahingoittaa ajamaansa asiaa, sillä niiden kuvaama maailma eroaa siksi paljon todellisesta maailmasta, että lukijan usko niiden koskettamiin epäkohtiinkin helposti järkkyy.

Sinclair ei siis juurikaan esiintynyt suomalaisessa kirjallisessa julkisuudessa. Toisaalta, kuten Aimo Roininen (1987) toteaa, myös työväen lehdet kirjoittivat autonomian aikana vähemmän Sinclairista kuin Londonista. Nämä vähäiset arviot olivat kuitenkin yksimielisen myönteisiä. Roininen päätyykin "paradoksaaliselta kuulostavaan loppupäätelmään", että Sinclairista kirjoitettiin vähemmän kuin Londonista koska hänestä tarvitsi kirjoittaa vähemmän. (Roininen 1987, 487–488) Toisin sanoen Sinclairin teokset eivät kaivanneet samanlaista sovittamista odotushorisonttia vasten kuin Londonin kirjavampi tuotanto.

Sellaista kaunokirjallisuutta, jossa korostuu jokin ulkokirjallinen funktio, erityisesti pyrkimys aatteelliseen vaikuttamiseen, suomennettiin siis englannista runsaastikin erityisesti 1890-luvulta 1910-luvulle. Tämä ilmiö liittyy tuolloin vilkastuneeseen yhteiskunnalliseen toimintaan. On huomattava, että tähän ryhmään kuuluvalla kirjallisuudella, esimerkiksi Londonin, Sinclairin, Bellamyn, Holt Ingrahamin tai Bunyanin teoksilla, oli oma, porvarillisten kirjamarkkinoiden yleisöstä poikkeava ja osin sitä suurempikin yleisönsä. Toisaalta tuo kirjallisuus jäi paljolti vaille kirjallisuuden instituution tukea ja huomiota.

Yhteenvetoa

Tässä luvussa on pyritty hahmottelemaan vastausta kysymykseen, mihin suuntaan angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden profiili tutkimuksen kattamana aikana Suomessa muovautui. Hyvän vastaanoton sai valikointi- ja vastaanotto-prosessissa arvokirjallisuudesta romanttinen, tapahtumiltaan etäännytynyt kirjallisuus ja vakavahenkkinen, uskonnollisia elementtejä sisältävä kirjallisuus. Nuorisokirjallisuudesta taas saivat parhaan vastaanoton tyttökirjat, eläintarinat ja osin seikkailuromaanit. Samoin viihdekirjallisuudesta näyttävät – vertailussa Ruotsin käännöskirjallisuuteen – suhteellisesti parhaiten "menestyneen" seikkailuromaanit. Muusta kirjallisuudesta ovat saaneet hyvän myyntimenestyksen eräät uskonnolliset (Holt Ingraham, Lew Wallace) ja yhteiskunnalliset (Bellamy) romaanit. On kuitenkin huomattava, että ne levisivät pääosin kaupallisten kirjamarkkinoiden ulkopuolella.

Keskeistyneen kirjallisuuden joukossa näyttää nousevan esiin sellaisia piirteitä kuin jännittävyys, opettavuus, romantiikka (johon kuuluu muun

muassa etäisten paikkojen ja tapahtumien kuvaus), idylli, vakavahenkisyys, ristiriidattomuus ja Terry Eagletonin (1978) englantilaisessa kirjallisuudessa kuvaaman kaltainen organisistinen ihanne. Nämä piirteet eivät toki esiinny yhdessäkään kirjassa kaikki yhtä aikaa, mutta keskeistyneessä kirjallisuudessa näyttää esiintyvän useampia näistä piirteistä.

Vastaavasti näyttää huonosti menestyneen realistinen kirjallisuus, samoin yhteiskuntakriittinen tai siveellisesti arveluttavana pidetty kirjallisuus. Myöskään kokeileva kirjallisuus ei valikoitunut Suomeen. Nuorisokirjallisuudesta torjuttiin etenkin fantasiaa ja osa seikkailukirjallisuudesta, viihdekirjallisuudesta sai leikillinen kertomakirjallisuus suppean lukijakunnan. Teokset, joissa poeettinen funktio on alisteinen jollekin ulkokirjalliselle funktiolle, levisivät omia kanaviaan pitkin, ja niille ei kirjallisuuden instituutiossa omistettu huomiota.

VÄLITTÄJÄT JA ANGLOAMERIKKALAINEN KAUNOKIRJALLISUUS

Kustantajat

Edellä on hahmoteltu englannista suomennetun kaunokirjallisuuden mää-
rällistä kehitystä ja laadullista profiilia. Tässä luvussa pyritään tarkastele-
maan yksittäisten kustantajien toimintaa aineistoon kuuluvan kirjallisuuden
julkaisijoina sekä tuon toiminnan taustoja, erityisesti sitä, miten ulkomaista
kirjallisuutta on seurattu eri aikoina ja miten suhteet ulkomaisiin kustanta-
jiin ovat kehittyneet³².

Suomenkieliset yleiskustantajat

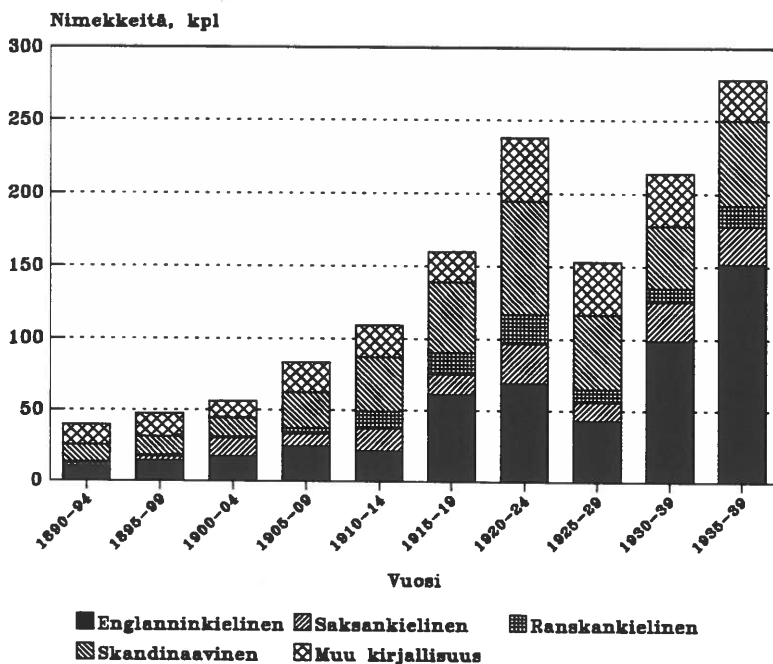
WSOY

Werner Söderström (1860–1914) aloitti 1878 kustannustuotantonsa, joka
käsitti aluksi joitakin niteitä suomennettua kaunokirjallisuutta. 1880-luvul-
la Söderström julkaisi myös useita huomattavia tietoteoksia, joista ajankoh-
taan nähden rohkein yritys oli Georg Weberin Yleisen ihmiskunnan histo-
rian suomennuttaminen. Jo 1880-luvun puolivälissä Söderström nousi G.
W. Edlundin ohi *maan suurimmaksi kustantajaksi*. 1890-luvulla hän ryhtyi
kustantamaan myös koulukirjoja sekä uskonnollista kirjallisuutta, jota hän
varsinkin viimeisinä vuosinaan suosi julkaisuohjelmassaan. Vuonna 1891
Söderström erotti ruotsinkielisen kustannustoiminnan omaksi kustan-
nusyhtiökseen. Emoyhtiön kehitystä kuitenkin hidastivat 1890-luvun kato-
vuodet ja niitä seurannut lamakausi.

Sairastuttuaan 1898 Söderström otti kirjallisen apulaisen, Jalmari Jäntin.
Vuonna 1904 kustannusliike muutettiin osakeyhtiöksi, jolloin kirjalliseksi
johtajaksi tuli *Jalmari Jäntti*. Vuosisadan vaihteesta lähtien Söderströmin
kustannustoimintaa leimasi kasvava varovaisuus ja uskonnollinen tendens-
si, jotka hidastivat liikkeen kehitystä. Jalmari Jäntin tultua 1914 toimitus-
johtajaksi liike siirtyi voimakkaan kasvun kauteen, jota vauhditti jyrkkä
kysynnän nousu. Myös 1930-luvun lamakauden aikana WSOY osoitti
vakavaraisuutta ja liiketaitoa liittämällä itseensä Schildtin suomalaisen
kustannustuotannon sekä Kirjan ja Minervan, joiden kustannusvarastot
tulivat olemaan hyödyllisiä lamakauden aikana.

Seuraava kuvio 10 näyttää WSOY:n kaunokirjallisen kustannustuotan-
non jakauman teosten alkuperän mukaan:

Kuvio 10. WSOY:n julkaisema suomennettu kaunokirjallisuus 1890–1939

Lähde: Werner Söderström Osakeyhtiön... 1953.

Kuviossa ovat mukana kaikki kaunokirjallisuuden lajit. Siitä voi nähdä, että lamasta huolimatta WSOY:n kustantaman kaunokirjallisuuden määrä ei itse asiassa laskenut 1930-luvulla. Jonkinlainen pudotus näkyy sen sijaan 1920-luvun loppupuolella.

Edelleen kuvioista 10 käy ilmi, että skandinaavisen kirjallisuuden osuus WSOY:n tuotannossa oli jatkuvasti vahva. Määrällinen huippu osui itsenäisyyden ajan alkuvuosiin, mutta koko tutkimusajan sen suhteellinen osuus pysyi varsin vakaana. WSOY välitti suomalaisille erityisesti norjalaista kirjallisuutta. Vuonna 1928 Yrjö A. Jäntti kirjoitti asiasta seuraavasti yhtiön historiateoksessa:

Norja (...) on nykypäivinäkin se kansakunta, jolla meille suomalaisille on eniten annettavaa. Ei ole epäilystäkään, etteikö Norja eräine suurine, parhaillaan luovine nimineen olisi Euroopan, ehkäpä maailman ensimmäinen kertomakirjallisuuden alalla. (Jäntti II 1928, 322)

Sen sijaan saksalaisen ja ranskalaisen kirjallisuuden osuus ei WSOY:llä ole ollut kovinkaan suuri. Myös niin sanotun saksalaissuuntauksen aikana 1930-luvulla nousi saksasta suomennetun kirjallisuuden suhteellinen osuus

vain hiukan.

Englannista suomennettu kirjallisuus oli WSOY:n tuotannossa jo vuosisadan vaihteessa niukasti suurin ryhmä. Kuitenkin sen määrässä tapahtui äkkijyrkkä nousu ensimmäisen maailmansodan vuosina, tarkemmin sanoen vuodesta 1915 alkaen. Nousu jatkui vielä 1920-luvulla, joskin se hidastui. Vuodesta 1930 alkaen WSOY näyttää julkaiseen englannista suomennetun kirjallisuuden uusintapainoksia erittäin runsaasti. Tähän on kaksikin syytä. Ensinnäkin Bernin sopimuksen nostettua käännöskirjallisuuden julkaisemisen kustannuksia ja lamakauden alettua kustantajat yleensäkin pyrkivät hyödyntämään vanhaa varastoaan mahdollisimman paljon. Toiseksi WSOY oli kasvattanut tuota varastoa myös ostamalla eräiden vaikeuksiin joutuneiden kustannusliikkeiden – ainakin Schildtin, Kirjan ja Minervan – kustannustuotteiden varastot oikeuksineen. Varsinkin Kirjalta siirtyneen varaston ansiosta WSOY:llä oli mistä ottaa, ja tuo aineisto oli juuri lamakauden yleisöön menevää viihteellistä kirjallisuutta.

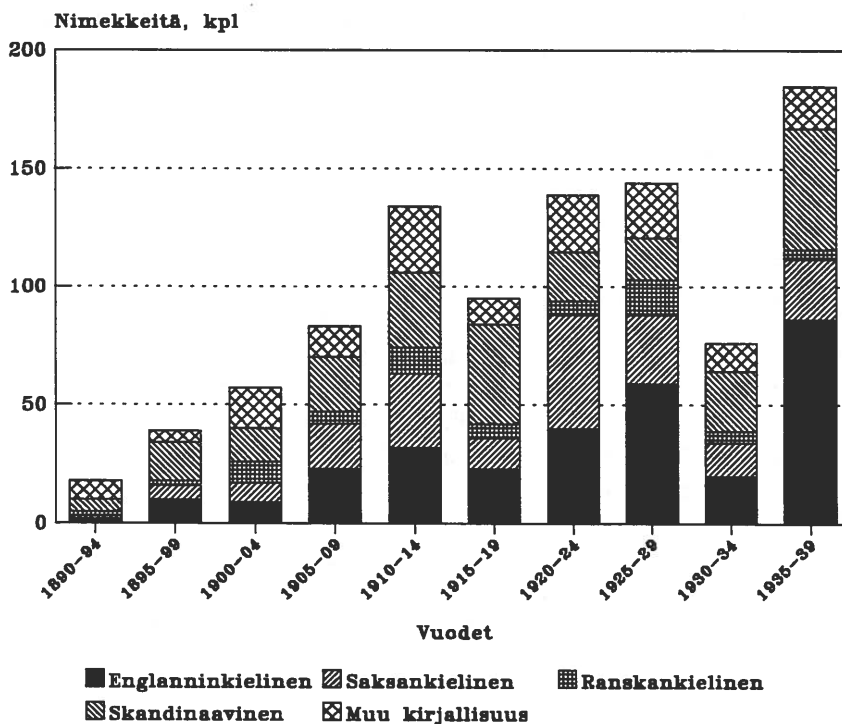
Toisaalta WSOY julkaisi vuodesta 1933 alkaen myös uusia angloamerikkalaisten kirjojen suomennoksia ajankohtaan nähden runsaasti vuodesta 1933 alkaen. Vuosikymmenen loppua kohti tämä WSOY:n angloamerikkalainen suuntaus voimistui niin, että kaikkiaan yhtiö julkaisi 1930-luvullakin keskimäärin kymmenen uutta englannista suomennettua kirjaa vuosittain. Alkuaan englanninkielisen kirjallisuuden osuus nousi 1930-luvun lopulla jopa yli puoleen kaikista suomennoksista.

WSOY:n julkaisemassa angloamerikkalaisessakin kirjallisuudessa heijastui yhtiön jo varhain harteilleen ottama kansalliskustantamon rooli. Sen ohjelmistoa sävytti pitkään 1800-luvulta periytynyt kirjallisuuskäsitys, jollaista Arvostelevan kirjaluettelonkin arviot kuvastavat. Yhtiön julkaisema angloamerikkalainen kaunokirjallisuus jakautui kolmeen ryhmään: vakavahenkinen kaunokirjallisuus, tutut klassikot (Scott, Dickens, Lew Wallace, Mrs. Charles, Bulwer-Lytton) ja nuorisokirjallisuus. Yhtiön ilmaisema pyrkimys valikoida ohjelmistoonsa korkeatasoista viihdettä vastasi sen toimintaa paremmin kuin muilla kustantajilla. Yleisiä painopistealueita WSOY:n julkaisemassa viihteessä olivat historialliset romaanit, klassiset seikkailukertomukset ja uskonnollis-moralistiset rakkauskertomukset. Sen sijaan uudempaa seikkailu-, salapoliisi- ja rakkausviihdettä yhtiö otti ohjelmistoonsa vain varovasti. Vastaavasti WSOY torjui muita jyrkemmin ajan-kohtaisen – varsinkin modernistisen ja yhteiskuntakriittisen – kirjallisuuden.

Otava

Kustannusosakeyhtiö Otava syntyi 1890 tyydyttämään pääkaupungin suomenkielisen kustannusliikkeen tarvetta. Pääsyyksensä yhtiön perustamiseen oli tyytymättömyys pääkaupungin ruotsinkielisten kustantajien piittaamattomuuteen suomenkielisestä tuotannosta (ks. Koskimies 1946, 16–27). Yhtiötä johti 1892–1938 yksi mies, Alvar Renqvist. Otavan tuotanto

Kuvio 11. Otavan julkaisema suomennettu kaunokirjallisuus 1890–1939

Lähde: Kustannusyhtiö Otavan... 1965.

laajeni jo varhain käsittämään oppikirjoja ja useita tietokirjallisuuden lajeja; suuryrityksistä mainittakoon osallistuminen yhdessä WSOY:n kanssa Tietosanakirja Oy:öön 1906–24.

Ensimmäisenä suomalaisista kustantamoista Otava alkoi 1800-luvun puolella kiinnittää huomiota uudenaikaisiin markkinointikeinoihin. Tällaisia olivat halpakirjasarjat, joista ensimmäinen oli vuosina 1893–1914 ilmestynyt Otavan Helppohintainen Kirjasto. Edelleen Otava pyrki jo varhain varastokierron tehostamiseen muun muassa Otavan lukurenkaalla ja alennusmyynneillä.

Otavan kaunokirjallisen tuotannon jakauma alkuperän mukaan (ks. kuvio 11) osoittaa, että skandinaavinen kirjallisuus oli Otavankin käännösohjelmassa suhteellisen vahvassa asemassa. Saksankielisen kirjallisuuden huipukausi sattui Otavan ohjelmistossa hiukan yllättäen heti itsenäisyyden ensi vuosikymmenelle. Suurimman osan siitä muodosti Hedwig Courths-Mahlerin ja Rudolph Stratzin teosten tapainen viihteellinen romaanikirjallisuus. Sen sijaan 1930-luvulla saksalaisen kirjallisuuden osuudessa ei tapahtunut mainittavaa nousua. Ranskankielisen ja heimokansojen kirjallisuuden suo-

mennoksia Otava julkaisi tasaisen harvaan tahtiin. Muun kirjallisuuden määriä nostivat 1920-luvulla Tagore-suomennokset.

Englanninkielisen kirjallisuuden suomennosten määrissä tapahtui hidasta kasvua suurlakkoa seuranneina vuosina, mutta varsinaisesti ne nousivat suurimmaksi ryhmäksi 1920-luvun lopulla. Niiden absoluuttinen määrä putosi kuitenkin lähes olemattomiin vuosina 1930–32. Uusi ja erikoisen jyrkkä nousu tapahtui sitten vuosina 1937–39, samaan aikaan kuin WSOY:nkin tuotannossa. Muutokset Otavan julkaiseman englanninkielisen kirjallisuuden suomennosten määrissä olivat jopa jyrkemmät kuin WSOY:llä. Tämä tosin johtuu paljolti siitä, että Otava suomennutti englannista enimmäkseen viihdekirjallisuutta.

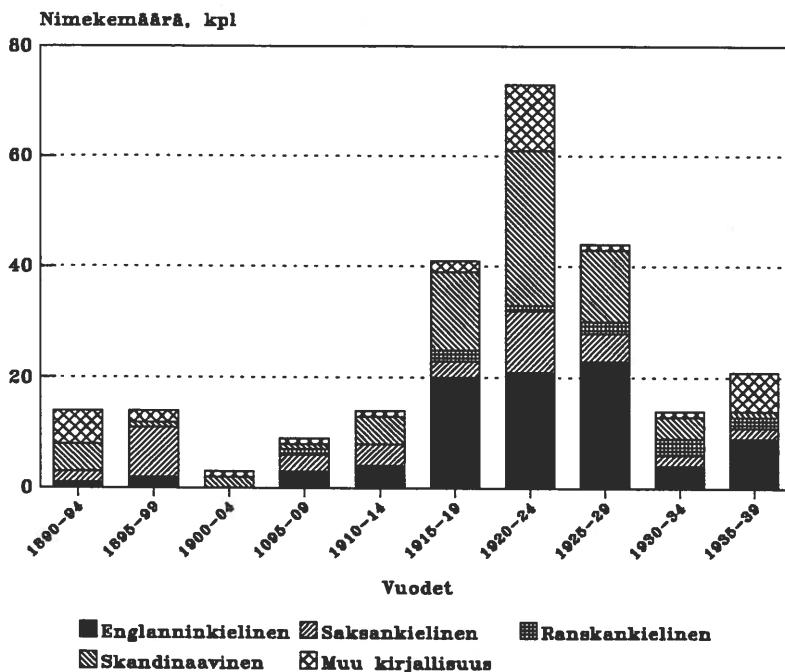
Otavan kirjasarjoissa olivat keskeisellä sijalla halpojen viihdekirjojen sarjat. Niiden varhainen edeltäjä – hinnaltaan ei vielä yhtä halpa – oli Otavan helppohintainen kirjasto (1–202, 1893–1914), jossa ilmestyi myös suosittua korkeakirjallisuutta, muiden muassa Rudyard Kiplingin, Arthur Conan Doyleen, Charles Dickensin, Mark Twainin ja Walter Scottin teoksia. Myös varsinaisten halpakirjojen sarjan aloitti vuonna 1911 juuri Otava 50-pennin kirjastollaan (1–121, 1911–17), joka sai lukuisia seuraajia rahan arvon muuttuessa. Sisällöiltään Otavan halpasarjat olivat varsin viihteellisiä.

Otava muistutti angloamerikkalaisen kirjallisuuden profiililtaan WSOY:tä. Molemmilla oli korkeakirjallinen rooli, ja molemmat suosivat klassista kertomakirjallisuutta ja nuorisokirjallisuutta. Otavassakaan ei seurattu uusinta ulkomaista kirjallisuutta; tilanne parani vasta 1930-luvulla. Selkeä ero yhtiöiden välillä kuitenkin oli, että Otava julkaisi korkeakirjallisesta profiilistaan huolimatta selkeää formulakirjallisuutta puhtaasti kannattavuuden takia.

Gummerus

K. J. Gummerus (1840–98) perusti kustannusliikkeensä 1872, ja sen tuotannon ytimen muodostivat pitkään hengellinen kirjallisuus ja aikakauslehdet. Myös oppikirjoista tuli tärkeä osa yhtiön tuotantoa. 1800-luvun puolella kustannettu kaunokirjallisuus sen sijaan oli lähinnä didaktis-hengellistä kirjallisuutta. K. J. Gummeruksen 1898 tapahtuneen kuoleman jälkeen yhtiö oli pitkään varsin epävarmassa tilassa. Vuonna 1906 siitä tuli osakeyhtiö. Vielä 1910-luvulle saakka yhtiössä vaikutti 1800-luvulta periytynyt kristillis-siveellinen henki. Vasta Sakari Kuusen tultua toimitusjohtajaksi 1916 Gummeruksen historiassa alkoi vakaampi kausi, jona myös kaunokirjallisuuden julkaisumäärä lisääntyi. Toiminnan pitkäjänteisyyttä tosin häiritsivät osake-enemmistön useaan otteeseen tapahtuneet siirrot. Varsinainen kulta-aika Gummerukselle koitti kirjallisessa mielessä vasta 1930-luvulla, jolloin se kustansi erityisesti kotimaista laatukirjallisuutta mutta myös ajankohtaisen maailmankirjallisuuden suomennoksia. Kirjallisen pääoman kartunta tapahtui kuitenkin aineellisen pääoman kustannuk-

Kuvio 12. Gummeruksen julkaisema suomennettu kaunokirjallisuus 1890–1939

Lähde: K. J. Gummerus Osakeyhtiön kustannustuotanto... 1972.

sella: toisen maailmansodan syttyessä yhtiö oli konkurssin partaalla. (Leino-Kaukiainen 1990, 163-166)

Gummeruksen suomennoskirjallisuus (ks. kuvio 12) muodosti vain vähäisen osan yhtiön koko kustannustuotannosta aina autonomian ajan lopulle saakka. 1800-luvun lopun vaatimattomasta nimekemäärästäkin suurin osa ilmestyi 1889–97 julkaistussa sarjassa Pieni novellikirjasto, jonka kukin osa koostui muutamasta novellista. Ne olivat lähes kaikki saksalaisperäisiä uskonnollishenkisiä kertomuksia. Suurin käännöskirjatuotanto osui Gummeruksella ensimmäisen maailmansodan vuosiin ja 1920-luvun alkuun. Kirja-alan yleiset vaikeudet 1930-luvulla näyttävät vaikuttaneen erityisen selvästi Gummeruksen käännöskirjallisuuteen, joka ei elpynyt samalla tavalla kuin suurempien kustannusliikkeiden tuotanto. Tosin tähän oli myös sisäisiä syitä.

Mainitun tuotantohuipun aikana Gummerus julkaisi varsin runsaasti skandinaavisen ja englanninkielisen, jonkin verran myös saksalaisen kirjallisuuden suomennoksia. Näistä englanninkielisen kirjallisuuden määrä laski muita hiukan hitaammin. Kielialueittainen jakautuma oli Gummeruksella vielä kapeampi kuin Karistolla. Gummeruksen kirjallinen kulta-aika olikin käännöskirjojen osalta lähinnä laadullinen, ei määrällinen.

Kaunokirjallisessa tuotannossaan Gummerus ei suosinut kirjojen liittämistä sarjoihin. Tämä liittyy siihenkin seikkaan, että ennen Sakari Kuusen aikaa yhtiön tuotannossa ei kaunokirjallisuudella ollut merkittävää sijaa, ja "kultakaudellaan" yhtiö korosti kustannustuotteiden erityistä kirjallista arvoa. Varhainen sarja tosin oli Kyläkirjaston kuvalehden B-sarjan novelli-osasto (1–8, 1889–96). Myöhemmistä sarjoista mainittakoon Gummeruksen romaaneja (1–10, 1920–21) ja Gummeruksen nuorten kirjasto (1–65, 1929–40). Angloamerikkalaisen kirjallisuuden välittäjänä Gummerus ei poikennut laadullisesti suurista kustantajista. Myös Gummerus otti ohjelmistoonsa joitakin "omia" kirjailijoita ja anglosaksista nuorisokirjallisuutta. Selvin ero suuriin kustantajiin verrattuna oli pienemmästä tuotannosta johtuva satunnaisuuden leima.

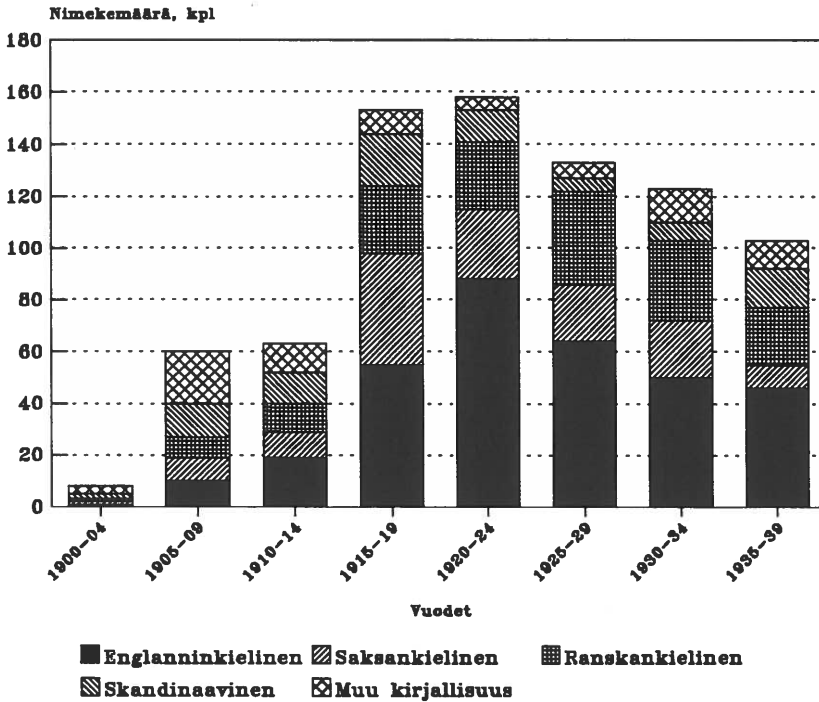
Karisto

Kariston perustivat 1900 Arvi A. Karisto (1879–1923) ja Aug. Boman julkaisemaan Nuorison Joulu -lehteä. Sen ohella he alkoivat julkaista muutakin lukemistotyyppistä kirjallisuutta ja vähitellen myös kaunokirjallisuutta. Erityisesti seuranäytelmistä tuli yhtiön keskeinen tuotannonala. Vuonna 1906 Boman myi osuutensa Karistolle, jolloin yhtiön nimeksi tuli Arvi A. Kariston kustannusliike. Seuraavina vuosina yhtiön kaunokirjallinen tuotanto lisääntyi ja mukaan tuli myös käännöskirjallisuus, jonka osuus kasvoi jyrkästi maailmansodan aikana. Vuonna 1915 tuli yhtiön kirjalliseksi johtajaksi Väinö Hämeen-Anttila (1878–1942), joka sitten lähes kolmen vuosikymmenen ajan ohjasi yhtiön toimintaa vahvalla kädellä. Kustannusliikkeeseen yhdistettiin 1918 Kariston muut yritykset, muiden muassa kirjapaino ja kirjansitomo; yhteiseksi toiminimeksi tuli Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.

Kuviosta 13 näkyy Kariston käännöskirjallisuuden jakauma alkuperän mukaan. Se osoittaa, että Kariston suomennosten kirjo on kapeampi kuin WSOY:llä tai Otavalla. Suomenruotsalaista, heimokansojen kirjallisuutta ja ryhmään "muu" sijoitettavaa kirjallisuutta yhtiö julkaisi varsin vähän. Saksan- ja ranskankielistä kirjallisuutta Karisto julkaisi suhteellisesti enemmän kuin suurkustantajat; sen sijaan skandinaavisen kirjallisuuden osuus oli vähäinen ja sen suhteellinen osuus laski itsenäisyyden aikana entisestään.

Saksankielistä kirjallisuutta Karisto julkaisi vuodesta 1915 noin vuoteen 1923 varsin runsaasti, minkä jälkeen sen määrä jatkuvasti väheni, myös 1930-luvulla. Ranskankielistä kirjallisuutta yhtiö kustansi tasaisen paljon. Itse asiassa määrät olivat yllättävänkin korkeat, mutta niitä selittää se, että Kariston "suosikeista", joiden tuotantoon se todella keskittyi, kaksi oli ranskankielisiä. Nämä olivat Jules Verne ja Alexandre Dumas. *Englanninkielisen kirjallisuuden* määrä alkoi nousta 1910-luvun mittaan, erityisen paljon vuodesta 1917 lähtien. 1930-luvulla englannista suomennetun kirjallisuuden määrä laski suunnilleen saman verran kuin Otavalla ja jyrkem-

Kuvio 13. Kariston julkaisema suomennettu kaunokirjallisuus 1900–39

Lähde: Arvi A. Karisto osakeyhtiö... 1978.

min kuin WSOY:llä. Vuosikymmenen lopussakin siinä oli nähtävissä nousua vain uusintapainosten osalta, toisin kuin suurempien kustannustalojen tuotannossa.

Kariston kaunokirjallisen kustannustuotannon leimaa-antavin piirre oli tuotannon sijoittaminen *kirjasarjoihin*. Tämän markkinointikeinon korostuminen on erityisesti Väinö Hämeen-Anttilan ansiota; mallin hän lienee tuonut Yhdysvalloista, missä hän vuosisadan vaihteessa oli perehtynyt kustannusalaan. Tosin jo ennen hänen aikaansa oli Karistossa perustettu viihdekirjallisuudelle pari sarjaa: Salapoliisiseikkailuja (1–10, 1907–08), jonka kirjoista vain yksi on tunnistettavissa englannista suomennetuksi, ja Seikkailuromaaneja (1–13, 1908–10), jossa ilmestyi lähinnä ranskalaista salapoliisikirjallisuutta, joukossa neljä englannista suomennettua teosta. Jo nimellään ilmaisi huokeutensa 1912 alkanut sarja Kariston 50 pennin romaaneja, jota ilmestyi sata numeroa vuoteen 1916. Englannista suomennetut kirjat olivat pääosin viihdettä, poikkeuksina yksi teos Twainilta, Conradilta, Scottilta ja Cooperilta. Rahan arvon laskiessa sarja sai jatkuvasti

uusia seuraajia.

Pääosa Kariston monilukuisista sarjoista sisälsi formulaviihdettä. Osittaisena poikkeuksena tähän olivat Kariston 20 markan sarja (1928–40), joka sisälsi angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta John Erskinen, James Hiltonin ja Sheila Kaye-Smithin teoksia sekä Goldsmithin klassisen pääteoksen Wakefieldin pastori, sekä Uusia romaaneja -sarja (1–50, 1926–40), jossa ilmestyi Warwick Deepingin, P. G. Wodehousen, Sheila Kaye-Smithin, Rosamund Lehmannin, Thornton Wilderin ja James Hiltonin -teoksia.

Kustannusyrittäksenä mielenkiintoinen oli Suomen kansan kirjakerho (1. sarja 1–23, 1936–40; 2. sarja 1–36, 1937–41³³), jossa pyrittiin yhdistämään ajankohtaisuus ja laatu. Englannista suomennetun kirjallisuuden yleispiirre oli ”vakavuus”: mukana oli James Hiltonin, Millen Brandin ja Rebecca Westin teokset sekä Enid Bagnoldin sairaalaromaani. Otavan samansuuntaisten kokeilujen ohella se oli myöhempien kirjakerhojen edeltäjä, joskaan sen kirjat eivät levinneet tilausten kautta yhtiön toivomalla tavalla. Yrityksenä se kuitenkin todistaa Kariston edelläkävijän asemasta kustannustoiminnan uusien menetelmien omaksujana.³⁴

Erikseen on mainittava kaksi sarjaa, joilla oli korkeakirjallinen profiili. Kirjallisia pikkuhelmiä -sarjaa (1908–11) ilmestyi 47 numeroa. Sarjaan otettiin järjestelmällisesti maailmankirjallisuuden tunnettujen kirjailijoiden teoksia, mutta itse teokset olivat suhteellisen vaatimattomia. Sarja saikin niivan vastaanoton. Yksimielisen ylistävä oli sen sijaan Kariston klassillisen kirjaston saama vastaanotto. Sarjaa ilmestyi 1918–63 peräti 70 numeroa, ja se sisälsi kirjallisuuden historian merkkiteoksia antiikista ja renessanssista aina Tšehoviin saakka. Englantilaista ”klassillista” kirjallisuutta edustivat vain George Gordon Byron, Samuel Richardson, Oliver Goldsmith, Charles Dickens, Elizabeth Gaskell, Henry Fielding sekä Charles ja Mary Lamb. Pääpaino oli Dickensin tuotannossa, josta on sarjassa peräti neljä romaania.

Nuorisokirjallisuudella oli myös Kariston ohjelmistossa merkittävä osa. Pitkäaikaiseksi muodostui sarja Kariston nuorisonkirjoja, jossa 1915–42 ilmestyi 117 numeroa. Englannista suomennettujen kirjojen joukossa oli erityisen hyvin edustettuna Edgar Rice Burroughsin mutta myös Frederick Marryatin tuotanto. Itsenäisyyden ajan alkuvuosien tyyppinen kasvatusihanne näkyy myös erään Kariston kirjasarjan nimessä: Partiolaisen kirjastossa (1–7, 1917–20) ilmestyi vain englannista suomennettuja kirjoja (tekijöinä Rudyard Kipling, Gene Stratton-Porter, Mayne Reid, E. Le Breton-Martin, C. G. D. Roberts ja George Wilbur Peck). Pojille oli suunnattu myös 10 markan nuorisonsarja (1–17, 1937–39).

Karisto harjoitti ajankohtaan nähden määrätietoista kustannuspolitiikka, mikä näkyy myös tämän tutkimuksen aineistossa. Se pyrki yhdistämään kulttuuripääoman hankinnan tehokkaaseen viihteeseen julkaisuun ja markkinointiin. Samalla se julkaisi sotien välisenä aikana myös jonkin verran uudempaa anglosaksista romaanikirjallisuutta.

Viihdekustantajat

Viihde alkoi eriytyä omaksi kirjallisuuden lajikseen yleisessä tietoisuudessa vasta 1890-luvulla. Aluksi sitä kustansivat etupäässä pienkustantamot - kirjapainot, sanomalehdet, kirjakaupat, yksityishenkilöt tai muut pienkustantajat. Vasta autonomian ajan viimeisellä vuosikymmenellä alkoi syntyä *viihdekirjallisuuteen erikoistuneita kustannusliikkeitä*, mikä kehitys vahvistui itsenäisyyden alettua.

Varhaisina viihdekirjallisuuden kustantajina voidaan pienin varauksin kuitenkin pitää jo Otto Andersinin ja Isak Julinin kustannusliikkeitä. *Otto Andersin* aloitti kustannustoimensa Artturi Virtasen (1958, 233) mukaan jo viime vuosisadan loppupuolella ja liitti liikkeeseensä oman kirjapainon 1895. Liike kustansi ensi sijassa huokeaa kansankirjallisuutta ja osti ahkerasti toimintansa lopettavien kustannusliikkeiden jäännösvarastoja. Andersinilta on tämän tutkimuksen aineistossa peräti 26 teosta 28 painoksena. Uusintapainoksia Andersin ei siis kustannustuotteistaan juurikaan ottanut. Suurin osa Andersinin julkaisemista teoksista on viihdekirjallisuutta; erityisen runsaasti hän julkaisi Conan Doylein ja "Texas Jackin" kertomuksia sekä lisäksi Henry Rider Haggardin, J. K. Jeromen, Clifford Halifaxin, Arthur Morrisonin, Fred Wilkinsin ja Richard Marshin romaaneja, yhden kultakin. 1800-luvulla aloittaneille viihdekirjallisuuden kustantajille ominaiseen tapaan Andersin julkaisi myös hengellistä kaunokirjallisuutta, muun muassa John Bunyanin, Joseph Holt Ingrahamin, W. Melvillen ja Flora Annie Steelin tuotantoa. Andersin tuotti luettavaa laajalle yleisölle sen lukutottumusten muutosvaiheessa ja tuli itsekin myötävaikuttaneeksi tuohon muutokseen.

Toisen varhaisen viihdekustantajan *Isak Julinin* (1879–1950) kustantamia teoksia on aineistossa 14, mutta niistä on ainakin kuusi teosta muilta ostettujen teosten tittelipainoksia. Niiden lisäksi Julin julkaisi neljä vihkosta salapoliisikertomuksia (yksi M. McDonnell Bodkinin ja kolme Arthur Conan Doylein), Setä Tuomon tuvan kuvakirjana, George Wilbur Peckin Kepposia (1911), kokoelman Mark Twainin humoreskeja (1911) sekä ilman painovuotta ilmestyneen Juudaksen rovon. Julinin oma tuotanto oli siis hyvin "helppohintaista" ja kirjallisilta tavoitteiltaan vaatimatonta. Ainoastaan ostamiensa kustannustuotteiden varastojen mukana hän hankki myös laajempia angloamerikkalaisten teosten suomennoksia (Joseph Holt Ingrahamin, Jack Londonin, Upton Sinclairin, Mark Twainin ja Thomas Henry Lawsonin romaanit, yksi kultakin).

Andersinin ja Julinin toimintaan verraten jo huomattavasti laajemman viihdekirjallisuuden kustannustoiminnan aloitti 1902 *Yrjö Weilin*. Ennen 1911 rahoitusvaikeuksien vuoksi tapahtunutta vararikkoa hän ehti kustantaa yli kolmesataa teosta, mikä osoittaa Weilinin yritteliäisyyttä ja hänen toimintansa laajuutta. Hänen kustannustuotteidensa joukossa on runsaasti alkuperäistä ja suomennettua kaunokirjallisuutta, aivan erityisesti näytelmiä, jotka Weilin sijoitti sarjaan Näytelmäkirjasto. Lisäksi hän kustansi

muun muassa oppikirjoja.

Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden suomennoksia Weilin kustansi yhteensä 23 teosta 26 painoksena. Mukana tässä luvussa on yksittäisiksi teoksiksi muutettuna sarja Kevyttä lukemista, jossa ilmestyi Dick Donovanin, Arthur Conan Doyle ja M. Mc Donnell Bodkinin salapoliisikertomuksia. Lisäksi Weilin kustansi yksittäisinä teoksina McDonnell Bodkinin ja Arthur Conan Doyle ja Nick Carterin, David Christie Murrayn, Mrs. Alexanderin, Mayne Reidin ja kanadalaisen Onoto Watannan (oik. Winifred Reeven) teoksia. Weilin julkaisi myös nuorisokirjallisuutta, Setä Tuomon tuvan nuorisomukaelman ja Amerikkalaisen kuvakirjan, Brandon Thomasin Suomessakin suosittu komedian Charleyn tati (1906) ja Lafcadio Hearmin Idän ääreltä (1908). Pääpaino Weilin tuotannossa oli kuitenkin viihdekirjallisuudessa, erityisesti salapoliisikertomuksissa.

Kustannusliike Minerva Oy:n perusti 1917 kirjakauppias P. V. Lönngren. Se kustansi aluksi ajankohtaisia sotaseikkailukuvauksia ja sittemmin enimmäkseen suomennettuja jännitys- ja rakkausromaaneja. Koko yhtiön elinajan sen johtajana toimineen Lönngrenin kuoleman jälkeen 1934 yhtiö lakkautettiin, ja sen varsin laajan kustannusvaraston oikeuksineen osti WSOY. (Virtanen 1958, 236)

Kuviossa 14 näkyvät Minervan kustantaman suomennetun kaunokirjallisuuden ensipainosten suhteelliset osuudet kielialueittain Anne Sjöströmin laskelmien mukaan.

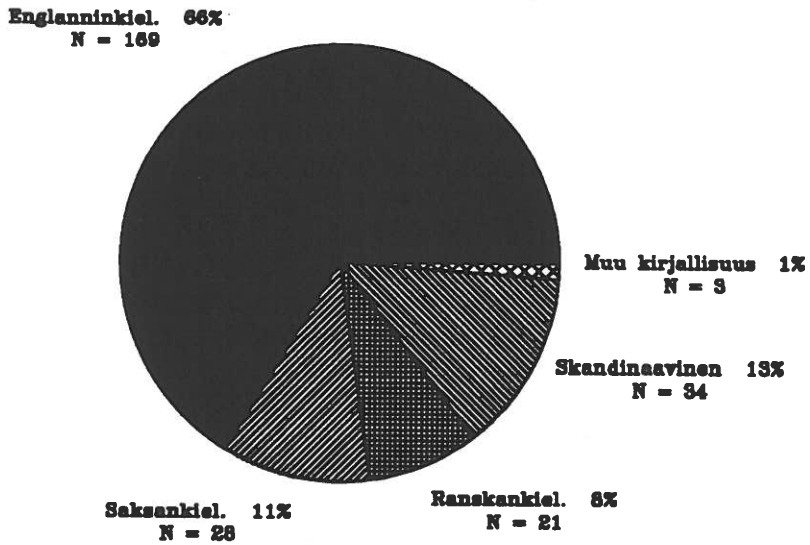
Neljänä ensimmäisenä toimintavuonnaan Minerva näyttää etsineen linjaansa, ja suomennetun kirjallisuuden määrä kasvoi hitaasti mutta varmasti. Tuolloin vielä englanninkielisen kirjallisuuden määrällinen etumatka ei ollut selvä; itse asiassa skandinaavista kirjallisuutta suomennettiin varsin runsaasti. Vuodesta 1923 yhtiö kuitenkin suuntautui voimakkaasti angloamerikkalaisen viihdekirjallisuuden julkaisemiseen; niinpä sen osuus yhtiön kaunokirjallisesta tuotannosta oli yhteensä peräti 66 prosenttia.

Aikalaisen silmissä Minerva oli roskakirjojen kustantaja, jonka suomennosten tasoa pidettiin kehnona. Samanlaisen maineen sai niskoilleen osin myös Kustannusyhtiö Kirja, vaikka se kustannustuotantonsa rakenteen puolesta itse asiassa oli yleiskustantaja. Kuitenkin myös sen tuotannossa keskeinen sija oli angloamerikkalaisella viihdekirjallisuudella.

Kustannusosakeyhtiö Kirja perustettiin 1912, jolloin se ryhtyi jatkamaan kahden kustantajan, Yrjö Weilin ja Kustannus Oy Kansan, toimintaa. Kirjan ohjelmiston pääosan tulivat muodostamaan kolme aluetta: kotimainen kirjallisuus, suomennettu kaunokirjallisuus ja oppikirjat. Vuosina 1916–24 WSOY omisti Kirjan osake-enemmistön. Suhteen seurausta oli, että WSOY antoi sille kustannettavaksi teoksia, joita se ei itse ehtinyt tai voinut kustantaa, muiden muassa Sillanpään ja Hamsunin romaaneja. (Jäntti II 1928, 222) Mahdotonta ei ole, että Kirjan kontolle siirtyi myös viihdekirjallisuutta, jota WSOY ei ehkä halunnut julkaista omissa nimissään.

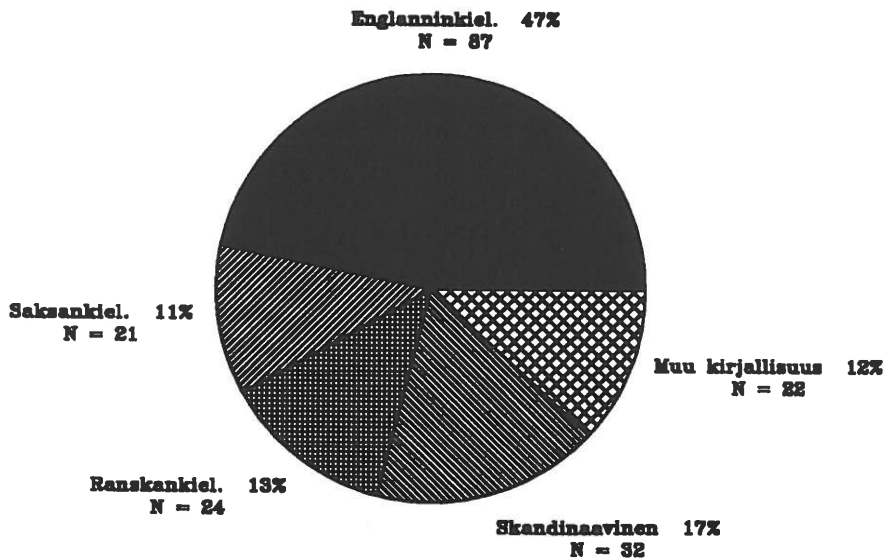
Kuviosta 15 on nähtävissä, että Kirjan käänöskirjatuotannosta lähes

Kuvio 14. Minervan julkaisema suomennettu kaunokirjallisuus 1919–31

Lähde: Sjöström 1987, 60

Kuvio 15. Kirjan julkaisema suomennettu kaunokirjallisuus 1919–31

Lähde: Sjöström 1987, 62

puolet oli angloamerikkalaista perua. Saksan-, ranskankielisen kirjallisuuden sekä "muiden" osuudet olivat melko tasaiset ja muodostivat yhteensä kolmanneksen Kirjan tuotannosta.

Kustannus Oy Ahjo perustettiin 1917, ja sen toiminta muodostui voimakkaan kirjallisuuden kysynnän ansiosta varsin laajaksi. Yhtiö keskittyi kaunokirjallisuuden suomennoksiin, joiden joukossa oli 21 englannista suomennettua teosta. Pääosin ne olivat kevyttä viihdettä – Marie Corellin, Victor Bridgesin, E. P. Oppenheimin, C. T. Bradyn ja C. N. & A. M. Williamsonin teoksia. Joukossa oli tosin arvostetumpienkin kirjailijoiden – Bret Harten, Gene Stratton-Porterin, Wilkie Collinsin, Arthur Conan Doylen ja Edgar Allan Poen – teoksia, jotka olivat kuitenkin viihteellisiä nekin. Suurin osa Ahjon angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennoksista ilmestyi vuosina 1919 ja 1920; 1921 ilmestyi enää kolme uusintapainosta. Todennäköisesti menekin vähentymisen vuoksi Ahjo lakkautettiin 1924.

Satakunnan kirjateollisuus aloitti 1919 kustannustoiminnan, joka käsittää yli 200 nimekettä kaunokirjallisuutta, nuorisokirjoja, näytelmiä ja tietokirjoja. Englanninkielisen kaunokirjallisuuden suomennoksia yhtiö julkaisi 19 nimekettä vuosina 1921–38. Ne olivat lähinnä rakkaus- tai salapoliisiromaaneja. Joukossa on ensimmäinen Agatha Christie -suomennos Odottamaton ratkaisu (1929), T. E. Lawrencen Erämaan kultaa (1928), Anita Loosin bestseller "Mutta herrat naivat tummaverisiä" (1928), sekä neljä nidettä Harry Ashton-Wolfen todellisuus pohjaisia rikoskertomuksia (1929–34). Yhtiö suomennutti yllättävänkin uutta kirjallisuutta myös vuoden 1928 jälkeen, jolloin julkaisemiseen tarvittiin tekijän lupa. Viihdekustantajille ominaiseen tapaan yhtiö ei ottanut teoksistaan uusia painoksia.

Viihdekustantajista etenkin Andersinin ja Julinin toiminta muodostaa välivaiheen siirryttäessä laajalle yleisölle suunnattuun tuotantoon. Myöhemmät viihdekustantamot olivat leimallisesti konjunktuurikustantamoja, jotka joutuivat lopettamaan toimintansa kannattavuuden heikentyessä. Etenkin Minerva, Kirja ja Satakunnan kirjateollisuus julkaisivat aikanaan merkittävän osan Suomessa ilmestyneestä angloamerikkalaisesta suomennoskirjallisuudesta.

Aatteelliset ja hengelliset kustantajat

Kustannustoiminnan laajetessa ja erikoistuessa 1800-luvun loppuvuosina syntyi paljon myös kustannusliikkeitä, joille julkaisutoiminta ei ollut tärkein päämäärä vaan *väline jonkin aatteellisen päämäärän toteuttamiseen*. Niiden tuotannossa oli tietokirjallisuuden ohella usein hyvinkin keskeinen osa kaunokirjallisuuden keinoja – erityisesti kertovaa esitystä – käytävällä, usein lyhytmuotoisella ja aina halpahintaisella opetus- ja valistuskirjallisuudella. Niiden vahva puoli olivat tehokkaat levityskanavat ja vakaa taloudellinen asema. Niiden sanoman voi olettaa tavoittaneen varsin erilaisen yleisön kuin kaupallisten tai aatteellisten kustantajien tuotannon.

Erilaisen yhteiskunnallisen valistustoiminnan järjestäytyessä 1800-luvun lopulla tuli siitä vastanneiden liikkeiden ohjelmistossa yhä keskeisemmälle sijalle kirjankustannustoiminta. Keskeinen vaikuttaja tällä alueella oli *Kansanvalistusseura*, joka julkaisi ensi sijassa halpaa, tietopuolista kansankirjallisuutta. Tämän tutkimuksen piiriin kuuluu Kansanvalistusseuran tuotannosta pari pientä kirjasta, Henry Harperin Kuvallisia kirjeitä itämailta lapsilleni ja Campen Defoe-mukaelma Robinson nuorempi, molemmat 1889, sekä Bunyanin Kristityn vaellus “taikalyhtyesitelmäksi” muokattuna 1903.

Kustannusosakeyhtiö Valistus julkaisi Siviä Heinämaan Defoe-mukaelman Risto Roopenpoika (1911) lukuisine uusintapainoksineen sekä J.F. Cooperin Ruohoaavikon 1920 ja A.L.O.E.:n Toisten kengissä (uusintapainoksena) 1928. Yllättävämpää on, että Valistus julkaisi 1919–21 kolme yhdysvaltalaisen Edward S. Ellisin – “dime novelien” kirjoittajan – intiimikertomusta lapsille suunnattuna laitoksina. Ne ovat hyvä esimerkki tapauksesta, jossa käännös saa varsin erilaisen funktion kuin sen alkuteos³⁵.

Raittiusliikkeen keskeinen kirjankustantaja vuosisadan vaihteessa oli Raittiuden ystävät. Sen kustantamia kirjasia on tämän tutkimuksen aineistossa yhdeksän, joukossa runsaasti opettavaisia, usein vahvasti hengellisiä tai raittiusaatetta välittäviä valistuskirjasia, tekijöinä T. S. Arthur, Hesba Stretton, Julia McNair Wright ja A.L.O.E. Pääosin ne ovat varsin pieniä vihkosia; mukana on kolme “taikalyhtyluentoa”. Raittiuden ystäviin kuuluvien seurojen johtohenkilöjen piirissä perustettiin erityisesti kustannustoimintaan erikoistunut liike, Edistysseurojen kustannus Oy 1917. Tämän tutkimuksen piiriin kuuluvaa aineistoa se tuotti vain yhden, Joseph Hockingin historiallisen romaanin Jesuiitta (1917).

Jo mainittujen lisäksi tämän tutkimuksen piiriin kuuluvaa aineistoa julkaisivat Agricola-seura, Raittiuskansan kirjapaino, aikakauslehti nimeltä Ihminen, Kotikasvatusyhdistys, Urheilijain Kustannus Oy., Suomen Opettajain Raittiusyhdistys ja Terveyslehti.

Merkittävän ryhmän aatteellisten kustantajien joukossa muodostavat *työväenliikkeen kustantajat*. Aimo Roinisen mukaan työväenkustantajat julkaisivat vuosina 1900–18 ulkomaisen kaunokirjallisuuden suomennoksia seuraavasti: Kansan Lehti Oy 28 teosta, Työväen Sanomalehti Oy 22, Kössi Kaatra 15, Sosialisti 6, Kehitys 5, Vihtori Kosonen 4, M. Vuolukka 2 ja muut, mukaan lukien amerikansuomalaiset kustantajat 33 (Roininen 1987, 602). Suurin osa kaunokirjallisuutta julkaisseista työväen kustantajista oli työväenlehtiä tai niiden kirjapainoja.

Varsin laajaan kirjankustannustoimintaan ylsi kansalaissodan jälkeen 1918 perustettu *Kansanvalta*. Sekin syntyi varsinaisesti julkaisemaan työväen sanomalehtiä, mutta pian se siirtyi myös kirjankustannustoimen alueelle. Vuoteen 1939 mennessä, jolloin yhtiö luopui kirjankustannustoimesta, se julkaisi kirjallisuutta parisataa nidettä, joukossa varsin merkittävien kaunokirjallisuuden klassikkojen teoksia. (Virtanen 1958, 235) Englannista

suomennettua kaunokirjallisuutta Kansanvalta kustansi vuosien 1924 ja 1929 välillä peräti 23 teosta. Tässä joukossa ovat luonnollisesti Jack London (7 teosta) ja Upton Sinclair (3 teosta).

Yhtiön tuotannossa oli runsaasti myös suoranaista viihdekirjallisuutta, kuten kaksi Rider Haggardin seikkailuromaanin, kaksi W. S. Maughamin keveämpään tuotantoon kuuluvaa teosta, Joseph Gollombin dokumentti-juonteinen rikoskirja sekä F. T. Jessen meriromaanin Hullu Tom. Lisäksi Kansanvalta teki tärkeää työtä julkaisemalla Suomessa vähän tunnettuja englanninkielisen kirjallisuuden klassikkoja, joista merkittävimmät ovat Twainin Jenkki kuningas Arthurin hovissa, Swiftin Gulliverin retket (Hollon suomennoksena 1926), Poen Punaisen surman naamio 1926 ja Herman Melvillen Moby Dick (lyhennelmänä) 1928. Julkaisemalla klassista ja yhteiskuntakriittistä kirjallisuutta yhtiö koetti paikata silloisen kirjatutannon aukkoja. Tämä herätti vastustusta, ja kulissien takana yhtiötä kammettiin pois markkinoilta muun muassa vaikeuttamalla sen näyttekappaleiden saatavuutta kirjakaupoissa. (Utrio 1968, 144)

Toiseksi eniten tämän tutkimuksen aineistoon kuuluvia teoksia kustansi työväen kustantajista *Sosialistin kirjapaino*, joka vuosien 1910 ja 1926 välillä julkaisi niitä kuusi; niistä kolme oli Jack Londonin teoksia ja loput Gertrude Athertonin, Mary Roberts Rinehartin ja Robert W. Servicen (yksi kultakin).

Tampereen työväen sanomalehti puolestaan kustansi Upton Sinclairin ja Oscar Wilden teoksia. Muita työväen kustantajia ovat tutkitussa aineistossa Osuuskunta Kehitys, Keski-Suomen Työväen Sanomalehti Oy, Savon Työväen Sanomalehti Oy, Osuuskunta Yhteistyö, Työ, Työväen Kustannusosakeyhtiö, Osuuskunta Visa sekä Työväen Kirjallisuuden Edistämisseura, joista kaksi viimeksimainittua julkaisivat kaksi ja kaikki muut yhden tämän tutkimuksen aineistoon kuuluvan teoksen. Kaikista työväenkustantajien julkaisemista ulkomaisen kaunokirjallisuuden suomennoksista on englanninkielestä suomennetun kirjallisuuden osuus varsin pieni (Roininen 1987, 377, 470).

Hengellisen kirjallisuuden julkaisemiseen keskittyneitä kustantajia on aineistossa 13. Eniten angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennoksia julkaisivat Lähetyskirjakauppa ja Aikain Vartija. Lähetyskirjakauppa julkaisi vuosina 1890–1928 kahdeksan teosta 10 painoksena. Teokset olivat pienimuotoisia, lapsille tarkoitettuja hengellisiä kertomuksia, tekijöinä Frances Ridley Havergal, rouva Walton, John Bunyan ja A.L.O.E. Aikain Vartija puolestaan julkaisi kuusi teosta, tekijöinä Fannie E. Bolton, L. C. Taylor, Arthur Stanley Maxwell ja Charles Sheldon. Maxwellin kertomuskokoelmasta Kerro äiti ilmestyi kaksi osaa, jotka saivat hyvän menekin: niistä otettiin yhteensä seitsemän painosta. Muita tämän tutkimuksen kohteeseen liittyviä kustantajia ovat Herättäjä (2 teosta), Suomen lähetysseura (1), Suomen luterilainen evankeliumi-yhdistys (3), Merimieslähetysseura (2), Suomen Pyhäkouluyhdistys (3), Pelastusarmeijan päämaja (1), Rauhan

Sanomat (2), Ristin Voitto (2) ja SNNKY (1).

Muut pienkustantajat

Edellä käsiteltyjen kustantajien lisäksi tämän tutkimuksen aineistoon luokituvaa kirjallisuutta kustansi vielä suuri määrä edellä mainittuihin ryhmiin kuulumattomia kustantajia, joita kaikkia voi pitää pienkustantajina. Yksi ryhmä ovat *kirjapainon omistavat lehdet* eli niitä julkaisevat yhtiöt. Tähän ryhmään kuuluu aineistossa 15 lehteä, joista useimmat julkaisivat yhden tai kaksi teosta; lehdet näyttävät toimineen kustantajina erityisesti vuosisadan vaihteen paikkeilla.

Osuuskunta Väinämöinen julkaisi 1900–07 kuusi tämän tutkimuksen aineistoon kuuluvaa teosta. Yhtä Nick Carter -seikkailua (1908) lukuun ottamatta ne ovat hengellistä kirjallisuutta: kaksi Charles Sheldonin romaania, "rouva Waltonin" kertomus Minua ei rakasta kukaan 1903, Ruth Lambin Ainoastaan palvelustyttö 1906 ja F. W. Farrarin kirjanen. Sanomalehti Pohjalainen puolestaan julkaisi 1899 Harriet Beecher-Stowen Repressuja ja Elizabeth Stuart Phelps'n hengellisen romaanin Ihmeellinen elämä sekä seuraavana vuonna Sheldonin Richard Brucen. Pohjalaisen kirjapaino taas on merkitty kustantajaksi kahteen Conan Doyle'n teokseen, jotka ilmestyivät 1900 ja 1904. Suomalainen Kansa puolestaan julkaisi neljä romaania 1908–09. Tekijöinä olivat Katherine Cecil Thurston, Ambrose Pratt, salapoliisiromaanin "isoäiti" A. K. Green sekä Frank Barrett.

Toiminnaltaan varsin lähellä edellistä ryhmää ovat *kirjapainot*, joita aineistoon kuuluvien kirjojen kustantajina on ollut kolmelta. Erityisesti 1880-luvulla merkittäviä romaanisuomennoksia julkaissut SKS:n kirjapaino julkaisi myöhemmin kolme angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennosta. Niitä ovat J. F. Cooperin Viimeisen mohikaanin toinen painos 1898, Onoto Watannan (oik. kanadalaisen Winifred Reeven) Japanilainen satakieli 1910 sekä Sinclair Lewisin Vapaasti ilmaa 1930. Tuottelias kirjankustantaja oli myös Kuopion Uusi Kirjapaino, joka yhdessä Porilaisen kirjapainon kanssa esitteli Arthur Conan Doyle'n teoksia suomenkieliselle yleisölle 1890-luvun puolivälissä. Muita angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennoksia kustantajalla olivat Max Pembertonin Kronstadtin vakooja 1899, Frances Mary Peardin Kauhun vuosi 1870–1871 vuonna 1899, Hall Cainen 55-sivuinen kertomus Jan Islantilainen 1901, Havergalin Maalarin työhuoneessa 1904 sekä amerikkalaisen humoristin George Wilbur Peckin Poikaviikarin kujeet 1907. Kuopion Uuden Kirjapainon tuotanto oli siis varsin viihteellistä. – Yleensä ottaen kirjapainojen kustantama englannista suomennettu kirjallisuus oli lähinnä formulaviihdettä, jossain tapauksissa myös hengellistä kirjallisuutta.

Suuren ryhmän muodostavat *yksityishenkilöt*, joita aineistossa on tältä jaksolta peräti 33 kustantajaa. Tosin on usein vaikea määritellä, milloin kyseessä on esimerkiksi kirjakaupan tai kirjapainon omistaja, joka julkaisi

jonkin teoksen omalla nimellään, rekisteröidyn kustannusliikkeen johtaja vai puhdas yksityinen yrittäjä. Tässä ongelma on ratkaistu niin, että henkilönimellä ilmoitettu kustantaja on yksityinen, milloin muuta tietoa asiasta ei ole.

Tämän ajanjakson osalta aineistossa ole yhtä keskeistä hahmoa kuin Waldemar Churberg 1870- ja 1880-luvulla oli, mutta usea yksityishenkilö oli vastuussa jonkin omassa lajissaan merkittävän teoksen suomennuttamisesta. 1890-luvulla kustansi tamperelainen kirjakauppias H. T. Bärlund kaksi romaania, joiden kirjoittajat olivat Fergus Hume ja Stanley Weyman. Työväenliikettä lähellä olevista kustantajista Kössi Kaatra julkaisi varsin kunnioitettavassa tuotannossaan (joka sisälsi Tolstoin, Dostojevskin ja Gorkin teoksia) kolme englannista suomennettua teosta, Thomas William Lawsonin salapoliisiromaanin Perjantaina 13 päivänä, Upton Sinclairin Pörssiylimyksen ja Jack Londonin Erämaan äänen, kaikki 1907. M. Vuolukka julkaisi 1906 Bellamyn Yhdenvertaisuuden ja 1914 Londonin Hänen isäinsä jumala y.m. kertomuksia. Arvostettu kustantaja V. Kosonen puolestaan julkaisi 1908 yhden englannista suomennetun teoksen, Londonin Ennen Aatamia.

Kustannuspäätösten taustoista

Keskeinen kysymys selvitetessä kustantajien osuutta ulkomaisen kirjallisuuden välittäjinä on se, *mitkä tekijät ovat vaikuttaneet kustannuspäätösten syntyyn*. Seuraavassa käsitellään ulkomaisen kirjallisuuden seuraamisen osuutta kustantajien toiminnassa sekä sitä, missä määrin suurimmat kustantajat ovat hankkineet ja käyttäneet kaunokirjallista asiantuntemusta englanninkielisen kirjallisuuden valinnassa; lopuksi tarkastellaan myös kirjojen kulkeutumista kansainvälisiltä kirjamarckinoilta Suomeen.

Paljon käytetty väline ulkomaisen kirjallisuuden seuraamiseen olivat ulkomaiset lehdet. Niitä käyttivät myös kustantajat, jotka vielä 1910-luvulla näyttävät seuranneen englanninkielisiä uutuuksia juuri lehtien avulla. Toinen lähde olivat kirjojen alkukieliset laitokset ja niistä tehdyt, muilla kielillä julkaistut käännökset. Erityisesti ruotsalaiset käännökset olivat kustantajien käytössä. Usein itse suomennoskin oli tehty ruotsinkielisestä versiosta.

Kolmas tapa – suorat suhteet ulkomaisiin kustantajiin – tuli käyttöön viimeksi, ja varsinkin englanninkielisiin maihin suhteita luotiin myöhään. Varhaisimmat tapaukset, joissa suomennoksiin pyydettiin *lupa tekijältä* ovat vuosisadan vaihteesta; kyseessä oli muutama erityisen suosittu kirjailija (esimerkiksi Hall Caine), joiden teoksiin haluttiin yksinoikeus. Ilmiö liittyi kaunokirjallisuuden kasvaneeseen merkitykseen. Toinen motiivi ulkomaiseen kirjeenvaihtoon oli yleistynyt kuvituksen käyttö, jota varten ostettiin tai vuokrattiin kuvalaattoja ulkomailta. Ulkomaiset suhteet kuitenkin vakiintuivat vasta, kun tiedustelut tekijänoikeuksista tulivat yleisiksi. Tärkein syy ulkomaisten kontaktien hankkimiseen olikin Suomen liitty-

minen (1928) *Bernin sopimukseen*. Tämän jälkeen ulkomaille jo aiemmin syntynyt agenttiverkosto palveli suomalaisiakin kustantajia tiedonhankinnan ja mainonnan kanavana.

Vielä 1800-luvulla ei kustannuspäätösten teossa ole suomenoskirjallisuuden osalta havaittavissa paljoakaan johdonmukaisuutta. Kirjallisia johtajia ei ollut, eikä vakituisia kirjallisia asiantuntijoita juurikaan käytetty. Julkaisualoitteiden alkuperästä on käytettävissä vain hajatietoja, mutta ne viittaavat siihen, että aloitteet tulivat hyvin usein ulkopuolisilta henkilöiltä, yleensä kääntäjätarjokkailta. Näin oli laita esimerkiksi WSOY:ssä Yrjö A. Jäntin mukaan 1880-luvulla sekä vielä päätettäessä vuosina 1898–1914 ilmestyneen romaanisarjan Suurten kertojain teoksia sisällöstä (Jäntti 1928 I, 155–156; II, 104). Sama toteamus on tehty myös Gummeruksen 1800-luvun lopun vähäisestä kaunokirjallisesta tuotannosta (Leino-Kaukiainen 1990, 31–32).

Jonkin verran asiantuntemusta kustannuspäätösten avuksi saatiin silti jo 1800-luvulla *henkilökohtaisten suhteiden* kautta. Epäviralliset suhdeverkot olivat todennäköisesti merkittäviä kustannustuotteiden valinnassa varsinkin taloudellisesti tärkeiden tuotannon lajien kohdalla. Kaunokirjallisuus tuli merkittäväksi kustannustuotannon osaksi hitaasti, itse asiassa vasta 1900-luvun puolella, joten myös kaunokirjallisen asiantuntemuksen systemaattinen käyttö lisääntyi hitaasti. Se näyttää tapahtuneen siten, että aiemmat ystävyys-suhteet tiivistyivät 1900-luvun alkukymmeninä. Siihen liittyi tiettyjä rationalisointitoimia, muun muassa halpasarjojen käyttö leviikin lisäämiseksi.

Seuraava vaihe olikin sitten *kirjallisten johtajien toimien* perustaminen. WSOY:llä tämä tapahtui Jalmary Jäntin tullessa taloon 1899. Toimessaan hän piti yhteyksiä ulkomaille ja seurasi itsekin englanninkielistä kirjallisuutta. Vuodesta 1914 oli kirjallisena johtajana Ilmary Jäämaa. Karisto puolestaan alkoi käyttää kirjallisia neuvonantajia vuosien 1906–08 aikoihin. Näistä eniten yhtiön toimintatapoihin näyttää vaikuttaneen myös Kansan kirjallisena johtajana toiminut Väinö Hämeen-Anttila, joka nimitettiin Kariston kirjalliseksi johtajaksi 1915. Vuoteen 1943 saakka toimeaan hoitaneen Hämeen-Anttilan vaikutuksesta Karisto noudatti hyvin määrätietoista, kustantajan aktiivisuutta korostavaa toimintatapaa. Siihen kuului ajankoh- taisen kirjallisuuden tiivis seuraaminen ja vilkas ulkomainen kirjeenvaihto.

Otavassa toimi erillinen kirjallinen johtaja varsinaisesti vuodesta 1919 lähtien; toimea hoiti vuoteen 1933 Ilmary Ahma ja hänen jälkeensä (aina vuoteen 1967 asti) Hannes Reenpää (Tarkka 1980, 485, 488)³⁶. Alvar Renqvist oli jo pitänyt yllä ulkomaisia suhteita, mutta niiden piiri laajeni huomattavasti hänen seuraajansa Heikki Reenpään sekä Hannes Reenpään vaikutuksesta 1930-luvun lopulla. Sen sijaan ajankoh- taisen kirjallisuuden järjestelmällistä seuraamista Otavassa ei 1920-luvulla ollut. Pekka Tarkan (1980, 167) mielestä tilanne oli jopa huonontunut autonomian loppuvuosiin verraten. Kansainväliset suhteet kuitenkin vilkastuivat 1930-luvulla, jolloin

käännösoikeuksien hankkiminen tuli välttämättömäksi ja kotimainen kilpailu bestsellereistä kiristyi entisestään. Otava pääsi Tarkan (emt., 385–387) mukaan ajankohtaisen maailmankirjallisuuden tuntumaan alkaessaan vuodesta 1928 lukien käyttää agentuurien palveluksia, joista erityisen merkittävä oli Kööpenhaminassa toiminut tohtori David Grünbaum. Hän välitti englantilaista ja amerikkalaista kirjallisuutta Otavalle vuodesta 1928. Yhteys Grünbaumiin sai aikaan monien kansainvälisten bestsellerien löytämisen Suomeen; näitä olivat esimerkiksi Bromfieldin, Margaret Mitchellin ja Croninin teokset. Kahden suurkustantajamme ulkomaisten suhteiden vaikiintuminen – ja niiden hyväksikäyttö – näkyvät myös yhtiöiden julkaisemien angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennosten määrällisenä nousuna 1930-luvun lopulla.

Gummeruksella kirjallisen asiantuntemuksen puute oli kasvava ongelma yhtiön osakeyhtiöksi muuttamisesta (1906) lähtien, jolloin nähtiin yhä välttämättömämpänä siirtyminen maallisempaan ja ajankohtaisempaan tuotantoon. Sisämaassa yhtiöllä ei ollut luontevasti käytössään kahta kanaavaa – ulkomaista lehdistöä ja (hyvinvarustettuja) kirjakauppoja –, mutta ratkaisevampi syy yhtiön vaikeuksiin oli aktiivisen ja kirjallisesti suuntautuneen kirjallisen johtajan puute, joka myös tiedostettiin. Kaavaillulta johtajalta odotettiin erityisesti englannin kielen taitoa sillä perusteella, että englantilainen ja varsinkin amerikkalainen kirjallisuus tulisivat lähivuosina Suomessa valtaamaan lisää markkinoita. (Leino-Kaukiainen 1990, 71) Kirjallisina apulaisjohtajina toimivat Antti Komonen vuodet 1912–13 ja Kosti Raitio vuodet 1913–15. Heidän toimintansa ei kuitenkaan ollut toivotun tehokasta, ja suurimman osan englannista suomennetusta kaunokirjallisuudesta välittivät vanhaan tapaan ulkopuoliset neuvonantajat, erityisesti O. A. Joutsen (emt., 69–72, 81, 82).

Toimitusjohtajaksi vuoden 1916 alusta valittu Sakari Kuusi ottikin talousjohdon ohella haltuunsa myös kirjallisen johtajan tehtävät. Hänen johdolla yhtiö nousi – lisääntyneen menekin myötävaikutuksella – monivuotisesta ahdingostaan ja samalla kaunokirjallisuuden osuus sen tuotannosta alkoi nousta. Vuodesta 1925 yhtiössä oli uudelleen erillinen kirjallisen johtajan vakanssi; sitä hoitivat Martti Raitio 1925–31, Lauri Aho 1931–34 ja Esko Aaltonen 1934–39. Ahon ja Aaltosen johdolla Gummeruksesta tuli nopeasti 1930-luvun merkittävin kaunokirjallisuuden kustantaja. (Emt., 138–139)

Edellä on suurimpien kustantajien kohdalla jo viitattu siihen, että yksittäisten henkilöiden vaikutus niin yleiseen valintapolitiikkaan kuin teosvalintoihinkin on joissakin tapauksissa ollut merkittävä. Mikä on yleisemmin ottaen ollut henkilökohtaisten mieltymysten ja linjojen osuus angloamerikkalaisen kirjallisuuden välittymiseen suomalaisille lukijoille? *Yksilöllisten linjojen* vaikutusta on ollut kahdenlaista: suoraa ja epäsuoraa. Suorana vaikutuksena voi pitää ainakin Väinö Hämeen-Anttilan ja O. A. Joutsenen, jossain määrin myös esimerkiksi Yrjö Hirmin ja Jalmari Jäntin vaikutusta

angloamerikkalaisen kirjallisuuden julkaisemiseen. Epäsuorasti vaikutti esimerkiksi K. J. Gummeruksen ja hänen seuraajiensakin linja pitkälle 1910-luvulle; tuo linja oli hyvin varovainen suhteessa kirja-alan uusiin virtauksiin (esim. halpasarjoihin) ja maalliseen kirjallisuuteen, erityisesti viihteeseen ja epäsiveelliseen kirjallisuuteen. Myös Werner Söderströmin henkilökohtainen uskonnolliseen näkemykseen perustuva karsaus uusimman kirjallisuuden maallisia ja epäsiveellisiä tendenssejä kohtaan hidasti kaunokirjallisuuden osuuden kasvua yhtiön tuotannossa. Nämä tekijät puolestaan vaikuttivat siten, että viihteen osuus yhtiön tuotannossa kasvoi hitaammin kuin kilpailevilla yrityksillä; samalla angloamerikkalaista alkuperää olevan kirjallisuuden määrä nousi hitaammin.

Sotien välisenä aikana puolestaan eri kustantajien linjoista päättävien suhde uusimpaan kaunokirjallisuuteen yleensä ja modernismiin erityisesti vaihteli suuresti. Esimerkiksi Otavan Hannes Reenpää suhtautui nuivasti modernistiseen kirjallisuuteen (Tarkka 1980, 386), mutta suosi toisaalta kirjallisuushistoriallisesti merkittävien teosten suomennuttamista.

Kustantajien toimintaa voi myös tarkastella käyttämällä vastakkainasettelua kullanhuuhtoja – aktiivinen valikoitsija. Edellisessä korostuu asian tuntijoiden käyttö, jatkuvuus ja tehtävien delegointi, jälkimmäisessä kustantajakeskeisyys ja linjojen muodostaminen. Kullanhuuhtonta on näistä vanhempi ja yleisempi linja, jota edustavat suurimmat kustannustalot ruotsinkielisestä Edlundista suomenkielisiin Otavaan ja WSOY:öön. Jälkimmäistä linjaa noudatti jo Waldemar Churberg ja tämän tutkimuksen kattamana aikana Väinö Hämeen-Anttila Karistossa³⁷, Holger Schildt lyhyeksi jääneessä kokeilussaan 1926 sekä K. J. Gummerus Oy 1930-luvulla.

Eräs mielenkiintoinen, angloamerikkalaisen kirjallisuuden välittymiseen vaikuttanut tekijä oli *uusien menettelytapojen* vähittäinen omaksuminen myös suomalaisen kustannustoimintaan. Nämä menettelytavat olivat kehittyneet ensimmäiseksi Yhdysvaltain kirjamarkkinoilla. Niiden erityispiirteenä oli, että Yhdysvalloissa ei ollut samanlaista varakasta keskiluokkaa, jonka varassa Englannin ja muunkin Euroopan kirjat tuotanto toimi. Potentiaalinen ostajakunta oli siellä suuri ja yhtenäinen. Kustannustoiminnasta tuli Yhdysvalloissa jo varhain 1800-luvulla liiketoimintaa, jossa käytiin kovaa kilpailua markkinoista ja ostajista. Kirjat oli tuotettava mahdollisimman suurina painoksina; sisältö ja myynnin muodot olivat toissijaisia kysymyksiä. (Gedin 1977, 40)

Yhdysvalloista tulikin sen muutoksen edelläkävijä, joka myöhemmin – viimeistään toisen maailmansodan jälkeen – mullisti myös Euroopan maiden kirjamarkkinat. Juuri Yhdysvalloissa otettiin myös kirja-alalla käyttöön vapaat kirjan hinnat ja alihintaan tai tappiolla myynti asiakkaiden houkuttelemiseksi; hyvin suuret painokset takasivat halvat hinnat, mutta merkitsivät myynnin lyhytikäisyyttä ja markkinoinnin keskittämistä pieneen määrään bestsellereitä. (Gedin 1977, 41–42) 1860-luvulla vakiintui amerikkalaisen halpakirjan standardi, jonka ominaisuuksia olivat nidottu taskukirjamuoto,

huokea hinta, sarjatyypinen kansi ja kaavoitettu sisältö. Myös pituus standardoitiin: noin 120 sivua on nykyisinkin kirjan ihannemitta pyrittäessä tuottamaan suuria painoksia. Tätä kirjaa ei painettu uudelleen vuodesta toiseen, toisin kuin eurooppalaisia kirjoja, se tuotettiin hetken tarpeisiin. (Emt., 62) Niin sanottu backlist-ajattelu alkoi murentua ensin juuri Yhdysvalloissa.

Per Gedinin (1977, 63) mukaan yhdysvaltalaiset kirjamarkkinat alkoivat vaikuttaa Eurooppaan huomattavan voimakkaasti 1920- ja 1930-luvulla. Tätä vaikutusta oli kuitenkin tapahtunut jo aiemmin; nimenomaan *suuren painoksen ja halvan hinnan yhdistelmä*, johon sitten liittyi tiettyjä markkinointimenetelmiä, oli angloamerikkalaista perua oleva ilmiö. Se kotiutui Skandinaviaan 1800-luvun loppupuolella ja Suomeenkin – tämän tutkimuksen aineiston perusteella – viimeistään 1910-luvulla. Kuitenkin vasta sotien välisenä aikana kirjamarkkinat varsinaisesti kansainvälistyivät Euroopassakin, ja esimerkiksi kansainvälinen kirjamainonta laajeni ja tehostui huomattavasti. Yhdessä kiristyneen kilpailun kanssa siitä oli seurauksena, että samat teokset alkoivat levitä käännoksinä eri puolille maailmaa lähes samanaikaisesti. (Kannila 1943, 109)

Lisätehoa uudelle markkinointiajattelulle antoivat sellaiset markkinointikeinot kuin *romaanikilpailut* ja *kirjallisuuspalkinnot*. Kilpailuvoittajina saatiin englanninkielisestä maailmasta Suomeen esimerkiksi Martha Ostensonin pääteos (Schildt 1926) ja James Hiltonin *Sininen kuu* (Karisto 1936). Pulitzer-palkinto nosti kuuluisuuteen myös Euroopassa esimerkiksi Pearl S. Buckin 1932, jolle myönnettiin myös kirjallisuuden Nobelin palkinto 1938; hänen romaanejaan oli kuitenkin alettu suomentaa jo 1932. Sinclair Lewis sai Nobelin ensimmäisenä amerikkalaisena 1930, ja se varmasti siivitti hänen menestystään myös Pohjoismaissa. Samoin Tagoren runoutta alettiin suomentaa nimenomaan Nobelin (1913) ansiosta. Vaikka näytelmiä yleensä käännettiin nihkeästi, Eugene O'Neillin tuotannosta suomennettiin vuoden 1936 Nobel-palkinnon ansiosta seuraavana vuonna kaksi pienoisnäytelmää. Sen sijaan 1907 Nobel-palkinnon saanut Rudyard Kipling oli vakiinnuttanut asemansa Suomessa jo aiemmin; sama koskee Bernard Shawta ja John Galsworthyä, joille palkinto myönnettiin 1925 ja 1932.

Bestsellerit ja Suomi

Tärkeä kriteeri kuvattaessa kirjallisuuden suhdetta yleisöön on *myyntimenestys*. Ostavan yleisön suosiota on kuvattu muun muassa käsitteillä *fastseller*, *bestseller* ja *steadyseller* (Escarpit 1966, 116–120). Tämän tutkimuksen aineistoon kuuluvia bestsellereitä käsitellään siitä näkökulmasta, mitä ne kertovat kirjallisuuden välittymisestä kansainvälisiltä kirjamarkkinoilta Suomeen. Minkä verran minäkin aikana seurattiin ja julkaistiin suomeksi bestsellereitä ja mitä jäi suomentamatta? Kuinka niin sanottu julkaisuviive bestsellereiden kohdalla kehittyi ja millaisia kirjoja suomennetut bestsellerit olivat?

Taulukko 7. Suomennettujen englanninkielisten bestsellereiden julkaisuviive alkuteoksen ilmestymisajankohdan mukaan

Vuodet	Viive vuosina						
	0–2	3–5	6–10	11–20	21–30	31–50	51–100
–1889	–	2	4	3	10	6	4
1890–99	5	3	2	1	5	2	x
1900–09	3	1	1	17	2	–	x
1910–19	4	5	11	4	–	x	x
1920–29	20	6	5	–	x	x	x
1930–39	19	–	3	x	x	x	x

Taulukossa – = ei suomennoksia ja x= viivettä ei voi ilmaista (kyseisen pituinen viive on mahdoton).

Käsitteellä *bestseller* on ollut konkreettinen, mitattava, sisältö varsinaisesti vuodesta 1895 saakka, jolloin yhdysvaltalainen Bookman-lehti alkoi julkaista parhaiten myytyjen kirjojen luettelojaan. Tässä tutkimuksessa tukeudutaan pääasiassa Alice Payne Hackettin kirjaan *80 Years of Bestsellers*, joka on lähinnä kommentoitu kokoomaluettelo noista listoista, sekä James Hartin kirjaan *The Popular Book*. Molemmissa teoksissa on luettelot myös vuotta 1895 edeltäneistä bestsellereistä. Koska listat on laadittu yhdysvaltalaisen kirjakauppojen myynnin perusteella, yhdysvaltalaisen kirjallisuuden osuus bestsellereistä korostuu. Ehdottoman selvät myyntimenestykset käyvät kuitenkin myös englantilaisen kirjallisuuden osalta selviksi.

Kuinka nopeasti bestsellerit sitten saatiin Suomeen, toisin sanoen miten niiden julkaisuviive on kehittynyt tutkittavan ajanjakson kuluessa? Taulukosta 7 nähdään jälleen kymmenvuosittain julkaisuviive Hartin ja Hackettin luettelemista suomennetuista kaunokirjallisista bestsellereistä.

Vaikka Beecher-Stowen bestsellerklassikko suomennettiinkin 1856 vain neljän vuoden viiveellä, niin yleiskuvaksi 1800-luvun suomennoskirjallisuudesta jää, että angloamerikkalaisen menestyskirjallisuudenkin seuraaminen oli satunnaista ja julkaisuviive kaiken kaikkiaan hyvin pitkä. Ainoa korkeintaan viiden vuoden viiveellä suomennettu teos ennen tämän tutkimuksen kattamaa aikaa oli Setä Tuomon tuvan lisäksi Twainin Tom Sawyerin seikkailut vuodelta 1879 (alk. 1876). Sen sijaan 1890-luvulla ilmestyi jo 8 bestselleriä korkeintaan viiden viiveellä alkuperäisen julkaisemisesta, ja niistä ”nopeita” suomennoksia (0–2 vuotta) olivat Arthur Conan Doyle’n Neljän merkit (Porilaisen kirjapaino 1894, alk. 1893) ja Punanen lyhty (Aura 1895, alk. 1894), Frances H. Burnettin Klorinda 1897 (alk. 1896),

Hall Cainen Kristitty (Otava 1898, alk. 1897) ja Rudyard Kiplingin Meren urhoja (Edlund 1898, alk. 1897).

1900-luvun puolella ilmestyi nopeita suomennoksia harvemmin. Ensimmäinen näistä oli Arthur Conan Doyle'n *The Hound of the Baskervilles* (1903), josta ilmestyi seuraavana vuonna peräti kolme eri suomalaista laitosta, julkaisijoinaan pienkustantajat Yrjö Weilin, Rosenquist ja Pohjalaisen kirjapaino. Tämän jälkeen autonomian aikana saatiinkin nopeina bestsellereinä vain George Horace Lorimerin *Letters of a Self-Made Man to his Son* (1903, Otava 1905), Sinclairin paljastusteos *The Jungle* (1906, WSOY 1906) sekä Suomessakin suosittu Hall Cainen *The Woman Thou Gavest...* (1913, WSOY 1913) sekä E. H. Porterin tyttökirja *Pollyanna* (1913, bestseller-listalla vielä 1914, suom. Kirja 1916).

Nopeita suomennoksia bestsellereistä ilmestyi harvaksen, kunnes 1922 niitä julkaistiin neljä. Tämän jälkeen ilmestyi joka vuosi vähintään yksi nopea käännös, yleensä useita. 1920-luvulla näiden joukossa oli neljä Zane Greyn ja kolme James Oliver Curwoodin seikkailuromaania. Vakavasta kirjallisuudesta ilmestyi Hutchinsonin *If Winter Comes* suomeksi samana vuonna 1922 kuin alkuteoskin. Huomiota herättää, että erityisesti 1925–27 ilmestyi runsaasti aivan uusia menestysteoksia suomeksi; näiden joukossa on lisäksi arvokirjallisuutta, esimerkiksi Sinclair Lewisin, Edna Ferberin, Anne Sedgwickin, Margaret Kennedyn, Edna Barringtonin, John Erskinin ja Warwick Deepingin teoksia. Tämän jälkeen tuoreet käännökset harvenivat, kunnes uusia bestsellereitä saatiin taas kauppoihin vuodesta 1934 lähtien useita vuodessa. Tuolloin suomennettiin nopeasti kolme Pearl S. Buckin ja kaksi Sinclair Lewisin ja James Hiltonin teosta sekä Charles Dickensin *The Life of Our Lord* (1934, suom. Tilgmann 1935), Hervey Allenin *Anthony Adverse* (bestseller 1933 ja 1934, suom. WSOY 1935), Margaret Mitchellin *Gone with the Wind* (1937, suom. Otava 1937), George Santayanan *The Last Puritan* (1936, suom. WSOY 1938) ja Rebecca Westin *The Thinking Reed* (1936, suom. Karisto 1938), Robertsin *Northwest Passage* (1937, suom. Suomen Kirja 1938), A. J. Croninin *The Citadel* (1937, suom. Otava 1938), Marjorie Rawlingsin *The Yearling* (1938, suom. WSOY 1939) sekä Daphne Du Maurierin *Rebecca* (1938, suom. 1938). 1930-luvun loppuvuosina tuoreiden menekkikirjojen määrät siis kasvoivat uudelleen.

Yhteenvedonomaaisesti voi todeta, että nopeita bestsellereiden suomennoksia alkoi ilmestyä vasta 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä. Tuntuma uusimpaan menekkikirjallisuuteen kuitenkin menetettiin varsin pian, ja itse asiassa sitä olivatkin pitäneet yllä eräät viihdekirjallisuutta julkaisseet pienkustantajat. Tilanne muuttui nopeasti 1920-luvun puolivälissä. Vuonna 1926 ilmestyi peräti 22 nopeaa suomennosta, joista suuri osa oli niin sanottua arvokirjallisuutta. Niiden kustantajina olivat erityisesti Schildt, Kirja ja Minerva. Jonkinlaista tuntumaa uuteen kirjallisuuteen oli tuolloin saatu. 1930-luvulla myös suuret kustantajat alkoivat julkaista ajankohtaista

kirjallisuutta.

Millaista kirjallisuutta sitten bestseller-listoilta *ei* noudettu? Vuodesta 1895 alkaen useita bestsellereitä kirjoittaneista tekijöistä eniten (11) tuona aikana kirjoja bestsellerien listalle saaneelta Mary Roberts Rinehartilta suomennettiin vain yksi teos samoin kuin historiallisia romaaneja kirjoittaneelta amerikkalaiselta Winston Churchillilta (8 teosta listoilla), jonka kirja Savrola (*Kun kansa nousee*; Karisto 1916) luultavasti suomennettiin nimisekaannuksen vuoksi. Samoin historiallisia romaaneja kirjoittaneelta Mary Johnsonilta (5 teosta) ja Harold Bell Wrightilta (8), joka kirjoitti miehisiä seikkailuromaaneja, suomennettiin vain yksi teos; Booth Tarkingtonilta (10 bestselleriä) suomennettiin kolme teosta. George McClutcheonilta (9), F. H. Smithiltä (4), Irving Bachellerilta (4), Lloyd Douglasilta (5), J. L. Allenilta (3), Alice H. Ricelta (3) ja Edward Streeteriltä (3) ei suomennettu yhtään teosta.

Millaisia nämä *“hylätyt” bestsellerit* olivat? McClutcheonin ja vähän suomennetun MacGrathin kirjojen on sanottu merkinneen vuosisadan vaihteessa uutta suuntausta *“kohti seurapiireissä tapahtuvia, runsaasti seikkailuja ja juonitteluja sisältäviä keveitä romanttisia romaaneja”*. Juuri seurapiirikuvaukset eivät tämän tutkimuksen perusteella ole Suomessa olleet erityisen suosittuja. Bacheller ja Allen puolestaan kirjoittivat historiallisia romaaneja, Lloyd Douglas hengellisesti väritettyjä kertomuksia, Alice H. Rice sentimentaalisia romaaneja Kate Douglas Wigginin ja Gene Stratton-Porterin tapaan ja Edward Streeter kevyitä armeija-aiheisia romaaneja. On huomattava, että kaikki näiden tekijöiden bestsellerit ilmestyivät aikaan, jolloin Suomessa ei vielä systemaattisesti seurattu aivan uusinta menekki-kirjallisuutta. Siihen nähden, millainen kirjallisuus on menestynyt myös Suomessa, voisi arvailla että Bachellerin, Allenin ja Douglasin tuotanto olisi lajityyppinsä puolesta saattanut löytää tiensä myös tänne.

Sen sijaan Rex Beachin (4 teosta bestseller-listoilla), Ralph Connorin (4), Edna Ferberin (4), F. H. Burnettin (4), Locken (4), Greyn (11), J. O. Curwoodin (4), Hall Cainen (3), Warwick Deepingin (7), James Hiltonin (3), Pearl S. Buckin (2) sekä Charles Morganin (2) bestsellerit julkaistiin lähes poikkeuksetta myös suomen kielellä. Heistä erityisesti Burnettin maine Suomessa perustui hyvin menestyneisiin nuorisokirjoihin eikä hänen muuhun tuotantoonsa; Connorin, Greyn ja Curwoodin teokset taas loksahativat suosittuun erämaaseikkailun odotushorisonttiin. Deepingin, Locken, Buckin, Cainen, Hiltonin ja Morganin tuotanto otettiin vastaan osittain arvokirjallisuutena. Heistä Buckin, Cainen ja Morganin kohdalla myönteiseen vastaanottoon julkisessa kritiikissä vaikuttivat todennäköisesti vakavahenkisyys ja uskonnollisuus.

Julkaisuviivettä koskevat tiedot koko tämän tutkimuksen aineiston osalta on koottu taulukkoon 8. Siitä näkyy, että julkaisuviive oli ennen 1890-lukua varsin pitkä. 1890-luvun alusta suunnilleen vuoteen 1915 nopeita käännöksiä julkaistiin jo enemmän, mutta painopiste oli *“keskiryhmissä”*. 1920-lu-

Taulukko 8. Angloamerikkalaisen suomennoskirjallisuuden julkaisuviive

Vuodet	Viive vuosina								Yht.
	0–2	3–5	6–10	11–20	21–30	31–50	51–100	101–	
–1889	1	12	11	12	10	8	13	28	95
1890–99	12	9	6	9	4	16	6	13	75
1900–09	22	11	26	30	20	23	16	18	166
1910–19	22	35	41	60	24	22	28	16	248
1920–29	129	84	86	129	52	21	39	15	555
1930–39	63	54	37	36	21	15	22	12	260

vulla tapahtui jyrkkä nousu nopeiden käännösten suhteellisessakin osuudessa, mutta samalla 6–30 vuoden viiveellä suomennettujen teosten määrä kasvoi sekini. Sen sijaan 1930-luvulla, jolloin ensipainosten määrä väheni, painopiste julkaisuviiveen jakaumassa siirtyi selvästi nopeiden käännösten suuntaan. Vähiten teosten määrä vaihteli yli 100 vuoden viiveellä suomennettujen teosten ryhmässä; klassikkoja – joiksi tämän ryhmän teoksia voinee sanoa – julkaistiin vähän mutta kohtalaisen tasaisesti.

Suomalaisessa kustannustoiminnassa toisen maailmansodan jälkeen tapahtunutta kansainvälisten yhteyksien nopeutumista kuvaa se, että vuosina 1981–85 suomennetuista romaaneista yli puolet (55 %) kuuluu nopeisiin, korkeintaan kolmen vuoden viiveellä suomennettuihin teoksiin (Rekola 1989, 93).

Jälleen on huomattava, että erityyppisen kirjallisuuden kohdalla viive on kehittynyt varsin eri tavalla. Arvokirjallisuuden jakauma pysyi suhteellisesti ottaen samanlaisena 1800-luvun ajan: nopeita käännöksiä ei ilmestynyt, mutta suhteellisen nopeita (3–5 vuoden viive) kylläkin muutamia jo 1860- ja 1870-luvulla. Nopeita suomennoksia alkoi ilmestyä vuodesta 1898 alkaen noin 1–2 vuodessa. Vuosina 1915–23 uuden arvokirjallisuuden suomennokset lakkasivat ja jakauman painopiste siirtyi ”keskiryhmiin”. Sen sijaan 1926 alkoi jyrkkä muutos, jonka jälkeen painopiste oli selvästi nopeissa käännöksissä. Mainittakoon, että yli 50 vuoden viiveellä suomennettujen teosten määrä lisääntyi vuosina 1905–11 ja 1922–27 sekä 1932–34. Tämä johtui klassikkojen teosten julkaisemisesta ”ryppäissä”, kuten Dickensin, Scottin ja 1700-luvun romaaniklassikoiden julkaisuhistoria Suomessa osoittaa.

Varhaiset viihdekirjallisuudensuomennokset olivat varsin tuoreita, kuten edellä on todettu. Ensimmäinen viihteen nousukausi suurlakon jälkeen lisäsi erityisesti 6–30 -vuotiaiden teosten suomennosten osuutta. Yllättävää on, että maailmansodan aikana alkaneeseen kysynnän nousuun vastattiin

varsin vanhalla kirjallisuudella. Valtaosa teoksista sijoittui edelleen 6–20 vuoden viiveellä suomennettujen ryhmään, ja vanhempiakin oli joukossa runsaasti. Viihteen osalta muutos teosten jakaumassa tapahtui 1924, jonka jälkeen – vuoteen 1929 saakka – ilmestyi noin 15 nopeaa suomennosta vuosittain. Samalla painopiste siirtyi selvästi uuden kirjallisuuden suuntaan. Talouslama supisti ensipainosten määrän olemattomiin, kunnes se alkoi lisääntyä hiljalleen vuodesta 1935 alkaen. Samalla jakauma viiveen suhteen palautui samanlaiseksi kuin ennen lamaa, ja 1939 ilmestyi jo kuusi nopeaa suomennosta. Ilman sotaa tämä kehitys olisi todennäköisesti jatkunut.

Nuorisokirjallisuuden osalta jakauma oli tasainen 1800-luvun loppuun saakka. Vuodesta 1897 teokset kasautuivat 11–50 vuoden viiveellä suomennettujen teosten alueelle, minkä lisäksi mukana oli myös vanhoja teoksia. Nopeita suomennoksia alkoi ilmestyä vasta 1924, ja samalla painopiste siirtyi keskialueelta yhtäältä aivan uusiin ja toisaalta vanhoihin (yli 50-vuotiaisiin) teoksiin. Laman aikana ja sen jälkeisinä vuosina jakauma oli tasainen: tuoreita teoksia ei suomennettu eikä julkaisutoiminta keskittynyt tietyn ikäisiin teoksiin. Tähän yleiskuvaan on lisättävä, että nuorisokirjallisuuden joukossa on ollut runsaasti ns. steadysellereitä, joita julkaistaan vuosikymmenestä toiseen uusina laitoksina.

Toisin kuin edellä kuvattujen ryhmien kohdalla oli laita, *käyttökirjallisuus* näyttää olleen aina vaihtelevan ikäistä, eli viiveessä ei näy merkitseviä muutoksia. Nopeita suomennoksia tehtiin vuosisadan vaihteessa, jolloin suomennettiin nopeasti useitakin hengellisiä bestsellereitä, sekä 1929, jolloin julkaistiin kaksi tuoretta teosta, elämäkerta ja matkakirja. Myös tässä ryhmässä ovat yli 100 vuoden viiveellä suomennetut teokset varsin keskeisenä ryhmänä, paljolti hengellisen kirjallisuuden klassikkojen vaikutuksesta.

Tämä katsaus osoittaa, että *julkaisuviive indikoi tiettyjä kustannustoiminnan muutoksia*. 1800-luvun loppuvuosina alkoi muutos, joka merkitsi uuden lukijakunnan ja uudenlaisen kirjallisuuden kysynnän löytymistä: tuohon kysyntään vastattiin tuotannolla, jossa oli tuoretakin kirjallisuutta. Sen sijaan viihteen nousukausina 1906–08 ja 1915–23 eniten kasvoi niiden teosten määrä, joiden viive oli 11–30 vuotta. Uusi muutos julkaisutoiminnassa tapahtui 1920-luvulla, ja se olikin varsin jyrkkä: se merkitsi painopisteen siirtymistä nopeasti uusiin teoksiin. Nuoriso- ja viihdekirjallisuudessa tämä tapahtui 1924, arvokirjallisuudessa 1926. Tämän kehityksen katkaisi Bernin sopimuksen ja talouslaman aiheuttama nimekemäärien romahdus, mutta se jatkui arvo- ja viihdekirjallisuudessa 1930-luvun loppuvuosina.

Suomennosten myyntimenestyksestä

Edellä on puhuttu siitä, mitä angloamerikkalaisia bestsellereitä ennen toista maailmansotaa suomennettiin. Mistä angloamerikkalaisista teoksista sitten tuli Suomessa myyntimenestyksiä? Tähän on tässä tutkimuksessa etsitty

vastausta lähinnä *painosten lukumäärän perusteella*, mutta Gummeruksen ja WSOY:n kustantamien teosten osalta nojaututaan myös tietoihin *painosten koosta*. Jonkin verran tietoja painosten koosta on myös Otavan ja pienkustantajien tuotannosta.

1800-luvun ilmestyneistä angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomenoksista voi myyntimenestyksinä pitää varhaisia englantilaisten hartauskirjojen – erityisesti Bunyanin teosten – suomennoksia. Yleensäkin hengellinen kirjallisuus oli 1800-luvun menekkikirjallisuutta. Ensimmäinen englannista suomennettu romaani, josta saatiin ottaa uusi painos, oli Waldemar Churbergin kustantama Mrs. Charlesin Helenan perhe (1874). Hengellisen romaanin suosiota osoittaa myös Holt Ingrahamin Taavetin huoneen Herran menekki; teoksesta otettiin yhteensä kahdeksan painosta vuosina 1884–1931. Bunyanin teosten tavoin se tosin levisi osin kaupallisten kirjamarkkinoiden ulkopuolella. Kaupallisilla kirjamarkkinoilla uusintapainoksia alettiin ottaa merkittävämmässä määrin vasta 1910-luvun lopulta alkaen.

Runsaasti uusintapainoksia otettiin *nuorisokirjallisuudesta*. Koko aineistossa useimpiin painoksiin yltänyt teos on Robinson Crusoe, jonka suomenoksista – Siviä Heinämaan mukailu Risto Roopenpoika mukaan luettuna – otettiin 26 painosta. Muita suosittuja nuorisokirjoja ovat olleet Beecher-Stowen Uncle Tom's Cabin (12), Swiftin Gulliver's Travels 9, Joel Chandler Harrisin – Suomessa kääntäjän, Anni Swanin, nimellä julkaistu – Tales of Uncle Remus (9), Louisa May Alcottin An Old-Fashioned Girl (6) ja Rudyard Kiplingin Captains Courageous (6) sekä Arthur Stanley Maxwellin Uncle Arthur's Bedtime Stories (5).

Runsaasti painoksia ja laitoksia on julkaistu myös *hengellisistä tai hengellisaiheisistä* kirjoista. Tähän ryhmään kuuluvat John Bunyanin Pilgrim's Progress (molemmat osat lukien yhteensä 17 painosta), Holt Ingrahamin Lord of the House of David (6) sekä edellä mainittu Arthur Stanley Maxwellin lastenkirja. Lisäksi, kuten edellä on todettu, aikuisille suunnattujen myyntimenestysromaanien yhteinen piirre näyttää olleen vakavahenkisyys. Tällaisia ovat menestyneimmät romaanit ennen tätä kautta suositusta Mrs. Charlesin Helenan perheestä ja Lew Wallacen Ben-Hurista (4) Hall Cainen Kristityn (3) ja Florence L. Barclayn Rukousnauhan (5) kautta Pearl S. Buckin teoksiin, joista Hyvä maa ylsi neljään painokseen.

Näiden kahden ryhmän ulkopuolelle jäävätkin vain Shakespearen näytelmät (joista Hamletista otettiin neljä painosta), Sherriffin kirjoittamaan näytelmään perustuva Vernon Bartlettin romaanimukaelma Matkan pää (4), Mitchellin historiallinen romaani Tuulen viemää (4) ja Brandon Thomasin suosittu komedia Charleyn täti (4).

Tämän tutkimuksen kriteerein *viihdekirjallisuuteen* luokitelluista teoksista on eniten julkaistujen teosten listalla mukana vain kolme London-suomennosta, jotka nekin suunnattiin osin nuorisolle; muutama Burroughsin, Conan Doylein ja Greyn romaanit, joiden lähinnä voi sanoa ehtineen viihdeklassikoiksi ennen toista maailmansotaa, pääsi neljälteen painokseen. Viih-

dekirjallisuudesta ei yleensä ottaen otettu runsaasti lisäpainoksia; tämä johtunee siitä, että romaanien ei koettu eroavan merkittävästi toisistaan, jolloin luonnollisesti oli varmempaa kustantaa uusi teos kuin ottaa jo ennen julkaistusta uusi painos.

Pelkkä painosten määrä ei paljasta teosten todellista myyntimenekkiä, vaan sitä arvioitaessa ovat tarpeen myös tiedot *painosten koosta*. Kaunokirjallisuuden painokset olivat koko 1800-luvun ajan hyvin pieniä³⁸. WSOY:n kustantamien englanninkielisen kaunokirjallisuuden suomennosten keskimääräinen painos näyttää vielä vuosisadan vaihteessa olleen alle 2 000 kappaletta. Vuosina 1903–14 ilmestyneen klassikkosarjan Suurten kertojain teoksia osista aluksi otettu 4 400 kappaaleen painos osoittautui liian suureksi, ja jatkossa painoskoko oli 3 100 kappaletta. Teosten menekki jatkui kuitenkin varsin tasaisena myös ensimmäisen vuoden jälkeen.

Liitteestä 3 näkyvät WSOY:n julkaisemien, englannista suomennettujen teosten keskipainoskoot vuodesta 1909 alkaen. Vielä 1909–12 keskipainoskoko oli vain 2 500 kappaletta. Painoskoon nousu näyttää alkaneen 1913–14, ja 1915 lähtien kaikkien teosten painoskoot kasvoivat. *Tutkimuksen kattaman ajanjakson ennätys* saavutettiin 1920, jolloin keskipainoskin oli 8 900 kappaletta! Yllättävä romahdus painosten koossa tapahtui kuitenkin 1923, vaikka nimekemäärä olikin vielä kasvussa. 1930-luvulle tultaessa painoskoot laskivat ensimmäistä maailmansotaa edeltäneelle tasolle. Uudelleen ne nousivat 1933 alkaen, ja 1930-luvun loppupuoliskolla keskimääräinen painos vakiintui noin 6 000 kappaleeseen.

Hajatiedot Otavan kustannustuotannosta 1910-luvulta tukevat edellisiä havaintoja. Otavalla painokset olivat pitkään 1900-luvun puolellakin alle 2 000 kappaletta, ja painoskoon kasvua näkyy vuodesta 1912 alkaen³⁹. Gummeruksella taas englannista suomennettujen teosten painokset jäivät nekin vielä 1910-luvun alussa yleensä korkeintaan pariin tuhanteen kappaleeseen, kunnes vuodesta 1916 alkaen yksittäisistä Barclayn, Oppenheimin ja Conan Doylein romaaneista otettiin suurempia painoksia, 4 000–6 000 kappaletta. Keskipainoskoko nousi 1919 lähes 5 000 kappaleeseen, mutta laski pian kysynnän vähetessä. Gummeruksella kaunokirjallisuuden painoskoot eivät nousseet yhtä suuriksi kuin WSOY:llä ja Otavalla.

Kaupallisilla kirjamarkkinoilla painoskoot siis nousivat 1910-luvun aikana tasolle, josta ne eivät sotien välisenä aikana nousseet. Keskeinen tekijä tähän painoskokojen nousuun oli, että suuretkin kustantajat *löysivät laajan lukijakuntansa*. Mutta miten ne sen löysivät? Yksi tapa oli halpakirjasarjojen perustaminen, mikä mahdollisti kokeilun aiempaa suuremmilla painoksilla. WSOY:n 50 pennin kirjoja -sarjan osalta tiedetään, että sen osien painos oli yleensä 10 000 ja menekki hyvä siten, että ensimmäisen vuoden aikana myytiin 7 000–9 000 kappaletta. Toinen syy painosten koon kasvuun oli, että löydetyn yleisön lukuhalu ja ostokyky kasvoivat sota-aikana, jolloin muita ei-välttämättömiä hyödykkeitä ei juuri ollut saatavissa vaikka ostovoimaa oli. Kysyntä pysyi suurena pitkälle 1920-luvulle saakka. Varhai-

simpia kaupallisten kirjamarkkinoiden kautta levinneitä bestsellereitä angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden suomennosten joukossa lienevät Hall Cainen teokset. Otavan 1899 julkaisemasta romaanista Kristitty otettiin uusintapainokset 1905 ja 1924. Romaanista Tuhlaajapoika (WS) heti otetut kaksi ensimmäistä painosta olivat yhteensä noin 8 000 kpl. Cainen romaanin Vaimo jonkas minulle annoit painos 1913 oli 10 600 kappaletta. Cainen teokset pyrittiin heti alussa suomentamaan jo käsikirjoituksesta ja 1920-luvulla etsittiin hänen vanhempiakin teoksiaan ohjelmistoon.

Pienikokoisista nuorisokirjoista – esimerkiksi Mailta ja Meriltä -sarjassa ilmestyneistä – otettiin 1910-luvulta alkaen yleisestikin 10 000 kappaleen painoksia⁴⁰. Nuorisokirjoista menestyivät kaikki Alcott-suomennokset, joiden uusintapainoksetkin olivat varsin suuria. Arvostelijoiden toteama vanhanaikaisuus ei siis häirinnyt kirjojen ostajia.

Kustantajalle oli varmintaa ottaa useita pieniä kuin yksi suuri painos. Joskus painoskoko kuitenkin ylimitoitettiin; esimerkiksi Lawrence Beesleyn ajankohtaisesta Titanic-teoksesta otettiin 1913 kaksi painosta, yhteensä jopa 18 000 kappaletta. Tämän jälkeen teos kuitenkin unohtui. Suosioltaan kestäväksi muodostui sen sijaan Florence L. Barclayn Rukousnauha, jonka painosmäärä 1914 oli 6 300 kappaletta. Vuoteen 1928 mennessä sitä oli kuitenkin myyty lähes 25 000 kpl (Jäntti II 1928, 313). Muut Barclay-suomennokset eivät yltäneet vastaavaan menestykseen.

Formulaviihteen edustajien Zane Greyn ja James Oliver Curwoodin seikkailuromaaneista, jotka olivat siirtyneet WSOY:lle Kirjalta 1931, otettiin 6 600 kappaleen painos kustakin sekä joistakin yksittäisistä kirjoista 9 900 kappaleen painos. Huomiota herättävät salapoliisiromaanien suuret painokset 1930-luvun lopulla. Lajin nousseesta arvostuksesta lienee johtunut, että teoksista uskallettiin ottaa 10 000 kappaleen ensipainokset.⁴¹

Angloamerikkalaisen *korkeakirjallisuuden* suomennosten myyntimenekki jäi heikoksi. Lyriikkaa sisältävien teosten painoskoko oli poikkeuksetta alle 2 000 kappaletta. Esimerkiksi valikoimaa Keatsin runoja painettiin 1 800 kappaletta 1918 ja Miltonin Kadotettua paratiisia 1 400 kappaletta 1933. Arvostetuista romaanikirjailijoista Hardyn, Thackerayn ja Conradin ja osittain Galsworthynkin teosten painosmäärät jäivät ajankohdan keskipainosta pienemmiksi, Kiplingin teosten taas niukasti suuremmiksi. Mainittakoon, että Lewisin kohutusta ja Nobel-palkitusta Babbittista otettiin vain 3 200 kappaleen painos 1925.

Ulkomailta bestsellereinä hankitut teokset eivät siis välttämättä Suomessa menestyneet huomattavan hyvin. Monet niistä hukkuivat muuhun kirjatutontoon ja harvasta on tullut ns. steadyseller. Tällaisia ovat ainakin Barclayn Rukousnauha, Jänis Vemmelsäären seikkailut ja eräät Hall Cainen romaanit. Osittain tai kokonaan kaupallisten kirjamarkkinoiden ulkopuolella levinneistä teoksista voi myyntimenestyksinä pitää Risto Roopenpojan seikkailuja, joka oli koulukäytössä, Bunyanin Kristityn vaellusta, Arthur Stanley Maxwellin Kerro äiti, Bellamyn Vuonna 2000, Holt Ingra-

hamin Taavetin huoneen Herra sekä eräitä Londonin teoksia.

Painoskokojen tarkastelu puolestaan vahvistaa sitä käsitystä, että nimenomaan 1910-luvulla tapahtui kustantajien toimintatavoissa muutoksia, jotka liittyvät kiinteästi angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennosten määrässä tapahtuneeseen nousuun.

Kaupallisten kirjamarkkinoiden ulkopuolella ilmestyi jo vuosisadan vaihteessa suosituksi tullut englanninkielisen romaanin suomennos, jolla oli omat leviämiskanavansa ja pitkälti oma yleisönsäkin. Kyseessä oli Edward Bellamyn Vuonna 2000, joka ilmestyi 1902 Työväen sanomalehti Oy:n kustannuksella. Teoksen kokonaismenekki oli esimerkiksi WSOY:n samanaikaisiin varhaisimpien painostietoihin verraten todella suuri, sillä sitä myytiin jo ensimmäisenä vuonna noin 6 000 kappaletta (Roininen 1987, 220), ja siitä otettiin uusi painos 1907. Teoksen myynti on hyvinkin voinut ylittää 10 000 kappaleen rajan, joka oli ajankohtaan nähden todella hyvä levikki. Toisaalta sillä oli muuhun kaunokirjallisuuteen verraten etu: halpa hinta.

Edellä on puhuttu enimmäkseen kaupallisten kirjamarkkinoiden toiminnasta, ja niiden ulkopuolista kirjankustannus- ja jakelutoimintaa on sivuttu lähinnä kustantajien esittelyn yhteydessä. Vaihtoehtoinen lähestymistapa olisi puhua Escarpitin (1958) tapaan kahdesta erillisestä kiertokulusta. Tätä puolustaisi se seikka, että kaupalliset kirjamarkkinat – kustantajien johdolla – tiivistivät rivinsä torjumaan aatteellisesti tai jopa vain toimintatavoiltaan poikkeavat yrittäjät. Tuloksena oli, että myös kustannustuotanto yhtenäistyi ja sen profiili madaltui huomattavasti sotien välisenä aikana.

Vertailukohdan suomalaisten kustantajien toiminnalle varsinkin 1900-luvun puolella tarjoaa *maamme ruotsinkielinen kustannustoimi*. Suomenruotsalaisesta käännöskirjatuotannosta on olemassa tietoa vuosilta 1918–25. Tuona aikana käännetyistä englantilaisesta kertomakirjallisuudesta kolmannes oli arvokirjallisuutta, kun samaan aikaan suomenkielisillä kustantajilla sen osuus oli vain 10 prosenttia. Vanhemmista kirjailijoista julkaistiin eniten Dickensin, Hardyn, Stevensonin ja Kiplingin teoksia. Lisäksi suomenruotsalaiset kustantajat julkaisivat myös uusinta arvokirjallisuutta: Katherine Mansfieldin, D. H. Lawrencen, John Masefieldin sekä myös suomenkielisellä puolella suosittua Galsworthyn tuotantoa. Arnold Bennettiltä käännettiin myös arvostettu teos, Clayhanger-trilogy (1910) 1921. Viihdekirjallisuudessa selvästi suurimman ryhmän muodostivat rakkaus- ja naistenromaanit (34 nimekettä) ennen salapoliisi- ja jännitysromaaneeja (8), seikkailuromaaneeja (7) ja muihin lajityyppisiin kuuluvia romaaneja (17). (Hynynen-Vähä-Mäkilä 1986, 98–102) Suomenkielisessä kustannustuotannossa erityisesti seikkailuromaanien osuus oli suurempi, naistenromaanien osuus taas jonkin verran pienempi.

Suomen- ja ruotsinkielisten kustantajien suuntautumiseroja sekä suomalaisen kustannustoiminnan toimintatapoja kuvaava episodi oli Holger Schildtin mielenkiintoinen yritys 1926 ryhtyä kustantamaan myös suomen-

kielistä kirjallisuutta. Suomenkielisestä tuotannosta vastaamaan hän otti Eino Tikkasen. Schildt ehtikin julkaista seitsemän englannista suomennettua romaania, jotka ovat ajankohtaista ja jälkeensäpäinkin tarkastellen laadukasta kirjallisuutta. Mukana on uusinta kirjallisuutta, muun muassa Edna Ferberin Noin suuri, Margaret Kennedyn Uskollinen nymfi, Martha Ostensoen Villihanhet, H.G. Wellsin Kuninkaitten kuningas, Anne Sedgwickin Pieni ranskalaistyttö sekä nuorisolle suunnatut Cherry Keartonin Apina-ystäväni Toto ja Terhunen Paimenkoira Wolf. Schildt ehti siis vuodessa julkaista ajankohtaisia ja kiinnostavia suomennoksia enemmän kuin muut kustantajat yhteensä! Asiasta nousi kiivas keskustelu lehdistössä - useimpien kirjoittajien vastustaessa "ruotsalaisen" tuloa suomenkieliseen kustannustoimintaan. Tulos oli, että Schildt pakotettiin luopumaan suomenkielisestä tuotannosta ja myöhemmin hän myi koko yrityksensä ja muutti Ruotsiin. Yhdessä kilpailun rajoitustoimien ja esimerkiksi Kansanvallan osakseen saaman kohtelun kanssa tämä episodi kuvaa suomalaisessa kustannuselämässä 1900-luvun puolella – erityisesti itsenäisyyden aikana – tapahtuneen voimakkaan keskittymisen seurauksia, kartellisoitumista ja ideologista yhdenmukaistumista.

Kirjallisuuskritiikki aikakauslehdissä

Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden julkista vastaanottoa on tässä tutkimuksessa tarkasteltu 1890–1939 ilmestyneissä yleiskulttuurilehdissä julkaistujen arvostelujen ja muiden esittelyjen valossa. Luonteva lähtökohta ilmestyneiden kulttuurilehtien esittelylle on *Valvoja*. Se perustettiin Kirjallisen Kuukauslehden seuraajaksi 1880, paljolti kilpailijaksi vasta perustetulle ruotsinkieliselle Finsk Tidskriftille. Uudesta lehdestä tulikin pitkäikäinen, sillä se ilmestyi yhtäjaksoisesti, välillä tosin nimeään muuttaen, aina 1968 saakka.

Linjaltaan *Valvoja* oli yhteiskunnallisesti ja taiteellisesti pääosin konservatiivinen julkaisu. *Valvojan* kirjallisuusarvostelu oli aluksi filologista ja vasta myöhemmin esteettistä. Edeltäjästään poiketen sen toimitus oli aluksi suopea kirjalliselle realismille. Kirjallisuuden lisäksi lehdessä käsiteltiin runsaasti myös muita taiteita, kansatiedettä, kasvatusta, historiaa ja kielitiedettä. Lehden toimittajien joukossa oli sellaisia arvostettuja kirjallisuusihmisiä kuin Arvid Genetz, Hanna Andersin, Kasimir Lönnbohm, Otto Manninen, O. A. Kallio, Helmi Setälä, Anna-Maria Tallgren, J. Hollo ja Sakari Pälsi ja itsenäisyyden aikana Rafael Koskimies.

Sotien välisenä aikana *Valvoja* oli hengeltään *kansallis-konservatiivinen*, mikä käy myös selkeästi ilmi lehden jyrkän kielteisessä suhtautumisessa 1920-luvun uusiin kirjallisiin virtauksiin. Päätoimittaja arvosteli kielteiseen sävyyn modernia runoutta torjuen vapaamittaisen lyriikan kokonaan. Suo-

Taulukko 9. Valvojan kirjallisuusesittelyjen jakautuminen eri kielialueiden kirjallisuuden kesken prosentteina 1880–1939

Vuodet	Ska	Sa	Ra	Eng	Muu	Yhteensä
1880–86	30,8	15,1	9,6	8,2	36,3	100,0
1887–91	22,3	9,9	17,4	11,6	38,8	100,0
1892–96	14,3	15,4	11,0	16,5	42,9	100,1
1897–1901	17,0	20,4	3,4	17,7	41,5	100,0
1902–06	28,2	16,7	6,4	9,0	39,7	100,0
1907–11	26,8	15,9	17,1	13,4	26,8	100,0
1912–16	34,9	10,3	10,3	10,3	34,1	99,9
1917–19	33,3	16,7	17,9	16,7	15,4	100,0
1920–24	22,5	23,4	15,3	13,5	25,2	99,9
1925–29	22,6	25,0	20,3	11,7	20,3	99,9
1930–34	11,1	41,7	21,1	15,5	6,6	100,0
1935–39	19,7	20,2	20,6	22,0	17,4	99,9

Selitykset: Ska = skandinaavinen, sa = saksankielinen, ra = ranskankielinen, eng = englanninkielinen ja muu= muu kirjallisuus.

Vuosien 1917–39 osalta lähteenä on Holma 1986, jossa on laskettu mukaan myös tietokirjallisuuden arvostelut. Tämä näkyy erityisesti ”muun kirjallisuuden” pienempänä osuutena kuin vuosina 1880–1916.

malaisen ekspressionismin tärkeimmistä edustajista – Diktoniuksesta, Olssonista ja Södergranista – lehdessä vaiettiin. Sama koskee myös ulkomaista modernismia. Valvoja-Ajan ensi vuosikymmen oli lehden ”akateemisuuden ja antiikin ihanteiden vuosikymmen” mutta vuodet 1932–38 olivat sen suuri vuosikymmen. Tuolloin lehdestä tuli kirjallisesti vireämpi: siinä kiinnitettiin huomiota aiemmin sivummalle jääneeseen lyriikkaan ja kirjallisuusteoriaan sekä esitettiin myös kulttuurikritiikkiä. (Saarniemi 1967, 136) Tähän muutokseen vaikutti eniten Rafael Koskimiehen tulo lehden päätoimittajaksi.

Koska Valvoja oli niin selvästi eräänlainen Suomen virallinen kulttuuri-lehti, otettakoon sen kirjallisuusesittelyt lähempään tarkasteluun. Taulukossa 9 näkyy niiden eri kirjallisuuksien välisen jakauman muutos vuosina 1880–1939.

Valvojan kirjallisuusesittelyjen kokonaismäärät näyttävät laskeneen huomattavasti kahteen otteeseen: ensin 1890-luvun alussa – lamakauden aikaan – ja sitten routavuosien aikaan, joiden jälkeen huomio näyttää siirtyneen selvästi kotimaiseen kirjallisuuteen. Suhde englannin-, saksan-

ja ranskankielisen kirjallisuuden esittelyjen välillä (13 %, 11 % ja 15 %) oli kohtalaisen tasainen, eikä eroja voine pitää merkitsevinä.

Skandinaavinen kirjallisuus oli siis 1930-luvulle saakka eniten esitelty ryhmä Valvojassa ja Valvoja-Ajassa. Saksankielinen kirjallisuus puolestaan muodosti keskimäärin neljänneksen ulkomaisen kirjallisuuden esittelyistä, joskin 1930-luvun alussa tapahtui jyrkkä nousu. Ranskankielisen kirjallisuuden osuus oli vajaa viidennes, ja *englanninkielisen kirjallisuuden osuus* puolestaan pysyi kaiken aikaa suhteellisen pienenä; vasta 1930-luvun lopulla se tavoitti muut ryhmät.

Angloamerikkalaisen kirjallisuuden esittelyt Valvojassa olivat autonomian aikana pääasiassa suomennosten arvosteluja; esseemuotoisia esittelyjä laadittiin vähän. Selvästi tärkein kohde oli Shakespeare, jonka draamojen suomennokset esiteltiin tunnollisesti ja josta ilmestyi Valvojassa myös useita esseitä. Uudemmasta kirjallisuudesta saivat huomiota Kipling ja Shaw. Keskeiset angloamerikkalaisen kirjallisuuden esittelijät olivat Helmi Krohn (12), Mikko Erich (9), Aino Malmberg (6), Hanna Andersin (5), B. F. Godenhjelm (4), Yrjö Koskelainen (3) ja Juhani Siljo (3). Heidistä Setälä ja Malmberg olivat myös merkittäviä englanninkielisen kirjallisuuden suomentajia.

Itsenäisyyden aikana ahkerimmat angloamerikkalaisen kirjallisuuden esittelijät Valvojassa olivat Rafael Koskimies ja Eino Railo. Heidän kohteenaan oli pääasiassa klassinen englantilainen romaanikirjallisuus.

Toinen keskeinen suomalainen kulttuurilehti oli tutkimuksen kattamana aikana *Finsk Tidskrift*, joka Valvojan tapaan on ollut myös pitkäikäinen: sen julkaiseminen on jatkunut keskeytymättä vuodesta 1876 tähän päivään saakka. Lehti on yleiskulttuurilehti, kuten sen alaotsikko "För vitterhet, vetenskap, konst och politik" osoittaa. *Finsk Tidskrift*issä ilmestyi tämän tutkimuksen mukaan 1876–1916 kaikkiaan noin 1750 arvostelua tai muuta kirjallisuusesittelyä. Suurimmillaan niiden määrä oli 1880- ja 1890-luvulla.

Selvästi suurin osa *Finsk Tidskrift*issä esittelystä kirjallisuudesta oli vuosina 1890–1916, kuten odottaa sopii, skandinaavista (49 %) tai suomenruotsalaista (20 %) kirjallisuutta. Skandinaavisesta kirjallisuudesta puolestaan valtaosa oli ruotsalaista kirjallisuutta, jonka osuus koko arvostelujen määrästä oli yksinään 24–51 prosenttia. Tämä johtuu *Finsk Tidskriftin* asemasta suomenruotsalaisen kansanosan kulttuurilehtenä, jonka kulttuurinen mielenkiinto luonnollisesti kohdistui nimenomaan Ruotsiin. Suomenruotsalaisen kirjallisuuden osuus esittelyistä pysyi varsin tasaisena, noin viidenneksenä. Englannin-, saksan- ja ranskankielisen kirjallisuuden osuudet olivat keskenään samalla tasolla (7 %, 6 % ja 6 %). 1800-luvun lopulla englanninkielisen kirjallisuuden määrät olivat kuitenkin jonkin verran muita edellä. Tämän voi päätellä johtuvan Ruotsin kustannuselämässä vallinneesta orientaatiosta, joka oli muuttunut jo 1800-luvun lopulla angloamerikkalaista kulttuuria suosivaksi. Vuosisadan vaihteen jälkeen esittelyjen kokonaismäärä putosi niin paljon, että merkitseviä eroja ei ole näkyvissä.

Tämä pudotus selittyi sillä, että kirjallisuusarvostelujen rooli Finsk Tidskriftissä muuttui marginaalisemmaksi.

Finsk Tidskriftissä ilmestyneistä angloamerikkalaisen kirjallisuuden esittelyistä voi todeta, että ne käsittelivät enimmäkseen Ruotsissa ilmestyneitä ruotsinnoksia. Suomennosten arvosteluja ilmestyi lähinnä lehden alkuvuosina, viimeinen 1893. Niiden vähäisyys johtunee yhtäältä lehden keskittymisestä yhä selvemmin ruotsinkieliseen kulttuuriin, toisaalta suomenkielisen kirjallisuuden pätevien arvostelijoiden puutteesta.

Ruotsissa ilmestyneen käännöskirjallisuuden pienemmästä julkaisuviveestä johtuen Finsk Tidskriftin arvosteleva kirjallisuus oli *ajankohtaisempaa* kuin se, mitä oli saatavissa suomennoksina. Se esitteli etenkin 1890-luvulla varsin paljon sellaista kirjallisuutta, joka tuli suomenkielisenä kirjakauppoihin vasta 1920-luvulla, tuolloin selkeästi viihteenä. Tällaisia olivat Francis Marion Crawfordin, Hugh Conwayn, Marie Corellin, Stanley Weymanin ja Max Pembertonin romaanit. Lehdessä esiteltiin myös Suomessa vielä vähän tunnettua mutta kotimaassaan arvostettua kirjallisuutta, esimerkiksi Bret Harten, William Blackin, Henry Jamesin, George Meredithin, Lafcadio Hearnin ja John Syngen teoksia.

Yleensä ottaen Finsk Tidskrift esitteli uudempaa ja monipuolisempaa kirjallisuutta kuin Valvoja, muun muassa enemmän runoutta. Lisäksi sen julkaisemat englanninkielisen kirjallisuuden esittelyt olivat akateemisempia kuin suomenkielisten lehtien. Ajankohtaisuus näkyy myös julkaistujen esseiden aiheissa. Kohteina oli G. B. Shawn, Frank Norrisin, Thomas Hardyn, Alfred Tennysonin, Fiona Macleodin ja Arnold Bennettin tuotanto. Esseemuotoiset esittelyt jopa lisääntyivät vuosisadan vaihteeseen tultaessa.

Keskeisellä sijalla esitellyistä kirjailijoista olivat Shakespeare, George Eliot, Bret Harte ja George Meredith ja Alfred Tennyson. Uusimmasta kirjallisuudesta lehdessä oli parhaiten esillä Shawn ja Wilden tuotanto.

Nimenomaan angloamerikkalaisen kirjallisuuden merkittävänä esittelijänä Finsk Tidskriftin arvostelijoista voi pitää vain Anna Krookia ja Yrjö Hirniä. Heistä Yrjö Hirniä käsitellään tuonnempana. *Anna Krook* taas oli ruotsinkielinen englantilaisen kirjallisuuden tuntija, jonka työ on unohtunut. Hän oli kuitenkin ahkera kääntäjä ja tutkijakin, joka oli perehtynyt erityisesti uudempaan englantilaiseen lyriikkaan. Hän laati Finsk Tidskriftiin kaksi esseetä Tennysonista 1893 ja 1904 sekä yhden Ernest Dowsonista 1906. Lisäksi hän käänsi ja toimitti antologian *Engelsk lyrik* (Söderström & Co. 1905) sekä lukioiden englannin kielen oheislukemistoksi tarkoitetun kirjan *Literary Studies* (Schildt & Co. 1917), joka sisältää lähes neljäkymmenen englanninkielisen kirjailijan lyhyet elämäkerrat tekstinäyttein. Kirjasta ilmestyi toinen painos 1925.

Kirjallisuuden julkisuuden foorumit alkoivat aikakauslehdistönkin piirissä eriytyä aatteellisesti 1890-luvulla. Vuonna 1895 alkoi ilmestyä naisasian kannattaja *Nutid*, jossa käsiteltiin yhteiskunnallisten kysymysten ohella

myös taidetta. Lehden toimitukseen kuului useita naiskirjailijoita kuten Helena Westermarck, Adelaide Ehmrooth, Hanna Favorin, Maikki Friberg ja Jenny af Forselles.

Suurimman osan Nutidin esittelyistä valtasivat suomenruotsalaisen (32 %) ja skandinaavisen (39 %) kirjallisuuden esittelyt. Saksankielisen kirjallisuuden osuus oli kymmenen prosenttia, englanninkielisen viisi prosenttia ja ranskankielisen samoin viisi prosenttia. Nutid esitteli muita lehtiä enemmän *naisten kirjoittamaa* kirjallisuutta; niinpä lehden esittelemistä 16 englanninkielisestä kirjailijasta kahdeksan oli naisia. Vain Beecher-Stowen, Olive Schreinerin ja M. L. Nuttin kohdalla esittely näyttää liittyneen suoraan naisasiaan. Erityistä huomiota saivat Yrjö ja Karin Hirnin toimittamat ruotsinnokset Hardyn, Conradin ja Hearnin teoksista. Kuten ruotsinkieliset lehdet muutenkin, Nutid esitteli Suomessa muuten vähän tunnettuja kirjailijoita, joita olivat Elisabeth Barrett-Browning, Frances Little, Onoto Wattanna (jota tosin suomennettiin myöhemmin) ja M. L. Nutt. Angloamerikkalaista kirjallisuutta esittelivät eniten Annie Furuhjelm ja Helena Westermarck.

Vuosisadan vaihteessa syntyi useitakin *taiteisiin keskittyneitä ruotsinkielisiä lehtiä*. Erityisesti kuvataidetta, arkkitehtuuria ja kansatiedettä käsitteli Ateneum (1898–1903), joka jatkoi vuodet 1903–06 puhtaasti kuvataiteellisena lehtenä. Kirjallisuusaineistoa lehdessä oli vain vähän (16 esittelyä) painopisteen ollessa taiteessa. Esittelyissä kiinnittää huomiota angloamerikkalaisen kirjallisuuden puuttuminen ja venäläisen kirjallisuuden viisi esittelyä. Toinen ruotsinkielinen aikakauslehti, vuosina 1901–05 ilmestynyt Euterpe, keskittyi ensimmäisen vuotensa aikana kokonaan musiikkiin, mutta seuraavissa vuosikerroissa on runsaasti myös kirjallisuusainesta. Euterpen piirissä harrastettiin ahkerasti skandinaavista kirjallisuutta (44 % esittelyistä), ja siitä suurin osa oli ruotsalaista kirjallisuutta. Muilta osin kiinnittää huomiota erityisesti ranskalaisen kirjallisuuden esittelyjen suuri määrä (20 %); sen tuntijoita oli Euterpen avustajakunnassa useita. Englanninkielisestä kirjallisuudesta ilmestyi lehdessä suhteellisen vähän arvioita (N = 12; 6 %), joukossa kuitenkin useita pitkäköjäkin esseemuotoisia esittelyjä, muiden muassa Yrjö Hirnin artikkeli *En roman om moden och fegnens Joseph Conradista, Alexis von Kraemerin Ett och annat om Oscar Wilde, Gunnar Castrénin Bernard Shaw, Paul Harboen Walt Whitman sekä Jenny af Forsellesin tutkielma Shakespeare i Finland på 1830- och 40 -talen*. Lisäksi Gunnar Castrén arvosteli joitakin angloamerikkalaisten teosten ruotsinnoksia. Akateemisesta otteestaan huolimatta Euterpe esitteli siis varsin tuoreeltaan ajankohtaisia kirjailijoita kuten Shaw, Conrad, Wilde ja Whitman.

Suomenruotsalainen yleiskulttuurilehti *Argus* alkoi ilmestyä 1908, ja sen toimittajina olivat Gustaf Mattsson, Gunnar Castrén ja Emil Zilliacus. Lehti muutti 1911 nimensä *Nya Argukseksi*. Lehti kiinnitti odotetusti huomiota pohjoismaiseen kirjallisuuteen (46 % esittelyistä). Yllättävän keskeisellä

sijalla on myös ranskankielinen kirjallisuus (20 %); saksalaisen kirjallisuuden osuus oli 8 prosenttia. Sen sijaan angloamerikkalaista kirjallisuutta esiteltiin vähän (4 %). Siitä kirjoitti erityisesti Sigurd Frosterus (neljä esittelyä). Lehti esitteli Suomessa muuten vähän tunnettua kirjallisuutta, erityisesti lyriikkaa (Dante Gabriel Rossetti, Laurence Hope, Rupert Brooke, Edgar Lee Masters) sekä George Meredithin, Grenvil Parkerin, John Masefieldin ja kanadalaisen R. W. Servicen teoksia.

Mainitut kolme ruotsinkielistä lehteä poikkeavat suomenkielisistä siinä, että niiden ote oli varsin akateeminen, mistä kertoo myös kirjoittajakunta sekä esseiden korostunut osuus.

Vuosisadan vaihteessa ja erityisesti suurlakon jälkeen syntyi myös useita *suomenkielisiä yleiskulttuurilehtiä*, joissa myös kirjallisuuden esittelyjen määrä oli ju huomattava. Tällaisia lehtiä olivat *Nykyaika*, *Päivä*, vasemmistolainen *Raataja*, *Aika* ja *Sunnuntai*. Niistä *Nykyaikaa* toimittivat Kasimir ja Eino Leino ja K. A. Petrelius. Lehdessä julkaistiin ja esiteltiin lähinnä kotimaista kirjallisuutta, mutta varsin runsaasti myös ulkomaisen runouden suomennoksia. Suurin osa lehden ulkomaisen kirjallisuuden esittelyistä oli leikattu ranskalaisista ja saksalaisista aikakauslehdistä. - Ulkomaisen kirjallisuuden esittelyt (N = 33) jakautuivat varsin tasapuolisesti. Niissä ei korostunut Leinojen kiinnostus ranskalaiseen kulttuuriin, mutta lehdessä kirjoitettiin esimerkiksi Japanin ja Italian kirjallisuudesta. Keskeisellä sijalla oli myös pohjoismainen kirjallisuus (6 esittelyä). Sen sijaan englanninkielisen kirjallisuuden esittelyt rajoituivat J. O. E. Donnerin esseeseen Byronin panteismista, saksalaisesta *Zeit*-lehdestä saksittuun artikkeliin Shakespearesta teatterinjohtajana sekä Englannin näyttämötaidetta ja näyttämöitä koskevaan artikkeliin. Leinon veljekset, jotka muuten laativat suurimman osan lehden kirjoituksista, eivät esitelleet angloamerikkalaista kirjallisuutta. Tämä osoittaa heidän kiinnostuksensa suuntautumista.

Päivä ilmestyi 1907–11. Keskeisessä asemassa sen toimituskunnassa oli päätoimittajan Herman Stenbergin ohella Eino Leino, ja sisällöltään se muistuttaakin kymmenen vuotta vanhempaa *Nykypäivää*. Teosten esittelijöitä olivat Leino, Herman Stenberg, Jalmari Hahl, Aarni Kouta ja Helmi Setälä. Lehden suuntaus kirjallisuuden esittelyssä (N = 32) on *Nykypäivää*kin mannermaisempi: skandinaavisen kirjallisuuden osuus (9 esittelyä) ei ole poikkeavan suuri ja englanninkielistä kirjallisuutta ei esitellä lainkaan.

Vuosina 1905–10 ilmestynyt *Raataja* oli sosialistinen, työväenliikettä, naisasiaa ja siveellisyyssymyksiä tarkasteleva kulttuurilehti. Lehden vastaavat toimittajat olivat Juho Torvelainen ja Antti Tulenheimo. Painopiste oli yhteiskunnallisessa aineistossa, joten lehdessä julkaistiin vähän kirjallisuusesittelyjä. Raatajassa arvosteltiin kuitenkin eräitä tuolloin kohuttuja angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennoksia. Teokset olivat Londen Ennen Aatamia, Carlylen Entistä ja nykyistä, Cainen Himo ja Setonin Villejä eläimiä. Lehden arvosteluille oli yhteistä yhteiskunnallinen näkökulma, kuten Cainen romaanin Himo arviossa. Se on varsin murskaava ja

“roskakirjallisuutta” yleisemminkin ruotiva, ja lopuksi siinä ihmetellään, kuka oikein kyseisenlaista kirjallisuutta lukee – ja vastataan: naiset.

Aika, joka ilmestyi 1907–22, oli vanhasuomalainen yleiskulttuurilehti, jossa yhteiskuntaa ja taloutta käsittelevien artikkelien ohella myös kirjallisuusaineistolla oli keskeinen osuus. Lehden päätoimittajat olivat Gunnar Suolahti (1907) ja V. A. Koskenniemi (1913–22), ja sen toimittaja- ja avustajakuntaan kuuluivat kirjallisista vaikuttajista Kyösti Vilkuna, Eino Kaila, Rafael Koskimies (1918–22), Heikki Impivaara, Eliel Aspelin-Haapkylä, V. Tarkiainen, Hugo Jalkanen, Eino Kalima ja Kasimir Leino.

Ajan kirjallisuusesittelyt kohdistuivat vuosina 1908–16 selvästi kotimaiseen suomenkieliseen kirjallisuuteen. Skandinaavista kirjallisuutta (20 %) ei esitelty merkittävästi enempää kuin saksalaista (17 %) tai ranskalaista (15 %) – tai edes venäläistä kirjallisuutta (13 %), jonka osuus olikin yllättävän suuri. Ajan kirjallisuusesittelyt näyttävät siis numeroiden valossa monipuolisilta. Viimeisinä vuosinaan 1917–22 *Aika* julkaisi aiempaa enemmän ulkomaisen kirjallisuuden esittelyjä, joista suuri osuus oli saksalaisella (31 %), skandinaavisella (26 %) ja ranskalaisella (20 %) kirjallisuudella. Esitelty aineisto oli lisäksi alkukielistä, suomentamatonta kirjallisuutta. Kumpaankin seikkaan vaikutti keskeisesti V. A. Koskenniemi, joka toimi lehden ahkerimpana kriitikkona. (Holma 1986, 69)

Englanninkielisen kirjallisuuden esittelyistä (N = 41; 15 %) suurin osa oli arvosteluja, mutta esseetyyppisiäkin esittelyjä mahtui joukkoon kahdeksan. Neljä niistä käsitteli Shakespearea, ja joukossa oli kaksi artikkelia, joita on käytetty lähteinä tässäkin työssä. Ne ovat Aukusti Simeliuksen 'Shakespearea suomeksi ja muilla kielillä' (1913) ja A. V. Koskimiehen 'Hamletia suomeksi ennen Cajanderia ja Cajanderin Hamletista', joka ilmestyi Shakespearen kuoleman 300-vuosijuhlavuonna. Muut esseet käsittelivät Ruskinia (kirj. Fredr. Lindström), Tagorea (Hugo Jalkanen) ja Kiplingiä (Väinö Hämeen-Anttila).

Ajassa esiteltiin siis yleensä angloamerikkalaista korkeakirjallisuutta. Joukossa on vain pari rajatapausta, esimerkiksi Jack London, jolta arvioitiin kaksi ensimmäistä suomennosta, sekä Hall Caine. Hänet otettiin kohteeksi juuri sen vuoksi, että hän oli häiritsevä rajatapaus viihteen ja vakavan kirjallisuuden välillä; arvostelut olivat varsin tyyliä, ja niissä mainittiin ärtyneesti Cainen kohtuuton suosio hänen kirjallisiin ansioihinsa nähden. Myöskään nuorisokirjallisuutta ei juurikaan esitelty; sitä käsittelevät vain yksi nippuarvostelu 1915 sekä yhden Setonin ja kahden Robertsinkin kirjan arvostelut 1915–18.

Arvostelijoista ahkerimmat näyttävät olleen V. A. Koskenniemi ja Hugo Jalkanen. Heidän arvosteluilleen oli yhteistä pyrkimys tehdä selvä raja viihteen ja taiteen välille sekä “amerikkalaisuuden” vierastaminen. Mainittakoon, että arvostelussaan Setonin kirjasta Rolf salolla 1915 Eino Kaila käsitteli hänkin amerikkalaisuutta, mutta edellisiä paljon kiinnostavammalla tavalla: itse asiassa hän otti kirjoituksensa aiheeksi kirjan välittämät,

amerikkalaiseen yhteiskuntaan kuuluvat elämänarvot.

Aivan autonomian lopulla ilmestynyt *Sunnuntai* (1915–18) oli jälleen keskeisesti Eino Leinin lehti, mutta hänen aiempia lehtiään vähemmän ajankohtainen, kuten osoittaa myös sen alaotsikko: “Kirjallinen viikkolehti elämänkysymysten käsittelyä varten”. Lehdessä, jota avusti huomattava joukko eturivin kirjailijoita, esiteltiin paljon niin vanhaa kuin uuttakin kirjallisuutta. Erikseen mainittakoon Shakespeare-numero sekä Väinö Valvanteen innoittunut Whitman-artikkeli, joka on ensimmäinen suomenkielinen esittely Whitmanista.

Aikakauslehdistön tilannetta *itsenäisyyden aikana* leimasivat jyrkät vastakkainasettelut vanhoillisten ja liberaalien sekä oikeiston ja vasemmiston välillä, ja nämä vastakkaisuudet johtivat selkeään työnjakoon myös kirjallisuuden esittelyssä. Jakavia tekijöitä olivat yhtäältä suhtautuminen vasemmistolaiseen kirjallisuuteen ja toisaalta modernismiin sekä – näihin molempiin liittyen – erilainen kulttuuriorientaatio. Suuntautumisessa eri maiden kirjallisuuteen on havaittavissa jyrkempiä eroja ja muutoksia kuin autonomian aikana.

Muista aikakauslehdistä IKL:n julkaisema Pohjatuuli ilmestyi vuosina 1933–34 ja sisälsi runsaasti kirjallisuusaineistoa. Sen ulkomaisen kirjallisuuden esittelyistä yllättävän suuri osa – 32 prosenttia – kohdistui englantilaiseen kirjallisuuteen, kun taas saksalaisen (12 %) ja skandinaavisen (12 %) osuudet olivat pienet; ranskalaista kirjallisuutta puolestaan ei esitelty lainkaan. Toisessa IKL-henkisessä lehdessä, Ahjossa, taas skandinaavisen kirjallisuuden osuus on suurin (31 %) muiden jäädessä alle viidennekseen kukin. Kolmannessa selkeästi oikeistolaisessa lehdessä, Tähestäjässä (1928–30), puolestaan suurin osuus esittelyistä oli ranskalaisella (n. 30 %) ja skandinaavisella (n. 24 %) kirjallisuudella.

Nimensä mukaisesti isänmaallishenkinen mutta edellisiä kulttuurisesti liberaalimpi julkaisu oli vuodesta 1933 ilmestynyt yleiskulttuurilehti *Suomalainen Suomi*. Edellisistä poiketen sen kirjallisuusesittelyissä oli keskeisellä sijalla englanninkielinen kirjallisuus (24 %) saksalaisen (17 %), skandinaavisen (18 %) ja ranskalaisen (12 %) kirjallisuuden jäädessä hiukan vähemmälle huomiolle. Lehden piirissä olikin ihailun ja tarkastelun kohteena juuri Englanti ja sen valtiojärjestelmä (Jutikkala 1983, 11). Lehden kirjallisuusarvostelijana toimi sen ensimmäisenä ilmestymisvuonna englanninkieliseen kulttuuriin perehtynyt ja sitä voimakkaasti propagoinut Yrjö Kivimies, jolla onkin suuri ansio englanninkielisen kirjallisuuden huomattavaan osuuteen. Hänen jälkeensä kirjallisuusosastosta vastasi pääasiassa T. Vaaskivi, joka esitteli ulkomaista kirjallisuutta tasasuhtaisemmin. Lehden ainoat esseet angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta olivat kaksi 1933 – “Englannin viikkoon” liittyen – julkaistua artikkelia. Sen sijaan arvosteluja ilmestyi varsin runsaasti.

Edellä mainituissa lehdissä ulkomaisen kirjallisuuden osuus kaikista esittelyistä oli keskimäärin vain 30 prosenttia, eli niissä keskityttiin koti-

maisena kirjallisuuden arvosteluun ja esittelyyn. Näiden konservatiivisten lehtien – ja aivan erityisesti Valvojan – vastapainoksi syntyi ideologioiltaan niille eri tavoin vastakkaisia lehtiä, joille on kuitenkin yhteistä huomattava *kansainvälisyys*. Kirjallisuusaineistossaan ne pyrkivät tarkoituksellisesti esittelemään kirjallisuutta – erityisesti lyriikkaa ja modernistista kertomakirjallisuutta –, jota valtaehdistö ei esitellyt.

Ensimmäisenä näistä kansainvälisesti suuntautuneista lehdistä voi pitää 1922 ilmestynyttä kaksikielistä *Ultraa*, jota toimittivat Lauri Haarla, Hagar Olsson ja Raoul af Hällström. Lehden linjalle oli ominaista kiinnostus ekspressionismiin ja yleensäkin uusiin kansainvälisiin taidevirtauksiin. Lehden kirjallisuusesittelyissä kiinnittää huomiota Suomessa vähän tunnettujen kirjailijoiden esittely. Tällaisia olivat Franz Werfel, Walt Whitman, Thomas De Quincey, Igor Serenjanin, W. N. P. Barbellion ja Marcel Proust. Englanninkielisen kirjallisuuden esittelyt sisältyvätkin kaikki tähän luetteloon. Mainittakoon, että Hagar Olssonin Whitman-esittely oli ensimmäinen huomiota herättänyt artikkeli Whitmanista Pohjoismaissa. Olsson laati myös esittelyn Barbellionista (oik. Bruce Frederick Cummings). Elmer Diktonius puolestaan laati De Quinceystä pienen kirjoituksen Opiumisyön 100 vuotta.

Hyvin merkittävä angloamerikkalaisen kirjallisuuden esittelijä oli 1920-luvun lopulla *Sininen kirja*, joka ilmestyi vuosina 1927–30. Sitä toimitti Kersti Bergroth, ja sen avustajina toimi sellaisia englanninkielisen kirjallisuuden tuntijoita kuin Alex Matson, Bertel Gripenberg ja Elsa Enäjärvi-Haavio. Käytännössä lehden toimittaminen oli lähes kokonaan Bergrothin ja Matsonin varassa. He laativat osan artikkeleista yhdessä, jolloin ne julkaistiin yleensä nimettöminä. (Varpio 1971, 15–16, liite I)

Sininen kirja esitteli runsaasti uusinta, yleensä suomentamatonta, ulkomaista kirjallisuutta ja sillä oli erityinen Maailmankirjallisuutta-palsta kaukokirjallisille tekstinäytteille. Lehden kirjallisuusaineisto olikin huomattavan selvästi painottunut ulkomaiseen kirjallisuuteen, jonka osuus kaikista lehden esittelyistä oli lähes kolme neljäsosaa. Niistä puolestaan suurin osa käsitteli englanninkielistä kirjallisuutta (41 %). Ranskalaisen kirjallisuuden osuus oli 25 prosenttia ja saksalaisen 21 prosenttia muiden, myös skandinaavisen kirjallisuuden, jäädessä n. 5 prosenttiin. Kaikkiaan englanninkielisen kirjallisuuden esittelyjä ilmestyi 42, joista neljää voi pitää esseinä. Viimeksi mainituista merkittävintä on Alex Matsonin oivaltava ja perusteellinen kaksiosainen essee James Joycen romaanista *Ulysses* 1927. Siinä hän korostaa romaanin rakenteellista suunnitelmallisuutta näennäisen kaotisuuden taustalla (Varpio 1971, 17–18). Arvosteluistakin suurin osa tosin kohdistui suomentamattomaan kirjallisuuteen; kohteina olivat useimmin Wells, Bennett, Lawrence, Wilder, Dreiser ja Woolf.

Vuonna 1934 Kersti Bergroth perusti uuden lehden, *Päiväkirjan*, jonka avustajina toimivat Astrid Reponen, Maija Juvas, Helmi Helminen ja Alex Matson. Tämän vuoteen 1938 saakka ilmestyneen lehden kirjallisuusesit-

telyissä korostuivat erityisesti saksankielinen (34 %) ja englanninkielinen (33 %) kirjallisuus.

Alex Matsonin (1888–1972) voi sanoa olleen sotien välisen ajan keskeinen englanninkielisen kirjallisuuden esittelijä Suomessa. Matsonin anglofiliaa selittää hänen varhaistaustansa. Hän oli merimiehen poika ja asui Englannissa kolmivuotiaasta pitkälle kouluvuosiin sekä myöhemminkin useaan otteeseen. Vuodet 1922–29 hän oli naimisissa Kersti Bergrothin kanssa. Paitsi kriitikkona hän toimi sotien välisenä aikana myös kotimaisen kirjallisuuden kääntäjänä englannin kielelle. Myöhemmin hän suomensi englanninkielistä kirjallisuutta ja toimi kustantajien lukijana. (Varpio 1971, 5–9, 15–37)

Tulenkantajat, joka ilmestyi vuosina 1927–30, oli sen ympärille keskityneen samannimisen kirjailijaryhmän julkaisufoorumi. Sen varsin vähäistä ulkomaisen kirjallisuuden esittelyistä puolet oli skandinaavisen kirjallisuuden esittelyjä. Lehdessä ilmestyi kuitenkin kolme esseetä angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta, Elsa Enäjärven artikkeli Edna St. Vincent Millaysta 1927, Hagar Olssonin esittely Eugene O’Neillistä 1930 sekä Theodora Bosanquet’n Uusia näköaloja ja uusia kirjailijoita Englannissa. Toinen samanniminen lehti, joka ilmestyi vuodet 1933–39, oli vasemmistolainen ja kanta-aottava kulttuurilehti, jossa kirjallisuuden osuus oli keskimäärin pienempi kuin edeltäjässään. Siinä julkaistiin silti useita amerikkalaisista kirjallisuutta käsitelleitä artikkeleita; kahdessa merkittävimmissä Katri Vala esitteli Amy Lowellin ja Emily Dickinsonin lyriikkaa. Muut esitellyt kirjailijat olivat Upton Sinclair, Henry Louis Mencken ja englantilainen modernisti D. H. Lawrence.

Toinen selkeästi vasemmistolainen kulttuurilehti oli Jarno Pennasen julkaisema ja päätoimittama *Kirjallisuuslehti* (1932–38). Sen esittelyistä suunnilleen yhtä suuri osuus oli englantilaisella (20 %), saksalaisella (23 %) ja skandinaavisella (18 %) kirjallisuudella. Keskimääräistä enemmän lehdessä esiteltiin myös venäläistä ja neuvostoliittolaista kirjallisuutta. Kolmesta siinä ilmestyneestä englanninkielistä kirjallisuutta esitelleestä esseestä kaksi käsitteli Theodore Dreiseria ja yksi – Viljo Kajavan kirjoittama – Walt Whitmania, joka edelleen oli maassamme vähän tunnettu. Kirjallisuuslehden kirja-arvostelutkin muistuttavat perinpohjaisuudessaan ja sisällön painavuudessaan pieniä tutkielmia, esimerkiksi Hervey Allenin Anthony Adverseä sekä neljää Pearl S. Buckin teosta käsitelleet artikkelit.

Miten sitten kokonaisuudessaan kehittyi aikakauslehdissä ilmestyneiden kirjallisuusesitysten suuntautuminen eri kielialueiden kirjallisuuksiin? Aineiston jakautuminen näkyy kymmenvuosittain esitettynä taulukosta 10, jossa vuosia 1917–39 koskevat tiedot ovat peräisin Aulikki Holman (1986) tutkimuksesta.

Skandinaavisen kirjallisuuden osuus aikakauslehdistön kirjallisuusesityksistä oli siis huomattavan suuri. Sitä tosin nostaa vuotta 1917 edeltävältä ajalta se, että taulukon tiedoissa ovat mukana ruotsinkieliset lehdet. Sen

Taulukko 10. Suomalaisten aikakauslehtien kirjallisuusesittelyt 1870–1939

Vuodet	Skand.	Saks.	Ransk.	Engl.	Muu	Yhteensä
1870–89	34,0	12,3	9,5	14,3	29,9	100,0
1890–99	37,3	8,2	7,9	11,4	35,2	100,0
1900–09	41,3	10,3	8,7	7,6	32,1	100,0
1910–16	41,9	9,8	12,6	8,4	37,3	100,0
(N)	(1496)	(391)	(374)	(388)	(1389)	(3838)
Yhteensä %	39,0	10,2	9,7	10,1	31,0	100,0
1917–19	31,6	21,2	17,6	16,1	13,5	100,0
1920–24	22,2	26,6	18,2	9,9	23,1	100,0
1925–29	14,0	21,5	22,6	28,8	13,1	100,0
1930–34	15,0	29,7	16,2	24,2	14,9	100,0
1935–39	24,1	21,2	13,8	21,9	19,0	100,0
(N)	(467)	(530)	(380)	(507)	(380)	(2264)
Yhteensä %	20,6	23,4	16,8	22,4	16,8	100,0

Lehdet, joista esittelyjen määrät on laskettu, on lueteltu lähdeluettelossa. Vuosien 1917–39 osalta lähteenä on Holma 1986 (liitetaulukko). Holman aineistoon ei kuulu ruotsinkielisiä lehtiä; sen sijaan siinä ovat mukana myös tietokirjallisuuden esittelyt.

sijaan ranskalaisen, saksalaisen ja englanninkielisen kirjallisuuden osuudet ovat keskenään samaa luokkaa. Englanninkielistä kirjallisuutta esiteltiin jopa niukasti enemmän kuin saksalaista vuosisadan vaihteeseen saakka, jonka jälkeen voimasuhteet vaihtuivat. Englanninkielisen kirjallisuuden esittelyissä ei ole havaittavissa samanlaista kasvua kuin vastaavana aikana englannista tehtyjen suomennosten määrissä.

Skandinaavisen kirjallisuuden osuus oli suurin heti itsenäisyyden ajan alussa, mutta se nousi uudelleen 1930-luvun lopulla, jolloin tapahtui myös poliittisella tasolla tietoista suuntautumista muihin Pohjoismaihin. Vähiten sitä esiteltiin aitosuomalaisuuden ja kielitaistelun vuosina 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa. Pohjoismaista kirjallisuutta esittelivät erityisesti Aamu, Kirjallisuuslehti sekä molemmat Tulenkantajat.

Eniten sotien välisenä aikana esiteltiin kuitenkin saksalaista kirjallisuutta, jonka osuus oli suurimmillaan 1920- ja 1930-luvun alussa. Siihen olivat

suuntautuneet johtavat kulttuurilehdet Aika ja Valvoja. 1930-luvun alussa saksalaisesta kirjallisuudesta kirjoitettiin myös lehdissä Kirjallisuuslehti, Pohjatuuli, Päiväkirja ja Tulenkantajat.

Ranskalaisen kirjallisuuden osuudessa ei tapahtunut aivan yhtä suuria muutoksia kuin muissa ryhmissä; suurimmillaan se oli kansainvälisyyden kultaisina vuosina 1920-luvun lopulla. Eniten sitä esittelivät Sininen kirja ja Valvoja-Aika. Venäjän kirjallisuutta käsiteltiin koko ajanjakson ajan hyvin vähän. Muiden kirjallisuuksien joukossa erityisesti heimokansojen kirjallisuuden osuus oli ajoittain varsin suuri, korkeimmillaan noin neljä prosenttia. Siitä kirjoitti etenkin Valvoja-Aika.

Tämän tutkimuksen kannalta on merkittävää, että *englanninkielistä kirjallisuutta* käsiteltiin aikakauslehdissä suhteellisen vähän huolimatta siitä, että sen osuus suomennetusta kirjallisuudesta oli ensimmäisen maailmansodan ajoista lähtien kasvanut nopeasti. Kuten Aulikki Holma (1986, 158) tutkimuksessaan toteaa, lehtien kiinnostuksessa englanninkieliseen kirjallisuuteen ilmeni jyrkkiä muutoksia ja vaihteluita erityisesti itsenäisyyden ensimmäisen vuosikymmenen kuluessa. Englanninkielisen kirjallisuuden osuus oli alimmillaan 1920-luvun alussa, kohosi vuosikymmenen lopulla voimakkaasti ja väheni sitten tasaisesti 1930-luvulla.

Yksi syy esittelyjen määrän vaihteluun oli, että englanninkielistä kirjallisuutta esittelivät erityisesti pienet ja lyhytikäiset *vaihtoehtolehdet*, kun taas johtavat kulttuurilehdet eivät seuranneet englanninkielisen maailman kirjallisuuden virtauksia. 1920-luvun lopun nousu oli yksinomaan Sinisen kirjan ansiota, joka itse asiassa keskittyi moderniin englanninkieliseen suomentamattomaan kirjallisuuteen. 1930-luvulla englanninkielisestä kirjallisuudesta kirjoitettiin eniten Kirjallisuuslehdessä, Suomalaisessa Suomessa, Tulenkantajissa ja Päiväkirjassa. Muissa se jäi hyvin vähälle huomiolle. Mainituista lehdistä vain Suomalainen Suomi jatkoi ilmestymistään tutkittavan kauden jälkeenkin, mutta osaltaan ne kaikki olivat muuttamassa kulttuuri-ilmastoa suopeammaksi angloamerikkalaiselle kirjallisuudelle ja yleisemmin ottaen modernille kirjallisuuskäsitykselle.

Yleistäen voi todeta, että angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden osuus aikakauslehdistön esittelemästä kirjallisuudesta oli 1800-luvulla suunnilleen vastannut sen osuutta kirjatutannosta samoin kuin Suomen yleistä kulttuurisuuntautumista; englanninkielistä kirjallisuutta esiteltiin jonkin verran vähemmän kuin saksankielistä ja enemmän kuin ranskankielistä. Myöskään kirjatutannon jakaumasta ei sen asema kritiikissä poikennut. Vuosisadan vaihteen jälkeen angloamerikkalaisen kirjallisuuden osuus kirjallisuusesittelystä ei sen sijaan kehittynyt lainkaan samalla tavoin kuin sen osuus kirjatutannosta. Sotien välisenä aikana kulttuuripoliittiset vastakainasettelut vaikuttivat lisäksi niin, että angloamerikkalainen kulttuurisuuntaus alkoi näkyä kirjallisuuden esittelytoiminnassa vasta 1930-luvun lopulla.

Kirjallisuudentutkimukset

Edellä todettiin, että akateemisessa maailmassa vaihdos saksalaisesta angloamerikkalaiseen kulttuuriorientaatioon tapahtui erityisen hitaasti. Tämä näkyy myös siinä, että englanninkielistä kirjallisuutta tutkittiin koko puheena olevan ajanjakson ajan suhteellisen vähän. Seuraavassa taulukossa (11) ovat kirjallisuudentutkimusten jakaumat kielialueittain. Lukemat on saatu olemassa olevien kirjallisuudentutkimusten bibliografioiden avulla, ja se käsittää muitakin kuin akateemisia tutkimuksia.

Taulukko osoittaa, että pohjoismainen kirjallisuus oli niin 1800-luvulla kuin myöhemminkin Suomessa harjoitetun kirjallisuudentutkimuksen keskeinen kohde. Tutkimusten kokonaismäärä laski vuosisadan puolessa välissä, mutta nousi uudelleen 1880-luvulta alkaen. Skandinaavisen kirjallisuuden osuus nousi ensin, ja sitä seurasivat 1890-luvulla erityisesti ranskalainen, mutta jossain määrin myös saksalainen ja venäläinen kirjallisuus. Kaikkein vähiten lisääntyi englanninkielisen kirjallisuuden tutkimusten määrä, ja valtaosa niistä kohdistui jatkuvasti Englannin kirjallisuuteen. Yhdysvaltain kirjallisuutta tutkittiin vähän ja satunnaisesti.

Lisäksi englanninkieliseen kirjallisuuteen kohdistuneiden tutkimusten tekijöitä on ollut lukumääräisesti huomattavasti vähemmän kuin saksankielisen, ranskankielisen tai pohjoismaisen kirjallisuuden tutkijoita. Tämä on ymmärrettävää kulttuuriorientaatiosta johtuvan englannin kielen ja kulttuurin muita heikomman tuntemuksen valossa.

Englantilaisen kielialueen kirjailijoista *Shakespeare*n asema klassikkona

Taulukko 11. Suomalaiset kirjallisuudentutkimukset 1890–1939

Vuosi	Ska	Sa	Ra	Eng	Amer	Muut	Yhteensä
1890–1900	238	88	172	36	8	157	699
1901–09	121	52	77	23	1	106	380
1910–19	244	57	146	55	9	170	681
1920–29	154	60	50	37	13	143	457
1930–39	137	61	76	35	5	151	465
N	894	318	521	186	36	727	2682
%	33,4	11,9	19,4	6,9	1,3	27,1	100,0

Selitykset: Ska = skandinaavinen, sa = saksankielinen, ra = ranskankielinen, eng = englanninkielinen, amer = amerikkalainen ja muu = muu kirjallisuus.

Lähteet: Lehtinen 1988 (vuodet 1890–1900) ja Luettelot... (vuodet 1901–39).

oli Suomessa varsinkin 1800-luvulla ehdoton – onpa puhuttu jopa Shakespeare-kultista; tällainen arvostus vallitsi tosin koko Euroopassa. Eräänlainen Shakespeare-spesialisti meillä oli filosofian ylimääräinen professori, myös kirjastonhoitajana pitkään toiminut *Wilhelm Bolin* (1835–1924), joka laati kuusi artikkelia Shakespearesta 1879–96. Nämä enimmäkseen varsin pitkät esseet käsitelivät Shakespearen näytelmien eri tulkintoja niin näytämöllä kuin tutkimuksissakin. Bolin julkaisi artikkelinsa lähinnä saksankielisissä lehdissä; nämä Bolinin artikkelit eivät siis olleet tarkoitettuja kotimaiselle – edes ruotsinkieliselle – yleisölle.

Laajemmalle yleisölle kuin Bolin sen sijaan kirjoitti myöhempi Shakespeare-tutkija *Mikko Erich*, jolta 1916 ilmestyi mittava teos William Shakespeare ja hänen runoutensa. Kirjan julkistaminen ajoitettiin varta vasten Shakespearen kuoleman 300-vuotisjuhlaan, joka herättikin paljon huomiota suomalaisissa lehdissä. Tämän tutkimuksen aineistoon kuuluu mainitun kirjan lisäksi kolme Erichin artikkelia Shakespearesta (vuosilta 1914, 1916 ja 1936). Vuosina 1909–10 Erich toimi Valvojan arvostelijana ja esitteli tuolloin englannista suomennettua kirjallisuutta, enimmäkseen nuorisokirjallisuutta. Arvioissaan Erich toi esiin oman odotushorisonttinsa, johon erityisesti olivat vaikuttaneet Cooperin intiaaniseikkailut ja Twainin poikaromaanit. On ilmeistä, että monen muunkin portinvartijan – esimerkiksi Hanna Andersinin, Helmi Krohnin ja Ilmarin Havun – käsitykset hyvästä nuorisokirjallisuudesta olivat muovautuneet vastaavanlaisten varhaisten lukukokemusten perusteella.

Ensimmäisenä selvästi englanninkieliselle kielialueelle suuntautuneena tutkijana voi pitää *Yrjö Hirniä* (1870–1952), jonka tutkimukset liikkuivat laajalla alueella antropologiasta, taiteen sosiologiasta ja psykologiasta estetiikkaan ja kirjallisuushistoriaan. Edvard Westermarckin vaikutusta on nähtävissä Hirnin varhaisessa kiinnostuksessa antropologiin ongelmiin sekä hänen suuntautumisessaan angloamerikkalaiseen tutkimusperinteseen. Myös Hirnin välittömästi kirjallisuudentutkimukseen liittyvät työt ovat aihevalinnaltaan usein epäortodoksisia: Hirn osoitti mieltymystä marginaalisiin kirjailijoihin ja kirjallisuuden ilmiöihin. Hänen tutkimuskohteitaan olivat muiden muassa matkakuvaukset ja robinsonadit.

Gunnar Castrén (1878–1952), josta tuli 1924 kotimaisen kirjallisuuden professori, tutki lähinnä suomenruotsalaista ja skandinaavista kirjallisuutta. Varsinkin 1900-luvun alkuvuosina (toimittaessaan muun muassa *Euterpea*) hän kuitenkin esitteli runsaasti myös eurooppalaista – myös englanninkielistä -kirjallisuutta. Castrénin mielenkiinto näyttää kohdistuneen erityisesti kolmeen kirjailijaan: Bernard Shawhon, Oscar Wildeen ja Edgar Lee Mastersiin. Näistä kaikista Castrén kirjoitti useita artikkeleja. Lisäksi hän laati esipuheen Wilden teoksen *De Profundis* suomennokseen (Otava 1907). Shawista hän kirjoitti pienen kirjasen *Konst och Kultur* -sarjaan ja Mastersista esseen jo 1916, vain vuosi *Spoon River Anthologyn* ilmestymisen jälkeen. Voi todeta, että Castrén seurasi valppaasti aikansa uusinta kirjalli-

suutta: suomenkielisellä puolellahan Masters tuli tunnetuksi vasta vuosikymmeniä myöhemmin.

Eino Railo hoiti yliopiston sivutoimista dosentuuria, mutta teki päätyönsä yliopiston ulkopuolella, lähinnä sanomalehti- ja kustannusalalla. Tutkijana Railo keskittyi kirjallisuushistoriaan, ja hänen 1925 ilmestynyt väitöskirjansa Haamulinna tarkastelee Englannin kauhuromantiikkaa. Kuten H. K. Riikonen (1989, 64) toteaa, on yllättävää, että Railo suuntautui juuri englantilaisen kirjallisuuden tutkimukseen; hänhän oli opiskellut muun muassa historiaa ja suomen kieltä sekä harrastanut kansallisia kysymyksiä. Railon suuntautumiseen – samoin kuin tutkimuskohteen valintaan – lienee vaikuttanut Yrjö Hirn. Mainittakoon, että Haamulinna ilmestyi 1927 englanniksi, ja siitä on jopa otettu uusi painos Yhdysvalloissa. Teos on saanut uutta huomiota erityisesti dekkarien harrastajien ja tutkijoiden piirissä; se onkin laaja tietopaketti vähän tutkitusta aiheesta. (Riikonen 1989, 63, 140).

1930-luvun alussa Railosta tuli suorastaan Englannin kirjallisuuden pääesittelijä Suomessa. Hän piti muun muassa radioesitelmän Englannin kirjallisuudesta 1930 (julkaistu Valvojassa 1931) ja kirjoitti esseet Sinclair Lewis, Walter Scott, Mr. Pickwick ja Kadotetun Paratiisin maailmankuva, jotka ilmestyivät Valvojassa. Asemansa Railo lienee saanut Valvojan päätoimittajan Rafael Koskimiehen myötävaikutuksella. Lisäksi Railo kirjoitti väitöskirjansa aineistoon liittyvän Matthew Gregory Lewisin elämäkerran, jota ei koskaan julkaistu (Riikonen 1989, 63).

Railo teki lisäksi suururakan kirjoittaessaan neliosaisen Maailmankirjallisuuden historian, joka ilmestyi vuosina 1933–37. Railon historia on saanut varsin yksimielisen tuomion moralisminsa vuoksi, eikä sitä ole juuri käytetty korkeakouluopetuksessa. Lajissaan merkittävämpi lienee sen sijaan Railon toimittama Englantilaisen kirjallisuuden kultainen kirja (1933) (vrt. s. 63–64). Railo laati teokseen johdannon sekä kirjailijoiden esittelyt. Kuten edellä todettiin, Railon valikoimassa korostui vanhempi, erityisesti romantiikan kauden kirjallisuus. Lisäksi Railon toimintaa ulkomaisen kirjallisuuden esittelijänä leimasi – H. K. Riikosen ilmausta lainatakseni – “oppimestarimaisuus”. Hän noudatti ensi sijassa omia siveellisiä ja yhteiskunnallisia käsityksiään ja otti vasta toissijaisesti huomioon käsiteltyjen kirjailijoiden aseman kotimaassaan tai heidän vaikutuksensa, merkityksellisyyden. Tämän vuoksi hän saattoi jättää huomiotta esimerkiksi D. H. Lawrencen ja T. S. Eliotin.

Suomentamattoman englanninkielisen kirjallisuuden – varsinkin lyriikan – esittelijänä Englantilaisen kirjallisuuden kultainen kirja on silti edelleenkin korvaamaton. Ja vaikka Railon moralismi olikin silmiinpistävä piirre hänen tuotannossaan, niin sen vastapainona oli ututteruus tausta-aineiston keruussa ja uskollisuus sen antamille viitteille. Joskus näiden kahden taipumuksen – moralismin ja pyrkimyksen ymmärtää kirjallishistoriallisia faktoja – välille syntyi ristiriita, kuten Railon puhuessa viihdekirjallisuudesta:

Niin omituiselta kuin asia tuntuukin ja niin mielellään kuin tahtoisi sellaisen seikan torjua mahdollisuuden piiristä, historian kuitenkin täytyy useissa tapauksissa todeta, että epäkirjallisuuden alku on ainakin joskus ollut itsensä ns. hyvän kirjallisuuden piirissä.

Railo erikoistui siis tutkimaan nimenomaan Englannin kirjallisuutta. Sen sijaan *Rafael Koskimies* (1898–1977) tutki ja esitteli niin saksalaista, ranskalaista, englantilaista kuin pohjoismaistakin kirjallisuutta. Englantilaisestakin kirjallisuudesta hän silti laati parikymmentä esittelyä, joista kahdeksan oli arvosteluja. Kaikkien Koskimiehen esittelyjen julkaisufoorumina oli Valvoja (1923–44 Valvoja-Aika), jonka päätoimittajanakin hän oli vuodet 1932–41. Koskimies kirjoitti 1920-luvulla joitakin esseitä englantilaisista kirjailijoista, jotka olivat Joseph Conrad, W. B. Yeats, G. K. Chesterton, W. H. Davies ja John Masefield. 1930-luvulla esseiden kohteena olivat tuolloin ajankohtainen Aldous Huxley (kaksi esseettä) ja Walter Scott. Juuri Scott näyttääkin olleen Koskimiehen mieleisin tutkimuskohde, sillä hän kirjoitti Scottista – yhdessä Tieckin ja Hugon kanssa – myös kirjassaan Raunioitten romantiikka (WSOY 1930) sekä monografian Walter Scottin mestarivuodet (WSOY 1931). Tämän lisäksi Koskimies laati Scottista esseen Walter Scott novellistina ja esitteli tämän kirjekokoelman.

Siinä missä Railo ei kaihtanut tietyissä asioissa jyrkkää arvotusta ja käsitteli – mielestäni Hirmin tapaan – myös vähäisempiä kirjailijoita, Koskimies keskittyi suuriin kirjailijoihin ja pyrki olemaan arvotuksessaan varovainen ja tasapuolinen. Kielteisen asenteen hän ilmaisi lähinnä vaikenemalla.

Suomalaista akateemista kirjallisuudentutkimusta tuntuu tämän tutkimuksen kattamana aikana luonnehtineen *kirjallisen maun eriytymättömyys*; niinpä sekä tutkijoiden että laajemman lukijakunnan mielenkiinnon kohteita olivat Scott, Dickens, Wells ja Galsworthy. Modernistinen tai yhteiskuntakriittinen kirjallisuus eivät innostaneet tutkijoita sen paremmin kuin laajaa yleisöäkään (Londonia ja Sinclairia lukuun ottamatta). Tosin tällaisen kirjallisuuden saatavuuskin tehtiin laajalle yleisölle vaikeaksi. Muualla kirjallisuudentutkimus oli kehittynyt huomattavasti pidemmälle kirjallisuuden autonomisuutta ja sen esteettistä analyysiä korostavaan suuntaan.

Yleiset kirjastot

Arvosteleva kirjaluetelo portinvartijana

Arvostelevan kirjaluetelon tekee suomennoskirjallisuuden välittymisen tutkimisen kannalta mielenkiintoiseksi se, että se edusti 1800-luvulta periytynyttä, varsinkin kansanvalistuspiireissä vaalittua kirjallisuuskäsitystä. Tässä tutkimuksessa on käynyt ilmi, että tuo käsitys osin vaikutti myös angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittymiseen niin kustantajien

kuin kriitikoidenkin piirissä. Sen paras dokumentti on kuitenkin Arvosteleva kirjaluetelo, jonka arvostuksia seuraavassa lyhyesti luonnehditaan erityisesti Eija Eskolan (1991) tutkimukseen nojautuen.

Päähuomio Arvostelevan kirjaluetelon arvosteluissa kiinnitettiin kirjojen aihepiireihin sekä kirjojen henkilöiden luonteenpiirteisiin ja kehitykseen. Näitä puolestaan tarkasteltiin vahvasti konservatiivisesta ajatusmaailmasta käsin. Sopimatonta oli esimerkiksi kaikki alkoholiin, seksiin ja jumalanpilkkuaan liittyvä. Yhtenäiskulttuurista poikkeavat aatteet – sosialismi, naisasialiike, idän uskonnot ja herätysliikkeet – torjuttiin. (Eskola 1991, 98)

Mainitussa kirjallisuuskäsityksessä nuorisokirjallisuudella oli erityisen tärkeä tehtävä kasvattajana ja hyvien esimerkkien antajana. Kirjojen tuli opettaa lapsia ahkeruuteen, rehellisyyteen, isänmaanrakkauteen ja jalomielisyyteen. (Mp.) Erityisesti huomiota kiinnittää, että 1910-luvulta alkaen Arvostelevan kirjaluetelon arvioissa varsinkin poikalukijan ihannekuva on partiolainen. Suositeltavinta kirjallisuutta oli sellainen, joka kannusti lapsia itsenäiseen toimintaan, tulemaan toimeen luonnossa omin päin, reippauteen ja tottelevaisuuteen. Partiolaiskirjasta tuli suoranainen malli nuorisokirjalle. Tuohon malliin vertaamalla esimerkiksi Setonin ja Robertsinkin mutta myös Gene Stratton-Porterin ja osin Jack Londoninkin kirjat katsottiin hyvin suositeltaviksi kirjastoisiin.

Suhtautuminen vieraisiin maihin ja niiden kulttuureihin oli Arvostelevasa kirjaluetelossa ristiriitaista. Yhtäältä suomennettua kaunokirjallisuutta esiteltiin hyvänä keinona tutustua muiden maiden ihmisten elämään, tapoihin ja historiaan. Toisaalta taas osa kirjallisuutta torjuttiin juuri sen kuvaamien olojen erilaisuuden vuoksi. Esimerkiksi englantilaisten ylhäisöpiirien elämää kuvaavat romaanit nähtiin kansalle vieraiksi. Osaksi tällaiset romaanit torjuttiin moraalisisista syistä: suomalaisia lukijoita ei haluttu tutustuttaa laiskaa ja ylellistä elämää viettävien elämänpiiriin. Toisaalta Pearl S. Buckin kaukaiseen Kiinaan sijoittuvia romaaneja suosittiin niiden aihepiirin, talonpoikaiselämän, vuoksi. (Emt, 99) Näyttääkin siltä, että vieraiden olojen kuvaus torjuttiin vertaamalla sitä edellä kuvattuun ”vaatimushorisonttiin”.

Arvosteluissa olivat *esteettiset perusteet yleensä toissijaisia* moraalisiin, uskonnollisiin ja poliittisiin perusteisiin nähden. Arvostelijat eivät pyrkineet ohjaamaan kirjanvalitsijoita luomaan korkeakirjallista kokoelmaa, vaan korkeakirjallisuuden katsottiin kuuluvan vain suurten kirjastojen täydellisyyteen pyrkiviin valikoimiin. Teoksessa Lainakirja esitetty näkemys, että kirjastot suuntautuivat korkeakirjallisuuteen 1910-luvulta alkaen, ei Eija Eskolan mukaan siis pidäkään paikkaansa. (Mp.)

Arvostelevan kirjaluetelon suhde *viihdekirjallisuuteen* vaihteli sen mukaan, minkä tyyppinen viihde oli kyseessä. Kielteisemmin suhtauduttiin romanttiseen rakkausviihteeseen, esimerkiksi Nataly von Eschtruthin, Hedwig Courths-Mahlerin ja Charles Garvicen romaaneihin. Siirappimainen

rakkauskäsitys ja eroottinen lataus eivät sopineet kirjoja siveellisistä lähtökohdista tarkasteleville arvostelijoille. Dekkarien kohdalla arvostelu oli usein tyyppiä "niihin kirjastoihin, joihin salapoliisikirjallisuutta yleensä hankitaan, voidaan tämäkin ottaa". Suurinta osaa dekkareista arvostelijat eivät pitäneet keskeiseen kirjastokirjallisuuteen kuuluvina. Seikkailuromaanien joukosta arvostelijat sen sijaan löysivät useita suositeltavia kirjailijoita, esimerkiksi Frank Hellerin, Rafael Sabatinin ja Edgar Rice Burroughsin. Seikkailu- ja jännityskirjallisuudesta haluttiin karsia ennen kaikkea raakuuksia sisältävät kirjat; sen sijaan taitavaa juonenkäsittelyä ja nokkelaa kuvausta arvostettiin. Myös humoristiset kertomukset ja 1930-luvulla yleistyneet pirteät ja vauhdikkaat kuvaukset nykynaisen elämästä hyväksyttiin. (Emt., 100)

Mitä kirjastoista löytyi?

Miten sitten Arvostelevan kirjaluetelun arviointiperiaatteet todella ohjasivat kirjastojen kirjalaintaa? Aiemmin on tutkijoista erityisesti Timo Kukkola (1974) pitänyt niiden vaikutusta huomattavana. Eija Eskola (1991, 100–101) on kuitenkin todennut, että tuota vaikutusta on yksittäisten kirjojen kohdalla vaikea havaita. Lisäksi kirjastojen kirjanvalitsijat keskittyivät arvostelijoita enemmän suurten kustannusliikkeiden tuotteisiin ja tiettyjen, suosituiksi osoittautuneiden kirjailijoiden teoksiin. Arvosteleva kirjaluetello sen sijaan pyrki suosituksillaan monipuolistamaan kirjastovalikoimia – erityisesti suurissa kirjastoissa. Kirjanhankkijat näyttävät lisäksi suhtautuneen arvostelijoita jonkin verran myönteisemmin viihdekirjallisuuteen ja toisaalta jättäneen kaupunkikirjastoissakin korkeakirjallisuutta hankkimatta. Suhteessa viihde- ja korkeakirjallisuuteen on kuitenkin havaittavissa kirjastokohtaisia eroja erityisesti 1910-luvulta alkaen.

Seuraavassa tarkastellaan sitä, minkälaista englannista suomennettua kirjallisuutta mahdollisesti jäi levityksen ulkopuolelle. Tätä tutkimusta varten otettiin painettujen kirjastoluetteloiden avulla selvitetäväksi kolme kysymystä. Ensimmäkin haluttiin tutkia, miten hyvin englannista suomennettu kirjallisuus levisi yleisiin kirjastoihin. Tähän liittyen tutkittiin erikseen, oliko tässä leviämisessä eroja eri kustantajien tuottaman kirjallisuuden välillä. Lisäksi tutkittiin sitä, miten eri lajeja edustanut kirjallisuus saavutti yleisiä kirjastoja käyttäneen lukijan. – Näiden tarkastelujen perusteella haluttiin luoda kokonaiskuva siitä, minkälaista valikoitumista angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa tapahtui matkalla kirjastoihin ja mistä tämä valikoituminen mahdollisesti johtui. Tutkimus tehtiin ottamalla tarkasteluun joka viides vuosi julkaistu angloamerikkalainen suomennoskirjallisuus aina vuoteen 1928, jonka jälkeen painettuja luetteloita ei ollut saatavissa riittävän monesta kirjastosta. Tulosten tulokinnassa nojaututaan lisäksi Eija Eskolan tutkimukseen.

1890-luvulta autonomian päättymiseen olivat kirjastojen runsaasti hank-

kimia kirjoja Scottin ja Dickensin teokset sekä uudemmasta kirjallisuudesta Kiplingin ja Cainen teokset ja osa Conan Doyleen teoksista. Muun kirjastoihin hyvin levinneen kirjallisuuden joukossa on erityisen paljon nuorisokirjallisuutta, josta mainittakoon G. A. Hentyn Kelpo Poika (Edlund 1893), Austin Claren (oik. Wilhelmina Martha Jamesin) Ystävykset (Ronelius 1908), Harriet Beecher-Stowen Setä Tuomon Tupa lapsille lyhennettynä laitoksena (Julin 1908), Mark Twainin Prinssi ja kerjäläispoika (Otava 1908), Henry Rider Haggardin Kuningas Salomonin kaivokset (Otava 1908), Harriet Martineau Croftonin koulupojat (WSOY 1908), R. L. Stevensonin Musta nuoli (Otava 1913), ja M. L. Gagnerin Sankarien sankari (Otava 1913). Hyvin levinneiden joukossa oli silti jokunen viihdekirja, Stanley Weymanin Susi (Otava 1898), Wilkie Collinsin Valkopukuinen nainen (Karisto 1908), D. C. Murrayn Miljoonia tavoitellessa (Karisto 1908), Robert Hichensin Villilampaista (Otava 1913), Max Pembertonin Kapteeni Black (Holm 1908), Stanley Warwickin Valheen verkko (Karisto 1913), sekä arvokirjallisuutta, esimerkiksi Lafcadio Hearnin Idän ääreltä (Weilin 1908), Charles Kingsleyn Hypatia (WSOY 1908), Joseph Conradin Voimaihminen (Karisto 1913), J. F. Cooperin Mehiläispyytäjä (Karisto 1913) ja Israel Zangwillin Kerjäläisten kuningas (Otava 1913).

Näyttää siltä, että 1890-luvulta itsenäistymiseen erityisesti Werner Söderströmin (WSOY:n) ja Edlundin, 1910-luvulle saakka myös Otavan, kirjat levisivät hyvin kirjastoihin. Tämä vastaa Eija Eskolan (emt., 61) tuloksia, joiden mukaan WSOY:n kustannustuotteet pääsivät 1910-luvulla parhaiten kirjastoihin, Gummeruksen ja Kariston taas heikosti. 1910-luvulla julkaistujen halpakirjasarjojen kirjat eivät Eskolan mukaan valikoituneet kirjastoihin.

Tämän tutkimuksen aineistosta levisi yleisten kirjastojen kautta edelleen huonosti hengellisten kustantajien tuotanto, samoin pienkustantajien tuottamat viihderomaanien suomennokset. Tällaisia kustantajia olivat Karjalan kirjakauppa, Hämeen Sanomat, Weilin, Nurhonen, Osuuskunta Väinämöinen, Suomalainen Kansa, Ronelius, Jokamiehen viikkolehti, Helsingin kustannusosakeyhtiö, Marjamaa, Pauanne ja Osuuskunta Visa.

Mielenkiintoinen on Shakespearen kohtalo kirjastoissa. Eija Eskolan mukaan (emt., 25, 30–31) Cajanderin ensimmäisiä Shakespeare-suomennoksia 1880-luvulla hankittiin tunnollisesti, mutta 1890-luvulla ja uuden vuosisadan alussa hankinnat vähenivät. Shakespearea alettiin pitää suurten kirjastojen kirjailijana.

Vuosina 1918, 1923 ja 1928 ilmestyneistä aineistoni teoksista kirjastoihin parhaiten levinneet teokset ovat: Ballantynen Korallisaari (WSOY 1918), Reidin Mississippin metsästäjäpojat (Karisto 1918), Robertsin Ylämaan kansaa (WSOY 1918), Jean Websterin Setä Pitkäsääri (WSOY 1918), Alcottin Sireenien alla (WSOY 1923), Cainen Man-saaren tyttö (WSOY 1923), Ethel M. Dellin Eksyneen erehdys (Kirja 1923), Haggardin Pyhä kukka (Kirja 1923), Readen Luostari ja Kotiliesi (WSOY 1923), Richard-

sonin Pamela naimisissa (Karisto 1923), Thackerayn Henry Esmond (WSOY 1923), Paronitar Orczyn Harmaapukuinen mies (Gummerus 1928), Cainen Sovitus (WSOY 1923), Greyn Viimeiseen mieheen (Kirja 1928), Reidin Päänahan metsästäjät (WSOY 1928) sekä Frank Stocktonin Länsi-Intian merisissit (WSOY 1928). Tässäkin joukossa on runsaasti nuorisokirjallisuutta, mutta myös muutama klassikko ja puhdas viihdekirja. Sen sijaan esimerkiksi Jack Londonin teosten suomennokset eivät ole parhaiten levinneitä, mikä paljolti johtuu niiden jäämisestä osin kaupallisten kirjamarckkinoiden ulkopuolelle.

Niin tämän kuin Eija Eskolankin tutkimuksen mukaan selvästi parhaiten levinneen kirjallisuuden tuottaja oli tällä kaudella WSOY. Kariston laajasta angloamerikkalaisten romaanien valikoimasta osa levisi hyvin, osa taas hyvinkin heikosti. Otavalta taas on tässä otoksessa enimmäkseen vain keskinkertaisesti tai heikosti kirjastojen kautta levinneitä teoksia. Eskolan (1991, 79) mukaan Gummeruksen suomennosromaanija hankittiin niihin paremmin kuin Kariston; sen sijaan Kansanvallan, Otto Andersinin ja Suomen Lähetysseuran tuotanto oli huonosti saatavissa yleisistä kirjastoista.

Heikosti kirjastoihin levinnyt kirjallisuus käsitti tällä kaudella lähinnä viihdekirjallisuutta. Kustantajina näillä kirjoilla olivat varsinkin Karisto, Kirja, Minerva ja Suomi ja Satakunnan kirjateollisuus. Vaikka Kansanvalta koetti hyödyntää porvarillisten kirjamarckkinoiden välityskanavia, sen teokset eivät näytä levinneen yleisten kirjastojen kautta. Huonosti levisivät lisäksi näytelmät, myös Yrjö Jylhän Shakespeare-suomennokset mukaan luettuina.

1930-luvun osalta on tietoa saatavissa vain Eija Eskolan tutkimuksen avulla. Sen mukaan WSOY:n kustantamaa suomennokirjallisuutta hankittiin tuolloin edelleen ylivoimaisesti eniten. Otavan osuus kasvoi, Kariston sen sijaan pysyi pienenä. Hankkimatta jätettiin 1930-luvulla erityisesti salapoliisiromaanija sekä Marrayatin – nuorisolle tarkoitettuja – meriseikkailuja ja Wodehousen huumoria. (Emt., 94–95)

Kirjastojen angloamerikkalaisen kirjallisuuden hankinnoissa korostui siis vuosina 1890–1939 suurten kustantajien osuus, kun taas pienten kustantajien tuotanto löysi huonosti tiensä kirjastoihin. Erityisesti hengellisten ja poliittisten kustantajien tuotanto kulki muita välityskanavia pitkin. Huomattavan vahva asema kirjastokirjallisuuden joukossa oli WSOY:n tuotannolla. Tämä johtuu yhtäältä Werner Söderströmin konservatiivisesta, kansallisesta ja kristillishenkisestä kustannuspolitiikasta, toisaalta – osin tähän liittyen – siitä, että yhtiön kustannusohjelmassa oli pienempi osuus viihteellä ja halpasarjakirjoilla kuin Kariston ja Otavan tuotannossa. Gummeruksen julkaisutuotannossahan kaunokirjallisuuden osuus oli merkittävä vasta 1910-luvulta alkaen. Yhtiön ohjelmasta valikoituivat kirjastoihin parhaiten nuorisokirjat ja seikkailuromaanit. Suurista kustantajista huonoimmin kirjastoihin näyttäivät levinneen Kariston kirjat. Tämä johtuu viihteen keskei-

sestä osuudesta Kariston tuotannossa, osin ehkä yhtiön käyttämistä välityskanavista ja sen huonohkosta maineesta. (Vrt. emt., 105–106)

Kirjastoihin parhaiten levinneiden suomennettujen romaanien keskeisiä aihepiirejä ovat Eskolan mukaan olleet historia, maaseutu, kansanelämä, luonto ja ihminen luonnon yhteydessä, ihmisen henkinen kasvu ja sielunkuvaukset, perhe ja avioliitto sekä uskonnolliset kokemukset. Kirjastojen valikoimista sen sijaan karsittiin romanttisia, usein ylhäisön elämää kuvaavia rakkausromaaneja, salapoliisi- ja rikosromaaneja sekä osittain ajankohdasta korkeakirjallisuutta ja klassista korkeakirjallisuutta. Satiiri ja ironia eivät olleet suosiossa eikä myöskään huumori levinnyt hyvin kirjastoihin. Näytelmät, runot ja antologiat – jotka lukeutuvat pääosin korkeakirjallisuuteen – levisivät myös huonosti kirjastoihin. (Emt., 106–109)

Eskola (emt., 110–112) on verrannut kirjastoihin hankittua kirjallisuutta ilmestymismääriin *kielialueittain*. Hän toteaa, että erityisesti pohjoismaista kirjallisuutta hankittiin enemmän kuin ilmestysmäärät antaisivat odottaa. Englantilaisen kirjallisuuden hankintaosuus oli suuri 1920-luvulle saakka. Sen sijaan 1920- ja 1930-luvulla sen osuus ilmestyneestä kirjallisuudesta oli yli 30 prosenttia mutta hankinnoista vain 17 prosenttia. Amerikkalaisen kirjallisuuden osuus vastasi Eskolan mukaan paremmin ilmestymismääriä.

Saksalainen kirjallisuus oli hankinnoissa koko tutkimusjakson ajan ali-edustettuna. Eskola (emt., 111, 112) arvioi syyksi, että saksalaisesta kirjallisuudesta ei noussut yksittäisiä kirjastosuosikkeja samalla tavoin kuin englantilaisesta tai pohjoismaisesta kirjallisuudesta. Suomennetussa saksalaisessa kirjallisuudessa ei myöskään ollut vastaavia omia aihepiirejä. 1920-luvun osalta aliedustus selittyi lisäksi sillä, että tuolloin runsaasti julkaistu saksalainen romanttinen viihde ei läpäissyt kirjastojen valintaseulaa.

Yleisissä kirjastoissa oli heikoimmin saatavilla käyttökirjallisuuteen kuuluva aineisto. Syynä, koska suurin osa siitä oli pienten aatteellisten kustantajien tuotantoa, joka kulkeutui lukijalle omia kanaviaan pitkin. Arvokirjallisuutta ei hankittu kovin systemaattisesti, ja toisaalta viihdettä karsiutui sekä kirjaston valintaperiaatteiden että taloudellisten näkökohtien vuoksi. Parhaiten levisi ehkä nuorisokirjallisuus, kenties hengellistä lastenkirjallisuutta lukuun ottamatta. Juuri nuorisokirjallisuudella oli keskeinen asema siinä kansallisessa kirjallisuuspolitiikassa, jota erityisesti suurimpien kustantajiemme ohjelmat osin heijastivat.

Yhteenvetoa

Katsaus suomennoskirjallisuuden välitysinstituutioiden toimintaan on osoittanut kaksi asiaa: myös perinteisesti passiivisina pidetyt välittäjät – kuten kustantajat ja kirjastot – vaikuttivat merkittävästi angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden profiliin. Toiseksi tuo vaikutus näyttää olleen ideologisesti sukua ja yhteydessä 1800-luvulta periytyneisiin käsityksiin kirjallisuuden ja yhteiskunnan suhteesta. Suomalaisen kansallisen kulttuu-

rin sisäiset yhtenäistymispyrkimykset vaikuttivat yhtenäistävästi myös välittäjien toimintaan ja sen kautta lukijoiden ulkomaisesta kirjallisuudesta saamaan kuvaan.

Vaikka kirjallisuuskäsitys onkin kirjallisuuden instituution eri osissa ollut varsin yhtenäinen, tämä ei tarkoita, etteikö sille vastakkaisia käsityksiä olisi ollut. Ne vain eivät päässeet esille eivätkä vaikuttamaan kirjallisuuden välittymiseen samalla tavoin kuin vallitsevat käsitykset. Oli tosin olemassa niin sanottujen kaupallisten kirjamarkkinoiden ulkopuolisia välitysmekanismeja, esimerkiksi työväenliikkeellä ja uskonnollisilla yhdistyksillä, mutta niiden jakelukanavat olivat rajalliset ja niiden tuotanto jäi vaille porvarillisten markkinoiden julkisuutta. Lisäksi tänä aikana erityisesti kustantajat torjuivat tehokkaasti kaiken ideologisesti poikkeavan toiminnan kirjallisuuden instituutiosta.

Keskeiset angloamerikkalaisen kirjallisuuden asemaan Suomessa vaikuttaneet historialliset tekijät voidaan jakaa kolmeen ryhmään: a) kulttuuriorientaatioon liittyvät tekijät, b) suomalaisen kirjatutannon kehitykseen liittyvät tekijät ja c) ulkomaisiin kirjamarkkinoihin liittyvät tekijät. Niistä *kulttuuriorientaation muutos* saksalaisesta angloamerikkalaiseen liittyi Englannin ja Yhdysvaltojen yleisesti lisääntyneeseen teolliseen ja taloudelliseen vaikutukseen Euroopassa. Sen vanavedessä seurasi myös angloamerikkalainen "kulttuuri-invaasio". Tätä kehitystä Suomessa hidasti kuitenkin saksalaissuuntaus, joka voimistui akateemisissa piireissä 1800-luvun lopulta alkaen ja joka liittyi Saksan valtiollisen vahvistumisen aiheuttamaan kulttuurivaikutukseen. Suuntaus välittyi ennen kaikkea yliopiston kautta, mikä tehosti sen vaikutusta ja hidasti muutoksia esimerkiksi kielenopetuksessa.

Angloamerikkalaisella suuntauksella ei puolestaan ollut vastaavaa kulttuuri-instituutioiden tukea. Orientaation muutos alkoi ensiksi kulttuurin periferiassa: viihteen – erityisesti elokuvan ja viihdekirjallisuuden – sekä nuorisokirjallisuuden alueilla. Muutoskitka oli suurempi arvokirjallisuuden kohdalla, missä se väheni 1920-luvun lopulta alkaen, sekä kirjallisuuden esittely- ja arvostelutoiminnassa. Kielimuuri madaltui yllättävän hitaasti kielenopetuksen uudistumisen kärsittyä vastaavasta kitkasta. Keskeinen hidastava tekijä oli *yliopiston vaikutus*, joka heijastui tehokkaasti kirjallisuuden instituution eri osien toimintaan. 1930-luvun lopulla tunnettiin kirjallisuuden instituution eri lohkoilla kuitenkin kasvavaa kiinnostusta angloamerikkalaiseen kulttuuriin ja kirjallisuuteen. Tämä muutos ennakoii toisen maailmansodan jälkeistä kehitystä ja osoittaa, että tuo kehitys ei ollut pelkästään tai edes etupäässä sodan aiheuttaman henkisen murroksen vaikutusta.

Eräät *kotimaisen kirjatutannon kehitykseen* liittyvät tekijät vaikuttivat ratkaisevasti angloamerikkalaisen kirjallisuuden aseman kohentumiseen autonomian ajan loppuvuosista alkaen. Keskeinen tekijä oli kilpailun kiristyminen kotimaisilla kirjamarkkinoilla 1900-luvun alussa. Tähän liittyi myös kaunokirjallisuuden ja sen osana käännöskirjallisuuden merkityksen kasvu kustantajien toiminnassa. Merkkejä lukijakunnan laajenemisesta oli ollut joitakin vuosia näkyvissä, mutta tuota potentiaalista lukijakuntaa ei ollut saatu aktiiviseksi osaksi kirjamarkkinoita. Kilpailun kiristyminen pakotti kuitenkin tehostamaan lukijavärväystä, mikä tapahtui ottamalla käyttöön eräitä muualla jo vakiintuneita kustannustoiminnan menettelytapoja. Näistä tärkein oli siirtyminen pienten painosten ja korkean hinnan

politiikasta suurten painosten ja halvan hinnan politiikkaan. Samalla käyttöön tuli myös mainonnan tehostaminen ja tuotannon organisointi sarjojen avulla.

Ulkomaisilla kirjamarkkinoilla oli nimenomaan angloamerikkalaisella kustannustoiminnalla edelläkävijän asema: Englannissa ja erityisesti Yhdysvalloissa oli aloitettu kirjojen laajamittainen tuotanto ja voimakas markkinointi. Niiden tuloksena englanninkielinen kaunokirjallisuus ja sen käännökset levisivät tehokkaasti eri maihin. Kotimaisen kilpailun kiristyessä ja menekin kasvaessa autonomian ajan lopulla alettiin julkaista entistä runsaammin juuri angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennoksia, joita oli erityisen runsaasti tarjolla.

Miksi sitten juuri angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta tuli Suomessa niin suosittua? Selitys tähän on todennäköisesti – markkinatekijöiden ohella – *itse kirjallisuuden laadussa*. Niin yleisön kuin kustantajienkin suosima kaunokirjallisuushan on enimmäkseen romaanimuotoista, ja romaanin kotimaa on Englanti. Siellä luotiin juuri suurelle yleisölle tarkoitettu juoniromaanin perinne, joka on toiminut mallina koko muun maailman kirjallisuudelle. Englantilaisen – ja myöhemmin amerikkalaisen – juoniromaanin etuna on kustantajien kannalta aina ollut, että sen konventiot ovat laajojen piirien helposti omaksuttavissa. Erityisesti nuorisokirjallisuudessa, joka on keskeinen osa angloamerikkalaista kertomakirjallisuutta, jännittävät seikkailutarinat ovat olleet sen menestyksen tae.

Angloamerikkalaisen kirjallisuuden *laadullisesta valikoitumisesta Suomeen* on kuitenkin havaittavissa, että arvokirjallisuutta suomennettiin englannista suhteellisen vähän. Erityisesti englanninkielisen runouden suomennoksia julkaistiin hyvin niukasti, ja julkaistussa – samoin kuin eniten esitellyssä – kirjallisuudessa korostui romantiikan kauden runous. Uudeman lyriikan osin estetistinen, osin radikaali laatu jätti sen Suomessa tuntemattomaksi. Englanninkielisen draaman tuntemus Suomessa oli puolestaan lähes Shakespearen varassa. Modernista dramatiikasta tosin käännettiin Wilden ja Shawn tuotantoa jonkin verran vuosisadan vaihteen jälkeen. Myös angloamerikkalaisen korkeakirjallisen proosan suomennokset lisääntyivät varsin hitaasti, ja 1910-luvulla sen suhteellinen osuus angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennoksista itse asiassa laski. Vasta 1930-luvun lopulla englannista suomennetun arvokirjallisuuden määrä osoittaa kasvun merkkejä.

Kertomakirjallisuuden klassikoista suomennettiin yleisesti ottaen varmimmin ne, jotka voitiin suunnata *nuorisolle*. Tämä koskee aivan erityisesti 1800-luvun amerikkalaisia klassikoita. Toinen yleinen huomio on, että (kotimaassaan) arvostettujenkaan realistien tuotantoa ei suomennettu paljon, usein ei lainkaan, kun taas romantikot pääsivät paremmin kustantajien seulan läpi.

1900-luvun puolella angloamerikkalaisen arvokirjallisuuden *julkisessa vastaanotossa* tapahtui jako kahteen: kriitikot – ja osin muutkin välittäjät –

jakautuivat perinteisen ja modernistisen kirjallisuuden kannattajiin. Itsenäisen Suomen kirjallisuuspiireissä edelliset näyttävät päässeen voitolle. Ajan-kohtaisen kirjallisuuden julkaisussa ja esittelyssä seurasi pysähdys, joskin tilannetta koettivat parantaa eräät liberaalit ja radikaalit ryhmät. Vertailu Ruotsiin osoittaa, että siellä on aina julkaistu Suomea enemmän niin ulkomaista arvokirjallisuutta yleensä kuin erityisesti merkittävää aikalaiskirjallisuutta.

Uuden angloamerikkalaisen kirjallisuuden pääsy Suomen kirjamarkkinoille tapahtuikin ennen muuta *viihteen* saralla. Kuitenkin viihde hyväksyttiin kustannustuotantoon vain vähitellen: ensin sitä julkaisivat pienet kustantajat 1890-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosina. Sitten esimerkkiä seurasivat suuremmat kustantajat yksitellen, paljolti kiristyvän kilpailun pakottamina. Sotien välisenä aikana viihdekirjallisuuden julkaisemisesta tuli ongelma erityisesti maan suurimmille kustantamoille. Yhtäältä ne pyrkivät korostamaan kulttuuriprofiliaan korkeakirjallisen tai vakavan kirjallisuuden julkaisijoina, mutta julkaisivat toisaalta runsaastikin viihdekirjallisuutta sen kannattavuuden vuoksi. Angloamerikkalaisen kirjallisuuden osuus myös suurten kustannustalojen julkaisemisesta suomennoksista nousikin paljolti juuri viihteen – joskin myös nuorisokirjallisuuden – ansiosta.

Suomennettu angloamerikkalainen viihdekirjallisuus jakautuu lähinnä seikkailu-, rakkaus- ja jännitysromaaneihin. Ruotsissa julkaistiin enemmän rakkausviihdettä sekä rakkaus- ja seikkailuviihden välimuotoja. Suomessa taas olivat suosituimpia seikkailuromaanit, erityisesti erämaaseikkailut. Niistä tosin keskityttiin muutamaaan kirjailijaan. Sen sijaan niin sanottu leikillinen kerronta ei Suomessa saanut laajaa lukijakuntaa.

Muusta angloamerikkalaisesta kaunokirjallisuudesta suurin osa oli hengellistä kirjallisuutta, joskin sen suhteellinen osuus suomennoksista vähenyi 1800-luvun loppua lähestyttäessä. Englantilaisten hartauskirjojen ja pyhäkoulukirjallisuuden aika alkoi olla ohitse; sen sijaan amerikkalaisen hengellisen romaanin nousukausi vuosisadan vaihteessa heijastui Suomeenkin, ja monet lajityypin edustajista myös suomennettiin.

Valtaosan englannin kielestä suomennetusta kaunokirjallisuudesta muodosti koko tutkimuksen kattaman ajan *englantilainen kirjallisuus*, joskin *amerikkalaisen kirjallisuuden* osuus lisääntyi tasaisesti 1900-luvun puolella. Erityisesti käyttökirjallisuudesta suurin osa oli englantilaista alkuperää, vaikka vuosisadan vaihteessa myös sen yhdysvaltalainen osuus kasvoi tilapäisesti. Myös englannista suomennettu arvokirjallisuus oli hallitsevasti brittiläistä perua, ja vasta 1930-luvulla amerikkalaisen kirjallisuuden osuus nousi yli kolmanneksen. Yllättäen myös suurin osa viihdekirjallisuutta tuli viihteen kukoistuskausien aikanakin Englannista. Englannista suomennetun viihdekirjallisuuden levikin kasvua on siis väärin samastaa amerikkalaisuuden leviämiseen. Sen sijaan suomennetusta nuorisokirjallisuudesta Yhdysvaltojen osuus oli varsin korkea jo vuosisadan vaihteessa, ja 1930-luvulla se jopa ohitti englantilaisen aineiston.

Kansainyhteisön kirjallisuus jäi varsin vähäiseksi englannista suomen-
netussa kirjallisuudessa. Mikäli sitä käännettiin, syynä oli useimmiten
menestys Euroopan kulttuurikeskuksissa, erityisesti Englannissa. Kyseessä
oli yleensä kanadalainen tai australialainen viihde- tai nuorisokirjallisuus;
arvokirjallisuudeksi katsottava suomennettu kansainyhteisön kirjallisuus
oli pelkästään kanadalaista alkuperää. Kaukaisemmista dominoista ei tut-
kimuksen kattamalla kaudella vielä saatu juuri lainkaan kirjallisuutta.

Angloamerikkalaisen kirjallisuuden *tuotannon jakautumisessa eri kus-
tantajatyypin kesken* tapahtui tutkimusaikana huomattavia muutoksia.
1800-luvun puolella eivät kaupalliset kustantajat vielä julkaisseet merkittä-
viä määriä englantilaisen kirjallisuuden suomennoksia. Sen sijaan vuosisa-
dan vaihteessa vilkkaasti toimineet pienet kustantajat julkaisivat jo kohta-
laisen paljon suomennoksia englanninkielestä uudelle, laajenevalle lukija-
kunnalle.

Suurten suomenkielisten yleiskustantajien tuotannossa englanninkielisen
kirjallisuuden osuus kasvoi varsinaisesti vasta maailmansodan aikana. Seu-
raava huomattava nousu tapahtui lamakauden jälkeen 1930-luvun lopulla,
jolloin suurimmat kustantajat julkaisivat formulaviihteen ohella jo uusinta
vakavaa viihdettä. Muutaman viihteen erikoistuneen kustantajan ohjel-
mistoissa taas englannin kielestä tehdyt suomennokset muodostivat valta-
osan.

Angloamerikkalaisen kirjallisuuden asemaan ovat edellä kuvattujen
yleisten kehityslinjojen lisäksi vaikuttaneet myös *kustantajien yksilökoh-
taiset linjat* ja mieltymykset. Angloamerikkalaiseen maailmaan suuntautu-
neita ovat olleet erityisesti Kariston Väinö Hämeen-Anttila ja jossain mää-
rin WSOY:n Jalmari Jäntti. Werner Söderströmin ja K. J. Gummerus
Osakeyhtiön tuotannossa viihde – ja siten myös angloamerikkalainen kir-
jallisuus – sai sijaa muita hitaammin. Juuri kysymys viihdekirjallisuuden
hyväksyttävyydestä oli suurille kustannusliikkeille kuuma peruna.

Aikakauslehdistöissä angloamerikkalaista kaunokirjallisuutta esiteltiin
keskimäärin vähemmän kuin skandinaavista, saksalaista ja ranskalaista.
Suuria eroja ei kuitenkaan ollut. 1800-luvun lopulta lähtien suomen- ja
ruotsinkielisten lehtien välillä on kuitenkin havaittavissa tärkeä ero ulko-
maisen kirjallisuuden esittelyssä: ruotsinkieliset lehdet esittelivät uudem-
paa ja ajankohtaisempaa kirjallisuutta kuin suomenkieliset. Niissä arvos-
tuksot olivat myös akateemisiä eli älyllisyyttä, erittelyä ja taiteen au-
tonomiakäsitystä korostavia. Lisäksi ruotsinkieliset lehdet olivat valmiim-
pia esittelemään myös avantgarde-kirjallisuutta.

Sotien välisenä aikana kirjallisten aikakauslehtien kesken syntyi kirjalli-
suuden kentällä toinenkin vastakkainasettelu. Johtavissa kulttuurilehdissä
esiteltiin hyvin vähän englanninkielistä kirjallisuutta, mutta sen vastapai-
noksi muutama pieni liberaalien tai vasemmistolaisten toimittama lehti
esitteli runsaastikin uutta, jopa suomentamatonta, ja nimenomaan hallitse-
vaan kirjallisuuskäsitykseen sopimatonta englanninkielistä kirjallisuutta.

Niin sanotun suuren yleisön lukutottumuksiin ei lehtikritiikki tutkimuksen kattamana aikana nähtävästi paljoakaan vaikuttanut. Enemmänkin niitä lienevät muokanneet eri välittäjien kirjalintoja ohjanneet periaatteet, joista osa oli talous- ja osa kulttuuripoliittisia.

Kirjastojen kokoelmiinsa kelpuuttaman englannista suomennetun kirjallisuuden joukosta karsiutui eniten pienten, erityisesti aatteellisten kustantajien julkaisemaa kirjallisuutta. Tällä aineistolla olikin yleensä omat jakelukanavansa. Lisäksi tapahtui ilmeisesti aineiston lajityyppiin liittyvää karsintaa. Suhteellisesti huonoimmin levisi käyttökirjallisuus, jolla silläkin oli omat leviämiskanavansa; viihdettä puolestaan karsittiin osin kirjastojen "siveellisten" valikoitiperiaatteiden, osin taloudellisten näkökohtien vuoksi. Arvokirjallisuuskään ei ole levinnyt kovin hyvin ainakaan pieniin kirjastoihin. Sen sijaan nuorisokirjallisuus näyttää läpäisseen valikoiden suotimet parhaiten.

Onko angloamerikkalaisen kirjallisuuden välittymisessä 1890–1939 havaittavissa *yleisiä periaatteita ja kehityslinjoja*? Erään valtaviiran englannistakin suomennetun kirjallisuuden valikoitumisessa ja vastaanotossa muodostaa *puhdashenkinen, maailmankatsomukseltaan uskonnollis pohjainen romaanikirjallisuus*, joka oli sekä suuren yleisön että portinvartijoiden suosimaa. Se perustunee etenkin 1800-luvun puolella vallinneeseen kansankirjallisuuden ja hengellisen kirjallisuuden muokkaamaan odotushorisonttiin. Julkaistavan kirjallisuuden tuli tuohon horisonttiin sopiakseen olla vakavaa, puhdashenkistä ja kansantajuista. Sisällöllistä painavuutta pidettiin ensisijaisena esteettisiin arvoihin nähden. Mielenkiintoista on havaita, että 1800-luvulta periytyvän odotushorisontin jatkuvuutta vielä 1900-luvulla osoittavat sellaisten kirjailijoiden kuin Pearl S. Buckin, Hall Cainen, Florence L. Barclayn tai Charles Morganin romaanien suomennosmäärät ja hyvä vastaanotto täällä. Kyseistä odotus- ja vaatimushorisonttia käyttivät kirjallisuuden mittapuuna erityisesti kansanvalistuspiirit, ja se vaikutti myös englannista suomennetun nuorisokirjallisuuden valintaan ja vastaanottoon.

Erityisesti angloamerikkalaisen kirjallisuuden välittymistä Suomessa edisti toinenkin juuri sille tyypillinen ja *suomalaisten makua vastaava piirrekasauma*. Näitä, varsinkin englantilaiselle romaanille luonteenomaisiksi nähtyjä piirteitä ovat menneen, idyllisen maailman nostalginen kuvaus, huumori, romantiikka, seikkailut ja tavallisten ihmisten myötälävä kuvaus. Nämä piirteet sopivat yleisestikin Suomessa suosittujen ja arvostettujen angloamerikkalaisten kirjailijoiden teoksiin, esimerkiksi Dickensin, Galsworthyn, Mitchellin, Brontën sisarusten, Charles Morganin, Scotin ja myöhemmin Steinbeckin tuotantoon. Tosin myös formulaviihde – lähes määritelmän mukaisesti – pyrkii lukijan eläytymisen helpottamiseen, usein huumorin ja jännityksen avulla. Kestosuosikki angloamerikkalaisesta viihdekirjastakin näyttää tulleen vain, jos siinä lisäksi oli menneen elämänmuodon nostalgista kuvausta (Mitchell), huumoria (Dickens) tai romantiik-

kaa (Brontët, Mitchell).

Sen sijaan kirjailijat, joiden teoksia leimaa ihmisen raadollisuuden kuvaus, yhteiskunnan epäkohtien paljastaminen, vieraiden olojen kuvaus tai vain kielellinen ja muu ilmaisullinen kokeilu, eivät saaneet yhtä laajaa hyväksyntää. Näistä syistä jäivät Suomessa "varjoon" esimerkiksi Laurence Sterne, Thomas De Quincey, James Joyce, D. H. Lawrence, Aldous Huxley, Virginia Woolf, Henry James tai George Moore, kun taas Scott, Dickens ja Galsworthy olivat myös akateemisten kriitikoiden suosikkeja. Kuten Annamari Sarajas (1957) edellisistä sanoo: "Ihmisen sisäistä paljautta eivät näissä teoksissa verhoa menneiden aikojen naamiot"; kuitenkin niin suomalainen kriitikko kuin suomalainen lukijakaan ei osannut tätä rehellistä paljautta arvostaa.

Näyttääkin siltä, että suomalaisen kulttuurin vahvasti keskihakuiset voimat 1900-luvulla ja erityisesti sotien välisenä aikana aiheuttivat *ideologisen yhtenäistymiskehityksen* kirjallisuuden instituution eri osissa – niin kustannus- ja kirjakauppa-alalla kuin julkisen kritiikinkin piirissä. Täten myös suomalaiselle kulttuurieliitille – tai sen valtaosalle – oli ominaista pikemminkin romantiikan kuin modernin realistisen tai esteettisesti kokeilevan kirjallisuuden arvostus. Se ei tässä suhteessa ole jyrkästi erottautunut tavallisista lukijoista. Samoin ulkokirjallisten kriteerien painoarvo kirjallisuuden vastaanotossa säilyi meillä ehkä pidempään kuin muualla. Eron huomaa jo verrattaessa saman ajan suomenkielisten ja suomenruotsalaisten kriitikoiden, tutkijoiden ja kustantajienkin arvostuksia; jälkimmäisissä korostuvat enemmän älyllisyys, kansainvälisyys, esteettinen erittelytaito ja taiteen autonomiakäsitys.

Kirjallisuuden erityistietoutta vaativat teokset eivät siis saaneet englannista suomennetussa kirjallisuudessa suurta osuutta. Klassikoita ei suomennettu tai jos suomennettiin, ne valittiin suomalaiseen odotushorisonttiin sopivista kirjailijoista kuten Dickens, Scott, Brontët. Toinen – erityisen yleinen – vaihtoehto oli valita ne kirjailijoista, joiden teokset voitiin suunnata *nuorisolle*. Juuri nuorisokirjallisuus näyttääkin angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden julkaisuutoinnassa olleen keskeinen alue.

Angloamerikkalaisen kirjallisuuden valikoituminen suomalaiseen kulttuuriin ei luonnollisesti johdu pelkästään edellä kuvatuista odotushorisonteista. Pienen maan suppeassa käännöskirjatuotannossa ulkomaisen kirjallisuuden profiili kaventuu väistämättä – jotkin piirteet korostuvat, toiset karsiutuvat. Tämä on tuskin erityisesti suomalainen ilmiö. Sen sijaan kyseistä kaventumista ovat tässä tutkimuksessa kuvattuna aikana olleet omiaan edistämään tietyt suomalaisen yhteiskunnan keskihakuiset, yhtenäistävät pyrkimykset. Koska tuo yhtenäistyminen kattoi kaikki kirjallisuuden välittymisestä vastaavat instituutiot – tutkimuksen, kustannustoimen, myyntiorganisaation, kirjastoalan ja osin julkisen kritiikinkin – se vaikutti merkittäväällä tavalla siihen, millaiseksi angloamerikkalaisen kirjallisuuden profiili suomalaisen kirjallisuuden omassa kentässä muodostui.

TUTKIMUKSEN RAJOISTA JA METODISTA

Tämä tutkimus keskittyi välittäjien – erityisesti kustantajien – rooliin agloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden profiilin muovaajina Suomessa 1890–1939. Aineiston tärkeimmän osan muodostivat angloamerikkalaisen kirjallisuuden suomennokset sekä sitä koskevat esittelyt aikakauslehdissä. Aineiston perusteella tehtiin päätelmiä siitä, miten hyvin suomalaiset tunsivat angloamerikkalaista kaunokirjallisuutta. On kuitenkin huomattava, että tämä näkökulma ei ole kattava. Seuraavassa käsitellään lyhyesti tutkimuksen rajoituksia johtopäätösten arvioinnin ja jatkotutkimuksen kannalta.

Tutkimuksessa käsiteltiin kirjamuotoisia suomennoksia, mutta jätettiin käsittelemättä useita muita tärkeitä *suomennosten julkaisufoorumeja*. Sellaisia olivat esimerkiksi kirjallisuusalbumit, antologiat sekä sanoma- ja aikakauslehdistö. Ne olivat aikanaan merkittäviä julkaisukanavia, ja etenkin sanomalehdistö tarjosi luettavaa myös laajalle yleisölle.

Tutkimuksen kattamana aikana luettiin angloamerikkalaista kaunokirjallisuutta myös *muunkielisinä laitoksina*. Tärkeä kanava olivat ruotsinkieliset laitokset. Ensinnäkin Suomessa julkaistiin angloamerikkalaisen kirjallisuuden ruotsinnoksia. Lisäksi käännöksiä tuotiin Ruotsista. Olli Jalosen mukaan Ruotsin osuus kaikesta kirjojen ja lehtien tuonnista Suomeen oli sotien välisellä ajalla peräti 70 prosenttia (Jalonen 1985, 46–49). Tuostakin tuonnista huomattava osa oli todennäköisesti ulkomaisen kirjallisuuden ruotsinnoksia.

Lisäksi suurimpien kaupunkien kirjakaupoissa alkoi vuosisadan vaihteessa olla saatavilla varsin runsaasti ulkomaista kirjallisuutta myös alkua muun kielisinä laitoksina. Englanninkielisen kulttuurin invaasio alkoi näkyä kirjakaupoissa siellä jo ennemmin kuin suomennoskirjallisuudessa. (Ks. tarkemmin Kovala 1991, 49–50) Englanninkielisen kirjallisuuden tuontia tosin haittasi korkea hinta, joka johtui yhtäältä valuuttakursseista, toisaalta englantilaisten kirjakauppojen perinteisestä tavasta olla antamatta kirjoja myyntitiliin. Saksalaisesta, englanninkielisiä kirjoja sisältävästä Tauchnitz-sarjasta tulikin hyvin tärkeä uusimmasta englanninkielisestä kirjallisuudesta kiinnostuneille.

Merkittäviä kirjallisuutta koskevan tiedon välittäjiä olivat teatteri ja elokuva. Näiden merkitykseen työssä vain viitattiin lyhyesti, mutta ne ovat kiinnostava ja vähän tutkittu osa kirjallisuuden välitysmekanismia (Sevänen ja Turunen 1990, 131–133).

Mainitut välityskanavat – elokuvaa lukuun ottamatta – tavoittivat kuitenkin pääosin keskiluokkaan kuuluvan yleisön, joka osasi vieraita kieliä, ja

jolla oli halu ja mahdollisuus "arvokkaihin" kulttuuriharrastuksiin kuten teatteriin. Laaja lukeva yleisö oli vielä riippuvainen suomenkielisestä kirjatuotannosta ja yleiset kirjastot olivat heille tärkeä välityskanava. Siten suomennetun kirjallisuuden kuvailu kertoo paljon myös siitä, minkälainen kuva laajalle yleisölle saattoi angloamerikkalaisesta kirjallisuudesta syntyä.

Tutkimuksen aineiston perusteella pyrittiin tekemään päätelmiä *yleisestä lukemiskulttuurista*. On ilmeistä, että välittäjien valinnoissa heijastuvat laajemmankin yleisön kirjalliset mieltymykset, mutta on vaikea määrittää, missä määrin puheena olevat mieltymykset ja odotukset olivat vallalla sivistyneen yleisönosan ja mitkä myös laajemman lukijakunnan piirissä. Tässä tutkimuksessa sivistyneen yleisön makua tuo korostuneesti esiin se, että julkisen vastaanoton tarkastelu jouduttiin rajaamaan aikakauslehtien kirjaesittelyihin. Lisäksi pienistä ja tuotannoltaan marginaalisista kustannamoista on saatavilla vähän tietoa, samoin niiden asiakaskunnasta.

Keskeinen *johtopäätöksiä* koskeva seikka on kysymys lähteiden luotettavuudesta. Erityisesti historiallisen tutkimuksen tuloksia tarkastellessa on pohdittava käytettyjen lähteiden luotettavuutta. Tässä tutkimuksessa tiedot angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden suomennoksista pohjautuvat pääosin Suomalainen kirjallisuus -bibliografioihin, joiden Jyväskylän yliopiston kirjaston (joka on vuodesta 1919 lähtien ollut vapaakappalekirjasto) luetteloiden ja olemassaolevien tutkimusten avulla. Tutkimuksen laajentaminen muihin vapaakappalekirjastoihin olisi vaatinut suuren työmäärän, johon ei katsottu tarpeelliseksi ryhtyä.

Millainen sitten on mainittujen bibliografioiden luotettavuus? Esimerkiksi Kuivasmäen vuodet 1851–99 käsittävästä aineistosta vain 75 prosenttia on peräisin Vaseniuksen bibliografioista (Kuivasmäki 1990, 68). Onkin ilmeistä, että juuri nuorisokirjallisuus ja sen lisäksi käyttö- ja viihdekirjallisuus ovat yleisemminkin olleet muuta kirjallisuutta heikommin edustettuina bibliografioissa. Lisäksi bibliografiat eivät nykyisinkään ole täysin kattavia.

Tässä tutkimuksessa on kuitenkin lähdetty siitä oletuksesta, että puheena olevana aikana bibliografioihin kirjattiin jo varsin kattavasti myös näitä lajityyppisiä edustavaa kirjallisuutta. Tätä oletusta vastaan puhuvia seikkoja ei tutkimuksen kuluessa ole tullut esille. Kysymys olemassa olevien bibliografioiden – samoin kuin kirjatilastojen – luotettavuudesta on silti avoin ja ansaitsee oman tutkimuksensa.

Tämä tutkimus on luonteeltaan niin sanottu ensimmäisen tason vastaanottotutkimus, jossa ei tarkastella itse tekstejä eikä varsinaista toisen tason reseptiä. Työn kuluessa kävi ilmeiseksi ensinnäkin *vertailun välttämättömyys* tällaisessa laajan aineiston käsittävässä tutkimuksessa; monet aineiston piirteet nousivat selvemmin esille juuri vertailussa yhtäältä Englannin ja Yhdysvaltain kirjallisuuden kaanoneihin, toisaalta suomenruotsalaiseen ja ruotsalaiseen käännöskirjatuotantoon. Myös esiteltyyn kirjallisuuden verrattaessa nousi suomennoksien joukosta esiin trendejä ja puutteita.

Toiseksi kävi selväksi myös tämän tutkimuksen toinen puute: se, ettei aineiston laajuuden vuoksi *itse suomennoksia* voitu tarkastella. Niihin viitattiin pääosin toisen käden lähteiden avulla. Näin kuitenkin menetettiin tärkeä vertailukohta – tutkijaluenta – tarkasteltaessa angloamerikkalaisen kirjallisuuden vastaanottoa.

Metodisten valintojen mukana seuraa aina myös näkökulma. Aiempaa tutkimusta vasten tarkasteltuna tämä tutkimus tarjoaa lähinnä uudenlaisen – institutionaalisen – näkökulman erityisesti angloamerikkalaisen kulttuurisuuntauksen kehittymiseen. Tuosta näkökulmasta korostuvat kulttuurituotteiden erilaiset kohtalot matkalla vastaanottajille, toisin kuin Olli Jalosella (1985), joka “käytännön kulttuurituontia” tarkastellessaan antaa kulttuurituotteille – esimerkiksi kirjoille – saman painoarvon niiden kohtaloista riippumatta. Muuten ansiokkaassa Durhamin ja Mustanojan tutkimuksessa (1960) puolestaan ei aseteta aineistoa lainkaan laajempiin yhteyksiinsä.

Jatkotutkimusta tai muita vastaavanlaisia tutkimuksia ajatellen olisikin tarpeellista tuoda tarkastelu yleiseltä tasolta lähemmäksi tekstejä ja lukijoita ja tutkia – suppeammalla aineistolla – tekstien suhdetta niiden matkaan alkuperäkulttuurista välittäjien kautta lukijoille. Tällöin olisi mahdollista ottaa huomioon myös sellaisia tämän tutkimuksen rajojen ulkopuolelle jääneitä tekijöitä, jotka vaikuttivat lukijoiden odotuksiin ja siten vastaanottoprosessiin.

1. T. S. Eliotin runoa *The Hollow Men* on kirjallisuuden välittäjistä puhuttaessa lainattu myös teoksessa Cosser, Kadushin ja Powell 1982, 4.

2. Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa julkaistujen kaunokirjallisten teosten vähäiseen leviämiseen Suomeen viittaa se, ettei niitä juurikaan löydy tätä tutkimusta varten läpikäydyistä yleisten kirjastojen luetteloista. – Mukaan tutkimukseen on sen sijaan otettu Ruotsissa painetut teokset.

3. Piirroksen pohjana on Sten Torgersonin kaavio, joka puolestaan on muokattu Lars Furulandin tunnetun kirjallisen prosessin kuvauksen pohjalta (Torgerson 1982, 23; vrt. Furuland 1970, 191).

4. Instituutiot eivät toisaalta ole erillisiä vaan kriitikot vaikuttavat myös kustantajien päätöksiin eri tavoin.

5. Vrt. Jalonen 1985, 273. Jalonen käyttää Lauri Karvosen kokoamaa skeemaa taloudellisten ideoiden leviämisestä maasta toiseen (ks. Karvonen 1981).

6. Ks. esim. Anna Krook: *The English Language in Finland. Mémoires de la Société Néophilologique à Helsingfors* (1893); Gustafsson, F.: *Das Studium der Neueren Sprachen in Finnland. Mémoires de la Société Neo-Philologique à Helsingfors* (1893); Lindelöf, Uno: *Die Englische Sprache in den Finnländischen Schulen. Neuphilologische Mitteilungen XVI, Helsingfors* 1914.

7. Ks. esim. Huvi Vuorisen artikkeli *Mitä kieliä meidän olisi opiskeltava?* (Aika 1913).

8. Esimerkiksi Tanskassa kirjatutuotanto näyttää – romaanituotannon valossa arvioiden – kasvaneen 1820-luvulta 1850-luvulle mennessä huomattavaksi; valtiontalouden romahdus lamaannutti myös kirjatutuotannon, kunnes 1890-luvulla se pääsi uudelleen nopeaan nousuun (ks. Munch-Petersen 1978, 979).

9. Viihdekirjallisuutta käsittelevät artikkelit etsittiin käyttäen lähteenä teosta Lehtinen 1989 (174).

10. Tiedot on poimittu Suomen kirjallisuus -bibliografioista saman periaatteen mukaisesti kuin ne on sinne kirjatutkin; kuitenkin selvästi saman teoksen osiksi katsottavat kirjaukset on tässä yhdistetty yhdeksi teokseksi. Sen sijaan kirjasarjat on yhdistetty vain, milloin ne on yhdistetty myös bibliografioissa. Vuosien 1906–07 huippu on siinä mielessä tilaston laatimismenetelmästä johutuva, että noille vuosille sattuu kolmekin laajaa salapoliisikertomusten vihkosarjaa, joiden sisältämät kertomukset on bibliografioihin luetteloitu yksitellen.

11. Näihin tilastotietoihin ei vielä sisälly se nuorisokirjallisuus, joka *todennäköisesti* on suomennettu tietystä kielestä, mutta jonka alkuperää ei ole voitu varmistaa. Riitta Kuivasmäki on vuosien 1851–99 osalta tehnyt laskelmat myös tähän ryhmään kuuluvasta aineistosta; niistä käy ilmi, että esim. saksasta on suomennettu varmuudella 129 nimekettä ja lisäksi todennäköisesti 95. Englannista puolestaan on suomennettu varmuudella 87 nimekettä ja todennäköisesti peräti 140. Jälkimmäistä lukua

nostavat hengelliset ns. pyhäkoulukirjat, joita 1870-luvulta alkaen ilmestyi runsaasti. (Ks. Kuivasmäki 1990, 94–95) Tässä tutkimuksessa keskitytään siihen kirjallisuuteen, jonka alkuperä on voitu jonkin lähteen avulla kohtuullisen varmasti vahvistaa.

12. Lisäksi Gummeruksenkin julkaisemat Barclay-suomennokset olivat osin WSOY:n tuotantoa. WSOY omisti 1917–24 Gummeruksen osake-enemistön ja antoi tuolloin Gummeruksen kustannettavaksi joitakin teoksia, joita se itse ei ehtinyt valmistaa. Näitä olivat ainakin Barclayn Myrkkypuu 1918 ja Silkkiäispuun alla -romaanin toinen painos 1920. (Leino-Kaukiainen 1990, 122–123).

13. A. V. Koskimies: Hamletia suomeksi ennen Cajanderia ja Cajanderin Hamletista. Aika 1916, 233.

14. Kyseessä lienee helsinkiläinen kustannusliike Union, jonka julkaisemat Dickens-laitokset painettiin Ruotsissa. Niiden leviämisestä Suomeen ei ole tietoa.

15. J. Hollo: William Shakespeare. Valvoja 1916, 95.

16. Wordsworthin vastaanottoa Suomessa kuvaa seuraava katkelma V. A. Koskenniemen arviosta (Thackerayn romaanista Samuel Titmarsh) Ajassa 1908:

“Samuel Titmarshiin” tutustumisella on kuitenkin mielenkiinton-sa. Opettaahan se näkemään, minkälaista kirjallisuutta luetaan ja pidetään kunnialla maassa, jossa joku Wordsworth riittää pitämään Byronin pimennossa.

17. Lisäksi Helsingin Kaiku -lehdessä ilmestyi 1908 nimimerkki T.W.:n kääntämä noin 30-säkeistöinen runo “Hiawathan kosinta” (Virtanen 1988, 457–458).

18. Valvojassa ilmestyivät tämän tutkimuksen kattamana aikana seuraavilta

englanninkielisiltä kirjailijoilta suomennettuja runoja: William Blake (1938), Robert Burns (1930), George Gordon Byron (1899, 1900, 1900), John Milton, Thomas Moore (1902), Edgar Allan Poe (1911), Percy Bysshe Shelley (1928, 1936), Alfred Tennyson (1932) ja William Butler Yeats (1924).

19. Vuodelta 1490 peräisin olevan englanninkielisen tekstin lisäksi Hofmannsthal on 1911 ilmestyneessä versiossaan käyttänyt katkelmia Hans Sachs ja Albrecht Dürerin teksteistä ja eräästä minnelaulukokoelmasta (lähde: Jokamiehen takansi).

20. Tärkeimmät lähteet olivat American authors... 1962, The Oxford companion to American literature 1983 ja Wager 1969.

21. Lähteenä ovat Torgersonin (1982) tilastot, jotka tosin ovat vain suuntaantavia. Tanskan osalta lähde on Munch-Petersen 1978, 982–986, jossa ovat lueteltuina yli 10 niteen verran tanskaksi julkaistut kirjailijat. – Myöskään tätä tutkimusta varten läpikäydysissä julkisessa kritiikissä ei ole Edgeworthin ja Peacockin teosten arvosteluja; ruotsinkielisissä lehdissä arvioitiin myös Ruotsissa julkaistua käännöskirjallisuutta.

22. Mainittakoon, että myös Karisto oli yhteydessä Grünbaumiin ja neuvoteli huhtikuussa 1939 Grapes of Wrathin oikeuksista. Sopimusta ei kuitenkaan syntynyt. (Arvi A. Karisto Osa-keyhtiön kirjearkisto.)

23. Kirjeessään Tyyni Tuuliolle Väinö Hämeen-Anttila kertoo, että jo Wolfen edellinen teos Of Time and the River oli ollut harkittavana, mutta liiallisen laajuutensa vuoksi jäänyt julkaisematta. Uudemman teoksen kohdalla taas oli ongelmana, että se oli novellikokoelma, kun taas kirjakerhoon oli ajateltu otettavan vain romaaneja. Wolfen kohdalla ajateltiin tehtäväksi

poikkeus, mutta teos ei kuitenkaan koskaan ilmestynyt. (Väinö Hämeen-Anttilan kirje Tyyni Tuuliolle 16.7.1936. Arvi A. Karisto Osakeyhtiön kirjearkisto.)

24. Esimerkiksi AK:ssa 1916 Setonin Harmaan karhun elämäntarina sijoitettiin luokkaan 596.

25. Selvästi tiettyyn ryhmään luokiteltavissa olevia teoksia on aineistossa seuraavasti: seikkailuromaaneja 355, jännitys- ja salapoliisiromaaneja 352, rakkautta ja romantiikkaa 321 ja leikkilisiä romaaneja 52 nimekettä. Epävarmojen tapausten määrä on kuitenkin niin suuri, että ryhmien tarkempi määrittäminen vertailu ei ole mahdollista perehtymättä systemaattisesti itse teoksiin.

26. Tämä vertailu on suuntaa-antava: tarkempaan ryhmittelyyn vaadittaisiin koko aineiston läpikäyminen lukemalla, mikä ei ollut tätä tutkimusta valmistettaessa mahdollista.

27. Mainittakoon, että historiallisen romaanin kulta-aikaa enteili ja valmisteli Helen Hunt Jacksonin vuonna 1884 ilmestynyt, mennyttä yksinkertaista elämäntapaa ihannoinut Ramona (Hart 1961, 203). Matkallaan Yhdysvalloissa Alexandra Gripenberg tapasi muiden muassa Jacksonin ja suositteli matkalta palattuaan nuorisolle sopivina kirjoina kustannettavien joukossa kyseistä Ramonaa, josta oli tullut kotimaassaan todellinen steadyseller.

28. Leikkilisinä voi Mark Twainin teoksista pitää erityisesti hänen kolmea ensimmäistä täysmittaista kirjaansa, *The Innocents Abroad*, *Roughing It*, sekä yhdessä Charles Dudley Warnerin kanssa kirjoitettu *The Gilded Age*. Twainin lukuisat kertomukset kuuluvat niinikään luontevasti nimikkeen leikkilinen alle. Twainin myöhemmässä tuotannossahan oli entistä enemmän synkkiä sävyjä, myös 1889 ilmestyneessä kirjassa *A Connecticut Yankee in King*

Arthur's Court, vaikka se perusasetelmaltaan olikin humoristiseksi tarkoitettu.

29. Alex Matson kirjoittaa Sinisessä kirjassa käsitellessään syytä Wodehousen suosioon:

Mitä on sitten tuo erikoinen, jota tämän kirjailijan lukijat vaativat ja jolle he panevat arvoa? Sanoisimme: merkillinen kyky nähdä maailma englantilaisen ylioppilaan itsetietoisesta humoristiselta kannalta, kyky kirjoittaa tyylipuhdasta ja nuorekasta farssia, joka on farssia eikä mitään muuta. Wodehous'in farssien takana ei ole sitä sentimentaalisuutta, joka pilaa kaikki Jerome'in humoristiset kirjat, paitsi "Kolme miestä veneessä", eikä sitä hyvän ja pahan (etupäässä pahan) tietoa, joka tekee Vauteilin kirjat aikaihminen lukemiseksi. Niissä on sitä huumoria, mitä tapaamme "Charley'n tädisä". Tosin Wodehouse tarjoaa sen älykkäämmässä muodossa kuin missä Brandon Thomas kykeni sitä antamaan.

30. Torgersonin tiedoista ei käy ilmi Fabianin ja Greyn ruotsinnettujen teosten määrä. Torgerson on listannut vain ne kirjailijat, joiden teoksista on julkaistu kolme ruotsinnosta tai enemmän.

31. Käsitettä on soveltanut esim. Katarina Eskola artikkelissaan *Nykysuomalaisen suuret kertomukset* (Eskola 1987).

32. Kustannustoiminnan historiasta Suomessa ei ole olemassa yleisteosta, jossa kustantajien toiminta sijoitettaisiin yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiinsa. Paras hakuteos alalta on edelleen Artturi Virtasen *Suomen kirja-kaupan ja kustannustoiminnan vaiheita* (1958). Yksittäisten kustannusliikkeiden historiikeista osassa tehdään myös kulttuurisia ja yhteiskunnallisia yhteyksiä (ks. etenkin Tarkka 1980; Lassila 1990; Leino-Kaukiainen 1990). Pie-

nemmistä kustantamoista ei tällaisia lähteitä luonnollisesti ole olemassa. Tässä tutkimuksessa kustantajien esitellyt perustuvat pääosin Artturi Virtasen teokseen.

33. Toisen sarjat numerot 1–11 olivat samat kuin ensimmäisessäkin sarjassa.

34. Ensimmäisenä tällaista menetelmää oli kokeillut Otava käänöskirjasarjoillaan Kymmenen hyvää (1933) ja Kymmenen uutta (1934). Kariston kirjakerhon jälkeen seuraava yritys kerhoksi oli Työväen Sivistysliiton vuonna 1941 perustama Työväen Kirjarengas, jonka tuli julkaista neljä kirjaa vuodessa. Se yhdistyi sittemmin uuteen kerhoon, Tammen Kirjapiiriin, joka kuitenkin kaatui kirjakauppiaiden vastustukseen. Ensimmäinen pitkäikäinen kirjakerho oli vuonna 1969 aloittanut Suuri Suomalainen Kirjakerho. (Ks. Alestalo, Eskola ja Gronow 1982, 647) Mänttälä, että kirjakerhojen kehityksestä kirjoittanut Pertti Araviita ei kerro mitään Otavan ja Kariston kokeiluista. (Araviita 1982, 61–65)

35. Tähän on lisättävä varaus: on mahdollista, että Ellisin teoksia julkaistiin myöhemmin myös Yhdysvalloissa nuorisolaitoksina, ja että Valistuksen suomennokset olisi tehty tällaisista laitoksista.

36. Ahman siirtyminen kielentarkastajasta kirjalliseksi johtajaksi on tässä arvioitu sillä perusteella, että 1919 Ahma palasi lyhyeltä työrupeamaltaan toisen kustantajan palveluksessa, ja 1922 hän jo toimi kirjallisena johtajana (Koskimies 1946, 233–234). On lisättävä, että kielentarkastajankin nimikkeellä Ahman tehtävät olivat paljolti samat kuin kirjallisena johtajana.

37. Hämeen-Anttila ei omien sanojensa mukaan saanut tarvittavaa valtaa Kansassa voidakseen toteuttaa suunnitelmallista ja kannattavaa kustannuspolitiikkaa. Hänen pyrkimyksensä jäivät

johtokunnan monien hyvää tarkoitteiden esitysten ja suunnitelmien alle. Karistoon tullessaan hän kokemukseltaan viisastuneen vaati sopimuksen voimalla itsenäisyyden kirjallisen ohjelman laadinnassa.

38. On huomattava, että kaunokirjallisuuden ulkopuolella painokset saattoivat jo 1800-luvulla olla hyvinkin suuria. Varsinkin hengellisen kirjallisuuden kohdalla tämä piti paikkansa, mutta vuosisadan vaihteessa esim. pamfletti-kirjallisuus saavutti jo suuria painoksia. WSOY julkaisi tuolloin ”lentokirjasia”, joiden 8 000 kappaleen painos meni kaupaksi. Kaunokirjallisuudessa näin suuret painokset olivat mahdollisia vain vihkomyyntillä ja teoksen ollessa ”varma”. Tällainen oli Välskärin kertomuksia, jonka painos oli 12 000. Yleensä ottaen kaupallisten kirjamarckkinoiden yleisö ei vielä ollut riittävän laaja näin suuriin painoksiin.

39. Esim. Burnettin Pikku lordin ensipainos vuonna 1892 oli 1 200 kpl ja toinenkin vuonna 1908 vain 2 000. Suuriin painosmääriin ylittäneitä teoksia olivat Aldrichin Marjorie Daw ja muuta väkeä 1912 (6 000 kpl), Jack Londonin teokset Etelämeren seikkailuja 1913 (10 000 kpl), Suvun kunnia 1917 (10 060) ja Yllätys 1917 (12 128 kpl) sekä Mark Twainin Tom Sawyer salapoliisina 1918 (15 580).

40. Tällaisia olivat esim. Arthur Ransomen Pientä metsän väkeä 1910 (8 000 kpl, 2. p. 1920 10 000 kpl), F. H. Burnettin Kadonnut prinssi 1918 (10 000 kpl), F. H. Burnettin Prinssi keijujalka 1918 (10 000 kpl), Jänis Vemmelsäären seikkailut, jonka uusintapainokset olivat hyvinkin suuria, Harold Begbien Vankihäkin kaliifi 1919 (10 000 kpl), Daniel Defoen Robinson Crusoen seikkailut 1921 (10 000 kpl), Henry Drummondin Apina, jota ei voitu tappaa 1920 (10 000 kpl), Jonathan Swiftin Gullive-

rin retket 1921 (10 000 kpl) ja Walt Disneyn Kolme pientä porsasta 1937 (10 000 kpl). (WSOY:n kustannustuotteiden kortisto)

41. WSOY:n yksittäisistä suurpainoksista mainittakoon vielä Charlotte Brontën Jane Eyre 1915 (6 500 kpl), josta ei kuitenkaan otettu lisäpainoksia, Arnold Bennetin Velikulka 1918 (8 000 kpl), Jean Websterin Setä Pitkäsääri 1919 (8 000, 2. p. 1921 10 000), Jack Londonin Alaskan tyttö 1922 (10 000 kpl), Emily Brontën Humiseva harju 1927 (5 000 kpl), Walter Scottin Ivanhoe 1930 (5 200 kpl), R. C. Sherriffin ja

Vernon Bartlettin Matkan pää 1930 (ensipainos pieni, mutta seuraavat suuria), F. W. Croftsia Kuin varas yöllä 1934 (8 000 kpl), Berta Ruckin Suudelmien silta 1934 (8 000 kpl), Hervey Allenin Anthony Adverse 1935 (1.p. 8 250, 2.p. 6 400 kpl), F. W. Croftsia Wrightsaaren aarre 1935 (9 900 kpl), Basil Thompsonin Unohtunut sateenvarjo 1936 (9 900 kpl), Agatha Christien Idän pikajuna 1937 (9 900 kpl), sekä Charles Dickensin Pickwick-kerho 1938 (8 800 kpl). (WSOY:n kustannustuotteiden kortisto)

SUMMARY

Publications of the Research Unit for Contemporary Culture no 29. Jyväskylä 1992.

THE SHADOW BETWEEN THE MEDIATION OF ANGLO-AMERICAN LITERATURE IN FINLAND 1890–1939

Urpo Kovala

Between the conception
And the creation
Between the emotion
And the response
Falls the shadow
(T.S. Eliot)

Anglo-American culture has exerted a major influence in Finland during the past few decades just like it has elsewhere in Europe. However, this orientation towards the English-speaking world is younger than we now might think. Until the end of the Second World War, in fact, Anglo-American culture was surprisingly distant and little known in Finland, and the change of orientation came about slowly.

In this study, the main question was how the so-called mediators shaped the profile of Anglo-American literature in Finland in 1890–1939. The emphasis was on publishers, public criticism, and literary studies. The purpose was, firstly, to describe the position of Anglo-American literature in Finland during the period in question, and to determine the reasons for its late and slow improvement. And secondly, the aim was to describe what kind of

literature was favoured by the mediators and the reading public, and what was “overshadowed”. On the basis of this survey, an outline was made of the horizons of expectation that helped the reception of Anglo-American literature in Finland.

The change in *cultural orientation* towards the Anglo-American world was linked with the rise of the increased industrial and economic influence of Great Britain and the United States in Europe. That influence was accompanied by a “cultural invasion” as well. In Finland this development was curbed by the German orientation, which penetrated the academic circles from the 1890s on, and which was connected with the overall strengthening of Germany. This orientation was promoted and mediated most effectively by the University of Helsinki, and it thwarted the improvement of the teaching of English in secondary schools and universities.

The Anglo-American orientation, in turn, had no such institutional support. It began, in fact, in the periphery of culture: in film, popular fiction,

as well as juvenile literature. The publishing of English-language belles-lettres as well as public criticism increased much more slowly. And connected with these, the language barrier made it difficult to find out about Anglo-American literature. This situation only began to change during the latter half of the 1930s; this change indicates that the post-war abrupt change of orientation had its roots in the pre-war situation and was not merely or primarily caused by the war.

In addition to the general cultural orientation of Finnish culture, the mediation of Anglo-American literature was also influenced by *market factors* both in the Finnish and the foreign book market. Within the Finnish book business, there was increasing competition during the first two decades of this century. This was connected the fact that the importance of fiction – not the least translated fiction – increased, and that the mass reading public, which had been born around the turn of the century was “discovered” and recruited as part of the market.

As for the foreign book market, especially the English and American book industries were foregoers in large-scale book production and corresponding marketing methods. As a consequence, Finnish publishers responded to the growing demands of their new public by giving out more and more translations of Anglo-American fiction, which were available in many languages, and the popularity of which had become most convincing.

English and American *belles-lettres* were published, reviewed, and

studied relatively scarcely. Translations of poetry from English amount to ten volumes during the whole period, and both the published and the reviewed poetry shows a preference of romantic poetry to other periods, especially contemporary poetry, which was seen as either avant-garde or radical. Knowledge of English-language drama, in turn, was practically limited to the work of William Shakespeare, which was highly esteemed. Some plays by Oscar Wilde and Bernard Shaw, however, were translated. Even “serious fiction” was translated from English rather scarcely until the late 1930s. Two trends are clear: books were translated if they could be directed to children and the youth, and romantic novels were favoured for realistic ones.

Especially in the mid-war period, there was a split within the literary institution of Finland, too, into supporters of traditional and Modernist literature. In the mid-war period the former seem to have prevailed; contemporary literature was hardly translated at all, and it was mainly written about by certain liberal and radical critics, which were, however, limited to a few small periodicals. In Sweden, for instance, both classics and contemporary “serious” fiction were translated and read more than in Finland.

Thus, it was in the field of popular fiction that Anglo-American literature first began to invade the Finnish book market. However, this invasion was gradual; in the 1890s and the 1900s, popular English or American books were published by small publishers. They were followed by

the bigger publishers, one by one, in the 1910s, pressed by the increasing competition in the field. The bigger publishers came to face the problem of how to combine publishing light fiction with a high cultural profile. There were also a number of publishers, in turn, who practically concentrated on publishing Anglo-American popular fiction.

The kind of formula fiction that seems to have been favoured in Finland is the adventure story. Especially stories from the Great North became popular. Romance and detection, too, were translated quite abundantly, although perhaps less so than in Sweden. Humorous fiction, in turn, did not find its audience in Finland. As for religious fiction, the bloom of English Sunday School stories and other religious stories began to be over by the turn of the 19th century; however, a number of American religious bestsellers were published around the turn of the century.

The majority of the books translated into Finnish 1890–1939 were of British origin, although the proportion of American literature was on the increase. Especially belles-lettres came mainly from Great Britain, and it was only in the 1930s that the proportion of American books reached a third of the translations from English. Surprisingly, also the majority of light fiction came from Great Britain. Thus, the increase of the proportion of translations from English cannot be equated with American influence. However, the proportion of American works of the juvenile fiction translated from English was quite high and even surpass-

ed that of British works in the 1930s. Books from the British Commonwealth countries only began to be translated in the 1890s, and their proportion of all the translations from English remained about three to four per cent.

In the 19th century, literary critics of cultural periodicals wrote about Anglo-American literature a bit less than about Scandinavian, German, or French literature, but there was no great difference. During the period in question, the field of literary discussion began to disperse. Firstly, the Swedish-language periodicals tended to write about newer and more topical works than the Finnish-language ones. They also valued analysis, intellectuality, *avant-garde*, and the autonomy of art more than the Finnish-language periodicals.

Secondly, another split occurred during the mid-war period, when the leading conservative periodicals wrote very little about English-language literature, but a number of small liberal or leftist periodicals wrote quite a lot about recent English-language literature, much of it being of the kind that did not fit the prevailing concept of literature. Since these periodicals had a small circulation, they probably did not have much influence on the wide audience.

As for public libraries, they excluded much of what small publishers published. In fact those books did have their own distribution channels. The works published by the two major publishers, WSOY and Otava, were clearly acquired more systematically than those of other

publishers. In general, popular fiction was excluded from library collections part for moral, part for economic considerations. Classical works did not find its way into libraries all that well, either, especially not into small libraries. The kind of literature that was favoured corresponded to the popular taste.

Are there general principles and trends to be seen in the mediation of Anglo-American literature into Finland 1890–1939?

One major trend seems to be that both mediators and the wide audience favoured pure-spirited, basically religious novels. This current probably had its roots in the horizon of expectations in force in the 19th century, shaped by popular religious-didactic works. To fit that horizon of expectations, books were to be serious, pure-spirited, and relatively easily comprehensible. Content was seen as more important than aesthetic value. It is interesting to find that this horizon of expectations seems to have survived in the 20th century, as the good reception of the works of Pearl S. Buck, Hall Caine, Florence L. Barclay, or Charles Morgan indicates. This horizon of expectations – even exigencies – were especially adopted by those promoting the folk education ideology, and it had most influence on the selection and reception of juvenile literature translated from English.

Another set of features that seems to have been in favor of both mediators and other readers in Finland includes the romantic description of bygone times, humor, romance, adventure, and the sympathetic depiction of ordinary people. In the works

of the most respected and popular Anglo-American writers in Finland, e.g. Charles Dickens, John Galsworthy, Margaret Mitchell, the Brontës, Charles Morgan, and Walter Scott, several of these features are present.

Those, writers, instead, whose work is characterized by the depiction of man's weakness, treatment of social wrong, or linguistic or artistic experimentation, did not receive as wide acceptance. This, it seems, is why the books of Laurence Sterne, Thomas De Quincey, James Joyce, D.H. Lawrence, Aldous Huxley, Virginia Woolf, Henry James, or George Moore were either left practically unknown or were not very well received.

A peculiarity of this period is, that there was a strong ideological unification process in force within the literary institution in Finland during the first decades of this century, and especially during the mid-war period, strongly influenced the activities of the image that the reader could form of Anglo-American literature. Dissenting opinions were not well taken. Moreover, the literary elite – or, the major part of it – did not distinguish as clearly from the average reader as it did in many other European countries. Thus, also the elite preferred romance to realism or avant-garde. The role of extra-literary criteria, too, continued strong, as can be seen when the values of Finnish-language and Swedish-language publishers, critics, and scholars in Finland are compared; the latter stressed intellect, internationality, and aesthetic analysis.

Works requiring special knowl-

edge of literature were not well represented among the translations of Anglo-American works. Classics either were not translated at all or were picked from among such writers who fit the horizon of expectation described above, e.g. Dickens, Scott, the Brontës. Another – very common – solution was to translate writers whose works could be directed the young readers (e.g. Defoe, Swift, Twain). It seems that juvenile literature was a central area among the translations of English-language literature.

The narrowing down of the profile of Anglo-American literature in Finland was not, of course, entirely due to the horizons of expectations de-

picted above. In the small book production of a small country, translations necessarily modify the profile of foreign literatures quite considerably – some features are enhanced, some repressed. However, such narrowing down in the bulk of translations was strongly reinforced by the unification process of Finnish society. Since the process covered all the institutions involved in mediating literature – research, publishing, trade, libraries, and partly even public criticism – it influenced quite strongly the way the image of Anglo-American literature was modified in the eyes of its Finnish readers.

LÄHTEET

1. Painamattomat lähteet

1.1 Opinnäytteet

- Aho, Riitta: Charles Dickensin teosten vastaanotto Suomessa kirjallisten aikakauslehtien ja sanomalehtien kritiikin perustella vuosina 1840–1939. Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1977.
- Harmo, Maunu Fredrik: Kirjankustannus taloudellisena toimintana Suomessa 1880–1914. Talous- ja sosiaalhistorian laudaturtutkielma. Helsingin yliopisto 1970.
- Holma, Aulikki: Kulttuurilehtien kirjallisuusaineiston kansainvälinen suuntautuminen vuosina 1917–44. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1986.
- Hynynen-Vähä-Mäkilä, Erja: Käännetty kertomakirjallisuus Suomen Englannin-kulttuurisuhteissa vuosina 1918–25. Turun yliopisto. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1986.
- Keskitalo, Marja: Suomalainen kirjallisuudentutkimus 1800-luvulla. Alueen määrittelyä ja luettelo suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista 1801–1900. Pro gradu-tutkielma, Taideaineiden laitos. Tampereen yliopisto 1987.
- Kovala, Urpo: Angloamerikkalainen kirjallisuus Suomessa ennen toista maailmansotaa. Yleisen kirjallisuuden lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto 1991.
- Rekola, Simo: Romaanin kääntöpiirit. Suomessa vuosina 1981–1985 julkaistujen käännösromaanien alkuperäiskieli, julkaisuviive sekä toistokerroin. Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1989.
- Ritokangas, Leena: Translations of Children's Literature from English into Finnish 1900–16. Pro Gradu Thesis in English Philology. Jyväskylän yliopisto 1989.
- Saarniemi, Timo: Valvoja-Aika kirjallisena aikakauslehtenä. Esihistoriaa, sisältöanalyysiä ja kehityslinjoja. Kotimaisen kirjallisuuden laudaturtutkielma. Turku 1967.
- Sjöström, Anne: Amerikkalainen kertova kirjallisuus Suomessa vuosina 1919–38. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1987.
- Ventola, Eija: Australialaista eppistä kirjallisuutta suomeksi. Bibliografinen katsaus. Yleisen kirjallisuuden laudaturseminaarisesitelmä. Jyväskylän yliopisto 1989.
- Virtanen, Jorma: Englannin kielen asema ja siinä tapahtuneet muutokset

Suomen oppikouluissa 1809–1939. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1980.

1.2. Arkistot, kirjeet.

- Arvi A. Karisto Oy:n kirjearkisto. Hämeen maakunta-arkisto, Hämeenlinna.
- K. J. Gummerus Oy:n kirjearkisto ja pääkirjat. K. J. Gummerus Oy., Jyväskylä.
- WSOY:n kirjearkisto ja kustannustuotteiden kortisto. WSOY, Helsinki.

2. Painetut lähteet

2.1. Lehdet

- Aamu, Ahjo, Aika, Aitta, Argus (vuodesta 1911 Nya Argus), Ateneum, Euterpe, Finsk Tidskrift, Kirjallisuuslehti, Nuori Suomi, Nutid, Nykyaika, Nykypäivä, Otava, Pohjatuuli, Päivä, Päiväkirja, Quosego, Raataja, Sininen kirja, Sunnuntai, Suomalainen Suomi, Tulenkantajat (1928–30), Tulenkantajat (1932–39), Tähestyjä, Ultra, Valvoja.

2.2. Bibliografiat, kirjaluettelot, kirjallisuushistoriat ja henkilöhakemistot

- Seuraavia lähteitä on käytetty suomennoksia koskevien tietojen keräämiseen, eikä niihin välttämättä viitata tekstissä.
- Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki 1920.
- Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1934. Otava: Helsinki 1933.
- American authors 1600–1900. Toim. Stanley J. Kunitz and Howard Haycraft. H. W. Wilson: New York 1938.
- Arvi A. Karisto osakeyhtiö. Kustannustuotanto 1900–75. Karisto: Hämeenlinna 1978.
- Arvosteleva kirjaluettelo 1903–39. Kansanvalistusseura (1912–21 Suomen kirjastoseura, 1922– Valtion kirjastotoimisto): Helsinki.
- The author's and writer's who's who. Toim. Edward Martell. Shaw: London 1934.
- Bingham, Jane and Grayce Scholt: Fifteen centuries of children's literature. An annotated chronology of British and American works in historical context. Greenwood Press: Westport 1980.
- The British Library general catalogue of printed books to 1975. Saur: London.
- Carpenter, Richard & Prichard, Mary: The Oxford companion to children's literature. Oxford University Press: Oxford 1984.
- Encyclopedia of world literature in the 20th century. I–IV. Päätoim. Leonard S. Klein. Rev. ed. Ungar: New York 1982, 1982, 1983, 1984.

- Haycraft, Howard: Murder for pleasure. The life and times of the detective story. New enl. ed. Biblo & Tannen: New York 1974.
- K. J. Gummerus Osakeyhtiön kustannustuotanto vuosina 1872–1971. Gummerus: Jyväskylä 1972.
- Klingberg, Göte ja Ingar Bratt: Barnböcker utgivna i Sverige 1840–89. En kommenterad bibliografi. 1–3. Lund University Press: Lund 1988.
- Kuka kukin oli. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Otava: Helsinki 1961.
- Kustannusosakeyhtiö Otavan kustannustuotteet 1890–1960. Toim. Aarno Peromies ja Aino Peromies. Otava: Helsinki 1965.
- Lehtinen, Marja: Luettelo 1800-luvun suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista. Tampereen yliopisto. Kotimainen kirjallisuus. Julkaisuja 30. Tampereen yliopisto: Tampere 1989.
- Lexikon den kinder- und jugendliteratur. I–III. Hrsg. Klaus Doderer. Bertz Verlag: Weinheim 1975–79.
- Literary history of Canada. Canadian Literature in English. Päätoim. Carl F. Klinck. University of Toronto Press: Toronto 1965.
- Luettelo suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista. 1901–25. Toim. Sulo Haltsonen. SKS: Turku 1954.
- Luettelo suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista 1926–33. Toim. Sulo Haltsonen ja V. Laurila. SKS: Helsinki 1936.
- Luettelo suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista 1934–37. Toim. Sulo Haltsonen ja Eino Nivanka. SKS: Helsinki 1939.
- Luettelo suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista 1938–50. Toim. S. Haltsonen. SKS: Turku 1959.
- Mair, G. H.: English literature 1450–1900. Oxford University Press: London 1969.
- Munch-Petersen, Erland: Bibliografi over oversættelser til dansk 1800–1900 af prosafiktion fra de germanske og romanske sprog. Koebenhavn 1976. Det kongelige Bibliotek; Rosenkilde og Bakker: Koebenhavn 1976.
- National union catalog : pre-1956 imprints. /Andover, Mass., /198?/. 9200 mikrokorttia. Mikrojäljenne: American Library Association: Chicago, Ill. 1983.
- The new Cambridge bibliography of English literature. Toim. George Watson. Vol. 3 1800–1900. Cambridge University Press: Cambridge 1969.
- The new Cambridge bibliography of English literature. Toim. I.R. Williamson. Vol. 4. 1900–50. Cambridge University Press: Cambridge 1972.
- The Oxford companion to American literature. Fifth edition. Toim. James D. Hart. Oxford University Press: New York 1983.
- The Oxford companion to Canadian literature. Päätoim. William Toye. Oxford University Press: Toronto 1983.
- Pipping, Fredr. Wilh.: Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på finska, äfvensom öfver några andra arbeten, innehållande någon uppsats på detta språk, eller annars ledande till dess kändedom. – Luettelo suomeksi prantätyistä kirjoista, kuin myös muutamista muista teoksista, joissa löytyy joku kirjoitus suomen kielellä, tahi joku johdatus sitä tuntemaan. (SKS:n toimituksia, 20) Helsingfors 1856–57. 756 s.
- Sampson, George: The concise Cambridge history of English literature. Third

- edition. Cambridge University Press: Cambridge 1970.
- Sjöblom, Simo: Rikoskirjallisuuden bibliografia 1864–1984 eli 120 vuoden aikana suomeksi ilmestyneet jännitysromaanit. S. Sjöblom: Helsinki 1985.
 - Steinbrunner, Chris ja Otto Pentzler (päätoim.): Encyclopedia of mystery and detection. London and Henley: Routledge and Kegan Paul 1976.
 - Suomalainen kirjallisuus. Aakkosellinen ja aineenmukainen luettelo. 1544–1877. Toim. Valfrid Vasenius. SKS:n toimituksia, 57. Lisävihkot 1–5. 1878–1900. Toim. Valfrid Vasenius. Lisävihkot 6–16. 1901–43. Toim. Simo Pakarinen. – (Lisävihkon 16 nimeke: Suomen kirjallisuus). SKS: Helsinki 1878–1952.
 - Suomen kirjailijat 1917–44. Pienoiselämäkerrat. Teosbibliografiat. Tutkimusviitteet. SKS: Jyväskylä 1981.
 - Twentieth century authors. A biographical dictionary of modern literature. Toim. by Stanley J. Kunitz and Howard Haycraft. H. W. Wilson: New York 1942.
 - Twentieth century authors. First supplement. A biographical dictionary of modern literature. Toim. by Stanley J. Kunitz. H. W. Wilson: New York 1955.
 - Wager, Willis: American literature. A world view. University of London Press: London 1969.
 - Valvojan ja Valvoja-Ajan sisältö 1881–1960. Laatinut Elli Kiviranta. Turun yliopisto: Turku 1968.
 - Werner Söderström Osakeyhtiön juhluuettelo 1878–1953. Toim. E. J. Ellilä. WSOY: Porvoo 1953.
 - Who's who in literature. Toim. Mark Meredith. The Literary Year Book Press: Bolton 1925.

2.3. Artikkelit ja lähdekirjallisuus

- Alestalo, Matti, Katarina Eskola ja Pekka Gronow: Populaarikulttuuri. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria III. Toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio. WSOY: Porvoo 1982.
- Allardt, Erik: Yhteiskuntamuoto ja kansallisvaltio. Teoksessa Erik Allardt, Stuart Hall ja Immanuel Wallersein: Maailmankulttuurin äärellä, toim. Katarina Eskola ja Erkki Vainikkala. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 11. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1988.
- Altick, Richard D.: The English common reader. A social history of the mass reading public 1800–1900. University of Chicago Press: Chicago 1957.
- Altieri, Charles: An idea and ideal of a literary canon. Teoksessa Robert von Hallberg (toim.): Canons. The University of Chicago Press: Chicago and London 1984.
- Anderson, Carl L.: The Swedish acceptance of American literature. University of Pennsylvania Press: Uppsala 1957.
- Araviita, Pertti: Kun kirja sai siivet. Kirjakerhon tarina. Otava: Helsinki 1982.
- Baym, Nina: Melodramas of beset manhood: How theories of American fiction exclude women authors. Teoksessa Elaine Showalter (toim.): Feminist criticism. Essays on women, literature and theory. Pantheon Books: New York

- 1985.
- Belke, Horst: *Literarische gebrauchtsformen*. Bertelsmann Universitätsverlag: Düsseldorf 1973.
 - Bradbury, Malcolm: *The modern American novel*. Oxford University Press: Oxford 1983.
 - Brunila, Anne ja Liisa Uusitalo: *Kirjatuotannon rakenne ja strategiat*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 15. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1989.
 - Brunt, Rosalind: *A career in love: The romantic world of Barbara Cartland*. Teoksessa Christopher Pawling (toim.): *Popular fiction and social change*. Macmillan Press: Hong Kong 1984.
 - Bystryn, Marcia: *Art galleries as gatekeepers: the case of the abstract expressionists*. *Social Research* 45 (1978):2, 390–408.
 - Coser, Lewis A., Charles Kadushin ja Walter W. Powell: *Books. The culture and commerce of publishing*. Basic Books: New York 1982.
 - Duncan, Hugh Dalziel: *Language and literature in society*. The Bedminster Press: New York 1961.
 - Durham, Philip ja Tauno F. Mustanoja: *American fiction in Finland. An essay and bibliography*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, XXIV. Helsinki 1960.
 - Eagleton, Terry: *Criticism and ideology. A study in marxist literary theory*. Verso: Thetford 1978.
 - Ekholm, Kai: *Oidipuksesta Sherlock Holmesiin*. Teoksessa Kai Ekholm ja Jukka Parkkinen (toim.): *Pidättekö dekkareista*. Kirjastopalvelu: Helsinki 1985.
 - Englantilaisen kirjallisuuden kultainen kirja. Toim. Eino Railo. (Maailmankirjallisuuden kultainen kirja). WSOY: Porvoo 1933.
 - Escarpit, Robert: *The book revolution*. Unesco: Bristol 1966.
 - Escarpit, Robert: *Sociologie de la littérature*. Presses Universitaires de France: Paris 1958.
 - Eskola, Eija: *Rukousnauha ja muita romaaneja*. Suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880–1939. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 28. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1991.
 - Eskola, Katarina: *Kaunokirjallisuuden vastaanoton analyysi ja tulkinta*. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus: Helsinki 1990.
 - Eskola, Katarina: *Nykysuomalaisten suuret kertomukset*. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.): *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Gaudeamus: Helsinki, 1987.
 - Eskola, Katarina: *Reading literature through life / life through literature*. Teoksessa Katarina Eskola ja Erkki Vainikkala (toim.): *Literature as communication*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 18. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1989.
 - Eskola, Katarina ja Maaria Linko: *Lukijan onni. Poliitikkojen, kulttuurieliitin ja kirjastonkäyttäjien kirjallisista mieltymyksistä*. Tammi: Helsinki 1986.
 - Furuland, Lars: *Litteratur och samhälle. Litteratursociologiska frågeställningar*. Teoksessa Lars Gustafsson (toim.): *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*. Wahlström & Widstrand: Stockholm 1970.

- Furuland, Lars: Litteratur och samhälle. Teoksessa Litteratursociologi. En antologi. Toim. Erland Munch-Petersen. Bibliotekscentralens Forlag: Koebenhavn 1989.
- Furuland, Lars: Sweden and the international children's book market: History and present situation. Teoksessa Children's Book in Translation, toim. Göte Klingberg, Mary Oervig and Stuart Amor. Almqvist & Wiksell International: Stockholm 1978.
- Fügen, Hans Norbert: Die hauptrichtungen der literatursoziologie und ihre methoden. Ein beitrag zur literatursoziologischen theorie. 6. Auflage. Bouvier Verlag Herbert Grundmann: Bonn 1974.
- Gedin, Per I.: Kirja muuttuvassa yhteiskunnassa. Kirjamarkkinoiden historiasta ja tulevaisuudesta. Suom. Risto Hannula. Tammi: Helsinki 1977.
- Gohdes, Clarence: American literature in nineteenth century England. Southern Illinois University Press: Carbondale, Ill. 1944.
- Gustafsson, F.: Das studium der neueren sprachen in Finland. Mémoires de la Société Neo-Philologique à Helsingfors 1893.
- Hackett, Alice Payne: 80 years of best sellers. 1895–1975. R. R. Bowker Company: New York 1977.
- Hanho, J. T.: Suomen oppikoululaitoksen historia. II. 1809–72. WSOY: Porvoo 1955.
- Hart, James: The popular book. University of California Press: Berkeley 1961.
- Heikkonen, Esko: Amerikkalaisen kulttuurin välittyminen Eurooppaan, erityisesti Suomeen vv. 1776–1980. Teoksessa Keijo Virtanen ja Esko Heikkonen: Amerikkalaisen kulttuurin leviäminen Suomeen. Tutkimusraportti Suomen Akatemian tukemasta projektista. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja, 15. Turun yliopisto: Turku 1985.
- Hellemann, Jarl: Suomennoskirjallisuus. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Toim. Pekka Tarkka, 418–484. Otava: Keuruu 1970.
- Hiedanniemi, Britta: Kulttuuriin verhottua politiikkaa. Kansallissosialistisen Saksan kulttuuriprogranda Suomessa vuosina 1933–40. Otava: Keuruu 1980.
- Hirn, Yrjö: Akateeminen kirjakauppa. Luku Suomen sivistyshistoriaa. Suom. Maijaliisa Auterinen. Akateeminen kirjakauppa: Helsinki 1943.
- Hirsch, Paul: Processing fads and fashions: An organization-set analysis of cultural industry systems. American Journal of Sociology 77 (1972), 4, 639–659.
- Immonen, Kari: Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39. Otava: Helsinki 1987.
- Isosaari, Jussi: Suomen koululaitoksen rakenne ja kehitys. 2., tark. p. Otava: Keuruu 1973.
- Jalonen, Olli: Kansa kulttuurien virroissa. Tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana. Otava: Keuruu 1985.
- Jokinen, Kimmo: Lukijalle ei saa valehdella. Totuudellisuuden vaatimus yhdistää suomalaista lukemiskulttuuria. Teoksessa Markku Ihonen (toim.): Kirjallisuuden kentillä. Kirjoituksia kirjallisuuden sosiologiasta ja reseptiosta. Acta Universitatis Tampereensis ser A vol 270. Tampereen yliopisto: Tampere 1989.
- Jokinen, Kimmo: Ostajat, lukijat, arvioijat, tukijat. Lukijoiden ja kritikoiden

- kirjallisuus suuren muuton jälkeisessä Suomessa. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 5. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1987.
- Juntunen, Leena: Suomen lehdistön kirjallisuusaineiston kehitys vuosina 1800–1980. Teoksessa Kirjallisuuskritiikki Suomessa. 2. Kirjallisuuskritiikin väyliä ja rakenteita. Kirjastopalvelu: Tampere 1982.
 - Jutikkala, Eino: 50 vuotta Suomalaista Suomea ja Kanavaa. Kanava n:o 1 1983.
 - Juva, Kerttu: Piirteitä Suomen kansan lukuharrastuksesta 1820–50 -luvulla. Turun Historiallinen Arkisto IX. Turku 1951.
 - Jäntti, Yrjö A.: Werner Söderström Osakeyhtiö. Viisikymmenvuotinen kustannustoiminta 1878–1928. I–II. WSOY: Porvoo 1928.
 - Kannila, Helle: Kirjanvalinnan ongelmia. Ajatustenaiheita kirjastohoitajille ja muille kirjojen ystäville. WSOY: Porvoo 1967.
 - Kannila, Helle: Tällä vuosisadalla ilmestyneen kaunokirjallisuuden suomennoksista. Teoksessa Juhlakirja J. V. Lehtosen täyttäessä 60 vuotta 8.XII. 1943. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja VII. SKS: Forssa 1943.
 - Karisto, Arvi A.: Kustannusliikkeen alkuvaiheet. Teoksessa Arvi A. Karisto Osakeyhtiö 1900–25. Karisto: Hämeenlinna 1925.
 - Karjalainen, Marjaana: Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802–1906. Kirjastopalvelu: Tampere 1977.
 - Karvonen, Lauri: “Med vårt västra grannland som förebild”. En undersökning av policydiffusion från Sverige till Finland. Meddelanden från Stiftelsens för Åboakademi Forskningsinstitut nr 62. Åbo Akademi: Åbo 1981.
 - Kero, Reino: Suomen siirtolaisuuden historia. I. Pohjois-Amerikkaan suuntautuneen siirtolaisuuden tausta, määrä, rakenne, kuljetusorganisaatio ja sijoittuminen päämääräalueelle. Toinen painos. Turun yliopisto: Turku 1986.
 - Klinge, Matti: Saksalaismielinen yliopisto. Teoksessa Matti Klinge et al.: Helsingin Yliopisto 1640–1990. Toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Otava: Helsinki 1989 (a).
 - Klinge, Matti: Yliopisto ja politiikka. Teoksessa Matti Klinge et al.: Helsingin Yliopisto 1640–1990. Toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Otava: Helsinki 1989 (b).
 - Koskimies, Rafael: Otavan historia. Ensimmäinen osa. 1890–1918. Otava: Helsinki 1946.
 - Kovala, Urpo: Translation as reception: what can research on translation tell us about literary culture? Teoksessa Erkki Vainikkala ja Katarina Eskola (toim.): Literature as communication. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 18. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1989.
 - Krook, Anna: The English language in Finland. Mémoires de la Société Neophilologique à Helsingfors. Helsingfors 1893.
 - Kuivasmäki, Riitta: Siivollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä. Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851–99. Jyväskylä Studies in the Arts 34. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1990.
 - Kukkola, Timo: Hornanlinnan perilliset. 70 vuotta suomalaista salapoliisikirjallisuutta. WSOY: Porvoo 1980.
 - Kukkola, Timo: Kirjojen valinta. Teoksessa Samuli Nuotio ym.: Lainakirja. Kirjastot, kirjallisuus ja yhteiskunta. Tammi: Helsinki 1974.

- Laitinen, Kai: Kirjallisuushistoriat kirjallisuuden reseptiona. Teoksessa Lukeminen – reseptio – tulkinta. Toim. Yrjö Hosiaislouma. Tampereen yliopiston Kirjallisuuden laitoksen julkaisu 26. Tampereen yliopisto: Tampere 1985.
- Laitinen, Kai: Metsästä kaupunkiin. Esseitä ja tutkielmia kirjallisuudesta. Otava: Keuruu 1984.
- Lappi, Unto: Kirja kirjasta. WSOY: Porvoo 1970.
- Lassila, Pertti: Otavan historia 3. 1941–75. Otava: Keuruu 1990.
- Lauhakangas, Outi: Elämäkerrallinen muotokuva. Teoksessa Kansalaistottelemattomuudesta, toim. Outi Lauhakangas. Otava: Helsinki 1986.
- Lehtonen, Ulla: Lastenkirjallisuus Suomessa 1543–1850. Kirjahistoriallinen tutkimus. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 1. Tampere 1981.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia. Gummerus: Jyväskylä 1990.
- Lindelöf, Uno: Die Englische sprache in den Finnischen schulen. Neuphilologische Mitteilungen XVI. Helsingfors 1914.
- Maaillankirjallisuuden ja sen klassikkojen suomentamisesta. III. Toim. Urpo Kovala. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. Monisteita 32. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1986.
- Munch-Petersen, Erland: Oversaettelseslitteraturen mellem nationallitteratur og verdenslitteratur. Teoksessa Litteratursociologi. En antologi. Toim. Erland Munch-Petersen. Bibliotekscentralens Forlag: Koebenhavn 1989.
- Munch-Petersen, Erland: Romanens århundrade. Studier i den masselaeste oversatte roman i Danmark 1800–70. 1–2. Forum: Koebenhavn 1978.
- Myllyntaus, Timo: The growth and structure of Finnish print production, 1840–1900. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja 16. Helsingin yliopisto: Helsinki 1985.
- Myllyntaus, Timo: Suomen graafisen teollisuuden kasvu 1860–1905. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tutkimuksia 12. Helsingin yliopisto: Helsinki 1981.
- Naumann, Manfred: Einführung in die theoretischen und methodischen hauptprobleme. Teoksessa Gesellschaft – literatur – lesen. Literaturrezeption in theoretischer sicht. 3. Auflage. Aufbau-Verlag: Berlin und Weimar 1976.
- Niemi, Juhani: Suomalaisen suosikkikirjat. Karisto: Hämeenlinna 1983.
- Nieminen, Reetta ja Irmeli Niemi: Suomen naiskirjailijat kirjallisuushistorioitsijain silmin. Teoksessa Irmeli Niemi (toim.): Pöydänkulma ja maailma. Naiskirjallisuus tutkimuskohteena. Teoriaa, käytäntöä, lähteitä. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Osa 69. Turun yliopisto: Turku 1988.
- Ohmann, Richard: The shaping of a canon: U.S. fiction, 1960–75. Teoksessa Robert von Hallberg (toim.): Canons. The University of Chicago Press: Chicago and London 1984.
- Paasilinna, Erno: Kirjallisuuden ongelmia. Teoksessa Valitut satiirit. Otava: Helsinki 1976.
- Paasivirta, Juhani: Suomi jäsenyytensä kansakuntana Eurooppaan. Kulttuurisuhteet

- 1800- ja 1900-luvuilla. Teoksessa Mauno Jokipii (toim.): Suomi Euroopassa. Talous- ja kulttuurisuhteiden historiaa. Ateena: Jyväskylä 1991.
- Palmgren, Raoul: Toivon ja pelon utopiat. Kansankulttuuri: Helsinki 1963.
 - Parkkinen, Jukka: Kulta-ajan kukoistuksesta nykypäivään. Teoksessa Pidättekö dekkareista, toim. Kai Ekholm ja Jukka Parkkinen. Kirjastopalvelu: Helsinki 1985.
 - Pennanen, Eila: Ajanvietekirjallisuus. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Toim. Pekka Tarkka. Otava: Keuruu 1970(a).
 - Powell, Walter W.: Publishers' decision-making: what criteria do they use in deciding which books to publish? *Social Research* 45 (1978):2, 227–252.
 - Rantavaara, Irma: Dickens in the light of English criticism. Helsinki 1944.
 - Rantavaara, Irma: Dickensin vaiheista Suomessa. Teoksessa Irma Rantavaara: Suurennuslasi. Otava: Keuruu 1965.
 - Rehn, Mats: Jack London i Sverige. Studier i marknadsföring och litterärt inflytande. Meddelanden utgivna av Avdelningen för Litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala Nr 7. Uppsala 1974.
 - Riikonen, H. K.: Maailemankirjallisuuden yleisesitykset Suomessa. Luku suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historiaa. SKS: Jyväskylä 1989.
 - Roininen, Aimo: Työväenliike ja kirjallisuus 1895–1918. Oulun Yliopisto, Kirjallisuuden laitos. Julkaisuja 14. Oulun yliopisto: Oulu 1987.
 - Roskakirjallisuutta. Kaiku n:o 10 27.01.1896.
 - Sajavaara, Kari: Englantilaiset klassikot Suomessa. Teoksessa Maailemankirjallisuuden ja sen klassikkojen suomentamisesta. III. Toim. Urpo Kovala. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. Monisteita 32. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä 1986.
 - Sarajas, Annamari: Elämä on tärkeämpää kuin taide – Englannin kirjallisuuden vaiheita Suomessa. Uusi Suomi n:o 240 1957.
 - Schmidt, Siegfried J.: Grundriss der empirischen literaturwissenschaft. Band 1. Der gesellschaftliche handlungsbereich literatur. Braunschweig 1980.
 - Sevänen, Erkki ja Risto Turunen: Suomalainen elokuva kirjallisuuden välityskanavana. Teoksessa Kirjallisuudentutkijain vuosikirja 44. SKS: Pieksämäki 1990.
 - Simojoki, Aukusti: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö 1900–50. Kerrontaa 50-vuotiselta toimikaudelta. Karisto: Hämeenlinna 1950.
 - SKS:n keskustelut 1894–95. Teoksessa Suomi 1895. SKS: Helsinki 1895.
 - Tarkiainen, Viljo: Kaunokirjallisuus ja kirjallisuuden tutkimus. Teoksessa Suomalaisen kirjallisuuden seura 1831–1931. SKS: Helsinki 1931.
 - Tarkiainen, Viljo: Suomalaisen kirjallisuuden historia. Otava: Helsinki 1934.
 - Tarkka, Pekka: Otavan Historia 2. 1918–1940. Otava: Keuruu 1980.
 - Torgerson, Sten: Översättningar till svenska av skönlitterär prosa 1866–70, 1896–1900, 1926–30. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, 8. Göteborgs universitet: Kungälv 1982.
 - Tury, Gideon: In search of a theory of translation. The Porter Institute for Poetics and Semiotics: Tel Aviv 1980.
 - Tuomikoski-Leskelä, Paula: Taide ja politiikka. Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa. Suomen Historiallinen Seura:

Helsinki 1977.

- Tuuri, Mirja: Luettelo suomalaisen kirjallisuuden edistämisvaroin avustetusta kaunokirjallisuudesta. *Bibliophilos* 1956, 21–34.
- Utrio, Untamo: Kauppatavarana sivistys. Pohdintaa ja mielipiteitä kirjojen myymisestä. Tammi: Helsinki 1968.
- Varpio, Yrjö: Alex Matson kirjallisena vaikuttajahahmona. Tampereen yliopisto. Kotimainen kirjallisuus. Monistesarja 1. Tampereen yliopisto: Tampere 1971.
- Varpio, Yrjö: Kirjallisuuskritiikki. Tampereen yliopisto. Kotimainen kirjallisuus. Monistesarja 6. Tampereen yliopisto: Tampere 1977.
- Varpio, Yrjö: Käyttökirjallisuus. Kaunokirjallisuuden rajankäyntiä ja rajatapausten estetiikkaa. Kirjastopalvelu: Helsinki 1982.
- Varpio, Yrjö ja Lajos Szopori Nagy: Suomen ja Unkarin kirjalliset suhteet vuosina 1920–86. SKS: Pieksämäki 1990.
- Virtanen, Artturi: Suomen kirjakaupan ja kustannustoiminnan vaiheita. Suomen kustannusyhdistys: Helsinki 1958.
- Virtanen, Keijo: Atlantin yhteys. Tutkimus amerikkalaisesta kulttuurista, sen suhteesta ja välittymisestä Eurooppaan vuosina 1776–1917. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1988.
- Wolff, Janet: The social production of art. Macmillan Education: Hong Kong 1988.

LIITTEET

Liite 1. Suomenkielinen kaunokirjallisuus vuoteen 1939

Vuodet	Alk.	Suom.	Tunt.	Yhteensä
-1849	34	92	16	142
1850-	4	50	2	56
1860-	26	86	3	115
1870-	40	194	25	259
1880-	198	337	13	548
1890-	375	500	12	887
1900-	957	972	63	1992
1910-	1545	1437	24	3006
1920-	1990	1908	51	3949
1930-	2063	1175	105	3343
Yhteensä	7232	6751	314	14297
%	50,6	47,2	2,2	100,0

Selitys: Alk = Alkuperäiset suomenkieliset teokset, Suom = suomennokset, Tunt = alkuperältään tuntemattomat.

Lähteet: Pipping 1856-57 ja Suomalainen kirjallisuus.

*Liite 2. Kaunokirjallisuuden suomennosten
jakautuminen eri kielialueiden
kirjallisuuksien kesken lajeittain vuoteen 1939*

Taulukko 1. Aikuisten kertomakirjallisuus

Vuodet	Ska	Sa	Ra	Eng	Muu	Yhteensä
-1849	3	5	–	1	–	9
1850–	2	5	2	4	4	17
1860–	14	4	–	5	11	34
1870–	29	21	13	28	24	115
1880–	71	48	25	30	81	255
1890–	75	52	33	61	91	312
1900–	179	101	65	206	164	715
1910–	283	184	136	282	205	1090
1920–	303	239	151	674	162	1529
1930–	162	104	71	421	118	876
Yhteensä	1121	763	496	1712	860	4952
%	22,6	15,4	10,0	34,6	17,4	100,0

Selitys: Ska = skandinaavinen, Sa = saksankielinen, Ra = ranskankielinen, Eng = englanninkielinen ja Muu = muu kirjallisuus. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvat myös alkuperältään tuntemattomat suomennokset.

Taulukko 2. Kirjamuotoiset runosuomennokset

Vuodet	Ska	Sa	Ra	Eng	Muu	Yhteensä
-1849	1	–	–	–	13	14
1850–	1	–	–	–	4	5
1860–	1	–	–	–	3	4
1870–	2	1	–	–	9	12
1880–	4	4	–	–	15	23
1890–	5	1	–	–	17	23
1900–	2	4	1	3	14	24
1910–	4	2	1	3	13	23
1920–	2	4	–	4	25	35
1930–	1	3	2	1	17	24
Yhteensä	23	19	4	11	130	187
%	12,3	10,2	2,1	5,9	69,5	100,0

Selitys: ks. taulukko 1.

Taulukko 3. Näytelmäkirjallisuus

Vuodet	Ska	Sa	Ra	Eng	Muu	Yhteensä
-1849	1	1	-	3	-	5
1850-	1	-	-	-	-	1
1860-	7	13	3	-	1	24
1870-	9	10	10	1	4	34
1880-	8	2	3	7	6	26
1890-	11	17	11	9	15	63
1900-	38	62	24	11	61	196
1910-	32	41	16	27	32	148
1920-	12	15	12	21	24	84
1930-	4	9	4	7	8	32
Yhteensä	123	170	83	86	151	613
%	20,1	27,7	13,5	14,0	24,6	99,9

Selitys: ks. taulukko 1.

Taulukko 4. Nuorisokirjallisuus

Vuodet	Ska	Sa	Ra	Eng	Muu	Yhteensä
-1850	9	16	-	2	6	33
1851-	2	18	-	4	6	30
1860-	6	16	-	5	1	28
1870-	8	28	5	13	16	70
1880-	11	20	4	16	10	61
1890-	25	47	4	45	24	145
1900-	23	44	5	26	42	140
1910-	27	36	7	59	43	172
1920-	33	36	27	123	41	260
1930-	48	22	16	126	33	245
Yhteensä	192	283	68	419	222	1184
%	16,2	23,9	5,7	35,4	18,8	100,0

Lähteet: Lehtonen 1981 (vuoteen 1850), Kuivasmäki 1990 (1851-99). Taulukoon on otettu Kuivasmäen aineistosta vain alkuperältään varmat teokset.

Selitys: ks. taulukko 1.

Liite 3. WSOY:n julkaisemien angloamerikkalaisten teosten suomennosten painoskoot vuosina 1909–1939

Vuodet	Nimekkeitä	Keskim. painoskoko (n.)
1909–1912	13	2500
1913–1914	7	4200
1915–1916	13	4300
1917	6	4300
1918	11	5100
1919	14	8500
1920	12	8900
1921	16	6400
1922	17	5300
1923	9	3900
1924	9	3300
1925	8	3700
1926	12	4200
1927	5	4300
1928	5	6100
1929	5	2500
1930	13	3200
1931	12	2700
1932	9	3100
1933	30	4400
1934	25	5300
1935	25	6400
1936	29	6200
1937	18	5700
1938	29	5600
1939	16	6100

Nimekemäärä viittaa tässä niihin nimekkeisiin, joista painoskoko on tiedossa. Keskimääräiset painoskoot on pyöristetty lähimpään 100 kappaleeseen.

HENKILÖHAKEMISTO

- A. L. O. E., oik. Tucker, Charlotta 82,
124, 125
Aalto, Ari, oik. Pitkänen, Ari 105
Aaltonen, Esko 129
Abbott, Eleanor 95
Af Hällström, Raoul 149
Ahava, Juho, oik. Soini, Lauri 101
Ahlman, Ferd. 70
Ahlqvist, August 53
Ahma, Ilmari 128, 175
Aho, Lauri 129
Airamo, Aino 86
Alcock, Deborah 90, 105
Alcott, Louisa M. 84-85, 137, 139, 159
Aldrich, Thomas Bailey 100, 175
Alexander, Mrs. 121
Allen, Hervey 94-95, 133, 150, 176
Allen, James Lane 94, 134
Alpi, Eero 47
Andelin, Väinö, ks. Hämeen-Anttila,
Väinö 100
Andersin, Hanna 70, 85, 141, 143, 154
Andersin, Otto 51, 94, 104, 106, 120,
123, 160
Anderson, Sherwood 78
Anstey, F., oik. Guthrie, Thomas Ans-
tey 101
Arden, Clive, oik. Nutt, Lily Clive 96
Arlen, Michael, oik. Kouyoumdjian,
Dikran 96
Arnold, Matthew 63
Arthur, T. S. 105, 124
Ashton, Mark 105
Ashton-Wolfe, Harry 123
Aspelin-Haapkylä, Eliel 147
Astala, Onni 105
Atherton, Gertrude 125
Atteridge, A. H. 106
Auer, Eino 71
Austen, Jane 69, 81
Auterinen, Maijaliisa 95
Bacheller, Irving 139
Bagnold, Enid 119
Ballantyne, R. M. 88, 159
Balzac, Honoré de 55
Barbellion, W. N. P., oik. Cummings,
Bruce Frederick 149
Barclay, Florence L., oik. Charles-
worth, Florence, 45, 50-51, 59, 95, 97,
105, 137, 138, 139, 167, 173, 180
Barret, Wilson 105
Barrett, Frank 126
Barrett-Browning, Elisabeth 145
Barrie, James Matthew 84
Barrington, Edna, oik. Beck, Eliza
Louisa Moresby 133
Bartlett, Vernon 137, 176
Beach, Rex 93, 102, 134
Beckford, William 68
Beecher-Stowe, Harriet 33, 55, 66,
67-68, 79, 89, 126, 132, 137, 145, 159
Beesley, Lawrence 139
Begbie, Harold 175
Belaney, Archibald Stansfield, ks. Har-
maa Pöllö 87
Bell, J. J. 101
Bellamy, Edward 107, 109, 127, 139,
140
Bennett, Arnold 72, 73, 81, 97, 140,
144, 149, 176
Benson, E. F. 84
Bergroth, Kersti 73, 149, 150
Biggers, Earl Derr 100
Bindloss, Harald 92
Black, William 144
Blake, William 64, 173
Blatchford, Robert 107
Bodkin, M. McDonnell 120, 121

- Bolin, Wilhelm 154
 Bolton, Fannie E. 125
 Boman, Aug. 117
 Borrow, George 69, 71
 Bosanquet, Theodora 150
 Boswell, James 69
 Brady, Cyrus Townsend 123
 Brand, Max, oik. Faust, Frederick 92
 Brand, Millen 119
 Bremer, Fredrika 23
 Bridges, Victor, oik. De Freyne, George 123
 Bromfield, Louis 80, 129
 Brontë, Charlotte 167, 168, 176, 180, 181
 Brontë, Emily 167, 168, 176, 180, 181
 Brooke, Rupert 146
 Brotherus, Aune 65
 Brummer, Uno 101
 Buck, Pearl S. 74, 76, 79, 80, 81, 105, 131, 133, 134, 137, 150, 157, 167, 180
 Buffalo Bill, oik. Cody, William 88
 Bulwer-Lytton, Edward 113
 Bunyan, John 10, 33, 45, 52, 59, 66, 67, 80, 104, 109, 120, 124, 125, 137, 139
 Burke, Edmund 79, 106
 Burnett, Frances Hodgson 84, 85, 96, 132, 134, 175
 Burney, Fanny 68
 Burns, Robert 60, 61, 62, 64, 173
 Burroughs, Edgar Rice 41, 45, 48-49, 89, 90, 102, 119, 137, 158
 Byron, George Gordon 60, 61, 63, 64, 79, 119, 146, 173
 Bärlund, H. T. 94, 98, 127
 Caine, Hall 45, 49-50, 59, 103, 104, 105, 126, 127, 133, 134, 137, 139, 146, 147, 159, 160, 167, 180
 Cajander, Paavo 33, 52, 53-54, 61, 147
 Caldwell, Erskine 79
 Campe, Joachim Heinrich 124
 Carlyle, Thomas 106, 146
 Carroll, Lewis, oik. Dodgson, Charles Lutwidge 83
 Carter, Nick oik. Coryell, John R. (ym.) 98, 121, 126
 Castrén, Z. 62
 Castrén, Gunnar 63, 145, 154-155
 Cather, Willa 80
 Cervantes Saavedra, Miguel de 64
 Charles, Elisabeth 33, 113, 137
 Charlesworth, Florence ks. Barclay, Florence L. 50
 Chaucer, Geoffrey 61
 Chesterton, Gilbert Keith 156
 Christie, Agatha 99, 100, 123, 176
 Churberg, Waldemar 33, 54, 127, 130, 137
 Churchill, Winston 94, 134
 Clare, Austin, oik. James, Wilhelmina Martha 159
 Clemens, Samuel Langhorne, ks. Twain, Mark 58
 Coleridge, Samuel Taylor 61, 64
 Collins, Wilkie 70, 98, 123, 159
 Connor, Ralph, oik. Gordon, Charles William 104, 134
 Conrad, Joseph, oik. Korzeniowski, József Konrad 118, 139, 145, 156, 159
 Conway, Hugh, oik. Fargus, Frederick John 144
 Coolidge, Susan, oik. Woolsey, Sarah Chauncy 85
 Cooper, James Fenimore 33, 66, 67, 79, 80, 88, 90, 118, 124, 126, 154, 159
 Corelli, Marie, oik. Mackay, Mary 96, 97, 102, 123, 144
 Corfield, Clara, ks. Temple, Crona 105
 Coryell, John R., ks. Carter, Nick 98
 Courths-Mahler, Hedwig 96, 114, 157
 Crane, Hart 79
 Crawford, Francis Marion 144
 Crofts, Freeman Wills 99, 100, 103, 176
 Croker, B. M. 97
 Cronin, A. J. 129, 133
 Cummings, Bruce Frederick, ks. Barbellion, W. N. P. 149
 Cummins, Miss 90
 Curwood, James Oliver 24, 45, 47-48, 87, 90, 92-93, 102, 133, 134, 139
 Daunt, Achilles 88
 Davidson, F. 46

- Davies, W. H. 156
 De Quincey, Thomas 69, 149, 168, 180
 Deeping, Warwick 119, 133, 134
 Defoe, Daniel 33, 66, 67, 68, 69, 80, 89,
 124, 175, 181
 Dell, Ethel M. 97, 159
 Dickens, Charles 33, 45, 54-56, 66, 67,
 69, 70, 71, 79, 80, 90, 100, 101, 102,
 113, 115, 119, 133, 135, 140, 156,
 159, 167, 173, 176, 180, 181
 Dickinson, Emily 150
 Diktonius, Elmer 63, 69, 142, 149
 Disney, Walt 41, 89, 175
 Disraeli, Benjamin 79, 81
 Dodgson, Charles Lutwidge, ks. Car-
 roll, Lewis 83
 Donne, John 63
 Donner, J. O. E. 146
 Donovan, Dick, oik. Muddock, Joyce
 Emerson Preston 121
 DosPassos, John 78
 Dostojevski, F. M. 19, 127
 Douglas, Lloyd 134
 Dowson, Ernest 144
 Doyle, Arthur Conan 45, 51, 98, 99,
 102, 115, 120, 121, 123, 126, 132,
 133, 137, 138, 159
 Dreiser, Theodore 74, 78, 80, 149, 150
 Drummond, Henry 175
 Du Maurier, Daphne 133
 Dumas, Alexandre vanh. 37, 117
 Dürer, Albrecht 173
 Edgeworth, Maria 69, 173
 Edlund, G. W. 33, 98, 111
 Ehmrooth, Adelaïde 145
 Eliot, George, oik. Evans, Mary Ann 33,
 69-70, 79, 81, 144
 Eliot, T. S. 77, 155
 Ellis, Edward S. 88, 124, 175
 Emerson, Ralph Waldo 10, 71, 106
 Enäjärvi, Elsa, ks. Enäjärvi-Haavio,
 Elsa 150
 Enäjärvi-Haavio, Elsa 149
 Erich, Mikko 58, 67, 89, 98-99, 143,
 154
 Erskine, John 119, 133
 Eschtruth, Nataly von 157
 Eskola, Mandi 88
 Eskola, Pentti 87
 Evans, Augusta Jane 104
 Evans, Mary Ann, ks. Eliot, George 69
 Fabian, Warner, oik. Adams, Samuel
 Hopkins 96, 97, 103, 174
 Farnol, Jeffery 97
 Farrar, F. W. 126
 Faulkner, William 79
 Faust, Frederick, ks. Brand, Max 92
 Favorin, Hanna 145
 Ferber, Edna 133, 134, 141
 Fielding, Henry 68, 119
 Finne, Jalmari 53
 Fitzgerald, F. Scott 78
 Fletcher, J. S. 100
 Ford, Paul Leicester 94
 Forselles, Jenny af 145
 Fox, Charles James 79, 106
 Frederick, Harold 104
 Friberg, Maikki 67, 145
 Frosterus, Sigurd 73, 146
 Furuhjelm, Annie 145
 Gagner, Mary Louise 159
 Galsworthy, John 65, 72, 73, 79, 81,
 131, 139, 140, 156, 167, 168, 180
 Garvice, Charles 97, 157
 Gaskell, Elizabeth 70-71, 81, 119
 Genetz, Arvid, myöh. Jännes, Arvi 141
 Gissing, George 81
 Glyn, Elinor 45, 57, 96, 97
 Godenhjelm, B. F. 143
 Goldsmith, Oliver 33, 68, 119
 Gollomb, Joseph 125
 Gordon, Charles William, ks. Connor,
 Ralph 104
 Gorki, Maxim, oik. Peškov, Aleksei 127
 Granfelt, Mandi 84
 Gray, Alice, oik. Mathews, Julia A. 45,
 57-58, 59, 82
 Green, Anna Katharine, oik. Rohlfs,
 Anna Katharine 102, 126
 Greene, Godfrey 61
 Gregory, Jackson 92
 Grey, Zane 45, 48, 92, 93, 102, 103, 133,

134, 137, 139, 160, 174
 Gripenberg, Alexandra 23, 24, 67, 90, 174
 Gripenberg, Bertel 149
 Grünbaum, David 78, 129
 Gummerus, Kaarle Jaakko 104, 106, 115, 130
 Gunter, Archibald Clavering 97, 102, 103
 Guthrie, Thomas Anstey, ks. Anstey, F. 101
 Haapanen-Tallgren, Tyyni, myöh. Tuulio, Tyyni 73, 84
 Haarla, Lauri 149
 Habberton, John 100, 101
 Hagelberg, Hjalmar 94
 Haggard, Henry Rider 48, 67, 88, 89, 93, 102, 120, 124, 159
 Hagman, Tyko 58, 60
 Hahl, Jalmari 53, 146
 Halifax, Clifford, oik. Beaumont, Edgar 120
 Halliburton, Richard 106
 Hallsten-Kallia, Armi 85
 Hamilton, Cosmo 97
 Hamsun, Knut, oik. Hamsund, Knud 121
 Harboe, Paul 145
 Hardy, Thomas 66, 67, 81, 139, 140, 144, 145
 Harmaa Pöllö, oik. Belaney, Archibald Stansfield 87
 Harper, Henry 124
 Harraden, Beatrice 97
 Harris, Joel Chandler 83, 137
 Harte, Bret 68, 100, 123, 144
 Havergal, Frances Ridley 125, 126
 Hawkins, Anthony Hope, ks. Hope, Anthony 102
 Hawthorne, Nathaniel 71, 80
 Havu, Ilmari 154
 Hearn, Lafcadio 121, 144, 145, 159
 Hector, Annie 102
 Hedman, Valfrid 47, 70
 Heinämaa, Siviä 124
 Heller, Frank, oik. Serner, Martin Gun-
 nar 158
 Helminen, Helmi 149
 Hemingway, Ernest 78
 Henry, O., oik. Porter, William Sydney 80, 100
 Henty, G. A. 88
 Herbert, Xavier 43
 Hichens, Robert 159
 Hill, Edwin Conger 92
 Hilton, James 119, 131, 133, 134
 Hirn, Karin 145
 Hirn, Yrjö 23, 69, 71, 129, 144, 145, 154, 155, 156
 Hocking, Joseph 124
 Hofmannsthal, Hugo von 65
 Hollo, Juho 125, 141
 Holsti, Rudolf 23
 Hope, Anthony, oik. Hawkins, Anthony Hope 102
 Hope, Laurence 146
 Hough, Emerson 92, 94
 Howells, William Dean 76
 Hoving, Victor 89
 Hudson, W. H. 106
 Hughes, Thomas 90
 Hugo, Victor 156
 Hull, Edith M. 96, 97
 Hume, David, oik. Turner, John Victor 100
 Hume, Fergus 40, 98, 127
 Hungerford, Margaret Wolfe 96, 97
 Hutchinson. A. S. M. 81, 133
 Huxley, Aldous 77, 156, 168, 180
 Hämeen-Anttila, Väinö 100, 101, 102, 117, 118, 128, 129, 130, 147, 166, 173, 175
 Idman, K. G. 23
 Impivaara, Heikki 70, 147
 Ingman, Santeri, myöh. Ivalo, Santeri 87
 Ingraham, Joseph Holt 10, 104, 109, 120, 137, 139
 Inha, Into Konrad 87
 Irving, Washington 67, 68, 80
 Itkonen, Rieti 101
 Jackson, Helen Hunt 89, 90, 174

Jacobs, William Wymark 101
 Jalkanen, Hugo 58, 65, 147
 James, Henry 76, 81, 144, 168, 180
 James, Wilhelmina Martha, ks. Clare,
 Austin 159
 Jansson, A. W. 94
 Jenkins, Herbert 101
 Jerome, Jerome Klapka 101, 102, 120
 Jesse, Fryniwyd Tennyson 125
 Johnson, Martin 106
 Johnson, Mary 134
 Johnson, Samuel 69
 Joutsen, O. A. 101, 129
 Joyce, James 72, 77, 79, 149, 168, 180
 Julin, Isak 46, 89, 100, 108, 120, 123
 Juurikorpi, O. E. 84
 Juuti, Toimi 101
 Juva, Valter, oik. Juvelius, Valter, 60,
 61
 Juvas, Maija 149
 Jylhä, Yrjö 54, 60, 61, 62, 79, 160
 Jännes, Toini 86
 Jäntti, Jalmari 111, 128, 129, 166
 Jäämaa, Ilmari 128
 Kaatra, Kössi 46, 108, 124, 127
 Kaila, Eino 87, 147
 Kaila, Erkki 52
 Kaila, T. T. 84
 Kajava, Viljo 63, 150
 Kalima, Eino 147
 Kallio, O. A. 60, 61, 62-63, 141
 Kannila, Helle 51, 96
 Kari, J. K. 107
 Karisto, Arvi A. 99, 117
 Karjalainen, H. 107
 Kaye-Smith, Sheila 119
 Kearton, Cherry 87, 141
 Keats, John 60, 61-62, 63, 64, 139
 Kennedy, Margaret 133
 Kenyon, Ch. 88
 Kerr, Orpheus C. 100
 Kilpi, Volter 71, 106
 Kingsley, Charles 84, 159
 Kingston, C. G. D. 92
 Kipling, Rudyard 48, 72, 74, 79, 81,
 84, 88, 115, 119, 131, 133, 137, 139,
 140, 143, 147, 159
 Kivi, Aleksis 19
 Kivimies, Yrjö 59, 84, 148
 Komonen, Antti 129
 Koskelainen, Yrjö 75, 143
 Koskenniemi, V. A. 23, 70, 71, 87, 147,
 173
 Koskimies, A. V. 147
 Koskimies, Rafael 77, 141, 142, 143,
 147, 155, 156
 Kosonen, Vihtori 124, 127
 Kouta, Aarni 146
 Kouyoumdjian, Dikran, ks. Arlen,
 Michael 96
 Krohn, Helmi, ks. Setälä, Helmi 23, 50,
 58, 65, 143, 154
 Krook, Anna 144
 Kupiainen, Alpo 104
 Kuusi, Sakari 115, 117, 129
 Kyne, Peter Bernard 102
 Lagerwall, J. F. 52
 Lamb, Charles 119
 Lamb, Mary 119
 Lamb, Ruth 126
 Lang, John 106
 Langdon, Mary 89, 90
 Laurila, Tellervo 101
 Lawrence, D. H. 77, 140, 149, 150, 155,
 168, 180
 Lawrence, T. E. 123
 Lawson, Thomas Henry 120, 127
 Le Breton-Martin, E. 119
 Lehmann, Rosamund 119
 Leino, Eino, aik. Lönnbohm, Eino, 146,
 148
 Leino, Kasimir, aik. Lönnbohm, Kasi-
 mir 146, 147
 Leiviskä, Hannes 86
 Lewis, Matthew Gregory 155
 Lewis, Sinclair 74, 75, 78, 79-80, 126,
 131, 133, 139, 155
 Lewisohn, Ludwig 80
 Liakka, Niilo 67
 Lindgren, Helle 70
 Lindström, Fredr. 147
 Linna, Väinö 19

Little, Frances 145
 Locke, William 97, 103, 134
 Lofting, Hugh 84
 London, Jack, oik. Griffith, John, 24,
 45-47, 74-75, 78, 80, 81, 87, 92, 102,
 103, 108, 109, 120, 125, 127, 140,
 146, 147, 156, 157, 160, 175, 176
 Long, William Jr. 88, 102
 Longfellow, Henry Wadsworth 60, 62,
 63, 64, 68
 Loos, Anita 96, 123
 Lorimer, George Horace 133
 Lowell, Amy 63, 150
 Lyall, Edna 97
 Lydecken, Arvid 85
 Lönnbohm, Kasimir, ks. Leino, Kasimir
 141
 Lönngren, P. V. 121
 Macaulay, Thomas Babington 79, 106
 McClutcheon, George Barr 96, 134
 MacGrath, Harold 96, 134
 Mackay, Mary, ks. Corelli, Marie 96
 Macleod, Fiona 144
 McNair Wright, Julia 124
 Malmberg, Aino 23, 24, 49, 65, 143
 Manninen, Otto 141
 Mannstén, Emil 105
 Mansfield, Katharine 140
 Masfield, John 140, 146, 156
 Marryat, Frederick 66, 67, 80, 88, 90,
 119, 160
 Marsh, Richard 120
 Martineau, Harriet 159
 Masters, Edgar Lee 63, 79, 146, 154
 Matson, Alex 72, 73, 76-77, 79, 149,
 150, 174
 Matthews, Julia A., ks. Gray, Alice 57,
 82
 Mattsson, Gustaf 145
 Maugham, William Somerset 125
 Maxwell, Arthur Stanley 82, 125, 137,
 139
 Melville, Herman 71, 80, 125
 Melville, W. 105, 120
 Mencken, Henry Louis 150
 Meredith, George 71, 144, 146
 Michaelis, Richard 107
 Mikkola, J.J. 23
 Milne, A. A. 84
 Milton, John 60, 62, 139, 173
 Mitchell, Margaret 95, 129, 133, 137,
 167, 180
 Molloy, Fitzgerald 106
 Montgomery, Lucy Maud 85, 95
 Moore, George 81, 168, 180
 Moore, Thomas 63, 173
 Morgan, Charles 105, 134, 167, 180
 Morrell, Roy 61, 77
 Morris, William 107
 Morrison, Arthur 120
 Morrow, Honoré Willsie 88
 Murray, David Christie 121, 159
 Muskett, Netta 97
 Nevanlinna, Ernst 23
 Norris, Frank 74, 77-78, 144
 Norris, Kathleen 95, 102
 Nortamo, Eero 101
 Nukari, Lauri K. 75
 Nuormaa, Arvi 71
 Nutt, Lily Clive, ks. Arden, Clive 96
 Nutt, M. L. 145
 Nye, Bill 100
 Nyman, Väinö 48
 Ollilainen, F. 60, 62
 Olsson, Hagar 63, 142, 149, 150
 O'Neill, Eugene 65, 131, 150
 Oppenheim, Edmund Phillips 103, 123,
 138
 Orczy, paronitar, oik. Barstow, Emmus-
 ka 94, 160
 Ostensoe, Martha 131, 141
 Ouida, oik. Ramée, Marie Louise de la
 96, 97
 Pakkanen, Toini 105
 Palm, E. 101
 Palmgren, Raoul 75
 Parker, Gilbert 94
 Parker, Grenvil 146
 Pauanne, Eljas 94, 159
 Peacock, Thomas Love 69, 173
 Peard, Frances Mary 96, 126
 Peck, George Wilbur 100, 101, 119,

- 120, 126
Pemberton, Max 126, 144, 159
Pennanen, Jarno 150
Penny, Mrs. 97
Petrelius, K.A. 146
Phelps, Elizabeth Stuart 104-105, 126
Pihkala, Lauri 107
Pinero, Arthur Wing 65
Pispa, Hanna 108
Pitkänen, Ari, ks. Aalto, Ari 105
Poe, Edgar Allan 62, 64, 66, 67, 68, 80, 99, 123, 125, 173
Pohjanpää, Lauri 107
Pope, Alexander 63
Porter, Eleanor Hodgman 85, 86, 95, 133
Pratt, Ambrose 126
Prentiss, Elizabeth 104
Priestley, J. B. 101
Proust, Marcel 149
Pälsi, Sakari 141
Railo, Eino 31-32, 56, 61, 63-64, 75, 143, 155-156
Raine, William 92
Raitio, Kosti 129
Raitio, Martti 129
Ramée, Marie Louise de la, ks. Ouida 96
Ransome, Arthur 175
Rawlings, Marjorie 133
Reade, Charles 81, 159
Reenpää, Hannes 128, 130
Reenpää, Heikki 128
Reeve, Arthur B. 102
Reeve, Winifred, ks. Watanna, Onoto 97, 121, 126
Reid, Mayne 67, 88, 93, 119, 121, 159, 160
Reijonen, Lyyli 85
Renqvist, Alvar 113, 128
Reponen, Astrid 149
Rice, Alice Hegan 95, 134
Richardson, Dorothy 77
Richardson, Samuel 68, 119, 159
Rinehart, Mary Roberts 102, 125, 134
Roberts, C. G. D. 87, 119, 147, 157, 159
Roberts, Kenneth 92, 133
Rossetti, Dante Gabriel 146
Ruck, Berta 45, 56-57, 97, 103, 176
Runeberg, J. L. 54
Ruotsalainen, J. F. 88
Ruskin, John 10, 83, 84, 147
Russell, W. Clark 93
Sabatini, Rafael 103, 158
Sachs, Hans 173
Salo, Aukusti 47
Salola, Eero 84
Sandburg, Carl 63
Santayana, George 133
Sauli, Jalmari 46
Savage, Richard Henry 102
Schildt, Holger 73, 87, 130, 133, 140-141
Schreiner, Olive 145
Scott, Robert 106
Scott, Walter 33, 66, 67, 70, 79, 89-90, 113, 115, 118, 134, 155, 156, 159, 167, 168, 176, 180, 181
Scott, Winifred Mary, ks. Wynne, Pamela 97
Sedgwick, Anne, oik. Selincourt, Basil de 133, 141
Seltzer, Charles Alden 92
Serenjanin, Igor 149
Service, R. W. 125, 146
Seton, Ernest Thompson 86-87, 88, 146, 147, 157, 174
Setälä, Helmi, alk. Krohn, Helmi 67, 141, 146
Sewell, Anna 87
Shakespeare, William 33, 36, 45, 52-54, 59, 60-61, 64, 65, 79, 99, 137, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 153-154, 159, 160, 164, 178
Shaw, George Bernard 64-65, 131, 143, 144, 145, 154, 164, 178
Sheldon, Charles 105, 125, 126
Shelley, Percy Bysshe 60, 61-62, 63, 64, 173
Sheridan, Joseph 33, 176
Sherriff, R. C. 137, 176
Sienkiewicz, Henryk 94

Siljo, Juhani 143
 Sillanpää, F. E. 121
 Simelius, Aukusti 147
 Sinclair, Upton 74, 75, 80, 81, 102, 108-
 109, 120, 125, 127, 133, 150, 156
 Sirola, Yrjö 46, 108
 Slöör, Kaarlo 52-53
 Smith, F. H. 134
 Smollett, Tobias 68
 Snellman, J. V. 31, 67
 Soini, Elsa, oik. Hagan, Elsa 23
 Soini, Lauri, ks. Ahava, Juho 101
 St. Vincent Millay, Edna 150
 Steel, Flora Annie 120
 Steinbeck, John 78, 79, 167
 Stenberg, Herman 146
 Sterne, Laurence 68, 69, 81, 168, 180
 Stevenson, Robert Louis 66, 67, 88,
 140, 159
 Stimson, Frederick J. 94
 Stockton, Frank 160
 Stratton-Porter, Gene 88, 95, 119, 123,
 134, 157
 Stratz, Rudolph 114
 Streeter, Edward 134
 Stretton, Hesba, oik. Smith, Sarah 80,
 82, 124
 Suolahti, Gunnar 147
 Suomalainen, Kaarlo 52
 Suppanen, Aatto 58, 67, 85, 104
 Swan, Anni (myöh. Manninen, Anni)
 83, 137
 Swift, Jonathan 66, 67, 68, 69, 79, 89,
 125, 137, 175, 181
 Synge, John 144
 Södergran, Edith 142
 Söderström, Werner 67, 85, 90, 104,
 106, 111, 130, 160, 166
 Tagore, Rabindranath, oik. Thakur,
 Rabindranath 115, 131, 147
 Talaskivi, Anna 84
 Tallgren, Anna-Maria 141
 Talvio, Maila, oik. Mikkola, Maria 23
 Tarkiainen, Viljo 147
 Tarkington, Booth 102, 134
 Taylor, L. C. 125
 Telén, U. W. 94
 Temple, Crona, ks. Corfield, Clara 105
 Tennyson, Alfred 64, 144, 173
 Terhune, Albert 87, 102, 141
 Tervaskanto, Jussi 47
 Texas Jack 88, 120
 Thackeray, William Makepeace 70, 79,
 81, 139, 160, 173
 Thomas, Brandon 64, 121, 137
 Thomson, Basil 99, 176
 Thoreau, Henry David 71
 Thurston, Katherine Cecil 126
 Tieck, Ludwig 156
 Tikkanen, Eino 141
 Tolstoi, Leo 19, 127
 Topelius, Z. 23, 24, 54
 Torvelainen, Juho 146
 Travers, Pamela 84
 Trollope, Anthony 71
 Tšehov, Anton 19, 119
 Tucker, Charlotta, ks. A. L. O. E. 82
 Tulenheimo, Antti 146
 Tuomikoski, Aino 86
 Tuomikoski, Jaakko 60, 62
 Turner, John Victor, ks. Carter, Nick
 100
 Turtiainen, Arvo 79
 Tuulio, Tyyni, ks. Haapanen- Tallgren,
 Tyyni 84, 173
 Twain, Mark, oik. Clemens, Samuel
 Langhorne 45, 58-59, 66, 67, 68, 79, 80,
 89, 100, 100-101, 115, 118, 120, 125,
 132, 154, 174, 175, 181
 Tynni, Aale 61
 Törmälä, E. 104
 Vaaskivi, Tatu 73, 75, 148
 Vainio, Emil 94
 Vala, Katri, alk. Wadenström, myöh.
 Heikel, Karin 63, 150
 Valentino, Rudolph 96
 Wallace, Edgar 45, 51-52
 Wallace, Lewis 94, 104, 109, 113, 137
 Wallenius, Allan 46, 108
 Valpas, Edvard 46
 Waltari, Mika 19, 32
 Walton, Mrs. O. F. 82, 125, 126

Valvanne, Väinö 148
 Van Dine, S.S., oik. Wright, Willard
 Huntington 99, 100
 Ward, Mrs. Humphry 97, 104
 Ward, Artemus 100
 Varis, Uuno 105
 Warner, Charles Dudley 174
 Warwick, Stanley 159
 Watanna, Onoto, oik. Reeve, Winifred
 97, 121, 126, 145
 Webb, Charles Henry 100,
 Weber, Georg 111
 Webster, Alice Jane Chandler, ks.
 Webster, Jean 85
 Webster, Jean, oik. Webster, Alice Jane
 Chandler 159, 176, 85
 Weilin, Yrjö 51, 64, 89, 94, 98, 99,
 120-121, 133, 159
 Weisell, Josua 58
 Wells, H. G. 72-73, 80, 81, 141, 149,
 156
 Werfel, Franz 149
 Verne, Jules 37, 117
 Wesander, Emil 104
 West, Rebecca, oik. Andrews, Cecily
 Isabel 119, 133
 Westermarck, Edvard 22, 23, 154
 Westermarck, Helena 70, 145
 Weyman, Stanley John 102, 127, 144,
 159
 Wharton, Edith 76, 80
 White, Fred M. 102, 103
 White, Stewart Edward 93
 Whitman, Walt 63-64, 79, 145, 148,
 149, 150
 Wichmann, Elna 86
 Wiggin, Kate Douglas 85, 95, 134
 Vihervaara, Lyyli 60
 Wilde, Oscar 65, 84, 125, 144, 145, 154,
 164, 178
 Wilder, Thornton 74, 76, 119, 149
 Wilkens, Fred 120
 Vilkuna, Kyösti 147
 Williamson, A. M. 97, 123
 Williamson, C. N. 97, 123
 Wiseman, Nicholas 105
 Wister, Owen 88, 92
 Wodehouse, P. G. 101-102, 119, 160,
 174
 Wolfe, Thomas 79, 173
 von Kraemer, Alexis 145
 Woolf, Virginia 77, 149, 168, 180
 Wordsworth, William 61, 64, 173
 Wright, Harold Bell 93, 134
 Wright, Willard Huntington, ks. Van
 Dine, S. S. 100
 Vuolukka, M. 107, 124, 127
 Wyckoff, Walter 107
 Wynne, Pamela, oik. Scott, Winifred
 Mary 97
 Yeats, William Butler 63, 156, 173
 Zangwill, Israel 159
 Zilliacus, Emil 145
 Zilliacus, Konni 23
 Zola, Émile 78

NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSYKSIKÖN JULKAISUJA

1. SYMBOLIT • TOIM. KATARINA ESKOLA. 1986.
 2. MAARIA LINKO • KATSOJIEN TEATTERI. 1986.
 3. NÄKÖKULMIA KULTTUURIN TUOTANTOON. TOIM. KATARINA ESKOLA JA LIISA UUSITALO. 1986.
 4. KIMMO JOKINEN JA MAARIA LINKO • UUSI TUNTEMATON. 1987.
 5. KIMMO JOKINEN • OSTAJAT, LUKIJAT, ARVIOIJAT, TUKIJAT. 1987.
 6. JUHA LASSILA • KULTALEVYN ALKEMIA. 1987.
 7. LIISA UUSITALO JA JUHA LASSILA • VANHOJEN KIRJOJEN KENTTÄ. 1988.
 8. THE PRODUCTION AND RECEPTION OF LITERATURE • EDITED BY KATARINA ESKOLA AND ERKKI VAINIKKALA. 1988.
 9. MARTINE BURGOS • LIFE STORIES, NARRATIVITY, AND THE SEARCH FOR THE SELF. 1988.
 10. HEIKKI HELLMAN JA TUOMO SAURI • SUOMALAINEN PRIME-TIME. 1988.
 11. ERIK ALLARDT • STUART HALL • IMMANUEL WALLERSTEIN • MAAILMANKULTTUURIN ÄÄRELLÄ. 1988.
 12. KIMMO JOKINEN • ARVOSTELIJAT. 1988.
 13. STATE, CULTURE & THE BOURGEOISIE • EDITED BY MATTI PELTONEN. 1989.
 14. J.P. ROOS • LIIKUNTA JA ELÄMÄNTAPA. 1989.
 15. ANNE BRUNILA JA LIISA UUSITALO • KIRJATUOTANNON RAKENNE JA STRATEGIAT. 1989.
 16. REINO RASILAINEN • JULKAISTU JA JULKAISEMATON KIRJALLISUUS. 1989.
 17. JUHA LASSILA • RIIPPUMATTOMAT TELEVISIOTUOTTAJAT. 1989.
 18. LITERATURE AS COMMUNICATION • EDITED BY ERKKI VAINIKKALA AND KATARINA ESKOLA. 1989.
 19. ANNE RAASSINA • LUKUTAITO JA KEHITYSSTRATEGIAT. 1990.
 20. JUHA LASSILA • MITÄ SUOMI SOITTA? 1990.
-

NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSYKSIKÖN JULKAISUJA

21. JOHANNA MÄKELÄ • LUONNOSTA KULTTUURIKSI, RAVINNOSTA RUOAKSI. 1990.
22. SUBLIM YLEVÄ SUBLIME • TOIM. ERKKI VAINIKKALA. 1990.
23. TIMO K. SALONEN • KONSERTTIMUSIIKIN YLEISÖ MAKUJEN KENTÄLLÄ. 1990.
24. MAARIA LINKO • TEATTERIESITYKSET JA JULKISUUS. 1990.
25. KYÖSTI PEKONEN • SYMBOLINEN MODERNISSA POLITIIKASSA. 1991.
26. ULRICH BECK • KLAUS MOLLENHAUER • WOLFGANG WELSCH • PHILOSOPHIE, SOZIOLOGIE UND ERZIEHUNGSWISSENSCHAFT IN DER POSTMODERNE. 1991.
27. PÄIVI ELOVAINIO & ZEINAB SHAHIN • THE GENDER FATE OF WOMEN IN RURAL EGYPT. 1991.
28. EIJA ESKOLA • RUKOUSNAUHA JA MUITA ROMAANEJA. 1991.
29. URPO KOVALA • VÄLIIN LANKEAA VARJO. 1992.

